

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

JOURNAL INTERNATIONAL

D'ARCHÉOLOGIE

NUMISMATIQUE

DIRIGÉ ET PUBLIÉ

PAR

J. N. SVORONOS

Directeur du Musée National Numismatique

TOME DIX HUITIÈME

1916-1917

Ο ΣΤΕΦΑΝΗΦΟΡΟΣ

ATHÈNES

CHEZ L'ÉDITEUR Mme J. N. SVORONOS

ET CHEZ MM. ELEFTHEROUDAKIS & BARTH

1917

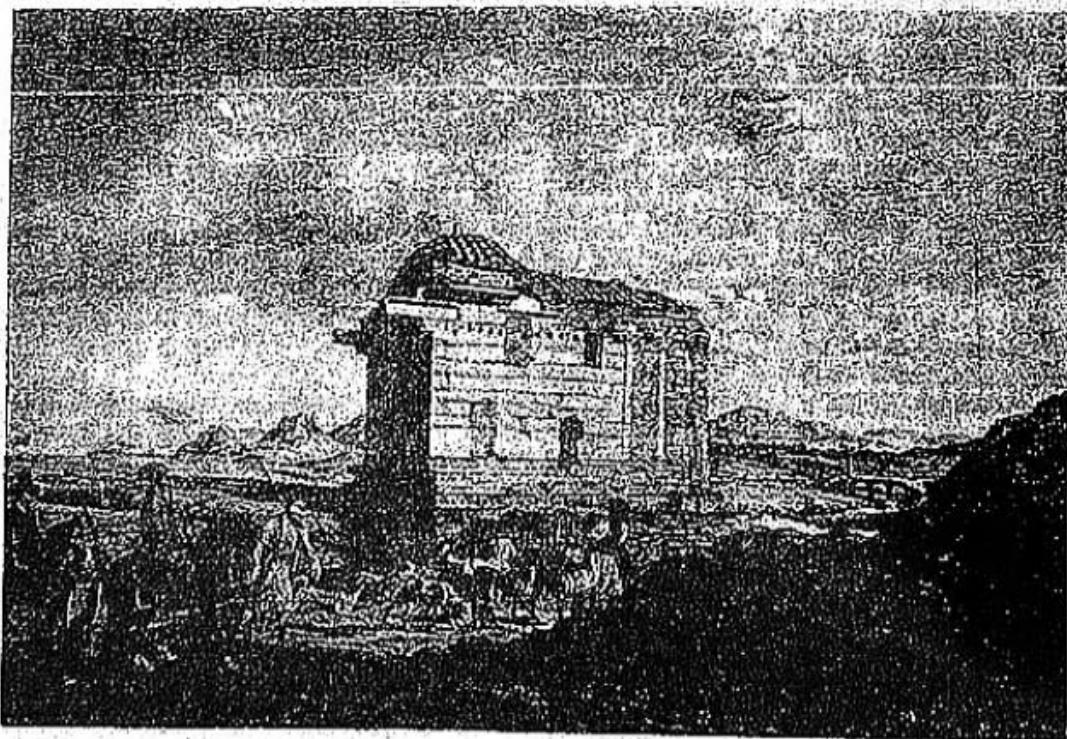
ΤΟ ΜΗΤΡΩΟΝ ΤΟΥ ΙΛΙΣΟΥ ΚΑΙ Η ΖΩΦΟΡΟΣ ΑΥΤΟΥ

(Πίνακες Α—Δ).

B

§ 1. ΑΙ ΠΛΑΚΕΣ ΤΗΣ ΖΩΦΟΡΟΥ, ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ.

Στέφανος ὁ Κουμανούδης, τὸ σέμνωμα τῆς τελευταίας πρὸ ἡμῶν γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, εἰς ᾧν ὅφειλομεν τὴν μετ' ἐνθέου ζῆλου καὶ πεφωτισμένης γνώσεως περιουσιογήν καὶ μελέτην τοῦ πλείστου μέρους τῶν τὰ Μουσεῖα

Εἰκ. 1=Stuart and Revett, The ant. of Athens Τόμ. I Πίν. 2, 1.

ἡμῶν κοσμούντων ἀρχαίων, συμβουλεύων νὰ μὴ ἀπορρίπτηται οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον θραῦσμα ἀρχαίου μνημείου, φέρει ὡς παράδειγμα αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα τεμάχια τῶν κοινοτάτων ἐπιτυμβίων κιονίσκων λέγων· «τίς οἶδεν, Δην τριῶν μικρῶν στήλης τεμαχίων, σωζόντων τῦν ἀνὰ ἐν μόνον Ω χωριστά, δὲν εὑρεθῶσι τῷ χρόνῳ καὶ τὰ ἄλλα οἰκεῖα τεμάχια, εναρμοστοῦντα οὕτω κατὰ τὰς γραμμάς, ὥστε νὰ ἔλθῃ

εἰς ὅψιν ἡμῶν πλῆρες τὸ γεράσμιον ὄνομα «[Σ]Ω[ΚΡΑΤΗΣ Σ]Ω[ΦΡΟΝΙΣΚΟΥ ΑΛ]Ω[ΠΕΚΗΘΕΝ]»; Τότε ποῖον θὰ ἔχῃ κρατημὸν ἢ χαρὰ σύμπαντος τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ ποίαν εὐλογίαν εἰς τὸν διατηρήσαντα εὐλαβῶς τὰ τρία πρῶτα δόσημα δῆθεν τεμάχια!»¹

Τοιαύτης τινὸς ἀκρατήτου χαρᾶς πρόξενός μοι ἐγένετο κατ' αὐτὰς — ὡς ἀφορμὴ μεγάλης ἀρχαιολογικῆς καὶ ἴστορικῆς ἀνακαλύψεως — σμικρὸν τεμάχιον πλακὸς ἀναγλύπτου ἐκ παρίου μαρμάρου (ὕψους 0,24, πλάτους 0,23, πάχους 0,06), εὑρεθὲν ἐν ταῖς πρὸ εἰκοσαετίας διὰ τοῦ Α. Σκιᾶ ἀνασκαφαῖς τοῦ δαπέδου τοῦ μέχρι τοῦ 1778 σωζομένου ὑπὲρ τὴν Καλλιρρόην τοῦ Ἰλισοῦ Ἰωνικοῦ ναοῦ (Ἐβ. 1 καὶ 2)², εὐλαβῶς δ' ἔκτοτε δημοσιευθὲν καὶ διαφυλαχθὲν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἡμῶν Μουσείῳ³.

Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τούτου εἰκονίζονται δύο ἀσκοὶ πλήρεις, τεθειμένοι ἐπὶ μικρᾶς βραχώδους προεξοχῆς τοῦ ἐδάφους. Πλησίον δ' αὐτῶν σφέζεται τὸ κάτω μέρος κνήμης μετὰ τοῦ πλείστου τοῦ ποδὸς ἀνθρώπου πρὸς ἀρ. βαίνοντος. Ἐν τῇ δπισθίᾳ αὐτῆς ἐπιφανείᾳ ἡ πλάξις αὗτη ἔχει ἀναθύρωσιν, μαρτυροῦσαν δτι ἡτο προσφορομημένη πρὸς τοῖχον, ἐξ οὗ δ ἀνακαλύψας αὐτὴν δρθῶς ἤκαστεν δτι ἀνίκει εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ ναοῦ, εἰς οὐ τὸ ἔδαφος ἀνεκαλύφθη.

Εἰς τὸν ἐν Λειψίᾳ δόκιμον καθηγητὴν τῆς ἀρχαιολογίας κ. Franz Studniczka⁴ ὁφείλεται ἡ ὡραία, δσον καὶ σπουδαιοτάτη δι' ἑαυτὴν καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς, ἀνακάλυψις δτι τὸ τεμάχιον τοῦτο (*N*) ἀνίκει εἰς σειρὰν ἐξ πλακῶν (ἐνταῦθα *A, B, Δ, E* καὶ *N*) ζωφόρου καλλίστης καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀλλων ἥδη ἀρχαιολόγων ἀναγνωρισθείσης ὡς πρωτοτύπου ἀττικῆς καὶ δὴ ἀθηναϊκῆς ἐργασίας τοῦ Ε΄ αἰῶνος π. Χ., πλακῶν, ὃν πέντε ἀπέκειντο ἀλλοτε ἐν ἐνετικαῖς συλλογαῖς τῆς Βενετίας (Palazzo Giustiniani sulle Zattere) καὶ Παδούης (φρούριον Catajo)⁵, ἀπὸ δὲ τοῦ 1897 ἀνήκουσι τρεῖς μὲν ἐξ αὐτῶν (*A, Δ* καὶ *E*) εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου, τετάρτη δὲ (*B*) καὶ τεμάχιον πέμπτης, οὐδέποτε ἀπεικονισθὲν (*N*), εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ ἰδιωτικὴν συλλογὴν τοῦ δουκὸς Franz Ferdinand⁶.

Ἐτι σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ δευτέρα παρατήρησις τοῦ Studniczka, ἀνακαλύψαντος δτι αἱ διαστάσεις πασῶν τῶν ἐν λόγῳ πλακῶν (ὕψ. 0,475. πλ. 0,92-0,96)

¹ Ἀττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι σελ. ξ'.

² Ἐκ τῶν Stuart und Revett, *The antiquities of Athens* ε. ἀ. Τὴν αὐτὴν εἰκόνα ίδε καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ μεταφράσει τῆς Δαρμστάτης, ἐνθα δμως εἶναι παρηλλαγμένη ἐν ταῖς λεπτομερείαις.

³ Α. Σκιᾶ, 'Ἀνασκαφαὶ παρὰ τὸν Ἰλισόν: Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἐταιρείας 1897 σ. 82 Πίναξ Α' Β.—Π. Κυστριώτης, *Γλυπτά Α'*, 314, 1780. — I. Σθορῶνος, 'Ἐθνικὸν ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον', Πίναξ 180, ἀρ. 1780. — Ἐνταῦθα ίδε κατωτέρω τὴν εἰκόνα τῆς πλακὸς *N*.

⁴ Friesplatten von Ionischen Tempel am Ilissos, in Athen Berlin und Wien nachgewiesen zum Winkelmannsfeste des archaeologischen Seminars bei der Universität Leipzig am V December MDCCCCX.

⁵ P. A. Visconti, Documenti inediti... dei Musei d'Italia τόμ. III (1880) σ. 96 ἀρ. 1066.—Dütschke, Antike Bildwerke in Oberitalien V, ἀρ. 472 καὶ 534.—Löwy ἐν Arndts, Einzelaufnahmen Σειρά I, ἀρ. 84.

⁶ Watzinger: Archaeol. Jahrb. XVIII, Anzeiger 87 n° 29.—Kekule von Stradonitz, Die griechische Sculptur σ. 105 (2 ἔκδ. σ. 108) εἰκών.

συμφωνοῦσιν ἀκριβῶς πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν Stuart καὶ Revett σημειωθείσας πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐν λόγῳ ὑπὲρ τὴν Καλλιρρόην τοῦ Ἰλισοῦ ἰωνικοῦ ναοῦ διαστάσεις τῆς ζωφόρου αὐτοῦ καὶ ἔκείνας πλακὸς αὐτῆς ταύτης τῆς ζωφόρου, εὑρισκομένης εἰς τεμάχια ἐπὶ τῶν Stuart καὶ Revett¹ ἐν Ἀθήναις καὶ ὑπὸ αὐτῶν ἀναγνωρισθείσης ὡς ἀνηκούσης εἰς τὴν ζωφόρον ταύτην (Θ).

Τὴν ἐνότητα τῶν ἐν τοῖς μουσείοις Βερολίνου καὶ Βιέννης πέντε πλακῶν πρῶτος ἀνεγνώρισε πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰλισοῦ τεμαχίου (*N*) ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἀρχ. Μουσείου τῆς Βιέννης *Robert von Schneider*² ἐρμηνεύσας τὰς μὲν πλάκας *A* καὶ *B* ὡς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀρπαγὴν τῶν θυγατέρων τοῦ Λευκίππου ὑπὸ τῶν Διοσκούρων, τὰς δὲ *D* καὶ *E* ὡς εἰκονιζούσας τοὺς μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τούτων παρισταμένους κατὰ πρόσκλησιν εἰς τοὺς γάμους ἥρωας ἢ θεούς.

Οἱ πρὸ τοῦ *R. v. Schneider* γράψαντες περὶ μᾶς ἐκάστης τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἄλλοτε πλακῶν *Visconti* (ε. ἀ.), *Cavedoni*, *Haydeman*³ καὶ *Watzinger* (ε. ἀ.) ἔβλεπον ἐν αὐταῖς σκηνὰς ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου (Αἴαντα ἀπάγοντα ἐκ τοῦ ιεροῦ τὴν Κασσάνδραν, Αἴνειαν φεύγοντα μετὰ τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς Κρεούσης). Ὁ δὲ μετὰ τὸν *R. v. Schneider* καὶ πρὸ τοῦ *Studnicka* διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἐννοίας τῶν παραστάσεων τῶν πλακῶν πραγματευθεὶς *A. Brückner*⁴, ἐν ἀγνοίᾳ καὶ οὗτος τῆς ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰλισοῦ προελεύσεως τῆς ζωφόρου, βέβαιος δῆμως, ὡς πάντες, περὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἢ τούλαχιστον Ἀττικῆς προελεύσεως, ἥρμήνευσε τὸ ὅλον διὰ μύθων σχετικῶν πρὸς τὸν Θησέα καὶ δὴ τῶν μὲν πλακῶν *A* καὶ *E* τοὺς δύο ἐπὶ βράχων καθημένους ἄνδρας (ἀρ. 2-3) ἐκλαβὼν ὡς τὸν Θησέα καὶ Πειρίθουν προσπεφυκότας τοῖς βράχοις καὶ δεσμίους ἐν "Ἄδου, ἔχοντας δ' ὡς φύλακας πλησίον αὐτῶν ἴσταμένους τοὺς τρεῖς ἐν "Ἄδου κριτὰς Μίνωα, Ραδάμανθυν καὶ Αἰακὸν (*E*, 1, 2-3), ὃν ἀριστερὰ θὰ ἐκάθητο ὁ Πλούτων. μετὰ τῆς Περσεφόνης, ἐξ ὃν τὸν πρῶτον εὑρίσκει ἐπὶ τοῦ νῦν ἐν Βιέννῃ, ἄλλοτε δ' ἐν *Catajo*⁵ τεμαχίου πέμπτης δημοίας πλακὸς (*N*), μὴ ἀπεικονισθείσης δυστυχῶς μέχρι τοῦδε, λεπτομερῶς δῆμως περιγραφείσης ὑπὸ τοῦ *E. Reisch* (παρὰ *Brückner* σ. 57) ὡς εἰκονιζούσης ὕριμον τὴν ἡλικίαν καὶ ἐπὶ βράχου καθήμενον θεὸν (ἴδε τὴν περιγραφὴν κατωτέρω). Τὰς δ' ἐπὶ τῶν πλακῶν *A* καὶ *B* ἀρπαγὰς γυναικῶν ὁ *Brückner* ἥρμήνευσεν ὡς ἀναφερομένας τὴν μὲν *A*, 1 εἰς τὴν ὑπὸ ἐνὸς μὲν τῶν Διοσκούρων (*A*, 1) ἀρπαγὴν τῆς μητρὸς τοῦ Θησέως Αἴθρας (*A*, 2), ὑπὸ δὲ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν (*A*, 4) ἀπαγωγὴν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἐλένης (*A*, 3) τῆς προαρπαγείσης κατὰ τὸν μῆθον ὑπὸ τοῦ Θησέως καὶ Πειρίθουν. Τὴν εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς πλακὸς μικρὰν γυναικείαν ἀκίνητον μορφὴν (*A*, 5) θεωρεῖ ὡς ἀγαλμα τοπικῆς

¹ Ἐνθα ἀνωτ. πίναξ 6.

² Archaeol. Jahrbuch XVIII σ. 91-93 Πίναξ 6-7.

³ Mitteilungen aus den Antikensammlungen in Ober- und Mittelitalien σ. 20.

⁴ Ein Athenisches Theseus-Pries in Berlin und Wien: Jahreshefte des Öster. archaeol. Institutes Tόμ. III (1910) σ. 60-62 εἰκ. 29, 38, 39 καὶ 80α.

⁵ Dötschke, Antike Bildw. in Oberital. Catajo n° 684.

τινος θεότητος. Τὴν δὲ πλάκα *B* ἐρμηνεύει ὡς τὴν κατά τινα ξένον, λακωνικόν, μῆθον βιαίαν (;) ἀπαγωγὴν ὑπὸ τοῦ φεύγοντος ἐκ Σπάρτης Τυνδάρεω (ἀρ. 4) τῆς μικρᾶς κόρης αὐτοῦ Ἐλένης (ἀρ. 5), ὡς καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Λήδας (ἀρ. 3), ἐνῷ συγχρόνως οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Διόσκουροι (ἀρ. 1 καὶ 7) ἀπάγουσιν ἐκ δευτέρου, βίᾳ καὶ οὕτοι, τὰς ἥδη συζύγους αὐτῶν Λευκιππίδας (ἀρ. 2 καὶ 5) μὴ θελούσας, ὡς ἡ «Λήδα», νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἐκουσίως τὸ προσφιλὲς καὶ ιερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος.

Τὴν μετὰ μόχθου πολλοῦ καὶ προφανοῦς βιασμοῦ τῶν μύθων καὶ τῶν ἄλλα μαρτυρουσῶν στάσεων τῶν προσώπων — βιαίας οὐχὶ ἐκουσίας ἀπαγωγάς, παιδίων καὶ νεαρῶν οὐχί, ὡς ἡ Αἴθρα, ἡ λικιωμένων γυναικῶν — στηριχθεῖσαν, εὑφυῖς ἄλλως, ἐρμηνείαν τούτων κατέστησεν ἐπισφαλῆ, ἀν μὴ περιττήν, ἡ ὡραία ἀνακάλυψις τοῦ Studniczka περὶ τῆς προελεύσεως τῆς ζωφόρου ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰλισοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀρμογῆς τοῦ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ναοῦ τεμαχίου *N*, οὗ τοὺς ἀσκοὺς δὲν δύναται νὰ παρέλθῃ ἀνερμηνεύτους ἐξήγησις ἐπιτυγχάνουσα τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἡτις δέον νὰ ἐρμηνεύῃ συγχρόνως καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Stuart καὶ Revett περισωθεῖσαν ἔκτην πλάκα (*Θ*).

Ο Studniczka, ἔχων ὑπὸ δύψει τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰλισοῦ καὶ τῆς Καλλιρρόης θέσιν τοῦ ναοῦ καὶ βλέπων ὑπὸ μὲν τὸν ἔνα τῶν ἐπὶ τῶν βράχων ἀναπαυομένων δύο ἀνδρῶν (*E*, 4) «κωνικὸν πῦλον» ἀμελῶς ἐρριμένον, ὡς ὑπὸ ἀναπαυομένου καὶ κεχμηκότος ὀδοιπόρου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατατεθέντα, παρὰ δὲ τὸν ἔτερον «σάκκον κλειστὸν» ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατατεθειμένον, πρὸς δὲ καὶ «δεύτερον σάκκον» δεδεμένον ἐν τῷ μέσῳ ὡς «στρωματόδεσμον», ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς ὀδοιπόρους ἀναπαυομένους (rastende Wanderer) πλησίον ἀνδρὸς ἀξένου (*E*, 1) — τὸ ἀξένον τούτου ἔξαγει ἐκ τῶν ἐσταυρωμένων χειρῶν αὐτοῦ — καὶ δὴ βλέπει ἐν αὐτοῖς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν περιφήμων ὡς ὀδοιπόρων καὶ πλανήτων Πελασγῶν μετοίκων ἐκείνων, οἵτινες ἐν τῇ γειτονείᾳ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ ὑπὸ αὐτῶν κτισθέντος Πελαργικοῦ τείχους τῆς πόλεως φιλοξένως ἐγκατασταθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἥρπαζον, ἀπὸ τῶν προκόδων τοῦ Ὅμητοῦ ὁρμώμενοι, τὰς ἐπὶ τὴν ἐννεάκρουν καλλίρροουν κρήνην τοῦ Ἰλισοῦ φοιτώσας θυγατέρας τῶν Ἀθηναίων, διὸ καὶ ἔξωρίσθησαν ὑπὸ τούτων εἰς Λῆμνον, ἐξ ἣς πάλιν ὁρμώμενοι ἥλθον ἐπὶ πεντηκοντόρου εἰς Βραυρῶνα τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς καὶ ἥρπασαν πολλὰς τῶν Ἀθηναίων γυναικας καὶ θυγατέρας, ἀγούσας ἐορτὴν τῇ ἐκεῖ Βραυρωνίᾳ Ἀρτέμιδι, καταστήσαντες αὐτὰς παλλακὰς ἐαυτῶν ἐν Λῆμνῳ (*Hρόδοτου* 6, 137 — Φιλοχόρου ἀποσπ. 5-6: FHG. Müller). Πρὸς τὰς ἀρπαγὰς δὲ ταύτας, τούλαχιστον τὴν ἐξ Ἀθηνῶν, σχετίζει εὐφυέστατα δ Studniczka τὰς ἐπὶ τῶν πλακῶν *A* καὶ *B* εἰκονιζομένας ἀρπαγὰς γυναικῶν.

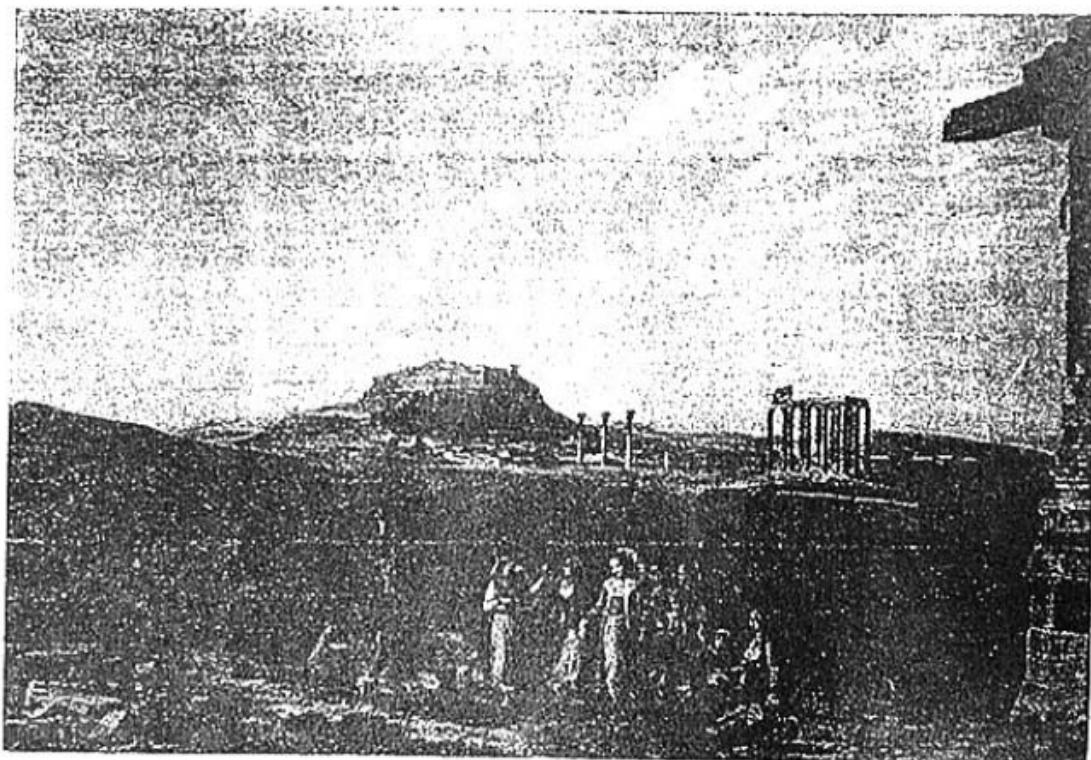
§ 2. ΤΟ ΕΝ ΑΓΡΑ ΜΗΤΡΩΝ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΣ.

Ἴνα κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τοῦ δρθοῦ ή μὴ τῆς τόσον ἀληθοφανοῦς δσον καὶ γοητευτικῆς ἐρμηνείας ταύτης τοῦ Studniczka, ἀνάγκη είναι, ὡς καὶ αὐτὸς ἐνόησε, νὰ γνωρίσωμεν πρὸ παντὸς εἰς τίνα θεότητα ἀνήκειν δ παριλίσιος Ιωνικὸς ἀμφιρρόστυλος ἐκ λευκοῦ πεντελησίου μαρμάρου κομψός καὶ ἐφαμιλλος τοῦ τῆς

*Απτέρου Νίκης ναὸς (μήκους 14,60 μ. πλάτους 7,80), δν ἔκόσμει ἡ ἐν λόγῳ ζωφόρος, ναὸς εἰς διαφόρους θεοὺς ἀποδοθεὶς μέχρι τοῦδε.

Κατὰ τὴν μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων κρατοῦσαν γνώμην δι ναὸς οὗτος ἦτο ἐν τῶν ἱερῶν τῶν ἐν τῷ προαστείῳ τῆς Ἀγρας τελουμένων Μικρῶν μυστηρίων¹.

*Ἐσχάτως ὅμως ἀπεδόθη ὑπὸ διαφόρων εἰς τὴν (*Ἀρτέμιδα) Εὔκλειαν² ἢ *Ἀρτέμιδα Ἀγροτέραν³, ἵσως δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν χθόνιον Μειλίχιον Δία⁴. Οὐδεμίᾳ ὅμως τῶν τελευταίων τούτων γνωμῶν ὑπεστηρύχθη ἐπαρκῶς, διὸ καὶ πιθανωτέρα

Εἰκ. 2 == Stuart und Revett ἐ. ἀ. vol. III, 2, 1
(δυτική γωνία τοῦ Μητρώου ὑπὲρ τὴν νῦν Καλλιρρόην).

πασῶν μένει — κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κρατίστου καὶ νεωτάτου τῶν τοπογράφων τῶν *Αθηνῶν W. Judeich⁵ — ἡ ἀρχαῖα γνώμη ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Μητρώου τῆς ἐν Ἀγρᾳ Δήμητρος τῶν Μικρῶν λεγομένων μυστηρίων, γνώμη εἰς ἥν ἐπανῆλθον καὶ οἱ Lolling⁶, ἡμεῖς (ἐ. ἀ. σ. 241), Wachsmuth⁷ καὶ Judeich (ἐ. ἀ.).

¹ Τὰ ποιὶ τῆς ἐν Ἀγρᾳ τελέσεως τῶν Μικρῶν μυστηρίων ἀρχαῖα χωρία ίδε συγκεντρωμένα ὑπὲρ ἐμοῦ ἐν τῇ «Ἐρμορείᾳ τῶν μυημένων τοῦ Ἐλευσινιακοῦ μυστικοῦ κύκλου»: Διεθ. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. τόμ. Δ' (1901) σ. 279 κέξ.

² Forchheimer, Topogr. 320 καὶ 355 καὶ Milchhoff, Topogr. 188.

³ Dörpfeld: Ath. Mitt. XXII (1897), 228.

⁴ Λ. Σπάνη, Ηρακλεία Λοχ. Ἐπαρ. 1897 σ. 81. — Judeich, Topographie σ. 371, σημ. 12.

⁵ Topographie von Athen (1905) σ. 371.

⁶ Topogr. 326, 1.

⁷ Pauly-Wissowa, Suppl. I, 191.

Νῦν δι' ἔμε, ἐκ νέου μελετήσαντα τὸ ζῆτημα, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τοῦ δρθοῦ τῆς ταυτίσεως τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ Μητρῶον, δχι μόνον διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν, αἱ παραστάσεις τῆς ἐν λόγῳ ζωφόρου στενῶς πρὸς τὸν Ἰλισόν, τὴν "Ἄγραν καὶ μάλιστα τὰ Μικρὰ ἐν" Αγρᾳ μυστήρια συνδέονται, ἀλλὰ διότι καὶ πλέον ἡ ἐπαρκεῖς εἰναι αἱ τοῦτο μαρτυροῦσαι πηγαὶ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἔγραψα (ε. ἀ. σ. 234, 240 κλ.).

Ἄληθῶς δὲ καταντικρὺ τοῦ νῦν Ζαππείου (=Λυκείου) κείμενος λόφος, δὲ νῦν Πετρίτης καὶ Πετρομενέοικα καλούμενος, δν χαρακτηρίζει δὲπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἡρειπωμένος ἀνεμόμυλος (Πίν. Α καὶ Εἰκ. 3), λόφος εἰς οὖν τὸ μέσον τοῦ ὕψους τῆς Β. πλευρᾶς ἔκειτο δὲν λόγῳ Ἰωνικὸς ναός, ἔχει παρὰ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν τοπογράφων ἀναγνωρισθῇ ὡς μέρος τῆς "Ἄγρας" (=κυνηγεσίου), προαστείου τῶν Ἀθηνῶν ἔκτεινομένου ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς δχθῆς τοῦ Ἰλισοῦ ἀπὸ τῆς νῦν γεφύρας τοῦ Νεκροταφείου πρὸς τὸν Ὑμηττὸν καὶ περιλαμβανούσης, ὡς πλησιεστάτους πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν λόφους, τὸ Παλλάδιον, τὸν Ἐλικῶνα καὶ Ἀρδηττὸν¹ (Πίναξ Α), ὃν Ἐλικῶν ἔκαλεῖτο αὐτὸς δὲν τῷ μέσῳ λόφος, ἀφ' οὖν δὲν ναός.

Κατὰ δὲ τὴν δητὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ἡ μὲν "Ἄγρα" ἦτο «χωρίον ἱερὸν τῆς Δήμητρος» ("Ἡσυχ. ἐν λ. "Ἄγρα καὶ Bekker, Anecd. I, 326, 24 καὶ 334, 11), τὸ δὲ αὐτόθι ἱερὸν ἦτο «τῆς Δήμητρος» (Σουΐδας καὶ Ἐτυμολ. Μ. ἔ. λ. "Ἄγρα), τῆς κατά τινας «Μητρὸς ἐν" Αγραις» καλουμένης (C.I.A. I, 200°, 373), ἔξ οὖν καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔκαλεῖτο «ἱερὸν τὸ Μητρῶον τὸ ἐν" Αγραις» (Bekker ἔ. ἀ. I 327, 3. 373, 20). Ἐνταῦθα δὲ ἥγοντο, ὡς πασίγνωστον, τὰ δὲν σχέσει πρὸς τὰ Μεγάλα μυστήρια τῆς Ἐλευσίνος Ὁλεῖς ἡ Μικρὰ καλούμενα μυστήρια, ἀγόμενα κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων ἐν "Ἄγρᾳ" «πρὸ τῆς πόλεως» (Στεφ. Βυζ. ἐν λ. "Ἄγρα καὶ "Ἄγραι), «ἔξω τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν» «πρὸς τῷ Ἰλισσῷ» (Σουΐδας καὶ Bekker ἔ. ἀ.—Πολύαινος V. 17), «διαβᾶσι τὸν Ελλισσόν» (Παυσ. I, 19, 6), «πρὸς τῷ Ἰλισσῷ» ἡ «παρὰ τὸν Ἰλισσόν» (Εὔσταθ. εἰς Ἰλιάδ. B. 361, 36.—Πολύαινος ἔ. ἀ.), «παρ' Ἰλισσοῦ μυστικαῖς δχθαις» ("Ιμερίου Ἐκλ. X, 17) καὶ δὴ «παρὰ τὸ νῦν Ὁλύμπιον», ἀφ' οὖν ἔχωρίζετο μόνον διὰ τοῦ «Κρονίου τεμένους»², ἥτοι τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας ἀνασκαφέντος μεταξὺ τοῦ Ν. τείχους τοῦ Ὁλυμπιείου καὶ τῆς πρὸ τῆς Καλλιφρόδης δχθῆς τοῦ Ἰλισοῦ ναοῦ³, τοῦ οἰκτρῶς ἔκτοτε ὑπὸ λόφου σκουπιδίων καὶ χωμάτων ταφέντος (Πίναξ Α).

"Ἄρα τὸ Μητρῶον, — εἰς οὖν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τὰ ἐρείπια εὗρε πρὸ τοῦ 1835 δὲν ἰερὸς ὅσον καὶ πολύτιμος ἀρχηγέτης τῶν νῦν Ἐλλήνων ἀρχαιολόγων Πιττάκης ἀναθηματικὴν ἐπιγραφήν: δὲν ΔΗΜΗΤΡΙ ΚΑΙ ΚΟΡΗ ΑΝΕΘΗΚΕΝ⁴,

¹ Πθλ. Judeich ἔ. ἀ. σ. 164 καὶ χάρτης I.

² Bekker, ἔ. ἀ. I, 373, 20: «Κρονίου τεμένος τὸ παρὰ τὸ νῦν Ὁλύμπιον μέχρι τοῦ Μητρῶον τὸν ἡν" Αγρᾳ».

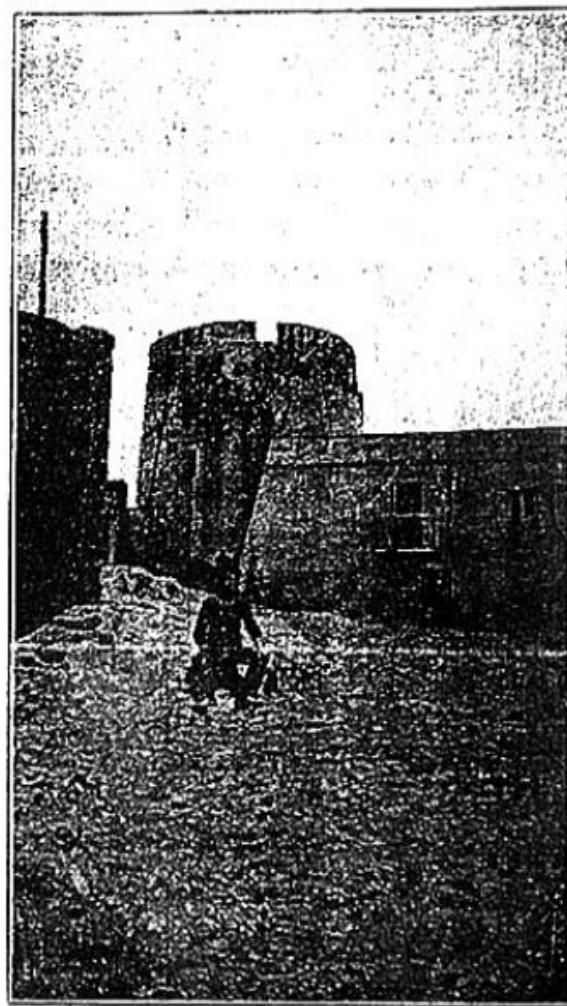
³ Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἐταιρ. 1893 σ. 180 κέξ. μετὰ σχεδίου.

⁴ L'ancienne Athènes (1835) σ. 188. Ο Σκιᾶς (Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἐταιρ. 1897 σ. 83)—συμμεριζόμενος Ἰωας καὶ αὐτὸς τὰς ἀδίκους, μωράς, ἀβασίμους καὶ πολλάκις ὑπὸ τῶν πραγμάτων τελείως ἔκτοτε διαψευσθείσας κατηγορίας ξένων τινῶν, δτι δὲν σον χρηστὸς καὶ πατριώτης

καὶ δν ναόν, δ Sponn (II, 26) ἀπὸ τοῦ 1678, ἵσως δι' ὅμοίαν ἐπιγραφήν, ἐταύτισε πρὸς ναὸν Δῆμητρος καὶ Κόρης—ἔχωρᾶζετο ἀπὸ τοῦ Κρονίου τεμένους διὰ τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισοῦ, ὡς καὶ τὸ «διαβᾶσι τὸν Εὔλισσὸν» τοῦ Παυσανίου (ε. ἀ.) μαρτυρεῖ, καὶ κατεῖχε τὴν ἀριστερὰν ὁχθην αὐτοῦ, ἥτοι ἀκριβῶς τὸν ὑπὲρ τὴν Ἀγίαν Φωτεινὴν τῆς νῦν Καλλιρρόης μέγαν πετρώδη λόφον τοῦ προαστείου τῆς Ἀγρας, ἐξ ἣς καὶ τὰ αὐτόθι τελούμενα μυστήρια ἐκαλοῦντο «τὰ πρὸς Ἀγραν» ἢ «τὰ ἐπὶ Ἀγρᾳ» ἢ «ἐν

Εἰκ. 3.

Εἰκ. 4.

Ἀγρας», «μυρὰ» δὲ καὶ «δλεῖς» μόνον πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν τῆς Ἐλευσῖνος, ἀτινα βραδύτερον φκειοποιήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι κατακτήσαντες τὴν Ἐλευσίνα.

Αὐτὸς δὲ ὁ δεύτερος παρὰ τὸν εὔχλοον Ἀρδηττὸν «δχθος», δ ὑπὲρ πάντας πετρώδης καὶ διὰ τοῦτο Πετρίτης καὶ Πετρομενέοικα καλούμενος λόφος, ἐκαλεῖτο πρότερον Ἐλικῶν καὶ ἔφερε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κλειτοδήμου ἐπὶ τῆς βραχώδους κορυφῆς αὐτοῦ, «ἐπ' ἄκρου», ἀκριβῶς ἐκεῖ, ἐνθα νῦν δ ἀνεμόμυλος (Εἰκ. 4),

Πιττάκης ἐπλασσεν ἀνυπάρκτους ἐπιγραφάς — δὲν ἀναφέρει τὴν μαρτυρίαν ταύτην, καίπερ ἀναπλύφας ἐν τῇ σκαρφῇ τοῦ διπέδου τοῦ ναοῦ τούτου καὶ ἄλλων ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων τεμάχια, δν μεταξὺ τοιωτον ὑψους 0,87, ἐπ' οὖ σιφζονται «τέσσαρες μορφαι ἱκετῶν βλέπουσαι πρὸς ἀριστεράν, ἃν οἱ μὲν δύο ἄκραι είναι ἀνδρικαί, αἱ δὲ μέσαι γυναικεῖαι». Τιδὲ κατωτέρῳ σ. 9, 1,

«ἔσχάραν τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ 'Ελικωνίου»¹. Λείψανα τοῦ περιβόλου τοῦ ποσειδωνίου ίεροῦ τῆς ἔσχάρας ταύτης εἶναι βεβαίως τὰ καὶ νῦν ἐν μέρει σωζόμενα ἔκεινα, ἀτινα σημειοῖ περὶ τὸν ἀνεμόμυλον δὲ τοπογραφικὸς χάρτης τοῦ Judeich. Ἐξετάσας δὲ νῦν ἐπιμελῶς τὸν δὲ ἐκ τῆς Καλλιρρόης ἀνερχόμενος συναντᾶ ἀμέσως ἀριστερὰ πρὸ τοῦ ἀνεμομύλου, ὑπὸ νέον τοῖχον, βράχον (ἐφ' οὐ κάθηται δὲ νεανίσκος τῆς εἰκόνος 4) εὗρον αὐτὸν πυκνότατα λελαξευμένον δι' εἰκοσάδος μικρῶν καὶ μεγάλων ἐγκοπῶν πρὸς γόμφωσιν μεγάλων καὶ μικρῶν ἀναθημάτων, δπως δηλαδὴ καὶ δὲ βράχος τοῦ ἐπὶ τῆς ίερᾶς δδοῦ παρὰ τὸ Δαφνίον ίεροῦ τῆς Ἀφροδίτης. Τὸ ἐνταῦθα παρατιθέμενον σχεδιογράφημα (Εἰκ. 3) τῶν λαξευμάτων τούτων διφεῖλω τῇ προθύμῳ καλωσύνῃ τοῦ κ. Ἀντ. Ὁρλάνδου.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους τοῦ πετρώδους λόφου τούτου ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀποτόμου βραχώδους διχθῆς τοῦ Ἰλισοῦ, τῆς ὑπερχειμένης τοῦ νῦν ναοῦ τῆς Ἅγίας Φωτεινῆς (ἥτοι τῆς μετὰ τοῦ Χριστοῦ παρὰ κρήνην συνδιαλεχθείσης Σαμαρίτιδος, περὶ ής ὡς Δήμητρος Ἀχαίας τῆς Ἀγελάστου Πέτρας ἵδε κατωτέρω) ἔκειτο, σχεδὸν δλόκληρος σωζόμενος μέχρι τοῦ 1778, δὲ ἐν λόγῳ ἴωνικὸς ναὸς τῆς Μητρὸς ἐν Ἀγρᾳ Δήμητρος (Εἰκ. 1 καὶ 2). Οὗτος μετεποιήθη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ναὸν τῆς Θεοτόκου, καλουμένης ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καὶ τῶν πρώτων περιηγητῶν τῶν νεωτέρων χρόνων 'Παναγιὰ 's τὴν Πέτρα', 'Πετρωτὴ' 'τοῦ Πειρίτη ναὸς'. «S. Virgo Saxana», «Panagia Petriotissa», «Ste Magie Petritée»². Ἀρχαιοτάτη αὐτοῦ μνεία ὡς χριστιανικοῦ ναοῦ εἶναι ἡ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας Βιενναίου ἀνωνύμου τοπογράφου γράφοντος «ἐκεῖ ἐσὶ καὶ ἡ Νεάκρουνος πηγὴ ἡ Καλλιρρόη, εἰς ἣν λουδμενος δὲ δοὺξ ἀνήρχετο εἰς τὸ τέμενος τῆς Ἡρας (=Ἀγρας;; Πέτρας;;) λεγόμενον καὶ προσηγόρευτο· νῦν δὲ μετεποιήθη εἰς ναὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν»³. Ο κ. Καμπούρογλους λέγει, ὅτι ἐπειδὴ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ίερούργησαν ἐν ἔτει 1674 οἱ μετὰ τοῦ Νοαντέλη ἐλθόντες καθολικοί, οἱ ἐγχώριοι δρθόδοξοι ἐγκατέλιπον αὐτὸν ὡς μιανθέντα, οἱ δὲ Τούρκοι, παρημελημένον εὑρόντες, κατέστρεψαν δλοσχερῶς ἐν ἔτει 1778 ἐπὶ Χατζῆ Ἀλῆ (Χασεκῆ) πασᾶ, ἵνα χρησιμοποιήσωσι τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑλικὸν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νέου περιβόλου τῆς πόλεως⁴. Ἀλλ' δὲ ἀρχαιότερον τῆς ἐλεύσεως τοῦ Νοαντέλη ἐν ἔτει 1672 γράψας Babinius ἀναφέρει τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἥδη ἔρημον καὶ ἐγκαταλειμμένην, ὥστε ἵσως ἐθεωρήθη ὡς μιανθεῖσα ὑπὸ ἄλλων ἀρχαιοτέρων Φράγκων.

Ἐντυχῶς οἱ πρὸ τῆς καταστροφῆς καὶ δὴ ἐν ἔτει 1751 ἐπισκεφθέντες τὰς Ἀθήνας Stuart καὶ Revett ἀπεικόνισαν (Εἰκ. 1-2)⁵ καὶ λεπτομερῶς κατεμέτρησαν καὶ

¹ Bekker, Anecd. I σ. 326, 31: *Κλείδημος ἐν πρώτῳ 'Αιθίδος: . . . τὸ δὲ διχθῷ πάλαι δνομα τούτῳ, δς νῦν "Αγρα καλεῖται, 'Ελικῶν καὶ ἡ ἔσχάρα τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ 'Ελικωνίου ἐκ' ἀκρου. Αὐτόθι σ. 334, 12: δνομασθῆναι δὲ αὐτὸν (τὸ χωρίον, "Αγραί) ἀπὸ τῆς 'Αγρέμιδος, πρότερον 'Ελικῶνα καλούμενον.—Leake, Topogr. Πίν. II. — Lolling, Topogr. σ. 324.*

² 'Ιδὲ τὰς παραπομπὰς ἐν ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σ. 241 σημ. 4.

³ ΔΕΝΑ, τόμ. Α' σ. 242 σημ. 8.

⁴ Πιτάκης Ε. ἄ. — A. Mommsen, Ath. christ. σ. 57.—Καμπούρογλους, Πατ. 'Αθ. Β' σ. 279 κατ.

⁵ 'Ιδὲ καὶ τὸν Breton, ἐξ οὗ παρέλαβε τὴν εἰκόνα 1 δὲ Καμπούρογλους, Πατ., Τόμ. Β' σ. 280.

περιέγραψαν τὸν πολύτιμον ναὸν συναπεικονίσαντες καὶ μίαν τῶν πλακῶν τῆς ζωφόρου αὐτοῦ, ἵνα μόνην εὔρον εἰς τεμάχια τότε ἐν Ἀθήναις, τῶν λοιπῶν, νῦν ἐν Βερολίνῳ καὶ Βιέννῃ, φυγαδευθεισῶν εἰς Ἐνετίαν καὶ Πάδουν πρὸ τούτου, προφανῶς μεταξὺ τοῦ 1674 καὶ 1751 καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ἐν ἔτει 1677-1690 κατοχῆς τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν.

Εἰς τὰς μετόπας ταύτας προσετέθη ἐν ἔτει 1897 τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευθὲν ὡς ὑπὸ Α. Σκιᾶ ἀνακαλυφθὲν τεμάχιον (*N*) τῆς μετ' ἀσκῶν πλίνθου, τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο γλυπτὸν ἀποκαλυψασῶν ἢ δύο σμικρὰ τεμάχια ἀναγλύφων¹, ἀγγειά τινα ἐκ τῶν τῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας χαρακτηριστικῶν (Σκιᾶς ἔ. ἀ. σ. 82) καὶ τέλος τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου λελαξευμένην θέσιν τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ μετ' ἐλαχίστου, κατὰ χώραν κειμένου, μέρους τῶν λίθων τοῦ κρηπιδώματος, ὡς καὶ τῶν θεμελίων τῆς ἀψίδος τοῦ Χριστιανικοῦ ναοῦ καὶ τίνος καὶ τούτου ἀρχαιοτέρας ἀποκρύφου τετραγώνου, διὰ μαρμάρου ἔχούσης ἐπενδεδυμένας τὰς πλευράς, κτιστῆς θήκης, ἐν τῷ κοίλῳ ἡμικυκλικῆς κόγχης εὑρισκομένης, χρησιμευούσης δέ, ὡς φρονεῖ δ. Α. Σκιᾶς (ἔ. ἀ. 77-78), πρὸς ἐγκατάθεσιν ἱερῶν (ἄγιων λειψάνων). Ἀμέσως περὶ αὐτὰ εὑρέθη πυκνὴ συστὰς πεντίκοντα περίπου συγχρόνως ποιηθέντων τάφων ἔθνικῶν τοῦ Β' ἢ Γ' αἰώνος μ. Χ. «κατὰ φυλὰς» τεθαμμένων, ὡς λέγει δ ἀνασκάψας ὑποθέτων μάλιστα ὅτι ἵσως πρόκειται περὶ κοινοταφίου τῶν πεσόντων ἐν τῷ κατὰ τῶν Γότθων ἀγῶνι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δεξίππου Ἀθηναίων (ἰδὲ *Πρακτικὰ Ἀρχαιολ.* Ἐταιρ. 1897 Πίναξ Α).

Ἐπὶ τῆς βραχώδους πέτρας, ἐφ' ἣς ἐφαίνοντο μέχρις ἐσχάτων τὰ ὑπὸ τοῦ Α. Σκιᾶ ἀνασκαφέντα ἐδάφη τῆς κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τούτου, ἐσφύζετο καὶ συνετηρεῖτο μέχρι πρὸ διλίγων ἐτῶν, ἐν κόγχῃ τοῦ βράχου, εἰκὼν καὶ λυχνία τοῦ Ἀγ. Πέτρου, λατρευομένου αὐτόθι μετὰ τῆς Παναγίας (ἔξ οὐ βεβαίως καὶ *templum Panagiae et Petri* δ ναὸς) πιθανῶς ἐκ συνενώσεως τῆς λατρείας τῆς Παναγίας 'στὴν Πέτραν πρὸς ἐκείνην ἄλλης ἐπίσης καταστραφείσης ἀρχαίας χριστιανικῆς ἐκκλησίας, πλησίον κειμένης—κατ' ἐμὲ ἵσως ἐπὶ τοῦ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου κατέχοντος τεμένους Ποσειδῶνος τοῦ Ἐλικωνίου, τοῦ καὶ ὡς Πετραίον² λατρευομένου—, καὶ «Σταυρωμένου Πέτρου»³ καλουμένης, πιθανῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ πετρῶδες

¹ Ταῦτα «κυρτὴν ἔχοντα τὴν ἀναγεγλυμμένην ἐπιφάνειαν παριστῶσι στέμμα ἐκ ποικίλων καρπῶν. Ἐν τῷ ἐν τούτων σώζεται σκέλος τράγειον Πανδός βαῖνον ἐπὶ τοῦ στέμματος». Σκιᾶς ἔ. ἀ. σ. 83. Ιδὲ καὶ ἀνωτέρω σελ. 6 σημ. 4.

² Ἐτυμ. Μ. 473, 42.

³ Pittakys, *L'ancienne Athènes* σελ. 195: On y voit (à la partie au sud de l'Illissus nommée Agra) une église nommée Σταυρωμένος Πέτρος; on croit qu'elle occupe la place du temple de Diane surnommée Agrotière; dans cette église on voit un pavet en mosaïque; on suppose qu'il appartenait au temple qui était bâti en marbre blanc.—A. Mommsen, Ath. Chrys. ἔ. ἀ.—Leake, *Topographie of Athens* p. 212. —'Ἐν δὲ ταῖς σημειώσεσι τοῦ ἀετοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Π. Εὐστρατιάδου εὑρίσκω ὅτι 'ὑπάρχει ἐτί έρεψιον ἐκκλησίας, ἔνθα σημειοῦ δὲ Λήκ'; πρὸς δὲ ὅτι 'τὸ μωσαϊκόν, διπερ ἀναφέρεται δὲ Πίττακης ἀνευρέθη ἐν ἔτει 1871' ὅτι 'ἡ θέσις καλεῖται νῦν Καμαράκια' καὶ τέλος ὅτι «Πετράτη ἐλέγετο καὶ λέγεται ἡ θέσις ἡ μεταξὺ τοῦ νῦν ἀνεμομύλου καὶ τῆς Πυριταποθήκης, λέγεται δὲ γέρων

τοῦ ἔδαφους καὶ τὴν περίφημον ὁῆσιν τοῦ Χριστοῦ «Σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν» (Ματθ. 16, 18). Τὴν εἰκόνα ταύτην ἀφῆ-ρεσεν δὲ οἰκοδομήσας τὴν νῦν κατέχουσαν τὴν θέσιν ταύτην οἰκίαν Βασιλάκης ἐμποροράπτης, καθάδη ἔμαθον ἐν ἔτει 1901 παρὰ τοῦ ἐνοικιαστοῦ τῆς οἰκίας παντοπώλου. Καὶ ὁ πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως τῆς οἰκίας ἀνακαλύψας τὰ ὑπὸ αὐτὴν ἐν μέρει νῦν θεμέλια τοῦ Μητρώου Σκιᾶς λέγει (ξ. ἀ. σ. 75) «οἵ νῦν ἰδιοκτῆται τοῦ γηπέδου, ἀπὸ μακροτάτου χρόνου κατέχοντες αὐτό, γνωρίζουσιν ἐκ παραδόσεως δτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἐκκλησία ἡ μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Πέτρου».

Εἰκ. 5.

Νῦν ἐκ πάντων τούτων ἄλλο οὐδὲν φαίνεται ἢ λίθοι, δύο ἢ τρεῖς τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ (ἐφ' ὃν ἵσταται ὁ νεανίσκος τῆς εἰκόνος), καὶ μέρος τῆς θέσεως ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ ναὸς (Εἰκ. 5). "Ἄν δὲ καὶ αὕτη ἐντελῶς δὲν ἐκαλύφθη εἰσέτι ὑπὸ οἰκοδομῆς, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν τύχην καὶ οὐχὶ τὴν πρόνοιαν ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἀθηναίων, οἰκτρῶς ἐγκαταλειψάντων εἰς τὴν καταστροφήν, κατάχωσιν ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ δημοσίου καὶ δι' οἰκοδομῶν κάλυψιν δλόκληρον σχεδὸν τὸν περικαλλέστατον πρὸς νότον τοῦ Ὁλυμπιείου μυστικὸν ὅχθον τῆς τόσον ἱερᾶς καὶ γλαφυρᾶς Ἐλικωνίου Ἀγρας!

§ 3. ΟΙ ΥΠΟ ΤΟΝ ΥΜΗΤΤΟΝ ΠΕΛΑΣΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ.

Βεβαιωθέντος οὕτως δτι δὲν λόγω Ἰωνικὸς ναὸς τοῦ Ἰλισοῦ ἦτο τὸ Μητρώον τῆς ἐν τῷ προαυτείφ τῆς Ἀγρας λατρευομένης Μητρός, ἦτοι Δήμητρος τῶν Μικρῶν

*Ἀγάπιος κατοικῶν παρὰ τὸ θέατρον (τοῦ Διονύσου). — Ἰδὲ καὶ A. Mommsen ἔ. ἀ. σ. 56. — Γ. Λαμπάκην ἐν Ἐθδομάδι τόμ. B' σ. 378 (θέτοντος αὐτὴν παρὰ τὸν νῦν ἀριστερὰ τοῦ Σταδίου •Ἀγ. Σπυρίδωνα.) καὶ Δ. Καρπούζογλου, Ἰστορία τῶν Ἀθηναίων τόμ. B' σ. 298.

μυστηρίων, ἀναγκαῖον τυγχάνει πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν παραστάσεων τῆς ὑπὸ ἔξετασιν ζωφόρου νὰ ὑπομνήσωμεν πρῶτον μὲν ὅτι τὸ μὲν προάστειον τῆς Ἀγρας, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν τελευταίων πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν μέχρι τῆς ἀριστερᾶς δύχθης τοῦ Ἰλισοῦ κατερχομένων ὑψωμάτων τῶν προπόδων τοῦ Ὑμηττοῦ (Πίναξ Α), ἥτο ἀρχικῶς τὸ πρὸς τὰς Ἀθήνας τέρμα τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀντὶ μισθοῦ διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πρώτου κυκλωπείου, Πελαργικοῦ, τείχους τῆς Ἀκροπόλεως παραχωρηθέντος ἐδάφους «ὑπὲ τῷ Ὑμηττῷ» πρὸς οἰκησιν εἰς τοὺς περιγραφομένους ὡς πτωχοὺς καὶ πλάνητας ἔνους Πελασγοὺς (Ἡροδ. VI, 137). δεύτερον δὲ ὅτι τὰ ἐν τῷ Μητρῷ τῆς Ἀγρας τελούμενα Μικρὰ μυστήρια ἀρχικῶς, ἥτοι πρὸν ἦ ἡ Ἐλευσὶς προσαρτηθῆ ἐν τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων, οὐδὲν ἄλλο ἥσπαν ἡ αὐτὰ ταῦτα τὰ πρῶτα ἐλευσινιακῆς φύσεως ἀττικὰ μυστήρια, τὰ τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν Πελασγικὸν Ὑμηττόν, ἐκεῖ ἐνθα νῦν ἡ Καισαριανή, καὶ δὴ ἐν θέσει, Σαισαρία τὸ πάλαι καλουμένη, ἐγκαθιδρυθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ παναρχαίου γένους τῶν Λυκομηδῶν ἐν ἴδιῳ Τελεστηρίῳ περιεπόμενα μυστήρια (ἴδε κατωτέρω), ἀτινα μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἐλευσίνος καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ γένους τῶν Ἱεροφαντῶν Εὑμολπιδῶν δὲν κατηργήθησαν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας λατρείας εἰς δευτέραν μοῖραν τεθέντα συνεδυάσθησαν πρὸς τὰ τῆς Ἐλευσίνος, ὡς προπαρασκευαστικὰ «εὔμετάδοτα», Μικρὰ ἡ Ὁλεῖζω κληθέντα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λαμπρότερα καὶ ἐκτενέστερα τῆς Ἐλευσίνος, τὰ Μεγάλα ἔκτοτε καλούμενα¹ καὶ ἀφιερωθέντα εἰς χρῆσιν κυρίως τῶν — ὡς οἱ Πελασγοὶ τῆς Ἀγρας — μετοίκων καὶ ἔνων, μυθευομένου ἔκτοτε πρὸς δικαιολογίαν τούτου ὅτι ἐσυστήθησαν τὰ Μικρὰ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Δῆμητρος χάριν τοῦ μετοίκου Ἡρακλέους², χρησιμοποιηθέντα κατόπιν καὶ πρὸς μύησιν τῶν μετ' αὐτὸν ἐλθόντων, πρὸς μύησιν καὶ ἐγκατάστασιν ἐν Ἀθηναῖς μετοίκων ἡρώων Διοσκούρων³ καὶ Ἀσκληπιοῦ⁴.

§ 4. ΑΙ ΠΛΑΚΕΣ Α ΚΑΙ Β.

Τούτων τεθέντων, ἔξετάσωμεν νῦν τὴν ἔννοιαν τῶν παραστάσεων μιᾶς ἑκάστης πλακὸς τῆς ζωφόρου, ἥτις ὡς κάλλιστον πρωτότυπον ἀθηναϊκόν, σχεδὸν προφειδιακὸν ἔργον τοῦ Ε' αἰῶνος, ἐγένετο τόσον διάσημος ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαιότητι, ὡστε πόλεις, οἷα ἡ Ἐφεσος, πιστῶς ν' ἀντιγράφωσιν αὐτήν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν ταῖς ἀνα-

¹ Ἰδε ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σ. 214 κέξ.

² Σχόλια Ἀριστοφ. Πλοῦτ. στ. 1013: «Ἐστι καὶ μικρὰ μυστήρια γενόμενα δι' Ἡρακλέα. Ἡρακλῆς γὰρ ἐπιστὰς ἦξιον μυεῖσθαι. Ἐθος δὲ ἡν τοῖς Ἀθηναίοις ἔτον μὴ μυεῖν. Μὴ βουλόμενοι οὖν λῦσαι τὸ έθος μηδὲ ἀπῶσαι τὸν εὐεργέτην, ἐπενόησαν μικρὰ μυστήρια, εὔμετάδοτα. — Διόδ. IV, 14: Δημήτηρ δὲ πρὸς καθαρμὸν τοῦ Κενταύρου φόρου τὰ μικρὰ μυστήρια συνεστήσατο, τὸν Ἡρακλέα τιμῶσα. — Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἀγρα καὶ Ἀγραι χωρίον . . . ἐν φιλέγονοι καὶ τὸν Ἡρακλέα μεμυησθαι.

³ ΔΕΝΑ, τόμ. Δ' σ. 278 κέξ., Πίναξ ΙΓ', Α καὶ ΙΔ', Β.

⁴ ΔΕΝΑ ἔ. ἄ. σ. 361 κέξ.

σκαφαῖς τῆς πόλεως ταύτης ἀνακάλυψις τεμαχίου πλακός, πιστότατα ἀντιγραφούσης τὴν πλάκα *B* καὶ δὴ τὴν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ κιονίσκου βίᾳ ἀποσπωμένην κόρην¹.

Τὸ γεγονός ὅτι τὸ Μητρῷον τῆς Ἀγρας ἡτο τὸ κύριον ἱερὸν τοῦ ὑπὸ τῶν ξένων μετοίκων οἰκουμένου θαλεροῦ, «ὑπὸ τῷ Ὑμηττῷ» Στράβ. IX, 401) καὶ συγχρόνως «ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν» (Παυσ. I, 28, 3) κειμένου προαστείου τῆς Ἀγρας, τῆς τὸ πρῶτον οἰκισθείσης ὑπὸ τῶν παρὰ τὰς Ἀθήνας «ὑπὸ τὸν Ὑμηττόν», ἀδείᾳ τῶν ιθαγενῶν, ἐγκατασταθέντων Πελασγῶν ἢ Πελαργῶν (Τυρρηνῶν), τῶν περιφήμων τόσον διὰ τὴν πρώτην περιτείχισιν τῆς Ἀκροπόλεως, ὃσον καὶ διὰ τὰς ὑπὸ αὐτῶν ἀδίκους καὶ ὑδριστικὰς ἀρπαγὰς Ἀθηναίων γυναικῶν τὸ πρῶτον μὲν παρ' αὐτὸν τὸν Ἰλισόν, κατόπιν δὲ καὶ ἐκ Βραυρῶνος, ἀνατολικοῦ δήμου τῆς Ἀττικῆς, καθιστᾶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πιθανωτάτην, ἀν μὴ βεβαίαν, τὴν διὰ τριῶν λέξεων ἐκφρασθεῖσαν εὐτυχῆ σκέψιν τοῦ Studničzka ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν πλακῶν *A* καὶ *B* εἰκονιζόμεναι ἀρπαγαὶ γυναικῶν εἴραι ἀμφότεραι, ἢ τούλαχιστον ἡ μία ἐξ αὐτῶν, αἱ περίφημοι ἐν τῇ μυθολογικῇ ἴστορίᾳ τῶν Ἀθηναίων ἀρπαγαὶ Ἀτθίδων ὑπὸ τῶν περιοικούντων τὰς Ἀθήνας ἀλλοφύλων Πελασγῶν. "Ἄσ εἶετάσωμεν λοιπὸν μετ' ἀκριβείας τὰς περὶ αὐτῶν μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων, οὐα διώμεν κατὰ πόσον σύμφωνοῦσιν αἱ ἐν τοῖς κειμένοις λεπτομέρειαι αὐτῶν πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων δύο παραστάσεων.

§ 5. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΑΚΟΣ *A*.

ΥΒΡΙΣ ΚΑΙ ΒΙΑΣΜΟΣ ΑΤΘΙΔΩΝ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΡΡΟΗΝ.
ΥΠΟ ΤΩΝ ΠΕΛΑΣΓΩΝ ΤΟΥ ΥΜΗΤΤΟΥ.

1—2

3

4

5

ΠΛΑΞ *A*. — Εἰκ. 6.

a') Ἐρμηνεία διὰ τοῦ κειμένου τοῦ Ἡροδότου.

Περὶ τῆς πρώτης ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ὕβρεως τῶν Ἀτθίδων ὑπὸ τῶν Πελασγῶν δὲ κύριος καὶ ἀρχαιότερος, ἀν μὴ μόνος, μάρτυς Ἡρόδοτος (VI, 137), — δὲ ἐν

¹ Ausstellung von Fundstücken aus Ephesos im Unteren Belvedere, Wien 1905 σ. 18-20
= Brückner ē. a. σ. 61 εἰκὼν 39a.

Αθήναις ζήσας βραχὺ πρὸ τῆς, ὡς θὰ ἔδωμεν, ὑπὸ Κίμωνος μετὰ τὸ 464 π. Χ. οἰκοδομῆς τοῦ Μητρώου ἡμῶν, κατ’ ἀκολουθίαν ἄριστα γνωρίζων ἐξ ἐπιτοπίου ἀντιλήψεως καὶ μελέτης τὰς ἴστορικὰς παραδόσεις, ἐφ’ ὧν ἐστηρίζοντο αἱ διάφοροι μυθολογικοὶ στορικαὶ καλλιτεχνικαὶ διακοσμήσεις τῶν μνημείων τῆς πόλεως — δημιλῶν ἐπ’ εὔκαιρίᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ Μιλτιάδου, πατρὸς τοῦ Κίμωνος, πρώτης ἐν ἔτει 499 π. Χ. κατοχῆς τῆς πελασγικῆς νήσου Λήμνου, περὶ τῆς ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀδίκου κατὰ τοὺς μὲν καὶ δικαίας κατὰ τοὺς δέ, ἐξελάσεως τῶν Πελασγῶν λέγει ὅτι αὐτὸς μὲν ἀγνοεῖ ποιὸν εἶναι τὸ ἀληθές, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴστορικὸν Ἐκαταῖον οἱ Πελασγοὶ ἐξεβλήθησαν ἀδίκως: «Ἐπεὶ τε γὰρ ἵδεῖν τοὺς Ἀθηναίους τὴν χώρην, τὴν σφίσι αὐτοῖσι ὑπὸ τὸν Ὑμησοὸν ἐοῦσαν ἔδοσαν οἰκῆσαι μισθὸν τοῦ τείχεος τοῦ περὶ τὴν ἀκρόπολίν κοτε ἐληλαμένου, ταύτην ὡς ἵδεῖν τοὺς Ἀθηναίους ἐξεργασμένην εὖ, τὴν πρότερον εἶναι κακήν τε καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίην, λαβεῖν φθόνον τε καὶ ἴμερον τῆς γῆς, καὶ οὕτω ἐξελαύνειν αὐτοὺς οὐδεμίαν ἄλλην πρόφασιν προϊσχομένους τοὺς Ἀθηναίους». Ἀλλως δῆμως εἶχε τὸ πρᾶγμα — ἐξακολουθεῖ ὁ Ἡρόδοτος — κατ’ αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους ἴσχυριζομένους «δικαίως ἐξελάσαι. Κατοικημένους γὰρ τοὺς Πελασγοὺς ὑπὸ τῷ Ὑμησοῷ ἐντεῦθεν δρομεομένους ἀδικέειν τάδε φοιτᾶν γὰρ αἱεὶ τὰς σφετέρας θυγατέρας ἐπ’ ὕδωρ ἐπὶ τὴν Ἐννεάκρουν (οὐ γὰρ εἶναι τοῦτον τὸν χρόνον σφίσι κω οὐδὲ τοῖσι ἄλλοισι Ἐλλησι οἰκέτας), δκως δὲ ἔλθοιεν αὗται, τοὺς Πελασγοὺς ὑπὸ ὕδριός τε καὶ δλιγωρίης βιασθαὶ σφέας. Καὶ ταῦτα μέντοι σφι οὐκ ἀποχρᾶν ποιέειν, ἀλλὰ τέλος καὶ ἐπιβουλεύοντας ἐπιχειρήσειν ἐπ’ αὐτοφώρῳ φανῆναι. Ἐωνιοὺς δὲ γενέσθαι τοσούτῳ ἐκείνων ἄνδρας ἀμείνονας, δσῳ παρεδὼν αὐτοῖσι ἀποκτεῖναι τοὺς Πελασγούς, ἐπεὶ σφέας ἔλαβον ἐπιβουλεύοντας, οὐκ ἐθελῆσαι, ἀλλὰ σφι προειπεῖν ἐκ τῆς γῆς ἐξιέναι. Τοὺς δὲ οὕτω δὴ ἐκχωρήσαντας ἄλλα τε σχεῖν χωρία καὶ δὴ καὶ Λήμνον».

Ἐπὶ τῆς πλακὸς *A* ἔχομεν βίαν δύο νεαρωτάτων γυναικῶν ὑπὸ δύο ἀόπλων χλαμύδας μόνον φερόντων, εὐσώμων νέων ἀνδρῶν, ἀρα βίαν τελουμένην οὐχὶ ὑπὸ ἐνόπλων ἐπιδρομέων χώρας ἢ κατακτητῶν πόλεως (οἵα ἡ Τροία, ἣν ἐσκέρθησαν οἱ πρῶτοι ἔρμηνευταὶ τῆς πλακός), ἀλλ’ ὑπὸ ἀνθρώπων οἰκείων, πρὸς οὓς είχον ἀνυπόπτως αἱ τε ὑπὸ αὐτῶν βιαζόμεναι γυναικες καὶ οἱ πράγματι «δλιγωρήσαντες» πατέρες αὐτῶν, ὡς οὐδεὶς παρίσταται ἢ ἔνοπλος προστρέχει πρὸς βοήθειαν, ὡς πάντως θὰ ἐπραττον, ἀν περὶ ἐπιδρομῆς ἔνων ἐπρόκειτο. Ἀκριβῶς λοιπὸν τοιοῦτοι, οὐχὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ ἔχθροί, ἡσαν οἱ ἐπίβουλοι καὶ ἀγνώμυνες μέτοικοι Πελασγοὶ τῆς Ἀγρας, ὡς καὶ τὸ μόνον ἀναφερόμενον ἴδιαιτερον χαρακτηριστικὸν ἦτο οὐχὶ τὰ ὅπλα, ἀλλά, ὡς ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν, αἱ «λαμπραὶ σινδόναι», ἥτοι χλαμύδες, ἃς ἔφερον ἐν Ἀθήναις (Φώτιος ἐν λ. Πελαργικόν τὸ ὑπὸ τῶν τυράννων [γρ. Τυρρηνῶν] κατασκευασθὲν τῇ ἀκροπόλει τεῖχος. Τούτους γὰρ κληθῆναι Πελασγούς, οἷον Πελασγούς, ὡς πλανῆτας τινάς· ἢ διι λόγντες αὐτοὺς πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι σινδόνας λαμπρὰς περιβεβλημένους πελαργοῖς εἴκασαν).

Τῶν Πελαργῶν τούτων εἰς μὲν ἡρπασεν ἥδη καὶ αἱρει ὑψηλὰ ἀπάγων πρὸς ὕδριν εὐγενῆ παρθένον θαλερὰν σφόδρα ἀνθισταμένην (ἀρ. 1-2), δ δέ, τρέχων ἐπὶ πειρώδους ἔδαφους, συλλαμβάνει τῇ δεξιᾷ βιαλως — καὶ οὐχὶ mit zartester

Galanterie geleitet ihr, ώς θέλει δὲ ζητῶν χάριν τῆς ἐρμηνείας του νὰ παρακάμψῃ τὴν προφανῆ βίαν φύλος Brückner (σ. 58) — ἀπὸ τοῦ ἐπιβλήματος ἔτερον σφριγῶσαν κόρην, τάχιστα φεύγουσαν καὶ μετὰ τρόμου στρέφουσαν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν διώκτην (ἀρ. 3-4). Ως ἡδη ἀνεγνώρισεν δὲ Schneider, δὲ τελευταῖος οὗτος Πελασγὸς «μακρὰ βιβάς» γεφυροῦ τοῖς ποσὶ διασκελίζων κοίτην ποταμίου ἢ αὐλακα δείθρου ὑδατίου, σαφῶς δεδηλωμένου ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου, δείθρου, περὶ οὐ αὐτὸς δὲ Studnicka πάνυ δρθῶς ὑποπτεύει δτὶ δηλοῖ αὐτὴν τὴν κοίτην τοῦ ὑδατίου τοῦ Ἰλισοῦ: eine auffallende Lücke, doch wohl ein Rinnal, das der Mann überspringt (Ilissos??).

β') Καλλιρρόη ἡ ἐννεάκρουνος.

Δύσις τοῦ τοπογραφικοῦ προβλήματος.

Εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς τόσον βιαίας καὶ κεκινημένης σκηνῆς ταύτης ἵσταται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ δείθρου ἀκίνητος ώς ἄγαλμα καὶ ἀσυγκίνητος ἐκ τῶν συμβαινόντων καὶ δὴ ώς θεύ τις ἢ νύμφη μόνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς δηλοῦσα (Localgöttin) κόρη ἔφηβος μέν, ώς αἱ ἀρπαζόμεναι τῆς σκηνῆς Ἀτθίδες, ἀλλὰ πολὺ μικροτέρα τὸ μέγεθος, ἵνα καὶ οὕτω — κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν — δηλωθῇ σαφέστερον δτὶ πρόκειται περὶ ἀγάλματος θεότητός τινος. Ἡδη δὲ Schneider καὶ Brückner (σ. 59) δρθῶς ἐρμηνεύουσιν αὐτὴν ώς ἀκίνητον ἄγαλμα θεᾶς τινος τινος (Götterbild: so unbewegt auch steht es neben dem Vorgang). Κατ' ἐμὲ τὸ εἰκονιζόμενον ἐπιποτάμιον ἄγαλμα τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ τῆς νύμφης τῆς προσωποποιύσης τὴν περίφημον ἐννεάκρουνον Καλλιρρόην κρήνην τοῦ Ἰλισοῦ, τὴν τόσον περίφημον διὰ τὸ τόσον ἐκ μεγάλης, ὅσον καὶ εὔνοήτου, παρανοήσεως τῶν κειμένων γεννηθὲν ἀτελεύτητον μέγα τοπογραφικὸν ζήτημα, οὐ, μελετήσας ἐπισταμένως τὰς λεπτομερείας ἐπὶ τῇ νῦν εὐκαιρίᾳ, τῇ τόσον διὰ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Μητρώου σαφῶς μαρτυρούσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰλισοῦ θέσιν τῆς πελασγικῆς Ἐννεακρούνου τοῦ Ἡροδότου, νομίζω δτὶ δίδω τὴν ὁριστικὴν λύσιν ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδοθησομένῳ ἐπιμέτρῳ A¹ τῆς παρούσης μελέτης, συνισταμένην εἰς τὸ δτὶ ἢ ἐκ τοῦ βράχου τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς (Σαμαρίτιδος) τῆς Ἀγρας φυσικῶς καὶ φανερῶς ἀναβλύζουσα καὶ πλουσία Καλλιρρόη πηγὴ ἐσκευάσθη τὸ πρῶτον εἰς Ἐννεάκρουνον ὑπὸ τῶν πρώτων οἰκησάντων, ἔξωραισάντων καὶ φθονητὴν καταστησάντων τὴν πρότερον «κακὴν καὶ μηδενὸς ἀξίαν» Ἀγραν μετοίκων (πελαργῶν) Τυρρηνῶν ἢ Τυρσηνῶν, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τῶν κατ' ἀρχαῖον παλαιογραφικὸν σφάλμα τυράννων τοῦ περιφήμου χωρίου τοῦ Θουκυδίδου II, 15, πρὸς δὲ πλὴν ἄλλων παράβαλε καὶ τὸ δμοιοπαθές, ἀνωτέρω παρατεθέν, χωρίον τοῦ Φωτίου, καθ' δὲ «Πελαργικόν: τὸ ὑπὸ τῶν τυράννων κατασκευασθὲν τῆς ἀκροπόλεως τεῖχος»; ἐνθα δισφαλῶς δέον νὰ γραφῇ Τυρρηνῶν, ἀφ' οὐ οὕτοι καὶ οὐχὶ οἱ Πεισιστρατίδαι ἢ ἄλλος τις τύραννος

¹ Τυπωθήσεται ἐν τῷ πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ Γ. Χατζιδάκι ἐκδοθησομένῳ τόμῳ.

είναι δέ κτίσας τὸ πελαργικόν. Ἀλλως δὲ οἱ ἀρχαῖοι κοινῶς παρῆγον τὴν λέξιν τύραννος ἐκ τοῦ Τυρρηνὸς ἔνεκα τῆς σκληρότητος τῶν τελευταίων¹.

Ἐσκευάσθη δὲ εἰς Ἐννεάκρουνον ὑπὸ τῶν ἀσφαλῶς ἐκ Βοιωτίας ἐλθόντων Πελασγῶν τῆς Ἀγρας ὡς ἀφιερωθεῖσα εἰς τὴν μετὰ τοῦ βοιωτικοῦ δνόματος Ἐλικῶνος τοῦ ἐξ οὐ πηγάζει λόφου τῆς Ἀγρας κομισθεῖσαν ἐκ Βοιωτίας λατρείαν τῶν ἐννέα Ἐλικωνιάδων Μουσῶν (ἀρχικῶς προσωποποιήσεων τῶν ἐκ τοῦ δρους πηγαζουσῶν καὶ πρὸς τὰ κάτω ἐλικοειδῶς ἔξελισομένων πολλῶν καλλικελάδων πηγῶν), ἃς οἱ Πελασγοὶ οὔτοι ἐγκατέστησαν ὡς «Μούσας Ἐλλισσιάδας» (=Ἐλικωνιάδας)² ἀκριβῶς ἔναντι τῆς θέσεως τῆς Καλλιρρόης τοῦ Ἰλισοῦ τοῦ λόφου Ἐλικῶνος τῆς Ἀγρας (auf dem rechten Ufer des Ilisos zwischen dem Übergang nach Agrai (=γέφυρα νεκροταφείου) und der späteren Stadionbrücke an³: Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπίσης περιφήμου χωρίου τοῦ Παυσανίου (I, 14, 1) ἀσφαλῶς, καὶ κατ’ ἐμέ, μαρτυρουμένη ὑπαρξίας Ἐννεάκρουνον ἐκεῖ, ἔνθα θέτει καὶ εὗρεν ἀρχήνην ὁ Dörfeld, ἔξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅτε (ἐπὶ Πεισιστράτου ὅτε ἐτείχισθη εὑρύτερον μέρος τῆς πόλεως) ἴδρυθη νέον Ἐλευσίνιον, τρίτον χρονολογικῶς μετὰ τὸ ἀρχαιότατον πάντων ἐν Σαισαρίᾳ τοῦ Ὅμητοῦ τελεστήριον τοῦ γένους τῶν Φλυασίων καὶ τὸ τῆς Ἀγρας—ἐν αὐτῷ τῷ τετευχισμένῳ ἀστεῖ, ἵνα είναι ἀνενόχλητος ἡ λατρεία ἐν ἐποχῇ πολέμου, καὶ δὴ ἐκεῖ, ἔνθα θέτουσιν ὁ Παυσανίας καὶ ὁ Dörfeld Ἐννεάκρουνον κρήνην, τὴν πράγματι ὑπάρχουσαν «διὰ πάσης τῆς πόλεως μόνην πηγὴν» (αἱ λοιπαὶ εὑρηνται εἴτε ἐν τῇ Ἀκροπόλει (Κλεψύδρᾳ) εἴτε ἐν τοῖς ὡς ἡ Ἀγρα προαστείοις), ὑπῆρξεν ἀπόλυτος ἀνάγκη, ὡς καὶ διὰ τὰ τρία ἄλλα Ἐλευσίνια τῆς Ἀττικῆς, διὰ τὰς ἱεροπραξίας τῆς μυστικῆς λατρείας, πηγῆς Καλλιρρόης (=καλῶς, ἥτοι αἰσίως δεούσης)⁴, οἵτινες είναι πρῶτον ἡ πηγὴ Κάλλιον (γρ. Καλλίρροον) τοῦ ἐν Καισαριανῇ Τελεστηρίου τῶν Λυκομηδῶν (ἴδε κατωτέρω), δεύτερον ἡ Καλλιρρόη τοῦ Ἐλευσινίου τῆς Ἀγρας καὶ τρίτον τὸ Καλλίχορον (=καλῶς χορεῦον, δηλ. δέον) φρέαρ τῆς Ἐλευσίνος, ἐφ’ ὧν πάντων ἐλατρεύετο ἡ μυστικὴ Δημήτηρ. Τότε λοιπὸν δι Πεισιστράτος, δι καὶ τὸ τεῖχος, τὸ τὸ νέον Ἐλευσίνιον περιβάλλον, οἰκοδομήσας, ἔφερε δι’ ὑδραγωγείου ἐξ ὑψηλοτέρου κειμένου μέρους τοῦ Ὅμητοῦ, ἵσως καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἱερᾶς ἐλευσινιακῆς μυστικῆς Κυλλοῦ πήρας κρήνης τῆς Καισαριανῆς (ἴδε κατωτέρω), ἐπαρκὲς ἱερὸν ὕδωρ, ὥστε ἡ κάτω πρὸ τῶν Προπυλαίων ἐκ τοῦ βράχου τοῦ Μουσείου ἀναβρύουσα πτωχή, ἀσημος μέχρις ἐκείνου, κρήνη ἐμπλουτιζομένη καταστῆ καὶ αὕτη Καλλιρρόη καί, συμφώνως τῇ τῆς προϋπαρχούσης λατρείας, Ἐννεάκρουνος. Τότε δὲ καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν λειτουργικὸν σκοπὸν ἴδρυθησαν πέριξ τῆς νέας ἱερᾶς Καλλιρρόης ἐννεάκρουνου κρήνης τὰ νέα μυστικά, ὡς ἐν τῷ Τελεστηρίῳ τῆς Ἀγρας, ἱερὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου αὐτόθι μνημονεύμενα τῆς Δήμητρος, Κόρης καὶ Τριπτολέμου. Τότε θὰ ἔλαβε καὶ

¹ Σοφοκλ. Οἰδ. Τυρ. ὑπόθεσις — Μέγα Έτυμολ. 771, 54. — Φιλόχορος ἐν Σχολ. Λουκ. Καταπλ. 1.—Σουίδας ἐν λ. τύραννος.—Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Τυρρηνία.

² Παυσ. I, 10, 5.—Ἀπολλόδωρος παρὰ Στεφ. Βυζαν. ἐν λ. Πλισός — Ιμερ. XXII, 8.

³ Milchhoff η παρὰ Hitzig-Büttner, Pausanias I, 224.

⁴ Φώτιος ἐν λ. καλλίρροον: καλῶς δέοτα.

ὅς εὖ ἔκρεει τὸ δλίγον ἀρχικὸν ὕδωρ λόφος τοῦ Φιλοπάππου τὸ δνομα *Μουσεῖον* κτλ. Συντόμως εἰπεῖν, ὑπῆρχον δύο ἐλευσινιακῆς μυστικῆς λατρείας γαμικαὶ Ἐννεάκρουνοι Καλλιρρόαι κρῆναι, ἡ τῶν Πελασγῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν Ἀγρᾳ καὶ ἡ τοῦ Πεισιστράτου ἐν τῷ νέῳ περιβόλῳ τῆς πόλεως. Ἄλλα περὶ τούτων γράφω λεπτομερῶς ἐν τῷ ὅηθέντι Ἐπιμέτρῳ A.

Νῦν ἀπαλλάξας τὴν ἐπὶ τῆς πλακὸς A πελασγικῶν χρόνων σκηνὴν ἐκ τῆς τοποθετήσεως αὐτῆς, συμφώνως τῷ Dörfeld, ἐν χώρῳ ἀκροιβῶς ὑπὸ τὰ δύματα καὶ παρὰ τὰ ὄτα τῶν φρουρῶν τῆς Ἀκροπόλεως κειμένῳ, ἔνθα δὲν ἦτο δυνατὴ — ὡς ἐν τῇ οὐδὲν ἐκ τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως φαινομένῃ βαθείᾳ κοίτῃ τοῦ Ἰλισοῦ (Πίν. A') — τοιαύτῃ τις βίᾳ καὶ ὑδρεις ὑπὸ τῶν Πελασγῶν τῶν ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν δλιγωρηθεισῶν Ἀτθίδων, ἐπανέρχομαι εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς αὐτῆς πλακὸς ἐπιλέγων ὅτι κατὰ τὸν R. von Schneider ἡ κόρη τοῦ ἀναγλύφου, ἡ κατ' ἐμὲ τὴν νύμφην Καλλιρρόην προσωποποιοῦσα, φέρει ἔξωσμένον χιτῶνα καὶ ἐπίβλημα, οὐ δὲν τῶν ἄκρων κρέμεται ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἔχει δὲν ἀμφοτέρας τὰς χειρας τεταμένας πρὸ τῶν γονάτων αὐτῆς, ἐνῷ κατὰ τὸν Studniczka προτείνει μόνον(;) τὴν δεξιάν. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἡ παράστασις συμφωνεῖ πρὸς τὰς πασιγνώστους παραστάσεις τῶν κρηγαίων νυμφῶν τῶν κλασσικῶν χρόνων, τῶν εἴτε δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀνεχουσῶν πρὸ τῶν γονάτων κόγχην περισυλλογῆς καὶ ἐκροῆς ὕδατος, εἴτε ἐν τῇ προτεταμένῃ δεξιᾷ κρατουσῶν προχόνη¹, δτε καὶ εἶναι πανομοίως τῇ ἡμετέρᾳ Καλλιρρόῃ ἐνδεδυμέναι, ἐπίσης δὲ μικραὶ καὶ κομψαὶ τὸ σχῆμα².

. Πρὸς ἐρμηνείαν τῆς αὐτῆς πλακὸς ἵσως τις ἔχων ὑπὸ δψει τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰλισοῦ θέσιν τοῦ Μητρώου, εἰς δὲν ἀνήκει ἡ ζωφόρος, ἥθελε σκεφθῆ τὸν μῆθον τῆς ὑπὸ τοῦ ἐπίσης παρὰ τὸν Ἰλισὸν λατρευομένου Βορέως ἀρπαγῆς τῆς Ἀτθίδος παρθένου Ὡρείθυιας, θυγατρὸς τοῦ Ἐρεχθέως, ἀφ' οὐδὲν μάλιστα οἱ ἐπὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ μνημόνευθέντος τεμαχίον (=πλάκη N) τῆς ζωφόρου ἀσκοὶ οὐχὶ ἀπιθάνως ἐσχετίσθησαν πρὸς τὸν Βορέαν ἀνεμον ὑπὸ τοῦ ἀνακαλύψαντος A. Σκιᾶ (Ε. Δ.). Ἄλλ' δὲν Βορέας δχι μόνον δὲν εἶναι δὲν αὐτὸς πρὸς τὸν ταμίαν τῶν ἐν ἀσκοῖς ἀνέμων Αἴολον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε εἰκονίζεται ἐπὶ τῶν πολλῶν ἐκ τῶν κλασσικῶν χρόνων μνημείων, τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων, πτερωτὸς τοὺς ὄμοις, ἐνίστε μάλιστα καὶ διπρόσωπος, ὡς δὲν Ἱανός, μόνος δὲ καὶ ἀνευ συντρόφου τινὸς ἀρπάζων μόνην τὴν Ὡρείθυιαν. Αὐτοὶ οἱ ἐν λόγῳ ἀσκοὶ ἔξηγοῦνται λαμπρῶς — ὡς θὰ ἴδωμεν — διὰ τοῦ ἴδιου εἰς τοὺς ἀρπαγὰς Πελασγοὺς τῆς Λήμνου ἀναφερομένου κειμένου τοῦ Ἡροδότου. Τὸ μόνον βέβαιον ἐκ τῆς προφανοῦς δμοιότητος ταύτις εἶναι ὅτι οἱ ἀγγειογράφοι καὶ γλύπται, οἱ μετὰ τὰ περσικὰ ποιήσαντες τὰς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς παραστάσεις ἐκείνας τῆς ὑπὸ τοῦ Βορέου ἀρπαγῆς τῆς Ὡρείθυιας ἢ τῆς ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἀρπαγῆς τῆς Κόρης, ἐγνώριζον, ὡς βραδύτερον οἱ Ἐφέσιοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι καλλιτέχναι, ὡς περίφημόν τι πρωτότυπον· καὶ ἐν πολλοῖς ἀντέγραψαν

¹ Imhoof-Blümmer, Nymphen und Chariten auf griech. Münzen: ΔΕΝΑ τόμ. IA' (1908) πίνακ X, 81-82. XI, 22, 25, 27. XII, 2, 3, 15.

² "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ V, 16-88.

πιστῶς ἡ ἀπεμιμήθησαν ἄπλως πολλὰς τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐπὶ τῆς πλακὸς **A** ἀρπαγῆς τῶν θυγατέρων τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τῶν Πελασγῶν. Τοιαῦται δὲ λεπτομέρειαι εἰναι κυρίως ἡ τῆς ἀρπάζομένης εἰς ὕψος ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἀρσις ὑπὸ τοῦ ἀρπάζοντος¹, τὸ ζωηρῶς κυματίζον ἐλαφρὸν ἐπίβλημα τῆς φευγούσης², ὃς καὶ ἡ ἐν φόβῳ στροφὴ τῆς κεφαλῆς τῆς διωκομένης πρὸς τὸν διώκοντα³.

§ 6. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΑΚΟΣ Β.

ΑΡΠΑΓΗ ΑΤΘΙΔΩΝ ΕΝ ΒΡΑΥΡΩΝΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΠΕΛΑΣΓΩΝ
ΤΗΣ ΛΗΜΝΟΥ.

1 2 3 4 5 6 7

ΠΛΑΞ Β. — Εἰκ. 7.

a') Ἡ ἀρπαγὴ ἐν γένει.

Βεβαιωθείσης οὕτω λαμπρῶς τῆς ὡς ἀπλῆς ὑποθέσεως ἔκφρασθείσης γνώμης τοῦ Studniczka, ὅτι δηλαδὴ ἡ εἰκονιζομένη σκηνὴ εἶναι ἡ περίφημος ὑπὸ τῶν Πελασγῶν ἀρπαγὴ (γράφε ὑδρις, βιασμὸς) τῶν Ἀτθίδων παρθένων παρὰ τὴν Καλλιρρόην, θὰ ἡτο ὅλως φυσικὸν νὰ ἐπεκτείνωμεν — ὡς ἐπραξεν ἡδη δ Studniczka — τὴν αὐτὴν ἔρμηνείαν καὶ ἐπὶ τῆς πλακὸς **B**, καίπερ ἀγνοοῦντες ἂν αὗτη ἀνῆκεν εἰς τὸ αὐτὸ μέτωπον καὶ τὴν αὐτὴν σκηνὴν τοῦ ναοῦ. Προσεκτικωτέρα δημως μελέτη ἀποτρέπει τούτου, διότι ἐν ταῖς σκηναῖς τῆς πλακὸς **B** δὲν ἀρπάζονται μόνον ὁριμοὶ πρός γάμον παρθένοι, ὡς αἱ ὑπὸ ἀρ. 2 καὶ 6, ἀλλὰ παραδόξως καὶ κυρίως — ὡς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ὅλης σκηνῆς — κοράσιον μόλις δεκαετές (ἀρ. 5), κατ' ἀκολουθίαν δλως ἀνδρῶν πρός γάμον καὶ τόσον ἀγνοοῦν τὸν ἀνήθικον σκοπὸν τῆς ἀρπαγῆς, ὥστε ἀφύσιος νὰ ἐναγκαλίζηται τὸν λαιμὸν τοῦ ἀρπάζοντος (ἐξ οὐ καὶ δ Brückner ἀλ-

¹ Ἀέταρη Ελευσίνος · Αὐγ. Έφημ. 1893 Πίν. 14, 2. — Ἀκρωτήρια τοῦ ἐν Δήλῳ ναοῦ: Reinach L. 4 σ. v. Boettcher σ. 811. — Ἀγγειογραφίαι παρὰ Reinach, Répertoire des vases peints I. 240, 261, 352 (=Reinach L. 4. σ. 806) καὶ 358, 1. 9.

² Reinach L. 4. I. 146, 305, 486.

³ Reinach L. 4. I. 184, 305, 486 II. 78, 316.

τηθεὶς ἐνόμισε τὸ κοράσιον τοῦτο ὡς τὴν παιδίσκην Ἐλένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Τυνδάρεω πρὸς σωτηρίαν ἀπαγομένην). Τὸν ἄρπαγα δμῶς τοῦτον νεαρόν, βραχυχίτωνα ἀνδρα (ἀρ. 4) — πᾶσαι αἱ κεφαλαὶ τῆς πλακὸς ταύτης εἰναι νεώτεραι ἐνετικαὶ συμπληρώσεις — ἄρπασσα ἐκ τῆς δεξιᾶς δι’ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν εἰς μάτην ζητεῖ νὰ κωλύσῃ τῆς ἀρπαγῆς μητροπρεπῆς γυνὴ (ἀρ. 3), προφανῶς ἢ μήτηρ τοῦ κορασίου, ἢ οὐχὶ βίᾳ, ὡς ἐνόμισαν, ἀπαγομένη ὑπὸ τοῦ ἄρπαγος, ἀλλ’ αὐτὴ πάσῃ δυνάμει συγχρατοῦσα αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἐφ’ οὐ καταπεσοῦσα ἐριζώθη καλοῦσα προφανῶς τῇ φωνῇ, ἀλλ’ εἰς μάτην, πρὸς βοήθειαν. “Ινα δὲ καὶ ταύτην ἀπαγάγῃ ὁ ἄρπαξ τοῦ κορασίου, δὲν ἔχει ἀνάγκην βίας. Γνωρίζει δτι τὸ μητρικὸν φύλτρον εἶναι ἀρκετόν, ἵνα καὶ ταύτην — ὅταν ἔξαντλήσῃ τὰς ματαίας προσπαθείας τῆς συγχρατήσεως τοῦ ἄρπαγος — σύρῃ μεθ’ αὐτοῦ μακρὰν τῆς πατρίδος.

Πρὸς τούτοις ἡ περίφημος ἐκ τοῦ Ἰλισοῦ ἀρπαγὴ Ἀτθίδων ὑπὸ τῶν Πελασγῶν δὲν δύναται νὰ ἐφιμηνεύσῃ τὸν πάντας ιερὸν κίονα, εἰς δν ὡς πρὸς ἀσυλον ἢ προστατευτικὸν Παλλάδιον κατέφυγεν — ἀλλη αὐτῇ Κασσάνδρα — μία τῶν ἀρπαζομένων παρθένων (ἀρ. 6), ἦν βιαίως καὶ θεροσύλως ζητεῖ ν’ ἀποσπάσῃ τοῦ κίονος ὑβριστὴς ἀνήρ, φέρων ὡς χαρακτηριστικὸν τὸν ἀγγωστὸν ἥμιν διὰ τοὺς Πελασγοὺς τῆς Ἀττικῆς κωνικὸν πῦλον (ἀρ. 7). Τέλος δλως ἀνερμήνευτος μένει καὶ δ οὐδεμίαν ἔχων θέσιν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἰλισὸν ἀρπαγῇ ὑψηλὸς λόφος, ἐφ’ οὐ καταφυγοῦσα ἢ τετάρτη τῶν γυναικῶν, δαδινὴ παρθένος (ἀρ. 2), εἶναι ἔτοιμος νὰ κρημνίσῃ ἐαυτὴν καν’ ἦν στιγμὴν συλλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ νεαροῦ διώκτου αὐτῆς (ἀρ. 1).

Τὸ πᾶν δμῶς ἔξηγεῖται ὡς διὰ μαγείας ἀριστα καὶ λεπτομερῶς, εὐθὺς ὡς δεχθῶμεν δτι ἡ πλάξ αὐτῇ τῆς ζωφόρου εὑρισκομένη ἐπὶ ἀλλης πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν πολὺ μεταγενεστέραν, δευτέραν, καὶ δὴ ἐκ Βραυρῶνος ἀρπαγὴν Ἀτθίδων γυναικῶν ὑπὸ τῶν αὐτῶν Πελασγῶν. Ἀληθῶς δ Ἡρόδοτος, οὐ τὸ κείμενον ἀποδείκνυται νῦν, ὡς θὰ ἴδωμεν, λεπτομερής περιγραφὴ τεσσάρων διαδοχικῶν μυθοῦστορικῶν σκηνῶν ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ ναοῦ τῆς αὐτῆς ζωφόρου εἰκονιζομένων, διηγεῖται ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀνωτέρῳ παρατεθέντος περὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἰλισοῦ ἀρπαγῆς τῶν Ἀτθίδων χωρίου τὰ ἔξης (VI, 137-138): «Τὸν δὲ οὔτω » ἐκχωρήσαντας (τῶν Ἀθηνῶν Πελασγοὺς) ἀλλα τε σχεῖν χωρία καὶ δὴ καὶ Λῆμνον » Οἱ δὲ Πελασγοὶ οὖτοι Λῆμνον τότε νεμόμενοι καὶ βουλόμενοι τοὺς Ἀθηναίους » τιμωρήσασθαι, εῦ τε ἔξεπιστάμενοι τὰς Ἀθηναίων δρτάς, πεντηκοντέρους κτησάμενοι » ἐλόχησαν Ἀρτέμιδι ἐν Βραυρῶν ἀγούσας δρτὴν τὰς τῶν Ἀθηναίων γυναικας, » ἐνθεῦτεν δὲ ἀρπάσαντες τούτων πολλὰς οἴχοντο ἀποπλώντες, καὶ σφεας ἐς Λῆμνον » ἀγαγόντες παλλακὰς εἰχον». Τὸν ἄνω ιστορικὸν μῦθον, δλίγον τι παρηλλαγμένον, ἀναφέρει (περὶ τὸ 280 π. Χ.) καὶ δ ἀτθιδογράφος Φιλόχορος (FHG. I, 384 — Σχολ. Λουκ. Καταπλ. 1): «Τύραννος εἴρηται ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν τῶν βιαλῶν καὶ ληστῶν » ἐξ ἀρχῆς, ὡς φησι Φιλόχορος: Τυρρηνοὶ γὰρ δλίγον τινὰ χρόνον οἰκήσαντες ἐν » ταῖς Ἀθήναις ὠφθησαν ἔξανταμενοι τῇ πόλει, καὶ πολλοὶ μὲν αὐτῶν ἀπώλοντο » ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἄλλοι δὲ ἐκφυγόντες Λῆμνον καὶ Ἰμβρον φησαν. Χρόνῳ » δὲ ὕστερον, ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας ἐχθρικῶς διακείμενοι τοῖς Ἀθηναίοις ὠφησαν » εἰς πλοῖα καὶ κατασχόντες εἰς Βραυρῶνα τῆς Ἀττικῆς ἥρασαν παρθένους ἀρκτευο- » μένας τῇ θεῷ ἐν Βραυρωνίοις, αἰς συνώκησαν. Οἱ οὖν Ἀθηναῖοι δῆτορες, ὡς ἐν

» δημοκρατίᾳ πολιτευόμενοι, ἔθος ἔχουσι τοὺς βασιλέας τυράννους καλεῖν, ἀντὶ τῆς
» παρ' αὐτοῖς βίας τῶν Τυρρηνῶν»¹.

Ο αὐτὸς Φιλόχορος ἐν ἑτέρῳ ἀποσπάσματι (6 — Σχολ. Βεν. Β καὶ Λ εἰς
Ομηρ. Ἰλιαδ. Α. 594): «Φιλόχορός φησι, Πελασγοὺς αὐτοὺς (τοὺς Σίντιας κατοί-
κους τῆς Λήμνου) δυτας οὕτω προσαγορευθῆναι, ἐπεὶ πλεύσαντες εἰς Βραυρῶνα
κανηφόρους παρθένους ἥρπασαν. Σίνεσθαι δὲ βλάπτειν λέγουσι». Καὶ παρὰ
Πλουταρχ. Κεφ. Καταγρ. Ἐλλην. 21: Τυρρηνούς φησι τοὺς τὰς Ἀθηναίων θυγα-
τέρας καὶ γυναικας ἐκ Βραυρῶνος ἀρπάσαντας, δημονίκα Λήμνου καὶ Ἰμβρον κατφ-
κουν, εἰτ' ἐκπεσόντας εἰς τὴν Λακωνικὴν ἀφικέσθαι κτλ. Τοῦ αὐτοῦ Γυναικῶν
ἀρεταὶ 8: «Τυρρηνῶν τοίνυν τῶν Λήμνου καὶ Ἰμβρον κατασχόντων, ἀρπασάντων
δὲ Βραυρωνόθεν τὰς Ἀθηναίων γυναικας, ἐγένοντο παῖδες, οὓς ἔξηλασαν Ἀθη-
ναῖοι μιξοβαρβάρους δυτας ἐκ τῶν νήσων οἱ δ' ἐκ Ταινάρου κατάραντες» κτλ.
(Προβλ. καὶ Ζηνόβ. III, 85).

β') Άρκτη παιδίων «άρκτων», ἀρκτευομένων παρθένων (κανηφόρων)
καὶ γυναικῶν ὑπάνδρων.

Περὶ τῶν «ἀρκτευομένων παρθένων» τῆς παναρχαίας μυστηριώδους ἕορτῆς
τῶν Βραυρωνίων, καθ' ἣν ἡρπάσθησαν ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν τῆς Λήμνου «θυγατέ-
ρες καὶ γυναικες» τῶν Ἀθηναίων, γνωρίζομεν ἐκ πολλῶν πηγῶν ὅτι ἡσαν εὐγε-
νεῖς «χλιδῶσαι καὶ ἀγλαῶς τρεφόμεναι» κόραι (Ἄριστοφ. Λυσ. 643), ἐκλεκταὶ
«ἐπιλεγόμεναι παρθένοι» (αὐτόθι σ. 644), ἡλικίας δὲ τούλαχιστον δέκα συμπεπλη-
ρωμένων ἐτῶν (Άρποκρατίων ἐν λ. δεκατεύειν... ἵσως δὲ τὸ ἀρκτεῦσαι δεκατεῦσαι
εἴρηκεν δ ὅτι ὁρτιώδη ἐπειδὴ αἱ δεκέτιδες ἥρπετενον). Χιτωνίσκον κιτρινόχροον διαφανῆ
«κροκωτὸν ἡμφιεσμέναι», 'ἄρκτοι' δὲ διά τινα μυθολογικὸν θρησκευτικὸν λόγον
καλούμεναι «περιεῖπον τὸ ιερόν» τῆς θεᾶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς «ἀρκτείας»
αὐτῶν ταύτης «ἀρκτευομέναι», ἥτοι καθιερούμεναι τῇ θεῷ Ἀρτέμιδι Βραυρωνίᾳ
(Σχολ. Άριστοφ. Λυσ. ἔ. ἀ. καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. ἀρκτεία). Κατὰ δὲ τὴν τελετὴν τῆς
ἕορτῆς τῶν Βραυρωνίων «συνετέλουν τὴν θυσίαν, ἐκμειλισσόμεναι τὴν θεόν, ἀρκτο-
μυμούμεναι τὸ μυστήριον» (ἔ. ἀ.).

Άρα ἡ τούλαχιστον δεκέτις ἀθώα παιδίσκη τῆς πλακὸς Β (ἀρ. 4), ἡ ποδήρη
διαφανῆ «κροκωτὸν» φέρουσα, ἣν δ ἐν τῷ μέσῳ τῆς παραστάσεως τῆς πλακὸς Β
ἀνήρ (ἀρ. 4) τοῦ κέντρου τῆς παραστάσεως (*Hauftgruppe*: Βρύσκηνερ) ἀρπάσας
φέρει ἐν τῇ ἀγκάλῃ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πήχεως, εἶναι ἀσφαλῶς ἐν τῶν κορασίων
τῶν ὡς ἀρκτων κυρίως χαρακτηριζόντων τὰς ἕορτὰς τῶν Βραυρωνίων.

Τίνες δύμως αἱ δύο πρεσβύτεραι παρθένοι (ἀρ. 2 καὶ 6) καὶ ἡ μητροπρεπής
γυνὴ ἡ ὑπ' ἀρ. 3;

¹ Παιδίον ἐν Μυκόνῳ ἤκουον καλουμένοις τοὺς βιαίους καὶ βασανιστὰς «Λουτυράν-
νους» ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν μου ναυτικῶν, ὡς καὶ ὑφ' ὅλων ἐν γένει τῶν κατοίκων. Ήθε-
λον δ' οὗτοι νὰ εἴπωσι Λουθηρανούς, ἥτοι τοὺς καὶ τὸ Λιγαῖον τυραννήσαντας λουθηρανούς
πειρατὰς τοὺς καὶ διὰ θρησκευτικὸν λόγους ὑπὸ τῶν πολλῶν παπιστῶν (δυτικῶν) κατοίκων
τοῦ Λιγαίου προσθέτεις μισουμένους.

Περὶ τῆς τελευταίας ταύτης εἴπομεν ἥδη δτι δφθαλμοφανῶς εἰναι ἡ φιλόστοργος μήτηρ τοῦ ἀρπαζομένου κορασίου, μέλλουσα μετὰ τὰς ματαίας πρὸς συκράτησιν τοῦ ἀρπαγος προσπαθείας ν' ἀκολουθήσῃ οἰκειοθελῶς αὐτόν, ἵνα μὴ ἐγκαταλείψῃ τὸ τέκνον αὐτῆς. "Οτι δὲ καὶ ὑπάνδρους γυναικας ἀπήγαγον ἐκ Βραυρῶνος οἱ Τυρρηνοὶ τῆς Λήμνου μαρτυρεῖ ὁ Πλούτιαρχος (ἐ. ἀ.) λέγων δτι ἡρπασαν ἐκ Βραυρῶνος «τὰς Ἀθηναίων θυγατέρας καὶ γυναικας».

Περὶ δὲ τῆς ὑπὸ ἀρ. 2 νεαρωτάτης μέν, ἀλλ' ὑπερδεκαπενταετοῦς πάντως παρθένου, δυνάμεθα ἐπίσης νὰ εἴπωμεν δτι ἡτο μία τῶν ἀρκτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κατὰ τὸ τέλος τῆς πενταετηρίδος τῶν Βραυρωνίων ἔξοδον αὐτῆς ἐκ τῆς ἀρκτείας διότι ὁ μόνον παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῷ τὴν αὐτὴν πηγὴν ἀντιγράφοντι Σουΐδᾳ ἀπαντῶν προσδιορισμὸς τῆς ἡλικίας τῶν ἀρκτῶν, καθ' ὃν ἡσαν «παρθένοι οὗτε πρεσβύτεραι δέκα ἐτῶν οὕτ' ἐλάττονες πέντε», εἰναι, ὡς ἔξ αὐτῶν τῶν στίχων τοῦ Ἀριστοφάνους, εἰς οὓς ἀναφέρονται, σαφῶς φαίνεται καὶ ὡς ἥδη ὅρθως ἀνεγνώρισαν οἱ A. Mommsen (*Heortol.* σ. 406 καὶ *Feste der Stadt Athen* σ. 453, 6), Wernicke (Pauly-Wissowa II, 1170) καὶ ἄλλοι, ἐσφαλμένη τις ἀντιγραφὴ τοῦ τὰ τῆς ἀρκτείας κανονίζοντος ψηφίσματος τῶν Ἀθηναίων, δι' οὐ οὗτοι καθώρισαν «μὴ πρότερον συνοικίζεσθαι ἀνδρὶ παρθένον, εἰ μὴ ἀρκτεύσει τῇ θεῷ». Φρονῶ δ' δτι ἐν τῷ ψηφίσματι τούτῳ ὑπῆρχεν ὁ προσδιορισμὸς «παρθένοι οὗσαι πρεσβύτεραι ι' ἐτῶν εἴτ' ἐλάττονες [ι]εέ». Ἀληθῶς κόραι μεταξὺ 5 καὶ 10 ἐτῶν λέγονται παιδία ἡ κοράσια καὶ οὐχὶ παρθένοι ὑπερβαίνουσαι δὲ τὰ δέκα ἔτη οὗτε ὕδριμοι πρὸς γάμον ἔθεωροῦντο πρὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου (ὡς καὶ νῦν) οὗτε συνήθως παρθένοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκαλοῦντο. Γνωστοῦ δ' ὄντος δτι τὰ Βραυρώνια ἡσαν πενταετηρίς (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολιτ. 85, 7), εἰναι βέβαιον δτι αἱ ἀρχομένης τῆς περιόδου ἐκλεγόμεναι, ἵνα περιέπωσι τὸ ίερὸν ὡς ἀρχτοι, 'δεκέτεις' ἡ «περὶ τὸν δεκαετῆ χρόνον οὖσαι» (Μεγ. ἐτυμολ.), ὕδρίμαζον μέχρι τῆς νέας μετὰ πενταετίαν ἔορτῆς, δτε ἀντικαθίσταντο ὑπὸ νέων ἀρκτῶν, εἰς παρθένους ὕδραν γάμου ἔχούσας καὶ δὴ τὰς κανηφόρους τῆς ἔορτῆς ταύτης: «εἰώθασι γάρ (γράφει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Θεοκρίτου 2, 66) τῇ Ἀρτέμιδι κανηφορεῖν αἱ μέλλουσαι γαμεῖσθαι ἐπὶ ἀφοσιώσει τῆς παρθενίας, ἵνα μὴ νεμεσηθῶσιν ὑπὸ αὐτῆς, τὰ δὲ μυστήρια ταῦτα Ἀθήνησι πολιτεύονται. Ἐκανηφόρουν δὲ τῇ Ἀρτέμιδι αἱ ὕδραν ἔχουσαι γάμου, ὕσπερ ἀπολογούμεναι περὶ τῆς παρθενίας τῇ θεῷ, ἵνα μὴ δργισθῇ αὐταῖς μελλούσαις τὸ λοιπὸν φθείρεσθαι».

Ἡ διαβάθμισις αὗτη τῶν ἡλικιῶν σαφῶς φαίνεται ἔξ αὐτῶν τῶν ἐσφαλμένως σχολιασθέντων στίχων τῆς Λυσιστράτης τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐνθα (στίχ. 641-647) μία τῶν ἔξ εὐγενῶν γραιῶν τοῦ χοροῦ καυχᾶται ἀπαριθμοῦσα τέσσαρας (α.-δ.) χρονικοὺς σταθμοὺς τοῦ πρὸ τοῦ γάμου βίου αὐτῆς:

- α') ἐπτὰ μὲν ἔτη γεγῶσ' εὐθὺς ἡρηφόρουν·
- β') εἰτ' ἀλετρὶς ἡ δεκέτης οὖσα τὰρχηγέτι·
- γ') ἀφτ' ἔχουσα κροκωτὸν ἀρντος ἡ Βραυρωνίας·
- δ') κανηφόρουν ποτ' οὖσα παῖς καλῇ.

γ') Θορίκιον δλμα ἐκ τοῦ Περατίου δρους.

‘Ως δ ‘Ηρόδοτος (ἔ. ἀ.) λέγει, οἱ Τυρρηνοὶ τῆς Λήμνου ἔγνωριζον καλῶς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς προτέρας παρ’ αὐτοῖς διαμονῆς, κατ’ ἀκολουθίαν ἔγνωριζον δτι ἐν τῇ μυστικῇ καὶ εἰδικῇ τῶν γυναικῶν πανηγύρει τῆς μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Λήμνου βλεπούσης Βραυρῶνος θὰ εὑρισκον ἀφθονίαν γυναικῶν καὶ μάλιστα τῶν, ών κυρίως ἐπεθύμουν, ὁρίμων πρὸς παλλακείαν κανηφόρων παρθένων. Διὰ τοῦτο δὲ ἐλθόντες κρύφα ἐπὶ πλοίων πολεμικῶν καὶ λοχεύσαντες «ἥρπασαν παρθένους ἀρκτευομένας τῇ θεῷ ἐν Βραυρωνίοις, αἰς συνώκησαν (Πλουτ. ᔥ. ἀ.).» Τοιαύτη δὲ κανηφόρος ἀρκτος εἶναι βεβαίως ἡ καλλίστη, εὐσταλῆς καὶ μόλις πρὸς γάμον ὕδιμος κόρη (ἀρ. 2), ἡ δρομαίως καταφυγοῦσα ἐπὶ δρους (ώς πρὸς τὸ σχῆμα αὐτοῦ ἵδε κατωτ., σ. 22, τὰ περὶ τοῦ ‘Үμηττοῦ), ἔνθα συνελήφθη ἐκ τῶν δπισθεν ὑπὸ τοῦ δι’ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν συγκρατοῦντος ἥδη αὐτὴν νεαροῦ χλαμυδοφόρου ἀρπαγος (ἀρ. 1). “Οτι δὲ οἱ ἀρπάζοντες τὰς γυναικας ἄνδρες τῆς πλακὸς ταύτης είναι οἱ Τυρρηνοὶ Πελασγοὶ τῆς Λήμνου, καὶ δὴ ἐπὶ πλοίων ἐλθόντες, σαρέστατα καὶ συνοπτικώτατα ἐδήλωσεν δ καλλιτέχνης τῆς ζωφόρου δοὺς εἰς τὸν βιαιότερον ἐξ αὐτῶν (ἀρ. 7) — τὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀσύλου κίονος ἀποσπῶντα τὴν ὑπ’ αὐτοῦ ἀρπαζομένην κόρην — ώς χαρακτηριστικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τὸν περίφημον κωνικὸν πῖλον, τὴν κυνῆν, τοῦ πολιούχου θεοῦ τῆς Λήμνου ‘Ηφαίστου¹, ώς καὶ τοῦ κατ’ ἔξοχὴν ναυτίλου, ώς οἱ Τυρρηνοί, ‘Οδυσσέως (ὑποστάσεως καὶ τούτου, κατ’ ἐμέ, τοῦ ἐπίστης νησιώτου ‘Ηφαίστου διὰ τὸ πολυμήχανον αὐτοῦ, τὸ τοῦ ποδὸς τραῦμα, τὸ τοῦ περιφήμου κριοῦ σύμβολον κτλ.)” Άλλως δὲ τὸν αὐτὸν πῖλον θὰ ἐπανεύρωμεν παραπλεύρως χρησιμοποιούμενον ἐπὶ τῆς πλακὸς Ε πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τοῦ πρὸς τὴν σκηνὴν τῆς ἀρπαγῆς βλέποντος Πελασγικοῦ θεοῦ ‘Ηφαίστου.

‘Άλλὰ πρὸς τί κατέφυγεν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ βράχου ἡ δρους ἡ ὑπ’ ἀρ. 2 εὐσταλῆς καὶ ταχεῖα, ώς ἡ ‘Ἄρτεμις, κόρη καὶ ποιὸν τὸ ἐξ οὐ αὐτη ἐτοιμάζεται νὰ κρημνισθῇ δρος, διότι βεβαίως δὲν ἐτέθη τοῦτο ἀσκόπως ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου.

Οἱ Cavedoni, Welker (Alte Denkmäler III, 532) καὶ Brückner (ἔ. ἀ. σ. 59), φρονοῦσιν δτι πρόκειται περὶ ἀρχαϊκοῦ τινος βωμοῦ καὶ οὐχὶ δρους. ‘Άλλ’ οὔτε δρόθος ἀνέρχεται τις ἐπὶ βωμοῦ οὔτε κρημνίζει ἐαυτὸν ἐξ αὐτοῦ. Οἱ Conze (Arch. Beibl. 1867, 94) καὶ Heydemann (ἔ. ἀ.) δικαίως ἀμφιβάλλουσι περὶ τούτου. Καὶ ὃ μὲν πρῶτος παραιτεῖται πάσης ἐρμηνείας τῆς παραστάσεως, δ δὲ Heydemann ἐρμηνεύων τὸ μὲν δεξιὸν μέρος τῆς πλακὸς ταύτης Β (ἀρ. 6-7) ώς ἀναφερόμενον εἰς τὸν Αἴαντα ἀποσπῶντα τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν Κασσάνδραν, τὸ δὲ μέσον (ἀρ. 1-3) ώς εἰκονίζον τὸν Αἰνείαν (ἀρ. 4) ἀπάγοντα τὸν πατέρα Ἀγχίσην (ἀρ. 5 = κοράσιον ἀρκτος!) καὶ τὴν..γυναικα Κρέουσαν (ἀρ. 3) λέγει δτι τὸ ἐν λογῳ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς πλακὸς σύμπλεγμα (ἀρ. 1-2) «ἐκφεύγει πᾶσαν ιστορικὴν δνομασίαν καὶ εἰδίκευσιν».

¹ Τίδε εἰκόνα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς ἐν Λήμνῳ ‘Ηφαιστείᾳ: Berliner Münz-Katal. Τόμ. I σ. 279.

‘Ως ἀσφαλῶς φανήσεται ἐκ τῆς ἔρμηνείας τῆς πλακὸς *E*, ἐφ’ ἡς τὸ δρος τοῦ ‘Υμηττοῦ καὶ ὁ λόφος τῆς Καισαριανῆς ‘Ηραιστος, καὶ ὡς ἥδη γνωρίζομεν ἐκ πλείστων τῆς αὐτῆς ἡλικίας καὶ κατηγορίας μνημείων, οἱ ἐν λόγῳ πολὺ βωμῶν ἐξ ἀργῶν λίθων ὑψηλότεροι βράχοι, ἐφ’ ᾧ κάθηνται συνήθιστας διάφοροι θεοί, εἰκονίζουσι λόφους ἢ δρη¹. ‘Ο Milchhöfer² περιγράφων ἐξ αὐτοψίας τὴν θέσιν τῆς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς ‘Αττικῆς ‘ἀγχιάλου’ Βραυρῶνος καὶ δὴ τὴν ἐν τῇ τετειχισμένῃ ἀκροπόλει τῆς Βραυρῶνος θέσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς ‘Αρτέμιδος, ἔνθα ἐτελοῦντο τὰ Βραυρῶνα, λέγει ὅτι ἡ ἀκρόπολις αὗτη ἀποτελεῖται ἐκ μεμονωμένης βραχώδους ἐκ δυσμῶν μόνον προσιτῆς δάχεως ὕψους 46, μῆκους 200 καὶ πλάτους 80 μέτρων. Τὸν βραχώδη τοῦτον λόφον ἥδυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν εἰκονίζομένην ἀπόκρημνον πρὸς τὰ δεξιὰ μετ’ ἀνηφορικῆς προσβάσεως ἐξ ἀριστερῶν δάχιν, ἐφ’ ἡς κατέφυγε κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν ἀρπάγων ἢ ταχυτέρα τῆς παιδίσκης ἀρκτού (ἀρ. 5) καὶ ἐλαφροτέρα τῆς μητρὸς αὗτῆς (ἀρ. 3) νεαρά, κανηφόρος τὴν ἡλικίαν, κόρη (ἀρ. 2). ‘Άλλ’ ἡ προφανῶς ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον τοῦ τὸ ἱερὸν τῆς Βραυρῶνος δηλοῦντος κιόνος (ἴδε κατωτέρω) καταφυγὴ αὐτῆς, τὸ ἀπόκρημνον τοῦ σχήματος τοῦ βραχώδους ὑψώματος ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους αὐτοῦ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ σαφῆς δήλωσις, ὅτι ἡ κόρη αὗτη εἶναι ἡ πρὸς σωτηρίαν πάντων ἀπώτερον τοῦ ἱεροῦ φυγοῦσα κατὰ τὴν ὅραν τῆς αἰφνιδίου ἐπιδρομῆς, ἄγουσί με εἰς τὴν σκέψιν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ τοῦ ἀμέσως ΝΔ συνεχομένου πρὸς τὴν προϊστορικὴν πόλιν τῆς Βραυρῶνος ἐπιθαλασσίου ἀποκρήμνου ὅρους τοῦ νῦν τὸ Περάτι καλουμένου, οὐ τὸ ὅνομα ἔχων ὑπ’ ὅψει τὴν ἐκ τοῦ πέρατος τοῦ Εὐξείνου Πόντου, Κολχίδος, μεταφορὰν τοῦ ἀγάλματος τῆς Βραυρῶνας Ταυρικῆς ‘Αρτέμιδος παράγω ἐκ τοῦ δύναματος Πέρατος, υἱοῦ τῆς Κολχινίας, καὶ τοῦ μέχρι περάτων τῆς γῆς, οἴα ἡ Κολχίς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἄγοντος τοὺς ναύτας Ποντίου Ποσειδῶνος (Πανσ. II, 5, 8). Τὸ Περάτιον ἡ Πέρατον τοῦτο ἔχει ὑψηλοὺς κρημνοὺς ἐπὶ τῆς θαλάσσης, κρημνούς, εἰς οὓς ἄγει καὶ νῦν μονοπάτιον, ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρῶνας ‘Αρτέμιδος ἀρχόμενον καὶ περατούμενον εἰς ἐπιθαλάσσιον κρημνὸν ὕψους μέτρων 11,5 (ἴδε Karten von Attika Bl. X, Perati, καὶ Milchhöfer ἐ. α. σ. 823: ‘im Suden tritt das steile Peratigebirge hart an das Meer’).

Βλέπουσα λοιπὸν ἡ κατὰ πόδα διωκομένη ὑπὸ τοῦ Τυρρηνοῦ πειρατοῦ πλησιάζοντα αὐτὸν ἐκ τῆς δυτικῆς ἐκ τοῦ μέρους τοῦ ἱεροῦ προσβάσεως, γνωρίζουσα δὲ καὶ τὴν ἀναμένουσαν αὐτὴν ὕβριν προτιμᾶ, ὡς πάσης ἐποχῆς ‘Ελληνὶς παρθένος (εὐγενῆς ‘Αθην. ἀστὴ ἡ Σουλιώτισσα δρεσέβιος), νὰ κρημνίσῃ ἐαυτὴν ἀπὸ τοῦ βράχου ἐς ‘Ἄδου ὡς ἀπὸ τίνος Θορικίου πέτρου³ ἢ πειραίου ἀλματος (Ἐνδριπ. Ιων 1268). Πρὸς τοῦτο ἐγείρει ἡδη ὑπὲρ τὸν κρημνὸν τὸν δεξιὸν πόδα, περίτρο-

¹ ‘Ιδε π. χ. ΔΕΝΑ Τόμ. ΙΔ’. σελ. 881 κ.τ. Πίν. ΚΔ’, ἀρ. 18 (“Αρειος Πάγος”).

² Karten von Attica III-IV, σ. 6-7.—Pauly-Wissowa, R. Πηνεικ. Λ. Brauron. — Athen. Mitt. XII, 291.—‘Ιδε καὶ Finlay παρὰ Leake, Demen 2.72.—Bursian, Geogr. σ. 348. — Lōper: Ath. Mitt. 1892, σ. 360.—B. Στάτης: ‘Αρχ. Εφημ. 1895, σ. 196.

³ Σβορῶνος, ‘Εθνικὸν ‘Αρχαιολογικὸν Μουσεῖον σ. 408.

μος δμως ίλιγγιῶσα καὶ κλείουσα τοὺς ὁφθαλμοὺς πρὸ τοῦ χάσματος, καθ' ἥν
ἀκριβῶς στιγμὴν δὲ τοῦ δπισθεν ἀνελθὼν διώκτης, ταχὺς ὡς ἀστραπῆ, συλλαμ-
βάνει αὐτὴν περιβάλλων δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀπὸ τῶν λαγόνων καὶ ἔλκει
πρὸς τὰ δπισθεν, ἵνα ἀποσύρῃ τοῦ δλεθρίου κρημνοῦ (er will sie offenbar von
dort entfernen, ὡς κάλλιστα ἀναγνωρίζει δ Brückner σ. 59), ἐνῷ αὗτη ἐπιμέ-
νουσα εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἀπόφασιν ζητεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν νὰ λύσῃ
τὰς συγκρατούσας ἥδη αὐτὴν χειρας τοῦ βαρβάρου. Εἰς μάτην δμως! "Ως ποτε
ἀπὸ τῆς γείτονος τῷ Βραυρῶνι Θορικίου πέτρου ἀνήρπασεν ἦ "Εως τὸν ὄραιον
Ἄττικὸν κυνηγὸν ἡρωα Κέφαλον ἀπαγαγοῦσα «εἰς θεοὺς ἔρωτος ἔνεκα» (Εὐρ.
Ἴππολ. 455. Ἀπολλοδ. 2, 4, 7. Σθορῶνος ἔ. ἀ.), οὔτω καὶ νῦν θ' ἀπαγάγῃ αὐτὴν
δ νεαρὸς πειρατὴς εἰς Λῆμνον παλλακείας ἔνεκα. Εἶναι τόσον σαφῶς ὑπὸ τοῦ
ποιήσαντος τῆς θαυμαστῆς ταύτης ζωφόρου τὰ ἔξοχα ἀνάγλυφα μεγάλου καλ-
λιτέχνου δεδηλωμένη τεχνικῶς καὶ ψυχολογικῶς ἥ σκηνὴ αὕτη καὶ τόσον συνή-
θης ἐν τῷ βίῳ τῶν ὑπὸ βαρβάρων ἐπιδρομέων διωκομένων Ἑλληνίδων παρ-
θένων, ὥστε θαυμάζω ἀληθῶς ὅτι οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐσκέφθη τοιαύτην τινὰ
ψυχολογικὴν ἔρμηνείαν τῆς σκηνῆς.

*δ') Τὸ ἐν Βραυρῶνι κενοτάφιον (κενῆριον) τῆς Ἱφιγενείας
καὶ «δ κίων, οὖς ἡ ἔλαφος», τοῦ Βραυρωνείου τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.*

"Υπολείπεται πρὸς πλήρη ἔρμηνείαν τῆς πλακὸς *B* δ περιεργότατος ἀττικὸς
ἐπιτύμβιος κιονίσκος, εἰς δὸν κατέφυγεν ἥ τρίτη τῶν ἀρπαζομένων γυναικῶν, κιονί-
σκος, περὶ οὖ δύο τινὰ δύναται τις μετὰ θάρρους ἐκ τῶν προτέρων νὰ βεβαιώσῃ
πρῶτον μὲν ὅτι χρησιμεύει πάντως πρὸς ἔνδειξιν τοῦ τόπου τῆς σκηνῆς καὶ δὴ
ῶς τὸ μετὰ τοῦ Περατίου δρους ἔξοχως χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ, δεύτερον δὲ ὅτι
πάντως θὰ εἶναι ἰερόν τι καὶ ἀλεξίκακον ἔχον τὴν δύναμιν ἀντικείμενον, ἀφοῦ ὡς
εἰς ἄσυλον κατέφυγε καὶ ὡς Παλλάδιον ἐναγκαλίζεται αὐτὸν, ὡς ἀλλη τις Κασσάν-
δρα, ἥ τρίτη τῶν ἀρπαζομένων γυναικῶν.

Βεβαίως οὔτε Παλλάδιον, ἀλλ' οὐδὲ βωμὸς τις εἶναι, ὡς ἐνδμισάν τινες τῶν
ἔρμηνευτῶν τῆς πλακὸς ταύτης, ἀφοῦ οὐδέτερον τούτων παρουσιάζει ποτὲ τοιοῦτον
τέλειον σχῆμα ἐπιτυμβίου κιονίσκου. Ἐξ ἀλλού εἶναι βέβαιον ὅτι οὔτε συνήθης τις
κίων εἶναι, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο — κατὰ σχῆμα καὶ μέγεθος — εἰς τῶν ἀπειραρίθμων
ἀμέσως περὶ τὴν πόλιν καὶ τοὺς δῆμους ἴδρυμένων ἐπιτυμβίων κιονίσκων ἥ καὶ
— κατὰ τὸν Κουμανούδην — κιονάρων, κατὰ πάχος μόνον, τῶν «στρογγύλων μὲ
» ἀπλῆν ἄνω μικρὸν ὑπὸ τῇ δριζοντίως κειμένη κορυφῇ περιθέουσαν ἐκτύπως κρι-
» κοειδῆ στεφάνην», ὃν τὸ ὑψος μόλις φθάνει τὸ δὲ ἐν καὶ ἡμισυ γαλλικὸν μέτρον,
ὅταν εἶναι μέγιστον, τηρηθείσης ὡς πρὸς τοῦτο τῆς διατάξεως Δημητρίου τοῦ
Φαληρέως, δστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος (de leg. 2. 26) δὲν συνε-
χώρησεν columbellarii ὑψηλοτέραν τριῶν πήχεων¹. Οἱ κίονες δὲ οὐτοι ήσαν, ὡς
δ εἰκονιζόμενος ἐπὶ τῆς πλακὸς *B* τῆς ζωφόρου ἡμῶν, ἀνευ βάσεως ὡς ἐμπη-

¹ Σ. Κουμανόδη, 'Αττικῆς ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι, σελὶς 18'.

γνυδμενοι βαθέως εἰς τὸ χῶμα τοῦ τύμβου. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ περὶ τὸ κάτω μέρος ἔξογκωσις, ἦν παρουσιάζει μόνον τὸ ἐξ Ἐφέσου ἀρχαῖον, ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἀντιγραφον τῆς πλακὸς ταύτης, δφείλεται Ἰσως εἰς παρανόησιν ἢ ἀνακρίθειαν τοῦ ἀντιγραφέως ἢ καὶ εἰς πιστὴν ἀντιγραφὴν οὐχὶ τοῦ ἐν Βραυρῶνι πρωτοτύπου, ἀλλὰ τοῦ ἐν τῷ Βραυρωνείῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἀντιγράφου τοῦ Ἱεροῦ τούτου κίονος, ἀντιγράφου, περὶ οὗ ἵδε κατωτέρω (Ἑλ. 8).

Ἄφοῦ δέ, ὡς ἥδη παρετήρησεν ὁ Ross (Arch. Aufs. I, 26), οἱ ἐπιτύμβιοι οὗτοι κιονίσκοι εἶναι σχῆματα μνημείων ἴδιαζοντα μόνη τῇ Ἀττικῇ, ἥδυνάμεθα Ἰσως ν' ἀρχεσθῶμεν εἰς τὴν ἔξηγησιν, δτι ἐτέθη ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου, ἵνα δηλωθῇ δτι τόπος τῆς ἀρπαγῆς τῶν γυναικῶν εἶναι ἡ Ἀττικὴ καὶ δὴ μέρος κείμενον, ὡς πάντες οἱ τάφοι, ἀμέσως ἐκτὸς τῆς Ἀκροπόλεως ἢ τοῦ τεμένος τῆς Βραυρῶνος, μέρος, πρὸς δὲ ἔφυγε ταχεῖα, ὡς εἰς ἴδιον προστάτην θεὸν καὶ ἄσυλον, μία τῶν ὑπὸ τῶν πειρατῶν ἀρπαζομένων περιτρόμων Ἀθηναίων γυναικῶν τῆς ἕορτῆς τῶν Βραυρωνίων. Ἐπειδὴ δμως εἶναι βέβαιον δτι ὁ κιονίσκος οὗτος τῆς ζωφόρου εἶχε προστάτιδα καὶ ἀλεξίκακον δύναμιν, ἡ δὲ ἀρπαγὴ συμβαίνει ἐν Βραυρῶνι, ἐπάναγκες ἔθεωρησα νὰ ζητήσω ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τοπογραφίᾳ τῆς ἀρχαίας Βραυρῶνος τοιοῦτόν τινα Ἱερὸν ἐπιτύμβιον κίονα, διάσημον καὶ λίαν χαρακτηριστικὸν τοῦ τόπου τῆς Βραυρῶνος.

Αἱ περίφημοι ἀττικαὶ ἐπιγραφαὶ (CIA. II, 751 κὲ.), αἱ περιέχουσαι εὑρετήρια τῶν Ἱερῶν ἀντικειμένων τῶν ἀποκειμένων ἐν τῷ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Ἱερῷ τεμένει τῆς αὐτῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος (ἥτοι τὸ ἀδελφὸν τοῦ ἐν Βραυρῶνι Ἱδρυμα¹, τὸ πιστῶς ἀντιγράφον τὸ ἀρχαιότερον ἐν Βραυρῶνι Ἱερὸν καὶ τὴν ἀρχικὴν τελετὴν τῆς λίαν τοῦ ἀστεως ἀπομεμακρυσμένης Βραυρῶνος, ἐνθα βεβαίως δὲν ἥδυναντο νὰ παραμένωσιν ἀκινδύνως καὶ ἐπὶ μακρὸν αἱ κύριαι λειτουργοὶ τῆς λατρείας τῶν Βραυρωνείων νεαραὶ ἀρκτοί), ἀναφέρουσι (ἀρ. 751, στήλη I, τεμάχιον β', στίχος 10) πλὴν τοῦ «ἔδους τοῦ ἀρχαίου καὶ λιθίνου» καὶ τοῦ νεωτέρου «ἄγάλματος τοῦ δρθοῦ ἐστηκότος» — ἥτοι τοῦ ἀρχαίου ἀρχαικοῦ καθημένου ἄγαλματος τῆς λατρείας καὶ τοῦ ὑπὸ Πραξιτέλους ποιηθέντος νέου ἄγαλματος τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος² — τὸν κίωνα, ἐνθα ἡ ἔλαφος: («δὲ κίων, οὐδὲ ἔλαφος»)³. Κατ' ἀκολουθίαν εἶναι βέβαιον δτι Ἱερός τις κίων, συνδεόμενος πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ τεμένους τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, ἡς κατ' ἔξοχὴν χαρακτηριστικὸν ἥτο, ὡς θὰ ἤδωμεν, Ἱερά τις θεόπεμπτος ἔλαφος, ἔχοησιμοποιεῖτο ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Βραυρωνείου τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ δὴ ὡς βάσις ἀγαλματίου Ἱερᾶς ἔλαφου ἡ ὡς μέρος προσδέσεως ζωντανῆς τινος ἔλαφου, βοσκομένης τὴν ἡμέραν ἐν τῇ πρὸ τοῦ Βραυρωνείου, μεταξὺ Χαλκοθήκης καὶ Παρθενῶνος, ἀγροίκω, πιθανῶς δὲ καὶ διὰ κιγκλίδος περιφράκτῳ αὐλῇ, ἀποτελούσῃ Ἰσως κατ' ἐμὲ τὸ λεγόμενον Ἱερὸν Κυνηγέσιον τοῦ Βραυρωνείου⁴, καὶ δὴ ἔλαφου τρεφομένης ἔκει μέχρι τῆς κατὰ τὴν

¹ Preller-Robert, *Gr̄ech. Mythol.* σ. 814.

² Robert, *Archaeol. Märchen* σ. 144 κέ.

³ E. Curtius, *Stadtgeschichte von Athen* σ. XVI, ἐνθα τὰ σχετικὰ χωρία.

⁴ Δημοσθ. *ὑπόθεσις λογ.* XXV.

ἡμέραν τῆς τελετῆς προτροπαραδότου τυπικῆς θυσίας αὐτῆς ἀντὶ τῆς Ἱφιγενείας¹. Ταῦτα δὲ πάντα κατ' ἀπομίμησιν καὶ ἀντιγραφὴν τῶν ἐν Βραυρῶνι ὑπαρχόντων ἦ
τελουμένων.

Κατ' ἀκολουθίαν πάντων τῶν ἀνωτέρω δικαιούμεθα ν' ἀναζητήσωμεν καὶ
ἐν αὐτῇ τῇ Βραυρῶνι ἵερόν τινα κίονα ἀλεξίκακον τὴν δύναμιν. Ἐὰν μάλιστα
ὅ κιών οὗτος ἡτο ἀρχικῶς — δηλαδὴ ἐν Βραυρῶνι — ἐπιτύμβιος, ὡς σαφῶς δηλοῖ
τὸ ἐπὶ τῆς ζῳφόρου σχῆμα αὐτοῦ, τότε τοιαύτην κατ' ἀνάγκην ἀρχικὴν σημα-
σίαν θὰ εἰχε καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀντίγραφον αὐτοῦ. Μὴ
ἐπιτρεπομένης δὲ τῆς ἐν τῇ ἵερᾳ ἀκροπόλει ταφῆς, διερός κίων τοῦ Βραυρωνείου
τῆς ἀκροπόλεως δὲν ἡτο δυνατὸν νὰ δηλοῖ πραγματικὸν τάφον, ἀλλὰ μόνον κενο-
τάφιον ἦ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, κενήριον (=κενὸν ἥριον). Λοιπὸν γνωρίζομεν δτι
τὸ κύριον, ἀν μὴ μόνον, τοπογραφικὸν γνώρισμα τῆς παραθαλασσίου ἵερᾶς Βραύ-
ρωνος ἡτο τὸ κενήριον τῆς τόσον στενῶς πρὸς τὴν ἔλαφον τῆς Ἀρτέμιδος συ-
δεομένης Ἱφιγενείας:

ἀγχίαλον Βραύρωνα, κενήριον Ἱφιγενείης².

Ἡ ἔγχώριος λατρεία τοῦ τῶν ἴστορικῶν χρόνων δῆμου τῶν Φιλαιῶν, τοῦ ἀφ' ἐνὸς
μὲν στενῶς συνδεομένου πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κύμωνος³, τοῦ ἐγείραντος, ὡς
θὰ ἴδωμεν, τὸ Μητρῷον ἡμῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ταυτίζομένου⁴ πρὸς τὴν τῶν προϊστο-
ρικῶν χρόνων μεγάλην Βραυρῶνα — τότε μίαν τῶν πρὸ τοῦ Θησέως δώδεκα ἀττι-
κῶν πόλεων τῶν χρόνων τοῦ Κέκροπος — ἀνεφέρετο ἀρχικῶς εἰς τινα Ἀρτέμιδα,
Ιφιγένειαν τὴν ἐπίκλησιν, εἰς ἣν, λατρευομένην ὡς θεὰν τῶν τοκετῶν, ἀφιεροῦντο
τὰ ἐνδύματα τῶν κατὰ τὸν τοκετὸν θανουσῶν γυναικῶν⁵, ἐξ οὗ καὶ Χειρῶνη ἐπεκα-
λεῖτο⁶. Ἡ δὲ τῆς Βραυρῶνος, ἀρχαιοτέρα τῶν χρόνων τοῦ Εὑριπίδου, ἔγχώριος
παράδοσις διηγεῖτο περὶ τῆς Ἱφιγενείας ταύτης δτι Ἐλένη ἡ θυγάτηρ τοῦ Διὸς
καὶ τῆς γείτονος τῆς Βραυρῶνος Νεμέσεως τῆς Ραμνοῦντος ἀρπαγεῖσα ὑπὸ τοῦ
Θησέως ἐγέννησε κόρην Ἱφιγένειαν, ἀφιερωθεῖσαν τῇ Ἀρτέμιδι ὡς ἱέρειαν αὐτῆς⁷.
Ἐδείκνυον δὲ καὶ τὸν τάφον τῆς Ἱφιγενείας ταύτης, θανούσης καὶ ταφείσης ἐν
Βραυρῶνι (Εὑρ. Ἱφιγ. Ταυρ. 1462 κέξ.):

σὲ δ' ἀμφὶ σεμνάς, Ἱφιγένεια, κλίμακας
Βραυρωνίας δεῖ τῆσδε κληδουχεῖν θεᾶς

¹ Ιδὲ τὸ ἐκ τῆς ἀθηναϊκῆς Αἰγίνης ἀττικουργὲς ἀνάγλυφον, ἐφ' οὗ ἀρκτευόμενα κοράσια θύοντα ἔλαφον τῇ Ἀρτέμιδι: Σθορώνου, Τὸ ΕΘν. Ἀρχ. Μουσείον πίν. CXXXV, ἀρ. 1950.

² Εὑρούμων παρὰ Σχολ. Ἀριστοφ. Λυσ. 645.—Νόννου Διογυσ. XIII, 186: καὶ οἱ λάχον δρμον Ἀθήνης, ἀγχίαλον Βραύρωνα, κενήριον Ἱφιγενείας.

³ Toepper, Attische Genealogie, σ. 269 κέξ.

⁴ Σχολ. Ἀριστοφ. Ορν. 773.—Löpper ᷄. ἀ.

⁵ Εὑριπ. Ἱφιγ. Ταυρ. 1466.—Preller-Robert, Gr. Myth. I, 314.

⁶ Σχολ. Καλλιμ. Ἀρι. 225 Ζεύς, 77.

⁷ Εινμ. Μεγ. 480, 7: «Ἐὑρούμων αὐτὴν ἐτυμολογεῖ Ἐλένης καὶ Θησέως» — ὑποβλητὴν δὲ
δοθῆναι τῇ Κλυταιμήστρᾳ — οὐνεκα δή μην Ιφι βιασαμένη Ἐλένη ὑπεγείνατο Θησεῖ: ή δὲ Ἐλένης
καὶ Θησέως.

οῦ καὶ τεθάψει κατθανοῦσα, καὶ πέπλων
ἀγαλμά σοι θήσουσιν εὐπήγιους ὑφάσ.
δις δὲ γυναικες ἐν τόκοις ψυχορραγεῖς
λείπωσαν ἐν οἴκοις.

Εἰς τὴν Βραυρῶνα ταύτην μετετόπισαν βραδύτερον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὴν Ἀγαμεμνόνειον παράδοσιν μυθεύοντες δτι ἐνταῦθα καὶ οὐχὶ ἐν Αὐλίδι ἔθυσίασεν δις Ἀγαμέμινων τὴν Ἰφιγένειαν. Ἀρα ἐν Βραυρῶνι καὶ οὐχὶ ἐν Αὐλίδι ὑπέβαλεν δις Ἀρτεμις τὴν ἔλαφον ἢ ἀρκτὸν (εἴς ἡς ἢ ἀρκτεία) ¹ πρὸς θυσίαν ἀντὶ τῆς Ἰφιγενείας διὰ τοῦτο δὲ οἱ Βραυρώνιοι ἔλεγον δτι δι παρ' αὐτοῖς τάφος τῆς Ἰφιγενείας δὲν ἦτο πραγματικός, ἀλλὰ μόνον *κενῆριον* ².

Ταῦτα πάντα ἔξηγοῦσι πληρέστατα, νομίζω, δχι μόνον τὴν ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἥμῶν παρουσίαν τοῦ ἐπιτυμβίου λατρευτικοῦ ἀττικοῦ κίονος, «κενῆριον τῆς Ἰφιγενείας», καὶ δὴ πρὸς δήλωσιν τῆς Βραύρωνος ὡς τόπου τῆς συντελουμένης ἀρπαγῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τίνα ποτὲ θρησκευτικὸν λόγον ἀντεγράφη τὸ πάλαι τὸ μέρος τοῦτο ἀκριβῶς τῆς ζωφόρου ἥμῶν διὰ τὴν Ἐφεσον. Ἡ πόλις αὗτη, λεγομένη μὲν Ἀθηναϊκόν, περὶ τὸ 1087 π. Χ. κατὰ τοὺς ἀρχαίους, κτίσμα Ἀνδρόκλου τινός, γνησίου υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Κόδρου καὶ ἀρχηγοῦ τῶν Ἰώνων ἀποικιῶν ³, οὖσα δὲ ἀπὸ παναρχαίων χρόνων ἢ κατ' ἔξοχὴν δσυλος καὶ ιερὰ πόλις τῆς παναρχαίας Ἑλληνικῆς Ἀρτέμιδος καὶ ὡς κύριον ἔμβλημα ἔχουσα τὴν ιερὰν ἔλαφον στενῶς συνεδέετο πρὸς τὴν ἐν Βραύρωνι λατρείαν τῆς μεγάλης καὶ ἴσχυρᾶς (=Ιφιγενείας) πελασιγκῆς ἀγροτέρας θεᾶς τῆς φύσεως Ἀρτέμιδος καὶ τὰ σύμβολα αὗτῆς. Νῦν οὕτως ἐννοῶ πρῶτον μὲν τὸν λόγον τίνος ἔνεκεν ἐν τῷ Βραυρωνείῳ, ἦτοι Ἱερῷ κυνηγεσίῳ τῆς Ἀκροπόλεως ⁴, ὑπῆρχεν ιερός τις καὶ πρὸς ἔλαφον συνδεόμενος κίων (δικίων, οὐκ ἢ ἔλαφος), ἐφ' οὖ προσηλοῦντο ἀναθήματα, δεύτερον δὲ διατί εἰς τὰς παραστάσεις τῆς ἐν Αὐλίδι ἢ Βραύρωνι θυσίας τῆς Ἰφιγενείας (Εἰκ. 8) ἢ καὶ τὰς εἰκόνας τῆς ἐν Ταύροις ὑπὸ τῆς Ἰφιγενείας ἀσκουμένης λατρείας εἰκονίζεται σταθερῶς ὡς φορεὺς τοῦ φορητοῦ καὶ ἐκ Ταυρίδος εἰς Βραύρωνα κατόπιν

¹ Ἐτυμολ. Μεγ. 747, 57.

² Εὑφορίων ἔ. ἄ.—Φανόδημος ἐν Σχολ. Ἀριστοφ. Λυσ. 645: οἱ δὲ τὰ περὶ τὴν Ἰφιγένειαν ἐν Βραυρῶνι φασιν, οὐκ ἐν Αὐλίδι. Δοκεῖ δὲ Ἀγαμέμινων σφαγιάσαι τὴν Ἰφιγένειαν ἐν Βραυρῶνι, οὐκ ἐν Αὐλίδι: καὶ ἀρκτὸν ἀντὶς οὐκ ἔλαφον φονευθῆναι δύνει μιστήριον ἀγούσιν αὐτῇ.—Ἐτυμ. Μεγ. 747, 57: "Ἀρτεμίς ἀντέδωκεν ἔλαφον κατὰ δὲ Φανόδημον ἀρκτὸν κατὰ δὲ Νίκανδρον ταῦρον.

³ Στράβων XIV, 633: "Ἄρξαι δέ φασιν Ἀνδρόκλον τῆς τῶν Ἰώνων ἀποικίας, ὃντερον τῆς Αἰολικῆς, υἱὸν γνήσιον Κόδρου τοῦ Ἀθήνησι βασιλέως, γενέσθαι δὲ τοῦτον Ἐφέσου κτίστην. Διόπερ τὸ βασίλειον τῶν Ἰώνων ἐκεῖ συστῆναι φασι καὶ εἴτε νῦν οἱ ἐκ τοῦ γένους δυνομάζονται βασιλεῖς ἔχοντες τιμάς, προεδρίαν ἐν τοῖς ἀγῶσι καὶ πορφύραν ἐπίσημον τοῦ βασιλικοῦ γένους, σημπατρία ἀντὶ σκῆπτρου καὶ τὰ ιερὰ τῆς Ἐλευσινίας ἀημητρος. Ἰδε καὶ Παυσ. VII, 2, 6.—Töpffer, Attische Genealogie σ. 244 κάτ.—L. Büchner, Ephesos, München 1905 σ. 24, 58 κτλ. (=Pauly-Wissowa R. Enc. s. v. Ephesos).

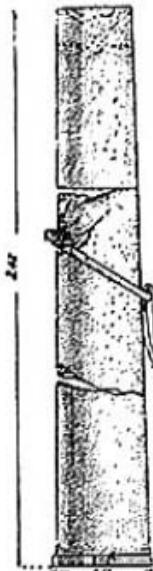
⁴ Ὑπόθεσις Δημοσθ. ΧΧV.

⁵ CIA. II, 361, στήλῃ I, τεμάχ. β. στίχ. 10: /Τεισικράτεια δσπιδίσκας χρυσᾶς πρὸς τ/φ μίονι, οὐκ ἢ ἔλαφος.

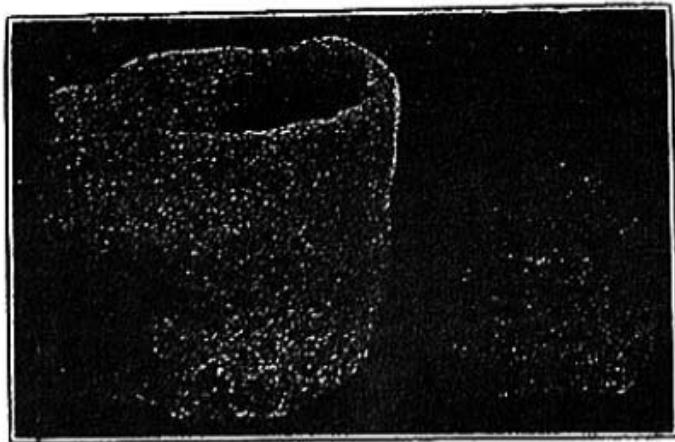
χομισθέντος ἀγαλματίου τῆς ἐν Ταυρίδι ὡμοφάγου καὶ εἰς ἀνθρώπινα θύματα ἀρεσκομένης θεᾶς στρογγύλος κίων ὑψηλὸς (Εἰκ. 8) ἥ καὶ ὡς ἐπιτύμβιος βραχὺς¹, ὃν κατ’ ἔμε αὐτὸ τοῦτο τὸ πανάρχαιον ἐκ τῶν χρόνων τῆς κιονολατρείας τῆς λιθίνης ἐποχῆς ἄγαλμα αὐτῆς, κίων, δν βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν ἐνεκα τοῦ μεγέθους νὰ

Εἰκ. 8.

Εἰκ. 9.

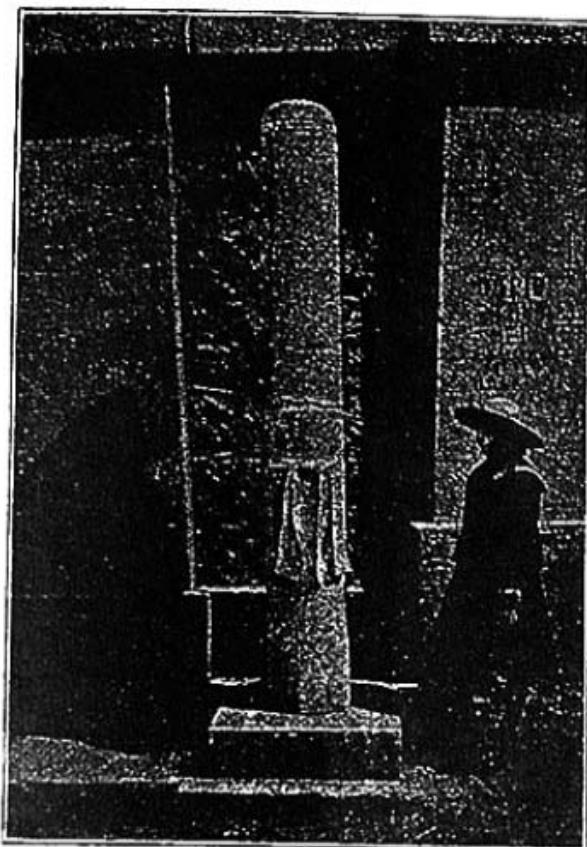

Εἰκ. 10.

εἰκονισθῆ μετακομίζουσα ἐκ Ταυρίδος ἥ Ἰφιγένεια. Τούτου δὲ πέριξ ἀπὸ τῶν προϊπροϊστορικῶν χρόνων μέχρι τοῦ νῦν ἀνηρτῶντο καὶ ἀναρτῶνται ἐνδύματα ἥ δάκη κατ’ ἀρχὰς μὲν τῶν εἰς αὐτὸν ὡς θεὰν Ἀρτεμιν θυσιασθέντων, κατόπιν δὲ τῶν ὑπὸ τῶν τοξευμάτων τῆς καὶ τῶν τοκετῶν θεᾶς Ἀρτέμιδος θανοισῶν κατὰ τὸν τοκετὸν γυναικῶν καὶ τέλος, ὡς νῦν, τὰ ἐνδύματα, δάκη ἥ νήματα ἐνδυμάτων καὶ δακῶν τῶν δεομένων λάσεως ἀσθενῶν (ἰδὲ κατωτέρω).

¹ Roscher, Myth. Lex. ἔ. λ. Iphigeneia εἰκόνες σελίδων 299-303.— Robert. Sarkoph. Reliefs Bd. II, Πίν. 57, 167 καὶ 58, 172.

"Οτε κατέληξα εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα, ἔσπευσα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἵνα μή τι μεταξὺ τῶν πολλῶν λειψάνων τοῦ Βραυρωνείου ἐγκατελείφθῃ, ώς ἀγνοουμένης τῆς σημασίας αὐτοῦ, καὶ τις τοιοῦτος ἱερὸς κίων. Τὸ πρῶτον δὲ ἀντικείμενον, ὅπερ μακρόθεν διέκρινα ως ἐκ τοῦ ὑπομέλανος καὶ σαφῶς τῶν περὶ αὐτὸν λευκῶν μαρμάρων διακρίνοντος αὐτὸν χρόματος, ἥτο κίων ἐκ γρανίτου (Εἰκ. 9), ἀγνώστου μοι προελεύσεως (ίδε σελ. 30 σημ. 1), σπανιωτάτου δὲ ἐν Ἀθήναις, ἐνὸς καὶ μόνου πολὺ μικροτέρου κιονίσκου ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης εὑρισκομένου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ Βραυρώνειον καὶ τὸν Παρθενῶνα τείχους), ώς καὶ

Εἰκ. 11.

Εἰκ. 12.

μικροῦ ἴγδιου (Εἰκ. 10), εὑρεθέντος μετὰ τοῦ ἀλετριβάνου, ἥτοι τριπτῆρος αὐτοῦ, καὶ δυναμένου κάλλιστα νὰ εἶναι σκεῦος τόσον νεωτάτης κατασκευῆς καὶ χρήσεως ὅσον καὶ σκεῦος παναρχαίας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρείας καὶ δὴ τῆς πρὸς τὰς ἐξ εὐγενῶν ἐπιαέτιδας ἀλετρίδας ἱερὰς κόρας συνδεομένης, τὰς ἐν τοῖς ἱεροῖς τῆς Ἀκροπόλεως ἀλετρευούσας, ἥτοι κατατριβούσας (ἀλεθούσας) ἱερὸν σύτον πρὸς κατασκευὴν τῶν ποπάνων, ἱερῶν ἄρτων τῆς Ἀθηνᾶς¹.

Τοῦ κίονος τούτου μόνον τὸ μεγαλύτερον κάτω μέρος κατέκειτο ἐν τῷ Βραυρωνείῳ. Εὔρον δμως καὶ τὰ δύο ἄλλα, τὰ συμπληροῦντα αὐτὸν καὶ ἰσομεγέθη περίπου τμήματα, τὸ μὲν ἄνω μεταξὺ Βραυρωνείου καὶ Προπυλαίων, τὸ δὲ μέσον

¹ "Ιδε ἀνωτ. (σ. 20) Ἀριστοφ. Λυσ. 643 καὶ σχόλια: γίνονται δέ τινες τῶν εὐγενῶν ἀλετρίδες τῇ θεῷ παρθένοι, αἵτινες τὰ εἰς θυσίαν πόλανα ἀλοῦσι: καὶ έστιν ἔτιμον τοῦτο. Εὐσταθ. 1885, 9.

μετακομισθὲν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν λειψάνων παρὰ τὸν ἀνατολικὸν πύργον τῆς Ἀκροπόλεως. Νῦν συναρμοσθεὶς (Εἰκ. 9) τῇ αἰτήσει μου ὑπὸ τοῦ κ. Α. Ὁρλάνδου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βραυρωνείου καὶ ἀκριβῶς ἔκει, ἔνθα εὑρέθη τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος, παρουσιάζει ὄψις μ. 2,46 καὶ διαμ. 0,37-0,40. Ἐχει δέ, ὡς πάντες οἱ πολλοὶ νῦν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ ἵεροι λατρευτικοὶ κίονες περὶ τὸ μέσον ὅπην, ἵνα, τεθει- μένου ἐν αὐτῇ ἀγκίστρον (Εἰκ. 9), ὡς καὶ νῦν (Εἰκ. 12), ἀναρτῶνται, ἥ βαθεῖαν ἐντομὴν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ κίονος, ἵνα μὴ διολισθαίνωσι (Εἰκ. 11) τὰ πολλὰ ἐνδύ- ματα καὶ φάκη τῶν ἥδη θανουσῶν γυναικῶν, δι’ ὧν, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπι- γραφῶν τοῦ Βραυρωνείου, κατεκοσμοῦντο καὶ ἐνεδύοντο μάλιστα πλειστάκις καὶ ἐπαλλήλως τὰ ἀρχαῖα καὶ νέα ἀγάλματα τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Βραυρωνείας Ἀρτέμιδος, μνημονευομένης τῆς ἀναθέσεως αὐτῶν διὰ τῶν φράσεων «χιτωνίσκος ἥ ἀμπέχοντον ἥ ταραντῖνον» κτλ. «περὶ τῷ ἔδει τῷ ἀρχαίῳ», «περὶ τῷ ἀγάλματι τῷ δρθῷ», «περὶ τῷ ἀγάλματι τῷ ἑστηκότι», «τοῦτο τὸ λίθινον ἔδος ἀμπέχεται», «τὸ ἄγαλμα ἔχει» κτλ.¹. Περὶ τῆς νῦν πανομοίας παρ’ ἡμῖν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ διασωθείσης συνηθείας ταύτης τῆς δι’ ἐνδυμάτων καὶ ὅπαν τῶν ἀσθενῶν κατα- κοσμήσεως τοῦ ἱεροῦ λατρευτικοῦ κίονος ἰδὲ δοσα νῦν γράφω ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημε- ρίδι τοῦ 1917 σελ. 92 καὶ εἰκόνας.

Αὐτὸς τὸ μελαψὸν καὶ λιπαρὸν ὡς ἐκ λαδιᾶς φαινόμενον χρῶμα τοῦ κίονος τούτου ἵσως ἔξελέγη, ἵνα ἀφ’ ἐνὸς μὲν ἐνθυμίζῃ εἰς τοὺς θεατὰς τοὺς μελαψοὺς ἔκείνους λίθους (*Niger lapis*)² τῆς προϊστορικῆς κιονολατρείας, τοὺς φαιοὺς καὶ λιπαροὺς ἐκ τῆς προαιωνίου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἱακὼβ³ μυρώσεως αὐτῶν δι’ ἔλαίου, ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν ἐπιχειρέοντο, κίονας, οὓς συναντῶν ἐν ταῖς τριό- δοις δ τῶν κλασσικῶν χρόνων τοῦ Θεοφράστου τῶν Ἀθηνῶν δεισιδαίμων ἐμύρου ἔλαίῳ ἐκ τῆς ληκύθου καταχεομένου καὶ ἐπὶ τὰ γόνατα πεσών καὶ προσκυνήσας ἀπηλλάσσετο περίφοβος⁴. Ἰσως δὲ καὶ αὐτὸς τὸ σπάνιον ἐπίθετον τῆς θεᾶς Αἰθιο- πία ἥ Αἰθοπία Βραυρωνίς δύναται⁵ νῦν νὰ ἔξηγηθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὸ μελάγχρον, λιπαρὸν καὶ λάμπον χρῶμα τῶν ἐκ γρανίτου παναρχαίων ἥ καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνιστικοῖς χρόνοις τὸ πρῶτον τεθέντων ἐν χρήσει πρὸς ἀπομίμησιν ἥ μετασκευὴν κιόνων παναρχαίας λατρείας, λιπαρῶν δ’ ἐκ τῶν ἐπὶ αἰῶνας μυρώσεων. Ο παρ’ φ’ ἀπαντᾷ τὸ ἐπίθετον τοῦτο Θεσσαλονικεὺς Ἀντίπατρος μεταχειρίζεται αὐτὸς δμιλῶν περὶ τύμβου (ἡρέου) ὑπερθορείου τινός, ὡς ἥ Ταυροπόλος, ἵερείας αὐτῆς, τύμβου, ἐφ’ οὐδὲν ὑπελείποντο

Αἰθιοπίης Βραυρωνίδος ἔχνηα νηοῦ,

¹ CIA. II, 751 κά.

² A. Evans, Mycenaean Tree and Pillar Cult: I. H. St. XXI (1901) σ. 208.

³ Γένεσις XXVIII, 18: καὶ ἴστησεν αὐτὸν (τὸν λίθον τοῦ Βαθουσῆλον ὁ Ἱακὼβ) στήλην καὶ ἐπέχεεν Παιονὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς . . . εἰπών δὲ λίθος οὗτος, δην ἴστησα, ξαταὶ μοι οἶμος Θεοῦ.

⁴ Θεοφράστον, Χαρακτ. 69 (Δεισιδαιμονίας): καὶ τὸν λιπαρὸν λίθων τῶν ἐν ταῖς τριόδοις παριών ἐν τῇ ληκύθου Παιονὶ καταχεῖν καὶ ἐπὶ γόνατα πεσών καὶ προσκυνήσας ἀπαλλάσσεσθαι».

⁵ Ἀντίπατρ. Ἐπιγρ. VII, 70b. Πρόβλ. De Diana Aethopis: Rev. des Étud. gr. V, 1892, 418.

προφανῶς μελαψοῦ τινος κίονος ἐκ τοῦ Ἐφεσίου ἢ Αἰγυπτιακοῦ γρανίτου ἔκείνου, δν οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν Αἴθιοπικὸν λίθον, αἴθιοπα πέτραν¹.

§ 7. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΑΚΟΣ Θ ΟΙ ΜΙΞΟΒΑΡΒΑΡΟΙ ΠΑΙΔΕΣ ΤΩΝ ΕΝ ΛΗΜΝΩ ΑΤΘΙΔΩΝ

ΠΛΑΞ Θ. — Eix. 18.

‘Ο Studniczka ἐν τῇ φωτεινῇ σελίδι αὐτοῦ περὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν ἀναγνωρίζει μὲν τὸ δρόθιν τῆς εἰς τὴν αὐτὴν ζωφόρον ἀποδόσεως ὑπὸ τῶν Stuart καὶ Revett τμήματος—εἰς τεμάχια εὑρισκομένου τότε ἐν Ἀθήναις, νῦν δ’ ἄγνωστον ποῦ—ἴσου πρὸς δλόκληρον πλάκα (Θ), δὲν ἐπιχειρεῖ δμως καὶ νὰ συνδέσῃ τὴν ἐπ’ αὐτῆς παράστασιν πρὸς τὸν μῆθον τῆς ἀρπαγῆς τῶν Ἀτθίδων ὑπὸ τῶν Πελασγῶν, ίσως διότι ἐκ πρώτης ὅψεως φαίνεται πράγματι ἐντελῶς ἀσχετος.

Εύτυχῶς νῦν, δτε γνωρίζομεν ἀσφαλῶς δτι τὰ ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου τῆς ζωφόρου εἰκονογραφούμενα μυθικοῖστορικὰ γεγονότα εἰναι τὰ περὶ τῶν Πελασγῶν τῆς Λήμνου ίστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, δυνάμεθα διὰ τῆς ἀμέσως ἐπομένης συνεχείας τοῦ ἥδη πρὸς ἔρμηνείαν τῶν δύο πλακῶν *A* καὶ *B* παρατεθέντος κειμένου τοῦ πατρὸς τῆς ίστορίας νὰ ἔρμηνεύσωμεν τελείως καὶ τὴν πλάκα ταύτην.

‘Ο Αλικαρνασσεὺς ίστορικὸς ἀμέσως μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἐκ Βραυρῶνος ἀρπαγῆς καὶ εἰς Λήμνον ἀπαγωγῆς τῶν Ἀτθίδων προσθέτει (VI, 138): «Ως δὲ

‘ ‘Ἡροδ. II, 86 κτλ.—”Ἐπειψα τῷ Ὁροκτολογικῷ Μουσείῳ τοῦ Πανεπιστημίου πρὸς ἔξετασιν τεμάχιον τοῦ κίονος τοῦ Βραυρωνείου, ἔλαβον δὲ τὴν ἔξῆς σημείωσιν. «Τὸ ἔξετασθὲν μικρὸν τεμάχιον πετρώματος εὑρέθη δτι εἰναι γρανίτης καὶ δὴ γρανίτης βιοτιτικὸς (ἐκ τῆς παρουσίας ἐνδὸς δρυκτολογικοῦ συστατικοῦ τοῦ βιοτίτου). ‘Ο γρανίτης ἀπαντᾷ ἐν Ἑλλάδι εἰς τὰ ἔξῆς σημεῖα. Ἐπὶ μὲν τῆς Στερεάς εἰς τὴν θέσιν Πλάκα τῆς Λαυρεωτικῆς (ἢ προέλευσις ἐκ τοῦ μέρους τούτου τελείως ἀποκλείεται). Ἐπίσης εἰς τὴν ΒΑ Ἑλλάδα (ἀπίθανος καὶ ἡ ἐντεῦθεν προέλευσις). ‘Ο γρανίτης ἐπίσης ἀπαντᾷ εἰς πλειστας νήσους τῶν Κυκλαδῶν (Δῆλος, Πάρος, Μύκονος, Ρήνεια ἐπὶ τοῦ ΝΑ ἡμίσεος τῆς Τήνου, διλγίστος δὲ ἐπὶ τῆς Ίου, Ἀνάφης, Σερίφου καὶ τῆς Σίφνου). Καὶ ἐκ τῶν Κυκλαδῶν προέλευσις ἀποκλείεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Δὲν εἰναι δμως καὶ ἀπίθανος. Δυνατὸν δμως δ γρανίτης οὗτος νὰ προέρχηται ἐκ τῆς Αἰγύπτου».

» τέκνων αύται αἰ γυναικες ὑπεπλήσθησαν, γλῶσσάν τε τὴν Ἀττικὴν καὶ τρόπους
 » τοὺς Ἀθηναίων ἐδίδασκον τοὺς παῖδας. Οἱ δὲ οὔτε συμμίγεσθαι τοῖσι ἐκ τῶν
 » Πελασγίδων γυναικῶν παιὸν ἥθελον, εἴ τε τύπτοιτο τις αὐτῶν ὅπ' ἔκεινων τινός,
 » ἐβοήθεον τε πάντες καὶ ἐτιμώρεον ἀλλήλουσι καὶ δὴ καὶ δρχειν τε τῶν παΐδων οἱ
 » παῖδες ἐδικαίευν καὶ πολλὸν ἐπεκράτεον».

Τοὺς περιφήμους καὶ τόσον ἀξίους τοῦ ἐκ μητρὸς γένους καὶ τῆς μητροπόλεως νησιώτας μιξοθαρβάρους παΐδας τούτους τῶν Ἀθηναίων γυναικῶν εὑρίσκω διτι θαυμασίως εἰκονίζει καὶ χαρακτηρίζει ἡ ἐν λόγῳ πλάξ Θ (Εἰκ. 13). Εἰς τῶν παΐδων τούτων, ἐπτὰ ἡ δκτὸν μόλις ἐτῶν (ἀρ. 1), κατ' ἀκολουθίαν τελείως «γλῶσσαν τὴν ἀττικὴν» καὶ ἴδιας «τρόπους τοὺς Ἀθηναίων» διδαχθεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς (ἀρ. 3) καὶ τῆς ἐπομένης παιδαγωγοῦ Ἀθηναίας (ἀρ. 4), σύρει μετ' ἐνεργείας καὶ ἀποφάσεως ἐκ πτυχῆς τοῦ ἐπιβλήματος τὸν ἔξημερωθέντα ἥδη τοὺς τρόπους καὶ ἔξαττικευθέντα τὸ ἔνδυμα Πελασγὸν πατέρα αὐτοῦ (ἀρ. 2) πρὸς μύησιν εἰς τὰ διὰ τοὺς μετοίκους καὶ ἔνοντος προωρισμένα Μικρὰ μυστήρια τῆς Ἀγρας, ἦτοι πρὸ τῶν Ἱεροπρακτούντων πατρώων Ἑλλήνων θεῶν τῶν μυστηρίων τῆς Ἀγρας, ὃν κύριος φαίνεται ἐνταῦθα ὁ πολιοῦχος τῆς νήσου Λήμνου Ἡφαιστος (ὅ, ὃς ἀμέσως κατόπιν θὰ ἴδωμεν, εὑρισκόμενος εἰς τὸ βάθος ἀπέναντι αὐτῶν ἐπὶ τῆς κυρίας ὅψεως τοῦ ναοῦ τῆς ζωφόρου ἥμῶν), θεῶν, οὓς ὁ ὑπὸ τῆς ἐπομένης, συμπαρισταμένης καὶ συνεπικουρούσης τῷ παιδὶ μητρός, ἔξελληνισθεὶς βάρβαρος πατὴρ σεβίζει ἥδη τῇ δεξιᾷ κατὰ τὸν ἀττικὸν τρόπον διμοίως τῇ ἀκολουθούσῃ Ἀθηναίᾳ συζύγῳ ἢ παλλακίδι αὐτοῦ.

Συγχρόνως καὶ ἀμέσως τῷ πρώτῳ τούτῳ συμπλέγματι ἐπομένη ἄλλη τις τῶν αὐτῶν εὐγενῶν Ἀτθίδων (ἀρ. 4), εἰς ἃς ὁ φείλεται ἡ τόσον ἀξία τῆς μητροπόλεως διδασκαλία τῶν παιδίων, ἔργον παιδαγωγοῦ ἐκτελοῦσα καὶ στρεφομένη πρὸς δεύτερον νεώτερον καὶ ἀκόμη ὑπὸ διδασκαλίαν τελοῦντα παῖδα (ἀρ. 5) χειρονομεῖ τῇ μετὰ τεταμένου τοῦ δείκτου δεξιᾷ χειρὶ διδάσκουσα αὐτῷ «τρόπους τοὺς Ἀθηναίων», καθ' ὃν χρόνον τὸ παιδίον τοῦτο μετὰ μεγάλης προσοχῆς ἀκοῦν τὴν διδασκαλίαν ἵσταται πρὸ τοῦ ζεύγους τῶν γεννητόρων (ἀρ. 6-7). Ἐπιλαμβάνεται δὲ τοῦτο τῇ ἀριστερᾷ πτυχῇ τοῦ ἐνδύματος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (ἀρ. 7), ἵνα, ὡς τὸ προηγούμενον πρεσβύτερον παιδίον, σύρῃ αὐτὸν πρὸς τοὺς εἰς οὓς ἥδη οὗτος ὁδηγεῖται καὶ ὑπὸ τῆς μητρὸς (ἀρ. 6) «Ἐλληνας θεοὺς τοῦ περὶ τὸ Μητρώον μητρῷου αὐτῶν χώρου τῆς Ἀγρας τῶν Ἀθηνῶν, δηλαδὴ τοῦ Ἱεροῦ ἔκείνου τῆς πατρίδος, ὅπερ ἡτο τὸ προσφιλέστερον καὶ μᾶλλον ἴδιαζον εἰς τὰς ἀπὸ τῶν περιλύπων, ὡς ἡ Δημήτηρ τῶν κατ' Ἀγρας Ἐλευσινίων, Ἀτθίδων μητέρων αὐτῶν ἀρπαγείσας ἀρχιτος Ἀτθίδας κόρας τὰς — ὡς ποτε ἡ Κόρη τῆς Μητρὸς Δήμητρος ὑπὸ τοῦ ἀγρίου Πλούτωνος — ἀρπαγείσας ὑπὸ τῶν ἀγρίων, ἀλλὰ νῦν, ὡς ὁ Πλούτων, ἔξημερωθέντων Πελασγῶν. Τοὺς πατρῷους Ἐλληνας θεοὺς καὶ ἡρωας τούτους εὑρίσκω ἐν μέρει, ὡς ἥδη εἶπον, ἐπὶ τῶν πλακῶν Δ καὶ Ε, εἰς ὃν προβαίνομεν νῦν τὴν ἔρμηνεαν.

§ 8. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΑΚΟΣ Ε.
**ΖΕΥΣ Ο ΥΜΗΤΤΙΟΣ. ΗΦΑΙΣΤΟΣ Ο ΤΟΥ ΗΦΑΙΣΤΟΥ ΤΟΠΟΥ
 ΤΗΣ ΣΑΙΣΑΡΙΑΣ ΤΟΥ ΥΜΗΤΤΟΥ. ΚΥΛΛΟΥ ΠΗΡΑ ΠΗΓΗ.
 ΗΡΑΚΛΗΣ ΣΚΥΤΑΛΕΥΣ ΜΥΣΤΗΣ. ΙΕΡΩΝ ΣΑΚΚΟΣ.
 ΑΣΠΙΣ ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ.**

α') Τὰ μυστηριώδη χαρακτηριστικὰ σύμβολα.

Ἡ πλὰξ αὕτη μετὰ τῶν δύο ἐπὶ ὑψηλῶν ὡς ὅρη βράχων καθημένων μεγαλοπρεπῶν θεῶν εἶναι ἡ τὰ μείζονα πράγματα παρασχοῦσα εἰς τοὺς ἔρμηνευτὰς ἔνεκα κυρίως τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ τῶν βράχων κατατεθειμένων περιεργοτάτων ἀντικειμένων, ἅτινα ζητοῦσι νὰ ἔρμηνεύσωσιν οἱ σοφοὶ συμφώνως πρὸς τοὺς μύθους, εἰς οὓς ἀναφέρουσι τὰς ἐπὶ τῶν πλακῶν *A* καὶ *B* ἀρπαγὰς γυναικῶν. Διὰ τοῦτο δέ, ἐνῷ δὲ ἀπέχων πάσης ἔρμηνείας R. v. Schneider δρθῶς διέκρινεν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλακὸς πρὸς δεξιὰ καθημένου θεοῦ (ἀρ. 3) «κορ-

1 2 3

ΠΛΑΞ Ε. — Εἰκ. 14.

μὸν δένδρον καὶ κράνος σχήματος πίλου» («ein Baumstamm und ein pilosähnlichen Helm?»), ὁ Brückner (σ. 51) ἔχων ἀνάγκην τῆς πηγῆς τῆς Λήθης, ὥνα βεβαιώσῃ ὅτι πρόκειται περὶ Θησέως καθημένου δεσμίου ἐπὶ βράχου ἐν "Ἄδου, βλέπει «μέγα τι ἀγγεῖον ὡς ἀνεστραμμένον κείμενον, οὐδὲ κατέστητος εὐδιαχριτώτερος ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῆς εἰκόνος» : «ein wie umgestürzt liegendes grosses Gefäss, aus dem ein Wasserstrom sich ergiesst, am Original deutlicher als in der Abbildung», ἐνῷ τὰ τοιούτου σχήματος πλατύστομα καὶ ἄνευ βάσεως σκυφοειδῆ ἀγγεῖα οὐδέποτε χρησιμεύουσιν ὡς σύμβολα τῶν ἀπὸ ἀμφορέων ἢ προσχοῶν ἐκχεόντων τὰ φεῖθρα καὶ συναλεικονιζομένων πάντοτε ποταμῶν. "Οθεν κάλλιστα ποιῶν δὲ Studničzka ἀναγνωρίζει ὡς δρθὴν μόνον τὴν ὑπὸ τοῦ R. v. Schneider περιγραφὴν τῶν ἀντικειμένων ὡς κανοκοῦ πίλου καὶ κορμοῦ δένδρου.

Tὰ δὲ φαινομενικῶς μόνον κείμενα ὑπὸ τὴν ἐτέραν μορφὴν τοῦ εἰς τὸ βάθος

καὶ ύψηλότερον καθημένου θεοῦ (ἀρ. 3) ἀντικείμενα, τὰ πράγματα δημως εὑρισκόμενα, ώς οὐδεὶς παρετήρησε μέχρι τοῦδε, ἐπὶ τῆς προεκτάσεως τοῦ βράχου, ἐφ' ἣς κάθηται ὁ ἐν τῷ μέσῳ θεὸς (ἀρ. 2), περιεγράφησαν ἐπίσης διαφοροτρόπως μέχρι τοῦδε. Οὕτως οἱ μὲν R. v. Schneider καὶ Studniczka δρθῶς ἀναγνωρίζουσιν ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῶν «σάκκον πλήρη, κλειστὸν εἰς τὸ δυνατὸν μέρος» (..... zugebundene Sack), ἐνῷ ὁ Brückner μὴ δυνάμενος νὰ συμβιβάσῃ τὸν σάκκον πρὸς τοὺς ἥρωας Θησέα καὶ Πειρίθουν κλείει τοὺς δρθαλμοὺς ἔκουσίως, ἵνα εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ διακρίνει ἀπλῶς «τεμάχιον βράχου κωδωνόμορφον, ἐφ' οὗ εὑρηται τεθειμένον βαθὺ πινάκιον (Napf)», ἵνα οὕτως οἱ ἥρωες αὐτοῦ προσπειρυκότες καὶ αἰχμάλωτοι ἐπὶ τῶν βράχων τέρπωνται ἔχοντες παρ' αὐτοῖς τὰ πρὸς πόσιν (ῦδωρ τῆς Λήθης) καὶ βρῶσιν ἐν Ἀδου ἀπαιτούμενα(;) : sitzen hier fest bei Wasser und Brod. Ο αὐτὸς δημως Brückner πάνυ δρθῶς περιγράφει μετὰ τοῦ R. v. Schneider

Εἰκ. 15.

Εἰκ. 17.

Εἰκ. 16.

τὸ δεύτερον τῶν μυστηριωδῶν τούτων ἀντικειμένων ὡς ἐπιμήκη ἀσπίδα (langer Schild), ἐνῷ ὁ Studniczka ἐπόμενος τῷ Hauser βλέπει παραδόξως «στρωματόδεσμον περιεσχοινισμένον εἰς τὸ μέσον ὡς ἐπὶ τῷ ἀγγείῳ τῶν Φλυάκων»¹ (ein in der Mitte umschnürtes στρωματόδεσμον wie es namentlich Phlyakenvasen darstellen). Τὴν παράδοξον δημως ὑπόθεσιν ταύτην, τὴν τόσον ἄτοπον, προκειμένου περὶ ἀναγλύφου τόσον σοβαρᾶς, θείας ἀληθῶς ἐκφράσεως, οἷον τὸ ἡμέτερον, ἡναγκάσθη προφανῶς ὁ Studniczka νὰ δεχθῇ παρασυρθεὶς ὑπὸ τῆς ὥραίας αὐτοῦ ἀνακαλύψεως, διτὶ οἱ τὰς γυναικας ἀρπάζοντες ἄνδρες τῶν ἄλλων πλακῶν εἶναι οἱ, οὓς καὶ ἐπὶ τῆς πλακὸς ταύτης ἥθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ, Πελασγοί, δηλαδὴ οἱ κατὰ μῆθον καὶ ἐτυμολογίαν πελαργοί, πλάνητες καὶ φερέοικοι ὡς Ἀθίγγανοι, κατ' ἀκολουθίαν συναποφέροντες πανταχοῦ κατὰ τὸν Studniczka τοὺς τὰ σκεύη, ἐνδύματα καὶ στρώματα αὐτῶν περιέχοντας σάκκους καὶ στρωματόδεσμα, πρᾶγμα δπερ εἶναι μὲν δυνατὸν προκειμένου περὶ Φλυάκων, παντελῶς δημως ἀδύνατον προκειμένου περὶ τόσον σοβαρᾶς τὴν ἐκφρασιν καὶ προέλευσιν ζωφόρου!

¹ Baumeister, Denkmäler II, S. 820. — Furtwängler - Reichhold, Gr. Vasenmalerei II, Pl. 110. — Baumgarten, Hellen. Kultur σ. 426 πλ. 349. Ήδὲ κατωτέρῳ τὴν εἰκόνα ταύτην.

Οι ἀπροκατάληπτοι δμως δφθαλμοὶ οίουδήποτε βλέπουσι σαφῶς τὰ σαφέστατα ὑπὸ δεξιωτάτου καλλιτέχνου δηλωθέντα, δτι δηλαδὴ πρόκειται πρῶτον μὲν περὶ διοπάλου δζώδους τεθιμένου παρὰ κωνικὸν πῦλον ἔξ οὐ δέει δυάκιον ὕδατος (Εἰκ. 15), δεύτερον δὲ (Εἰκ. 16) περὶ σάκκου ἐκ δαπτοῦ ὑφάσματος ἡ δέρματος — οὐχὶ ἀκόπου ἀσκοῦ! — πλήρους, κλειστοῦ ἰσχυρῶς καὶ κατακαθισμένου ἔνεκα τοῦ βάρους τῶν ἐν αὐτῷ ἀντικειμένων, ἀτινα οὔτε ὑγρὰ οὔτε ἀνώμαλον τὴν ἐπιφάνειαν ἔχοντα πράγματα δύνανται νὰ είναι, ἀλλ' ἀσφιλῶς στερεὰ καὶ λεπτὰ ἀντικείμενα, ώς οἱ δημητριακοὶ καρποὶ σῖτος, κριθή, ἄλευρον καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Τὸ δὲ τὸν σάκκον ἐν μέρει καλύπτον ἀντικείμενον βλέπει τις δτι είναι μυκηναϊκὴ τὸ σχῆμα ἀσπὶς τῶν προϊστορικῶν χρόνων (πρβλ. εἰκ. 17)¹ καὶ δὴ ἀκριβῶς ἔκεινη, ἦν ἐν τοῖς ἴστορικοῖς χρόνοις διετήρησαν ώς κοινὸν ἔμβλημα πάντες οἱ Βοιωτοί, ἐκ δὲ τῆς Ἀττικῆς μόνοι οἱ Σαλαμίνιοι, οὓς ὑπῆγαγον τοῖς Ἀθηναίοις, μεθ' ὧν συνώκησαν ἔκτοτε, οἱ Φιλαῖοι καὶ Εὑρυσάκης, ἔξ ὧν κατῆγε τὸ γένος δικτίσας τὸ Μητρῶον τῆς Ἀγρας Κίμων (Τöpffer, att. Gen. σ. 269).

Ἡ ἀπροσδόκητος δλως ἐπὶ μνημείου τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. παρουσία τῆς Μυκηναϊκῶν χρόνων Βοιωτικῆς ἀσπίδος ταύτης ὑπενθύμισέ μοι δτι κατὰ Στράβωνα (IX, 401) ἡ Βοιωτία φκεῖτο τὸ πρῶτον μὲν ὑπὸ βαρθάρων Ἀόνων καὶ Τεμμίκων καὶ Λελέγων καὶ Υάντων. Είτα ἔσχον αὐτὴν οἱ μετὰ Κάδμου Φοίνικες, οἵτινες ἦγούμενοι τοῦ πλείστου τῶν Βοιωτῶν διεφύλαξαν τὴν ἀρχὴν μέχρι τῶν χρόνων τῶν Ἐπιγόνων, δτε ὑπὸ Θρᾳκῶν καὶ Πελασγῶν ἐκπεσόντες ἀπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν, ἔξ ής ἀνέστρεψαν, ἀρχομένου τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Νικήσαντες δὲ τοὺς Μινύας τοῦ Ὁρχομενοῦ «μετ' ἔκεινων ἐξέβαλον τοὺς μὲν Πελασγοὺς εἰς Ἀθήνας, ἀφ' ὧν ἐκλήθη μέρος τι τῆς πόλεως Πελασγικὸν (φκησαν δὲ ὑπὸ τῷ Ὑμηττῷ)».

Ἄρα οἱ Πελασγοὶ τῆς Ἀγρας ἦσαν, πρὸν ἡ ἔλθωσιν ὑπὸ τὸν Ὑμηττόν, συγκάτοικοι τῶν Μινυῶν τῆς Βοιωτίας τῶν μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐκβληθέντων ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν. Οὔτως ἀρχίζομεν νὰ ἔννοῶμεν τὴν ἐπὶ τῆς ἔξ Ἀγρας ζωφόρου παρὰ τοὺς πατρίους θεοὺς τῶν Πελασγῶν τῆς Ἀγρας παράδοξον παρουσίαν τῆς Βοιωτικῆς μυκηναϊκῶν χρόνων ἀσπίδος.

β') Ζεὺς δ 'Ὑμήττιος καὶ δμβριος.

Ἄλλὰ τίνες λοιπὸν οἱ προφανῶς θεοὶ οὔτοι, οἱ μεγαλοπρεπῶς ἡρέμα καὶ ώς ἀναπαυόμενοι ἐπὶ κορυφῶν ὑψηλῶν δρέων καθήμενοι; Κατ' ἐμὲ δ ἀνευ συμβόλων εἰς τὸ βάθος ἐπὶ ὑψηλοτάτου δρους καθήμενος (ἀρ. 3) καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ βλέπων πρὸς τοὺς δπισθεν τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ δρους ἐπίσης καθημένου θεοῦ οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ είναι ἡ «Ζεὺς δ 'Ὑμήττιος», ἡτοι δ θεὸς τοῦ δρους, ὑφ' δ ὡκίσθησαν οἱ τὰς κόρας τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὴν Καλλιρρόην ἀρπάσαντες Πελασγοὶ τῆς ζωφόρου, πρὸς οὓς, συντελοῦντας νῦν τὴν ἀδικον πρᾶξιν τῆς ἀρπαγῆς, βλέπει περίλυπος δ μέχρι τοῦδε προστάτης αὐτῶν μέγας Πελασγικὸς τοῦ Ὑμηττοῦ θεός. Τὰ δ' ὑπ' αὐτὸν σύμβολα τῆς ἀσπίδος καὶ σάκκου, εύρισκόμενα ἐπὶ τῆς προεκτάσεως τοῦ δρους, ἐφ' οὐ κάθηται δ ἔτερος τῶν θεῶν, δέον πρὸς τοῦτον μᾶλλον ἡ τὸν Ὑμήττιον Δία νὰ σχετισθῶσι. Κατ' ἐμὲ δ 'Ὑμήττιος οὔτος Ζεὺς ώς μόνα

¹ ΔΕΝΑ, Τόμ. ΙΔ', Πίναξ ΙΒ' ἀσπὶς ἐλεφαντοδόντου ἀκ Μυκηνῶν.

χαρακτηριστικά ἔχει τὸ μέγα ὄψος καὶ τὴν εἰς βάθος θέσιν τοῦ δρους, ἐφ' οὗ κάθηται, πρὸς δὲ τὴν προχόνην, ἥν χρώματι μόνον πιθανῶς ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου δεδηλωμένην ἔκφρατει — ώς θὰ ἴδωμεν — μεταξὺ τῶν γονάτων αὐτοῦ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἵσχυρίζομαι κυρίως ἕνεκα τῶν ἔξῆς λόγων.

‘Ο Ζεύς, λατρευόμενος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ‘Υμηττοῦ, εἶχεν ἔκει κατὰ τὸν Πανσανίαν¹ ὡς «‘Υμήττιος» μὲν ἄγαλμα λατρείας ἐκ τῶν ἴστορικῶν χρόνων, ὡς «δμβριος» δὲ βωμὸν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τὸ σχῆμα (ἴδε κατωτέρω). “Ἄρα ἀρχικῶς δὲ ‘Υμήττιος Ζεὺς τοῦ δρους, ἐξ οὗ καὶ μόνου φυσικῶς ἀρδεύεται καὶ ὑδρεύεται ἡ πόλις διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἀρδηττὸν λόφων τῆς” Αγρας καὶ τὴν Καλλιρρόην κρήνην κατερχομένων δμβρίων ὑδάτων τοῦ Ἰλισοῦ, ἥτο ἀρχικῶς νάϊος τὴν φύσιν, ἥτοι τῶν ὑδάτων θεός. Πρὸς ταῦτα συμφωνοῦσι λαμπρῶς αἱ παραστάσεις τριῶν ἀναγλύφων, εὑρεθέντων ὑπὸ τοῦ Α. Σκιᾶ, δύο μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ὑπὸ τὸ Μητρῷον ἡμῶν κοίτῃ τῆς Καλλιρρόης, τοῦ δὲ τρίτου ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔρειποις τοῦ Μητρῷου. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἔξης, κακῶς καὶ τὰ τρία ὑπὸ τοῦ ἀνακαλύψαντος θεωρηθέντα ὡς ἀναφερόμενα πρὸς χθόνιον τινα Μειλίχιον καὶ πρὸς τὸν Διόνυσον συγχεόμενον Δία.

1^{ον} Ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος², εἰκονίζον τὸν καὶ ἄλλως ὡς Πελασγικὸν ἐν Δωδώνῃ λατρευόμενον Νάϊον Δία (ἐπιγραφὴ αὐτοῦ: [δὲ δεῖνα δινέθηκεν Νάϊ[ῳ] Δι[ῳ]]), ἥτοι τὸν ἄλλως δμβριον καλούμενον ὡς «ἐν ὑδρηλοῖς χωρίοις λατρευόμενον» (Σχολ. Ἰλιάδ. Π. 233), χωρίοις, ἐξ ὧν ἐκλήθησαν καὶ αἱ ναιάδες, ναιῆδες, νηῆδες νύμφαι τῶν ὑπὸ τῶν δμβρίων ὑδάτων σχηματιζομένων ναμάτων τῶν κρηνῶν, πηγῶν, ποταμῶν, λιμνῶν καὶ λειμώνων. Πρὸ αὐτοῦ ἔχει τὸν μέγαν, πανάρχαιον ἐξ ἀργῶν λίθων βωμὸν τῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ‘Υμηττοῦ παναρχαίας πάντως Πελασγικῆς λατρείας αὐτοῦ ὡς δμβρίου. Αὐτὸς δ' ὁ θεὸς εἰκονίζεται ὑπὸ μορφὴν λατρευτικοῦ ἀγάλματος τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., ἥτοι Διὸς καθημένου, ἐπὶ βράχου δρους (προβλ. τὸ ἐπόμενον ἀνάγλυφον) μετὰ φιάλης ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ σκήπτρου ἐν τῇ ἀριστερᾷ. Τοιοῦτον θὰ ἥτο τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον, νεώτερον πάντως τοῦ παναρχαίου πελασγικοῦ βωμοῦ, ἄγαλμα τοῦ ‘Υμηττίου Διός.

2^{ον} Όμοίου ἀναγλύφου τοῦ Δ' αἰῶνος τεμάχιον³, εὑρεθὲν παρὰ τὸ δάπεδον τοῦ Μητρῷου τῆς Αγρας καὶ σφῆσον τὸ κάτω μέρος τοῦ αὐτοῦ λατρευτικοῦ, ἐπὶ βράχου δρους καθημένου ἀγάλματος, ἔχοντος δμως πρὸ αὐτοῦ βωμὸν τετράγωνον, ἥτοι οὐχὶ τὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ δρους Πελασγικὸν ἐξ ἀργῶν λίθων βωμού, ἀλλὰ τὸν πρὸ τοῦ νεωτέρου ιεροῦ, ἐνῷ θὰ ἐσκέπετο πάντως τὸ ἄγαλμα τοῦ Ε' αἰῶνος, τὸ ποιηθὲν ζωτικόν, δτε διεκοσμεῖτο, ιδίως ὑπὸ Κίμωνος καὶ Περικλέους, ή Ἀττική.

3^{ον} Μέγα καὶ διακοσμητικὸν ζωτικόν τῆς Καλλιρρόης κρήνης (ἴδε τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρὰ τὰς κεφαλὰς τοῦ Διός καὶ Ἡρακλέους βαθείας διπάς, διαμέτρου 0,009 μιᾶς

¹ I, 32, 1. Λιθογραφία τὸν δρηνόν καὶ θεῶν ἀγάλματα ἔχει. Περιέληπτοι μὲν Λιθογραφίαι δὲ ἄγαλμά τοιν ‘Υμηττίου Διός· βωμοί δὲ καὶ Ουμβρίου Διός καὶ Απόλλωνος Προσομοίου.

² Σκιᾶς: Αρχ. Εφημ. 1894 σ. 133 μεγάλη εικών.—Σθορώνου ΕΛΜ. πίν. CXXX, ἀρ. 1779.

³ Σκιᾶς: Πρακτικά Αρχ. Εταιρ. 1897 σ. 83. Πίν. Α' εικ. Λ.—Σθορώνου ΕΛΜ. Πίν. CXXX, 1781. — Καστριώτης, Γλυπτά Α' 814, 1781.

έκατέρωθεν ἔκάστης κεφαλῆς) ἀνάγλυφον¹ ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ., εὑρεθὲν ἐν αὐτῇ τῇ πρὸ τῆς Καλλιρρόης κοίτῃ τοῦ ὑπὸ Υμηττοῦ κατερχομένου Ἰλισοῦ, εἰκονίζον δέ, κατ' ἐμέ, τὸν αὐτὸν ὑμήτιον δμβριον καὶ νάϊον Δία, διν καὶ ἡ ζωφόρος ἡμῶν. Τὸ δρόθον τῆς ἐρμηνείας μου ταύτης καταφαίνεται πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἐφ' ἡς ὁ θεὸς κάθηται πελωρίας κεφαλῆς τῆς ἐπιγεγραμμένης διὰ τοῦ δνόματος ΑΧΕΛΩΙΟΣ· ἦτοι τοῦ κατ' ἔξοχὴν θεοῦ τῶν ποταμίων δμβριογενῶν ὑδάτων, τοῦ καὶ ἱερὸν ἔχοντος ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισοῦ (Πλάτωνος Φαιδρος 230, B). Δεύτερον δὲ ἐκ τῆς προχόνης, ἣν κρατεῖ ὁ θεὸς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τῶν γονάτων ἔχων παρ' αὐτῷ ἵσταμένην θεάν τινα τῆς ἐκ τῶν δμβριών εὐφορίας τῆς γῆς (*Ἀνησιδώραν*), φέρουσαν τῇ ἀριστερᾷ τὸ χαρακτηριστικὸν μέγα ζειδωρὸν πλουτώνειον κέρας τοῦ ἐκ τῆς διὰ τῶν δμβρίων ὑδάτων γονιμοποιήσεως τῆς γῆς γινομένου Πλούτου τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ τῆς προχόνης αὐτοῦ ταύτης ἔρχονται νὰ ὑδρευθῶσι, προχόνην ἐπίσης ἐν τῇ δεξιᾷ φέροντες, ὁ Ἔρμης, καὶ Ἡρακλῆς, ἦτοι οἱ θεοί, οἱ ἀντιπροσωπεύοντες τὰ πράγματα ἐκ τῶν δμβρίων ὑδάτων τοῦ ὑμηττοῦ καὶ Ἰλισοῦ διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ ἄνω ὑμηττοῦ ὑδραγωγείων καὶ τοῦ διεύματος τοῦ Ἰλισοῦ ὑδρευόμενα καὶ ἀρδευόμενα κύρια μέρη τοῦ ἀστεως καὶ τῶν προαστείων, ἦτοι τὴν ἀγορὰν τοῦ ἀστεως (*Ἐρμῆς Ἀγοραῖος*), πρὸς ἣν ἔφερεν ὕδωρ ἐκ τοῦ ὑμηττοῦ τὸ ὑδραγωγεῖον Πεισιστράτου καὶ τὸ Κυνόσαργες, προάστειον ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, τὸ ἐκ τῆς Καλλιρρόης καὶ τοῦ Ἰλισοῦ ὑδρευόμενον καὶ ἀρδευόμενον. Ὁ τρόπος, δι' οὗ ὁ Ζεὺς τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἔχει ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μετὰ τοῦ ἀγγείου ἐπὶ τῶν γονάτων, δμοιος πρὸς τὸν ἔχοντα αὐτὰς μεταξὺ τῶν γονάτων ὑμήτιον Δία τῆς ζωφόρου ἡμῶν, ἐντισχύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἐρμηνείαν ἡμῶν καὶ καθιστᾶ πιθανωτάτην τὴν σκέψιν, δτι καὶ οὗτος θὰ ἐκράτει χρώματι μόνον(;) δεδηλωμένην προχόνην, σύμβολον τῶν ἐξ ὑψους προχεομένων δμβρίων ὑδάτων τοῦ δμβρίου Διός.

γ) Ἡφαιστος δ τοῦ Ἡφαιστου τόπου κυλλὸς θεός.—Κυλλοῦ πήρα ἡ Καλλιρροΐς πηγὴ (νῦν Καλοποῦλα).—Κεφάλου Κίλλεια δρυκρήνη (νῦν Κριοῦ κεφαλή).—Οὐα ἡ Παλλάδος λουτρῶν ἀρυκρήνη (νῦν Ἀγιασμα).

Κύριον καὶ βέβαιον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐπὶ χαμηλοτέρας καὶ πρὸς ἡμᾶς πλησιεστέρας τῆς τοῦ ὑμηττοῦ κορυφῆς δρους καθημένου πρὸς δεξιὰ θεοῦ τῆς πλακὸς Ε (ἀρ. 2) εἶναι δ μυστηριώδης καὶ τόσον δυσνόητος κωνικὸς πῦλος, ἐξ οὗ (Ἑἰκ. 15) πράγματι δέει ὕδωρ πηγῆς! Τὸ παράδοξον σύμβολον τοῦτο καὶ τὸ γεγονός δτι "Ἡφαιστος δ προστάτης θεὸς τῆς Λήμνου, ἐξ ἡς ὠρμήθησαν οἱ τὰς ἐν Βραυρῶνι Ἀθηναίας γυναῖκας ἀρπάσαντες Πελασγοὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν, ἦτο κυλλὸς (χωλὸς) — διὸ καὶ Κυλλοποδίων (*Ὀμήρ. Ἰλ.*, Σ 371, Υ 270, Φ 331), χωλεύων (*Ἰλιάδ. Σ 411*), ἡπεδανὸς (*Ὀδ. Θ 311*), δικυνὸς πόδας (*Ὑμν. Ἀπολλ. 317*), χαλαίπους (*Νικάνδ. Θηρ. 458*) καὶ ὑπόχωλος ἐκαλεῖτο² — ἔφερεν εἰς τὴν μνήμην μου

¹ Σκιᾶς: Ἀρχ. Ἔφημ. 1894, Πίν. 7 (σελ. 187 κ. ἐξ.—Σβορῶνος ΕΑΜ. Πίν. CXXXI).

² *Ide Preller-Robert, Gr. Myth. σ. 175. — Gruppe, Gr. Myth. II, 1806, 1.*

δτι ἡ τῆς Καισαριανῆς διασημοτάτη καὶ πρωτίστη τῶν ἐπὶ τοῦ Ὅμητοῦ δύο ἥ τριῶν πηγῶν ἐκαλεῖτο παραδόξως κυλλοῦ πήρα, δηλαδὴ ἡ σακκοῦλα, τὸ σακκίδιον ἥ βαλλάντιον τοῦ χωλοῦ! Ἐπειδὴ δὲ ὡς πρόχειρον σακκοῦλαν χρησιμοποιοῦσι καὶ νῦν, ὡς τὸ πάλαι, συνηθέστατα οἱ ἀπλοῖ, ὡς δὲ χαλκεὺς Ἡφαίστος, ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἡμῶν τοὺς κωνικοὺς ὡς δὲ τοῦ Ἡφαίστου πίλους (φέσια, σκούφους) αὐτῶν, ἐσκέφθην δτι ἵσως «κυλλοῦ πήρα» εἶναι ἀρχαῖον τι δημῶδες—ἀλλ’ ἱερόν, ὡστε νὰ εἰκονίζηται ἐπὶ ζωφόρου— ὅνομα μυστικῆς τινος πηγῆς τοῦ κυλλοῦ θεοῦ, Ἡφαίστου ἥ Κυλλοποδίονος, τοῦ ἀκριβῶς κύριον χαρακτηριστικὸν ἔχοντος κωνικὸν πῖλον ἀπαράλλακτον πρὸς ἐκεῖνον, ἐξ οὗ βλέπομεν παραδόξως ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν δέοντος ὕδωρ πηγῆς ἀρθόνου. Ἡ λεπτομερὴς ἔξετασις τῶν πολλῶν χωρίων¹ τῶν εἰς τὴν Κύλλου ἥ Κυλλοῦ πήραν ἀναφερομένων, ὡς καὶ ἡ μελέτη τῆς πλουσίας περὶ αὐτῆς νεωτέρας φιλολογίας² καὶ ἡ ἐπιτύπιος σπουδὴ αὐτῆς ταύτης τῆς πηγῆς ἔβεβαίωσαν λαμπρῶς τὴν ὑπόθεσίν μου ταύτην, ὡς λεπτομερῶς θέλω ἐκθέσει ἐν τῷ παραρτήματι τῆς παρούσης μελέτης, τῷ τυπωθησομένῳ ἐν τῷ πρὸς τιμὴν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Γ. Χατζιδάκι ἐκδοθησομένῳ λίαν προσεχῶς τόμῳ. Ἐνταῦθα ἀρχοῦμαι σημειῶν δτι ἡ Κυλλοῦ πήρα ἥτο κατὰ τὰς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένας ἀρχικῶς μαρτυρίας «πηγὴ ἥ κρήνη ἥ δρος» «τόπος, χωρίον δασύ, ἐπηρεφές» «τῆς Ἀττικῆς» «ἐν Ἀττικῇ» «Ἀθήνησι» «πρὸς τῷ Ὅμητῷ», «χωρίον, ἐν ᾧ ἱερόν Ἀφροδίτης καὶ κρήνη», ἐξ ἣν «τὰς στερίφας φασὶ πίνειν γυναικας, ἵνα συλλαμβάνωσι» καὶ «αἱ πιοῦσαι εὐτοκοῦσι καὶ αἱ ἀγονοὶ γόνυμοι γίνονται». «αἱ στερίφαι συλλαμβάνουσι»!

Τοιαύτας δὲ ἀκριβῶς θαυμαστὰς ἴδιότητας ἀποδίδει καὶ νῦν δὲ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν πρὸς ἣν ἥ Κυλλοῦ πήρα ταυτίζεται ὑψηλοτέραν πηγὴν τοῦ δρούς τῆς μονῆς Καισαριανῆς τοῦ Ὅμητοῦ, τὴν Καλλοποῦλαν νῦν καλουμένην³, ἥς, ὡς θὰ ὕδωμεν, τὰ ὕδατα διὰ μὲν τοῦ λεγομένου Ἡριδανοῦ ποταμοῦ ἥ δύακος κατέρχονται πρὸς τὴν ἐννεάκρουν Καλλιρρόην τῶν Πελασγῶν τῆς Ἀγρας τοῦ Ἰλι-

¹ Κρατῖνος καὶ Ἀριστοφάνης παρ' Ἡρωδιανῷ (Lenz) I, 157, 17, II, 3, 28. 534, 3. 918, 2. Σουίδας ἐν λ. κυλλὸς καὶ κυλλοῦ πήρα.—Ἡσύχιος καὶ Φώτιος ἐν λ. Κύλλου πήρα καὶ Κάλεια.—Παροιμιογράφοι, Μακαρ. V, 41. Append. Vat. II, 28, 281.

² Leake, On the demi of Attica σ. 8. — Λ. Ρός (ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ιατρὸν Ι. Βοῦρον) Περὶ τοῦ κατὰ τὴν Καισαριανήν ἥ Κύλλου Πήραν ὕδατος: Περιοδικὸν Ἀσκληπιός 1837 Τόμ. B' σ. 18-20. — K. Πιτάκης: Ἀρχ. Ἐφημερὶς 1840 σ. 299. — Δ. Σ., Περὶ τῆς Καλλιοπήρας πηγῆς: Ἐφημερὶς Αἰών 1856, 16 Δεκεμβρ. ἀρ. 1584. — Σ. Λ. Ἡ Κυλλοῦ πήρα ἐν τῷ Ὅμητῷ: Ἐφημερὶς τῶν Φιλομαθῶν (=μαθητῶν) τόμ. 10^η (1862) σ. 1967. — Δ. Πανταζῆ, Ἡ παρὰ τῇ Καισαριανῇ κρήνῃ Κυλλοῦ Πήρα (νῦν Καλοποῦλα): Ἐφημερὶς τῶν φιλομαθῶν τόμ. 16^η (1867) σ. 684 σελ. 1249-1252. — Νέα Ἐπιάλοφος (Κωνσταντινουπόλεως) τόμ. Γ' σ. 189/190. — Γ. Λαμπάκης, Ἡ μονὴ Καισαριανῆς ὑπὸ Ἀρχαιολογικήν καὶ Χριστιανικήν ἔποψιν: Παρνασσός τόμ. E' (1881) σ. 645-658. — Τοῦ αὐτοῦ μονὴ Καισαριανῆς καὶ ἡ Κυλλοῦ Πήρα τῶν ἀρχαίων: Δελτίον Ἐβδομάδος ἀρ. 11 καὶ 12 (1884). — Milchbōfer, Karten im Attika, Heft II (1888) σ. 24. — [Δ. Καμπούρογλου] Ἡ Καλοποῦλα: Ἐβδομάδας 1885 σ. 895. — Τοῦ αὐτοῦ Ιστορία τῶν Ἀθηναίων τόμ. B' (1890) σ. 196 κέξ. — E. Curtius, Die Stadtgesch. von Athen (1891) σ. 8.—Gruppe, Griech. Myth. II (1906) σ. 1812.

³ Milchbōfer, Karten im Attika, Heft II, σ. 24.

σοῦ, τὴν προφανῶς, ἐξ αὐτῶν ἀντλούσαν τὴν δμοίως πρὸς τὰ γαμικὰ αἰσίαν εὐτοκίας δύναμιν αὗτῆς¹, διὰ δὲ μεσαιωνικοῦ ὑδραγωγείου — σχηματίζοντος νῦν τὸ πρὸς αὐτὴν ἐκ τῆς Καισαριανῆς μονοπάτι — ἔφέροντο πρὸς αὐτὴν τὴν μονήν.

Ἡ Καλλοποῦλα Κυλλοῦ πήρα πηγὴν αὐτῇ δὲν πρέπει νὰ ταυτίζηται πρὸς τὴν πλουσιωτέραν, διαυγεστέραν καὶ ψυχροτέραν πηγὴν τῆς ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς ἐξ ἀρχαίας κεφαλῆς κριοῦ δεούσης διοκρήνης τῆς Καισαριανῆς, ἡς ἔψαλε θαυμασίως δ' Ὁδίδιος (*Artis amatoriae* III, 687 κέξ) τὸ ἐρασμιον τοπίον ἀκριβέστατα, βεβαίως ἐξ αὐτοψίας καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς αὗτοῦ γράψας τὸν ὠραίους δσον καὶ φωτογραφικοὺς τὴν ἀκρίβειαν στίχους:

Est prope purpureos collis florentis Hymetti
Fons sacer et viridi caespite mollis humus:
Silva nemus non alta facit. Tegit arbutus herbam:
Ros maris et lauri nigraque myrtus olent:
Nec densum foliis buxum fragilesque myrica,
Nec tenues cytisi cultaque pinus abest.
Lenibus impulsae zephyris auraque salubri
Tot generum frondes herbaque summa tremit.

Παρὰ τὴν κρήνην ταύτην ἥρχετο πρὸς ἀνάπτανσιν δ' μυθολογικὸς κυνηγὸς τοῦ Ὑμηττοῦ ἥρως Κέφαλος —

Grata quies Cephalo, famulis canibusque relictis
Lassus in hac iuvenis saepe resedit humo.—

Κέφαλος δ' ὠραῖος νεαρὸς σύζυγος τῆς περικαλλοῦς βασιλοπούλας τῶν Ἀθηνῶν καὶ θυγατρὸς τοῦ Ἐρεχθέως Πρόκριδος (πρβλ. εἰκ. 18)², ἦν κατασκοπεύουσαν αὐτὸν ἐνταῦθα ἐξ ἀδίκου ζηλοτυπίας καὶ ἐν τοῖς πέριξ θάμνοις πρὸς τοῦτο κρυπτομένην φονεύει ἀκουσίως ἐκλαβὼν αὐτὴν ὡς θηρίον³, θάπτει δ' ἔπειτα πολυτελῶς, κηδευόντων αὐτὴν τῶν θεῶν Ὑπιούν καὶ Θανάτου (Εἰκ. 19)⁴.

Ἡ πρὸς τὸν Κέφαλον — τὸν κατ' ἐξοχὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἴδιας τοῦ Ὑμηττοῦ κυνηγόν, ἐξ οὐ πηγᾶς κατ' ἐμὲ καὶ δ' χαρακτηρισμὸς ὡς «τὸν Κυνηγοῦ» τοῦ τόπου τῆς παρακειμένης τῇ Καισαριανῇ ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ μονῆς «Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου» ἢ «Μονῆς τῶν Φιλοσόφων»⁵ — σύνδεσις τῆς ἱερᾶς πηγῆς τῆς Καισαριανῆς ταύτης σχετίζεται, νομίζω, καὶ πρὸς τὸ ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, ἐπίσημον, οὐχὶ δ' ὡς τὸ Κυλλοῦ πήρα δημῶδες, καὶ κυρίως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις

¹ Θουκ. II, 15.—Ἀριοκρατίων Ἡσύχιος, καὶ Φώτιος ἐν λ. Λουτροφόρος.—Πολυδ. III, 43.

² ΔΕΝΑ Τόμ. XVII, σ. 288 Πίν. X 3. Ἐπίχρυσον ἀργυροῦν κάτοπτρον ἐκ Τάραντος εἰκονίζον ἱερωτικὴν συνέντευξιν Κεφάλου καὶ Πρόκριδος.

³ "Ιδὲ ΔΕΝΑ. Τόμ. XVI.

⁴ Λόγισθι σ. 240 Πίν. X, 4. Λήκυθος ἀττικὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου.

⁵ "Ιδε τὸ πρὸς τημήν τοῦ Γ. Χατζιδάκι Παράρτημα τῆς παρούσης μελέτης.

κωμικοῖς ἐν χρήσει ὅνομα τῆς χρήνης ταύτης, τῆς ἀτόπως πρὸς ἄλλην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων συγχεομένης.

‘Αληθῶς οἱ τῆς Κυλλοῦ πήρας μνημονεύοντες ἀρχαῖοι λέγουσιν (‘Ησύχιος ἐν λ. Κίλλεια καὶ Ἡρωδιαν. Lenz II, 534. 3) ὅτι «Κίλλεια ἐκαλεῖτο ἡ πηγὴ ἡ κρήνη ἡ δρός τῆς Ἀιτικῆς χωρίον δασύ, δπερ διαφόρως προσαγορεύουσιν οἱ μὲν Κάλλιον (Φώτιος καλιάν), οἱ δὲ Κύλιαν, ἄλλοι Κύλλον πήραν» «Κρατῖνος δὲ ἐν Μαλθακοῖς Καλλίαν αὐτὴν φασι (τὴν κρήνην Κυλλοῦ Πήραν).—(Σουΐδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Κυλλοῦ Πήραν) «Κίλλεια· πρὸς τὸ ‘Υμηττῷ δασὺ (ὑπὸν. χωρίον), οἱ δὲ κρήνην» (Φώτιος ἐν λ. Κίλλεια).

‘Η σύγχυσις αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι πράγματι πρόκειται οὐχὶ περὶ μιᾶς, ἀλλ’, ὡς πάντες σχεδὸν οἱ τοπογράφοι ἐσημείωσαν ἡδη, περὶ δύο ἢ μᾶλλον τριῶν παρακειμένων ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Καισαριανῆς πηγῶν, ών δύο

Εἰκ. 18.

Εἰκ. 19.

μὲν σηματίζουσι δυάκια εἰς ὁσιορήνας (Laufbrunnen) καταλήγοντα, ἡ δὲ τρίτη μόνον τεγνητὴν ἀρυκρήνην (Schöpfbrunnen). ‘Η τελευταία ἀρυκρήνη αὕτη εἶναι τὸ ἀμέσως ὑπὲρ τὴν Καισαριανὴν εἰς δλίγων βημάτων ἀπόστασιν κείμενον ‘Ἄγιασμα, πανάρχαιον, βαθύ, καὶ τετράγωνον ἐν τῷ βράχῳ ὑπὸ Πελασγικῆς πάντως γειρὸς ἀνορυχθὲν ἱερὸν φρέαρ ἡ κολυμβήθρα, ἡς τὸ ἐκ τοῦ βάθους ἀναβλύζον, οὐδέποτε δὲ ἐκχεόμενον ὕδωρ, τὸ παντελῶς ἄσχετον πρὸς τὸ παραρρέον δυάκιον, σηματίζει ἱερὰν καὶ νῦν ἀρικρήνην (‘Ἄγιασμα), νῦν μὲν τούλαχιστον ἀπὸ πέντε αιώνων ὑπὸ γριπιανικοῦ ἀψιδωτοῦ σηκοῦ σκεπομένην, τὸ πάλαι δὲ — ὡς θὰ ίδωμεν κατωτέρω — ὑπὸ στέγην τελοῦν, φερομένην ὑπὸ τεσσάρων ἱερῶν κιόνων.

‘Η ἀρυκρήνη αὕτη εἶναι ἐκείνη, ἡς νῦν τὸ ὕδωρ πίνεται οὐχὶ ὡς τὸ τῆς Κυλλοῦ πήρας, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμούντων νὰ τύχωσιν εὐτοκίας καὶ εὐτεκνίας στεφίφων γυναικῶν, ἀλλ’ ὑπὸ τῶν ἐφιεμένων θεραπείας ἀπὸ παντοίων ἀσθενειῶν, ὡς ἀπὸ τίνος κολυμβήθρας τῆς Βηθεσδᾶ (=οἴκου χάριτος) ἡ τοῦ Σιλωάμ (=τοῦ ἀπεσταλμένου) τῶν Ἐβραίων, μάλιστα δὲ ὑπὸ ἀσθενῶν τοὺς πόδας, ἡτοι δμοιοκαθῶν τοῦ ἀτροφικούς

ἔχοντος τοὺς πόδας Κυλλοποδίοντος καὶ τοῦ ἐνταῦθα, ώς θὰ ἴδωμεν, πρὸς θεραπείαν τοῦ ἀνιάτου ἔλκους τοῦ ποδὸς αἵτυν ἐλθόντος Κενταύρου Χείρωνος.

Ἐχει δὲ οὐχὶ πάντοτε τὴν δύναμιν ταύτην νῦν ἡ ἀρυκρήνη τοῦ Ἀγιάσματος, ἀλλὰ μόνον ἄπαξ τοῦ ἔτους καὶ δὴ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως, ἐορτὴν τῆς Καισαριανῆς, τεσσαρακοστὴν δὲ καὶ τελευταίαν ἡμέραν τῆς Λαμπρᾶς τῶν νέων ἡμῶν χριστιανικῶν μυστηρίων, δτε περιστερὰ ἐξ ὑψους κατερχομένη, ώς δ πτερωτὸς ἄγγελος Κυρίου τῆς περιφήμου κρήνης Βηθεσδά, ταράσσει τὸ ὕδωρ τινάζουσα τὰ πτερά. Κατὰ τὴν στιγμὴν δὲ ταύτην ώς «δ πρῶτος ἐμβάς» ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τῆς Βηθεσδά, μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος ὑγιὴς ἐγίνετο, φ δήποτε κατείχετο νοσήματι,¹ οὕτω καὶ νῦν «τρέχουν δλοι ποῖος νὰ πρωτοπάρῃ νερὸ διὰ νὰ πιῇ ἢ διὰ νὰ πλύνῃ τὸ πάσχον μέρος².

¹ Ἰωάνν. Ε', 1 - 15. «Ἐστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ (δηλ. πύλῃ) κολυμβήθρᾳ, ἡ ἐπιλεγομένη Ἐβραϊσὶ Βηθεσδᾷ (= οἶκος χάριτος, εὐεργεσίας), πάντες στοὰς ἔχουσα. Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθεούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ἔηρῶν (παραλύτων, κουλῶν), ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. Ἀγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ. Ο οὖν πρῶτος ἐμβάς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος ὑγιὴς ἐγίνετο, φ δήποτε κατείχετο νοσήματι. Προβλ. καὶ τὰ περὶ τῆς ἐπίσης ἐν Ἱερουσαλήμ ίαματικῆς κολυμβήθρᾳ τοῦ Σιλωάμ Ἰωσήπ. Ἰουδ. Πολ. II, 340 - 341, V, 140, 145, 252, 505 Εὐαγ. κατὰ Ἰωάνν. 9.7.

² Δ. Καμπούρογλους, Ἰστορία τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Β', σ. 195. «Ομιλῶν δ Κ. περὶ τῆς μεγίστης παρὰ Τούρκοις καὶ Ἑλλησιν ὑπολήψεως τῆς Καισαριανῆς ώς θεραπευτικοῦ Ἀγιάσματος, παραθέτει καὶ τὸ ἔξης πολύτιμον παραμύθιον, διασωθὲν ὑπὸ τῆς τόσας ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας τῷ λαογραφίᾳ τῶν Ἀθηνῶν παρασχούσης πολυτίμου μητρός αὐτοῦ: «Εἰς τὰς Κατὰς τῆς Λαμπρᾶς, τῆς Ἀναλήψεως, ἐγίνετο παντηγῦρι εἰς τὴν Συριανὴν καὶ ἐπήγαιναν πολλαὶ οἰκογένειαι ἀφ' ἑσπέρας καὶ τὸ πρῶτον. Μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐπήγαιναν εἰς ἓνα ὑψωμα ἔξω ἀπὸ τὸ περιαύλιον τοῦ Μοναστηρίου, δποῦ εἶναι κτισμένη μία ἐκκλησοῦλα (τὸ Ἀγίασμα), καὶ μέσα εἰς αὐτὴν ἐτρέχει τὸ ἀγιασμένο νερό, τὸ δποῖον δὲν ἐτρέχει ἄλλην ἡμέρα παρὰ μόνον τῆς Ἀναλήψεως. Τότε ἐκατέβαινε καὶ μία περιστερὰ καὶ ἐτίναξε τὰ πτερά της καὶ τότε ἐτρέχαν δλοι ποῖος νὰ πρωτοπάρῃ νερὸ διὰ νὰ πιῇ ἢ διὰ νὰ πλύνῃ τὸ πάσχον μέρος. Ἡ Συριανὴ εἶχε μεγάλην ὑπόληψιν, διὰ τοῦτο, δταν ἀσθενοῦσαν ἢ ἐπασχαν ἀπὸ τίποτε, ἐταξαν στὴν Χρυσοσυργιανιώτισσα νὰ πᾶνε πεζοὶ στὴ χάρη της, νὰ λειτουργήσουν καὶ νὰ πᾶνε μιὰ λαμπάδα ἵσα μὲ αὐτούς. Ἡτο μία Τούρκισσα πολὺ ωραία, ἀλλὰ κατὶ εἶχε στὰ πόδια της, καὶ δσα γιατρικὰ ἔκαμε ἐστάθη ἀδύνατον νὰ γιατρευθῇ ἐπαραπονέθη σὲ μία φιλενάδα της χριστιανῆς καὶ τῆς εἴλετε «τί νὰ κάνω, ζάδαλι γειτόνισσα (διότι τὲς χριστιανὲς τῆς ἐλεγαν γειτόνισσαις), μὲ τοῦτο τὸ κακό! νὰ μὴ μπορῶ καὶ γὼ νὰ 'δω τὴ γιατρειά μου; Ἡ χριστιανὴ ἐτόλμησε νὰ τῆς εἴπῃ. — Δὲν πᾶς στὴ Χρυσοσυργιανιώτισσα τῆς Ἀναλήψεως νὰ πάρῃς ἀγίασμα νὰ ἀλεύψῃς τὰ πόδια σου νὰ γιατρευτῆς; — Πωπὼ νὰ μὴν τάκούσῃ δ ἀγάς καὶ μὲ σκοτώσῃ (γιατὶ δ ἀντρας τῆς ήτανε χριστιανομάχος). — Τί νὰ σοῦ κάμω λοιπόν! τῆς εἴλετε ἢ γειτόνισσα καὶ ἔφυγε. Τὴν νύκτα ἡ Τούρκισσα είδε στὸν ὑπνο τῆς μία γυναικα δλόχρυση, ποῦ ἐλαμπε καὶ ἐπῆγε καὶ τὴν ἔχαΐδεψε καὶ τῆς εἴλετε — Τ' ἔχεις καὶ λυπᾶσαι; — Τί νᾶχω! τὸ καὶ τό... Τότε τῆς εἴλετε ἡ γυναικα — «Ἐλα στὸ σπίτι μου νὰ σάλεψω μὲ τὰ δάκρυά μου νὰ γιατρευθῆς. Συννάει ἡ Τούρκισσα κατατρομαγμένη. Τῆς λέγει δ ἀγάς της — Τί ἔχεις; — Τύποτα, ἀγά μου. — Πᾶς τίποτα; ἐσύ ἐφώναξες στὸ ονειρό σου. — Θά στὸ 'πῶ, ἀγά μου, μόνε νὰ μὴ μὲ μαλάσσης. — Πές το καὶ δὲ σὲ μιλάνω. Καὶ τοῦ εἴλετε τὸ δνειδο καὶ τὴν ἔκήγησι ποῦ τοῦδινε χωρίς νὰ μιαργυρήσῃ τὴν γειτόνισσα. Τότε δ ἀγάς τῆς εἴλετε. — Πήγαινε νὰ δοκιμάσῃς καὶ τοῦτο τὸ γιατρικό. Τότες αὐτὴ ἐπαράγγειλε μία μεγάλη λαμπάδα καὶ ἐφώναξε τὴν φιλενάδα της καὶ ἐπῆγε πεζὴ ἀνήμερα τῆς Ἀναλήψεως, πῆσε ἀγίασμα, ἐπλυνε τὰ πόδια της καὶ ἀγιατρεύθη.

Τῶν δὲ δύο ρόοκρηνῶν ἡ συλλήψεως καὶ εὐτεκνίας μόνη ἔχουσα νῦν δύναμιν, ὡς ἄλλη Κυλλοῦ πήρα ἡ Καλλιρρόη τῶν ἀρχαίων, εἶναι οὐχὶ ἡ ἀμέσως ἀνωτέρῳ τῆς κοιλυμβήθρας τοῦ Ἀγιάσματος ἐκβλύζουσα (ὕψ. 329 μ.) πηγή, ἡ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς μονῆς κεφαλῆς κριοῦ (τουρκιστὶ ἀδτι - μπασί) ἐκρέουσα (ὕψ. 350 μ.) κρήνη ἀρίστου ψυχροῦ καὶ διαυγεστάτου ὕδατος, ἣν ἔψαλλεν ὁ Ὄθιδος, ἄλλο ἄλλη τις ΝΑ πλησιέστατα τῆς μονῆς καὶ ὑψηλότερον (411 μ.) ἀναβλύζουσα ἐκ χαράδρας, Καλλοποῦλα (καὶ Γαλλοποῦλα) δὲ νῦν καλουμένη, ἡς καὶ μόνης τὸ ὕδωρ — ὡς δρθότατα πολλάκις ἐτόνισεν πρῶτος ὁ κ. Καμπούρογλους — λέγεται «συντελεστικὸν πάντοτε εἰς εὐτεκνίαν». «Τῆς πηγῆς ταύτης, προσθέτει ὁ αὐτός, ὁ εούσης σήμερον ἐν μεταγενεστέρᾳ δεξιαμενῇ, λίαν συνεχῶς ἐποιοῦντο χρῆσιν αἱ Ἀτθίδες. Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς πανηγύρεως ἀπεσύροντο ἐκεῖ μετὰ μεσημβρίαν μόναι αἱ γυναικεῖς τιμητικὴν δὲ θέσιν ἔχουσαι αἱ μελλόνυμφοι καὶ αἱ νεόνυμφοι ἥδον ὠρισμένον ἄσμα, μὴ περισωθὲν ἀτυχῶς, οὗτινος ἐπωδὸς ἦτο ἡ ἔξης».

Τῆς Καλλοπούλας τὸ νερὸν λένε πῶς ἔχει βδέλλαις μὰ κεῖνο βδέλλαις δὲν ἔχει μον³ ὕδμορφες κοπέλλαις.

Τὴν πηγὴν ἔσκιάζε πελωρία ἵτεα, μόλις πρὸ ἐτῶν κατακοπεῖσα καὶ αὔτῃ¹.

Τὴν πηγὴν ταύτην δρθότατα ὁ κ. Καμπούρογλους ταυτίζει πρὸς τὴν τὰς αὐτὰς θαυμασίας ἴδιοτητας κεκτημένην Κυλλοῦ πήραν τῶν ἀρχαίων κωμικῶν. Ταύτη δὲ ἀνήκει, κατ' ἐμέ, ὡς ἐπίσημον σοβαρὸν καὶ ἰερὸν ὄνομα τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεξικογράφων Καλλία, Κάλια, Καλιά ἢ Κάλλιον (ἔξ οὖ τὸ νῦν Καλλοποῦλα, οὐ παρῳδία ἢ παραφθορὰ τὸ Γαλοποῦλα) γραφόμενον, δπερ ὅμως οὐδὲν ἄλλο φαίνεται μοι ἢ παραφθορὰ τοῦ Καλλί(ρ)ο(ο)ν (δηλαδὴ ὕδωρ καλὸν αἴσιον πρὸς τοὺς γάμους). ὡς δεικνύει πρῶτον μὲν ὁ καὶ νῦν σφεζόμενος χαρακτηρισμὸς τοῦ ὄλου ἔξ αὐτοῦ ὁρέοντος ὕδατος ὡς «φεύματος τῆς Ἀφροδίτης» ἢ «φεύματος τῆς Καλλιρροϊδῆς», χαρακτηρισμὸς λαϊκός, διν ὁ μόνος μέχρι τοῦδε σημειώσας αὐτὸν Milchliöfer (Karten von Attica, II σελ. 24) λέγει δτι ἥκουσεν ἐπιτοπίως (an Ort und Stelle) λεγόμενον περὶ τῆς κάτω πηγῆς τῆς κριοῦ κεφαλῆς, ἐγὼ δημως ἥκουσα ἐφαρμοζόμενον εἰς δλόκληρον τὸ ἀπὸ τῆς Καλλοπούλας κρήνης σχηματιζόμενον ὑεῦμα, ἥτις πάλιν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ πρώτη καὶ ὑψηλοτάτη πηγὴ (κεφαλή, κεφαλάρι, μάντρα) αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰλισοῦ, τοῦ καὶ νῦν δλοκλήρου, μέχρι τῆς θαλάσσης, ὑεῦμα τῆς Καλλιρροῆς καλουμένου ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς πολλάκις ἐβόησεν εἰς ὧτα μὴ ἀκουόντων². ὁ πολύτιμος σωτήρ τῶν ἀνεκτιμήτων διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν ἀθηναϊκῶν παραδόσεων Καμπούρογλους. Εἰς τὴν Καλλιρροον ταύτην πηγὴν ὀφεῖλει τὸ ἀρχαῖον ὄνομα καὶ τὴν πρὸς τὰ γαμικὰ διάσημον αἰσίαν δύναμιν αὐτῆς ἡ περιφημοτάτη πασῶν πελασγικὴ Καλλιρρόη κρήνη τοῦ τῆς Ἀγρας Ἰλισοῦ, ἡς τὰ ὕδατα ἐμπλουτίζει τὸ μέχρις αὐτῆς κατερχόμενον αἴσιον ὕδωρ τοῦ καλλιρροού ἡμῶν κεφαλαριοῦ τῆς Καλλοπούλας.

¹ Δ. Καμπούρογλου *Ίστορία τῶν Ἀθηναϊών τόμ. Β'* σ. 196· τοῦ αὐτοῦ *Ἡ Καλλοποῦλα Εεδομάς τόμ. Β'* (1885) σ. 895. Ενδον νῦν τὴν ἵτεαν ισχυρῶς ἀναβλαστάνουσαν.

² *Ἐφημ. Ἀθηνῶν* *Λοτον 20 Ιουλίου 1898.* — *Πρακτικά Λοχ. Ἐπαιρείας 1898* σελ. 119.

Ἐρωτᾶται νῦν ποῖον τὸ δνομα τῆς ἀφθονωτέρας, διαυγεστέρας, ψυχροτέρας, μᾶλλον προσιτῆς καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς κριοῦ δεούσης κρήνης, ἢν ἔψαλλεν δὲ Ὁβίδιος. Τὸ γεγονὸς τῆς μυθολογικῆς συνδέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν Κέφαλον καὶ τὸ ἐξ ἀρχαῖς κεφαλῆς κριοῦ ἀρχαῖον στόμιον αὐτῆς παρέχουσι βάσιν πρὸς τὰς ἑτῆς ὑποθέσεις.

Τῶν περὶ τῆς Κύλλου πήρας γραψάντων ἀρχαίων οἱ Ἡρωδιανός, Ἡσύχιος καὶ Φώτιος (ἐν λ. Κυλλοῦ πήρα καὶ Κίλλεια) διακρίνουσιν ἀρχετὰ σαφῶς τῆς Κυλλοῦ πήρας πηγῆς ἐτέραν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐν τῷ αὐτῷ τοῦ Ὅμητοῦ χωρίῳ δέουσαν Κίλλεια γράφοντες τὸ δνομα αὐτῆς. Τοῦτο δὲ φέρει εἰς τὴν μνήμην μου διὰ ἀθηναϊκὸς ἀρχαῖος μῆθος ἔπλασεν υἱὸν τοῦ Κεφάλου φέροντα τὸ δνομα Κιλέύς, ἀκριβῶς ἵνα διὰ τούτου συνδέσῃ τὸν Ἀθηναῖον Κέφαλον πρὸς τοὺς περιφήμους βασιλεῖς τῶν μεγαθύμων Κεφαλήνων Ἰθακησίους, Ὀδυσσέα τὸν «Λαερτού τοῦ Ἀρκεισίου τοῦ Κιλέως τοῦ Κεφάλου τοῦ Ἐρμοῦ»¹, Ὀδυσσέα τὸν τυρρηνικὸν πῦλον φέροντα, πολυμήχανον καὶ κριὸν ὡς σύμβολον ἔχοντα, ἀκριβῶς ὅπως δὲ Ἡφαιστος, πιλοφόρον δὲ καὶ κυνηγὸν (ἴδε τραῦμα ποδὸς αὐτοῦ) ὡς δὲ Κέφαλος. Οὐ αὐτὸς Κέφαλος ἔχει καὶ θυγατέρα, Οἰαν καλούμενην, συνδέουσαν καὶ τὸν πατέρα αὐτῆς ὡς διῆν πρὸς τὸν κριὸν τοῦ Ἡφαιστού καὶ τῆς κρήνης ἡμῶν. Αἱ δυσερμήνευται πυκναὶ δημοσιεῖς αὐται τῆς μεγάλης τοῦ Κεφάλου πρὸς τὴν κρήνην τῆς Καισαριανῆς μυθολογικῆς σχέσεως ἐπιτρέπουσι, φρονῶ, τὴν ὑπόθεσιν διὰ τὴν Κίλλεια κρήνη ἐλαβε τὸ δνομα αὐτῆς ἀφ' οὗ καὶ μόνου δύναται νὰ πλασθῇ Κιλέως, ἀδελφοῦ τῆς Οἰης καὶ υἱοῦ τοῦ Κεφάλου, τῆς Οἰης δούσης τὸ δνομα αὐτῆς εἰς τὴν παρακειμένην ἀρυκρήνην τοῦ Ἀγιάσματος δι' οὓς λόγους ἐκθέτω κατωτέρω.

δ') "Ἡφαιστος τόπος ἡ Κυλλοῦ πήρα ἡ πεῖρα.—Ἄδου κρήνη.—Καταβάσιον.

Ὑπολείπεται ἡ ζήτησις τοῦ ἀρχαίου δνόματος τοῦ Ἀγιάσματος.

Τὸ ὡς ἐκ τῆς παναρχαίας πελασγικῆς κατασκευῆς αὐτοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ μέχοι τοῦ νῦν σφζομένης ιερωτάτης θρησκευτικῆς παραδόσεως ἀρχαιότατον καὶ ιερώτατον τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς νῦν Καισαριανῆς λατρευτικῶν ἀντικειμένων είναι ἄξιον τῆς μεγίστης ἡμῶν προσοχῆς καὶ ἐρεύνης. Τοῦ ἐν τῷ Ἀγιάσματι τούτῳ ἀνα-ἀναβρύποντος, οὐδέποτε δημοσιεύσαντος ἡ ἐκρέοντος ὕδατος, οὐδεμίαν δὲ ἀνάγκην τοῦ καθ' ἡμέραν βίου πληροῦντος, οἵαι π. χ. είναι αἱ τῆς ἀρδεύσεως τοῦ πέριξ τόπου, ἡ τῆς ὑδρεύσεως τῶν περιοίκων καὶ ἡ τοῦ ποτισμοῦ τῶν ζφων, ἀνάγκαι, ἀς ὑπεραφθόνως πληροὶ πάσας τὸ παραρρέον δέναον, ἀφθονον καὶ ἥδιστον τὴν πόσιν δυάκιον, τὸ εἰς τὴν κρήνην τῆς Κριοῦ κεφαλῆς καταληγον, είναι πλέον ἡ βέβαιον διὰ δ κύριος σκοπὸς ἀνέκαθεν ἡτο ἀφ' ἐνδος μὲν ὑδρομετρικὸς τοῦ ὑψους τοῦ ἑτησίου εἰς ὕδωρ ταμιεύματος τῆς πέριξ γῆς, ἀφ' ἐτέρου δὲ θρησκευτικὸς τὴν φύσιν, ὡς καὶ νῦν, δτε ἀπαξ μόνον τοῦ ἑτους, ὡς ελδομεν, χρησιμοποιεῖται καὶ δὴ διὰ καθαρῶς θρησκευτικὸν σκοπόν, ἐν τῇ ιερωτάτῃ δηλαδὴ ἡμέρᾳ τῆς νῦν τοπικῆς λατρείας, ἥτοι τῇ ἡμέρᾳ τῆς εἰς οὐρανὸν Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ,

πρωτίστη καὶ μόνη πανηγύρει τῆς νῦν Καισαριανῆς. Ταύτης παραδόξως ἡ νῦν κάτοχος Παναγία ἀγει ἔօρτήγ, «οὐχὶ δμως ἐπισήμως δσον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως»¹, τὴν 21 Νοεμβρίου (τὰ Εἰσόδια τῆς Παναγίας), πρᾶγμα σπάνιον δσον καὶ παράδοξον, σαφῶς μαρτυροῦν δτι ἡ πανήγυρις τῆς Ἀναλήψεως εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ τὴν ἔθνικὴν τοπικὴν λατρείαν διαδεχθεῖσα, ἥν δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκτοπίσῃ ἡ ὑποσκελίσῃ ἡ νεωτέρα χριστιανικὴ τοιαύτη, ἡ καὶ πράγματι μέχρις ἐσχάτων καὶ νῦν ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ μόνον σχεδὸν τῶν χριστιανῶν ἱερέων ἀγομένη.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς Ἀναλήψεως κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς τοπικῆς ἔօρτῆς εἶναι, ἐπαναλαμβάνω, ἡ πίστις τῶν περιοίκων δτι ἡ περιστερὰ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος οὐρανόθεν καθιπιαμένη ταράσσει κινοῦσα τὰ πτερὰ τὸ τοῦ τετραγώνου, ὡς κολυμβήθρας ἀβαθοῦς, φρέατος τοῦ Ἀγιάσματος ὕδωρ, δπως δηλαδὴ δ ἄγγελος Κυρίου δ κατὰ καιροὺς ταράσσων τὸ ὕδωρ τῆς ἱερᾶς Ιαματικῆς κολυμβήθρας Βηθεσδὰ τῆς Τερουσαλήμ.

Ποῖος δύναται νὰ εἶναι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοπικῇ ἔθνικῇ λατρείᾳ δ θρησκευτικὸς σκοπὸς αὐτῆς, δ διὰ τὸν γνωρίζοντα τὸ ἀκριδαντον καὶ συντηρητικὸν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ πάντως δμοιος καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸν μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τῆς οὐδέποτε, ὡς φαίνεται, διασπασθείσης τυπικῆς παραδόσεως περισωθέντα;

Ἐκ τῆς κατωτέρῳ ἔξελίξεως τῆς παρούσης μελέτης δ ἀναγνώστης θὰ μάθῃ μετ' εὐαρέστου βεβαίως ἐκπλήξεως τὸ μέγα καὶ βέβαιον, ἀλλ' ἐντελῶς ἀγιωστὸν μέχρι τοῦδε γεγονός, δτι ἡ Καισαριανὴ εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῆς Ἀττικῆς Ἐλευσίς, Σαισαρία καλούμένη ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ τῶν μιηστηρίων ἱεροφάντου Κελευθίας, καὶ δὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ πολυθρύλητον καὶ εἰς μάτην μέχρι τοῦδε ζητούμενον τέταρτον τὸν ἀριθμὸν, πρῶτον δμως τὴν ἀρχαιότητα, κέντρον τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ μυστικῆς λατρείας, ἥτοι τὸ Φλυήσι τελεστήριον τοῦ παναρχαίου θιαγενοῦς ἀττικοῦ γένους τῶν θεολόγων Λυκομιδῶν, δηλαδὴ τοῦ παρακειμένου τῇ Καισαριανῇ δήμου τῶν Φλυέων, τελεστήριον, δπερ καὶ ολίσιον τῶν Λυκομιδῶν καλούμενον, θαυμάζεται διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῷ λατρειῶν θεῶν παναρχαίων, ὡς ἡ Μεγάλη θεὸς Γῆ, Δημήτηρ Ἀνησιδώρα, Κόρη Πρωτογόνη κτλ.

Λοιπὸν τῶν τῆς Ἐλευσινιακῆς μυστικῆς λατρείας τόπων δντων κυρίως, ὡς γνωστόν, Πλουτωνείων, κύριον καὶ ἀπαραίτητον χαρακτηριστικὸν αὐτῶν ἥτο τὸ λεγόμενον καταβάσιον, δηλαδὴ ἡ φρεατόμορφος δπή, δι' ἥς δ καταχθόνιος τοῦ τόπου θεὸς Πλούτων κατήρχετο εἰς τὰ ἐν "Ἄδου κατώγεια ιερὰ μέγιστα, βασίλεια αὐτοῦ. Γνωρίζομεν δ' ἥδη δτι ὡς Ἐλευσινιακὰ καταβάσια ἡ μέγαρα ἐλογίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τόσον τὰ χάσματα σπηλαίων, δσον καὶ φρέατα, φυσικὰ ἡ τεχνητά, πραγματικὰ μεθ' ὕδατος ἡ ὑποθετικὰ ἀνευ ὕδατος, δηλαδὴ βόθροι καὶ ξηροπήγαδα².

Πραγματικὰ ἡ μὴ τὰ φρέατα ταῦτα ἦσαν συγχρόνως οἱ ιεροὶ βόθροι, τὰ μέγαρα, ἐν οἷς ἐνέβαλλον (μαγαριζούσες οὕτω τὰ ὕδατα) ζῶντα τὰ θύματα τῆς

¹ Δ. Καιμπούρογλου 'Ιστορ. 'Αθην. Β' σ. 196. — Λαμπάκης ἐν 'Εβδομάδι 1884 ἀρ. 11 - 12, και 8 Παρνασσοῦ τόμ. Ε', σ. 646. — Chandler Voyages σ. 206.

² ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 333 κέ. Καταβάσιον.

έλευσινιακῆς λατρείας ἡ καὶ μόνον τὸ αἷμα τῶν εἰς τὸ χεῖλος αὐτῶν θυσιαζομένων τοῖς καταχθονίοις θυμάτων, μάλιστα δὲ τῶν κριῶν¹.

Τίθεται ἄρα τὸ ζήτημα: 'Υπάρχει ἀρχαία τις μνεία ἡ ἔνδειξις — πλὴν τῆς παρεχομένης ὑπὸ τῆς ὑπάρχεως τοῦ ἐν λόγῳ μυστηριώδους καὶ ἀχρήστου τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ τεχνητοῦ παναρχαίου φρέατος — δτὶ ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἔλευσινίῳ τυπώ τῆς Σαισαρίας Καισαριανῆς τοιοῦτόν τι ἵερὸν φρέαρ, καὶ μάλιστα ὡς εἰς "Ἄδου κατάβασις χρησιμεῦον; Μάλιστα ἀπαντῶμεν καὶ δὴ πλείονες καὶ σπουδαιόταται καὶ τελείως διαλεικαίνουσαι τὰ περὶ τοῦ νῦν ὑπὸ ἵεραν σκέπτην εὑρισκομένου 'Αγιάσματος πιστευόμενα ἐκ παραδόσεως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ ἔξῆς:

'Η τόσον σαφῶς διὰ τῆς ἐν τῇ ζωφόρῳ ἡμῶν ὑπὲρ τὴν Κυλλοῦ πήραν πηγὴν καθημένης μορφῆς τοῦ Κυλλοποδίονος μαρτυρουμένη λατρεία τοῦ Ἡφαίστου ἐν τῇ Καισαριανῇ ἦτο ἄγνωστος μέχρι τοῦτο, ἀν καὶ ὑπεδεικνύετο σαφῶς πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῇ λατρείας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀφροδίτης, δεύτερον ὑπὸ τοῦ κρατῆρος ἔχοντος ὅψιν τοπίου², καὶ τρίτον ὑπὸ τῆς ὡς ὑδροφρόνης τῆς κυρίας κρήνης χρησιμευούσης κεφαλῆς κριοῦ, ζώου διχευτικοῦ, κατ' ἔξοχὴν δ' ἵεροῦ τῇ Ἀφροδίτῃ καὶ τῷ Πελασγικῷ Ἡφαίστῳ³. Νομίζω ἐν τούτοις βέβαιον δτὶ ἀκριβῶς ὁ εἶπερ τις καὶ ἄλλος κρατῆρος καὶ κρύπτης ὅψιν ἔχων τόπος τῆς Κυλλοῦ πήρας, ἦτοι Καλλοπούλας κρήνης, είναι ὁ μόνος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος Ἡφαίστος καλούμενος τόπος⁴, διότι εἰς αὐτὸν ἀναφέρω τὴν παρὰ Ψευδερατοσθένει (Ἀστροθεοίαι ζωδίων 13) σημαντικωτάτην μαρτυρίαν τοῦ Εὔριπίδου, καθ' ἥν: «"Ἡφαίστον ἐρασθέντα Ἀθηνᾶς βούλεσθαι αὐτῇ μιγῆναι, τῆς δὲ ἀποστρεφομένης καὶ τὴν παρθενίαν μᾶλλον αἰδουμένης ἐν τινι τόπῳ τῆς Ἀττικῆς κρύπτεσθαι, δν λέγε-

¹ Παυσαν. IX, 8, 1: ἐν χρόνῳ δὲ εἰρημένῳ δρῶσι (ἐν τῷ παρὰ τὰς Ποτνιὰς τῶν Θηβῶν Ἐλευσινίῳ ἄλσει Δήμητρος καὶ Κόρης) καὶ ἄλλα δόπσα καθέστηκε σφίσι καὶ ἐς τὰ μέγαρα καλούμενα ἀφιάσιν ὃς τῶν νεογνῶν. . . . δείκνυται δὲ ἐν Ποτνιᾷς καὶ φρέαρ. . . . Σχολ. Λουκ. Ἐταιρ. Διαλ. ἐκδ. Rhode ἐν Rhein. Mus. τόμ. XXV σ. 549: Θεσμοφόρια ἐσορτὴ Ἐλλήνων μυστήρια περιέχουσα . . . δτὶ, δτε ἀνθολογοῦσα ἡρπάζετο ἡ Κόρη ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, τότε κατ' ἐκεῖνον τὸν τόπον Εὐβούλευς τις συβώτης ἔνεμεν ὃς, καὶ συγκατεπόθησαν τῷ χάσματι τῇ Κόρῃ. Εἰς οὖν τιμὴν τοῦ Εὐβούλεως φυτεύεται τοὺς χοίρους· εἰς τὰ χάσματα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης. Τὰ δὲ σαπέντα τῶν ἐμβληθέντων εἰς τὰ μέγαρα καταναφέρουσιν ἀντλήτριαι καλούμεναι γυναικες καθαρεύουσαι τριῶν ἡμερῶν, αἱ καὶ καταβαίνουσιν εἰς τὰ ἄδυτα καὶ ἀγενέγκασαι ἐπιπιθέασιν ἐπὶ τῶν βωμῶν. . . . Λέγουσι δὲ καὶ δράκοντας εἶναι περὶ τὰ χάσματα, ωὓς τὰ πολλὰ τῶν βληθέντων κατεσθίειν διὸ καὶ κρότον γίνεσθαι, δταν ἀντλῶσιν αἱ γυναικες καὶ δτε ἀποιεθῶνται πάλιν τὰ πλάσματα ἐκεῖνα, ἵνα ἀναχωρήσωσιν οἱ δράκοντες, οὓς γομίζουσι φρουρούς τῶν ἀδύτων. Ἀναφέρονται δὲ κάνιαθα δρερηταὶ ἵερα δὲ στέατος καὶ οἴου κατεσκενασμένα, μιμήματα δρακόντων καὶ ἀνδρῶν σχημάτων. ("Ιδε καὶ ΔΕΝΑ τόμ. IX, 212, XVI, 163). — Εύσταθ. 1387. — Meinecke FCGr. IV, σ. 810, 465. — Κλημ. Ἀλεξ. Προτρεπτ. II, 17, 14. P. — N. Πολίτης. Παροιμίαι I σ. 204.

² Milchhöfer. Karten von Attika, Heft II σ. 24: Thalkessel-Bettelsack, die Gestalt des Locales welches sich von engem Eingang aus zu einem sackartigen Halbrund erweitert, das ringsum von steilen Hohen eingeschlossen ist.

³ Ιδε τὰ περὶ τὸ 350 π. Χ. κοπέντα νομίσματα τῆς Λήμνου: Berliner Münzk. Bd. I, σ. 279.

⁴ Gruppe, Gr. Mythol. a. 744,2.

» ται καὶ ἀπ' ἐκείνου προσαγορευθῆναι "Ηφαίστον"¹, δις δόξας αὐτὴν κρατήσειν
» καὶ ἐπιθέμενος, πληγεὶς ὑπ' αὐτῆς τῷ δόρατι, ἀφῆκε τὴν ἐπιθυμίαν, φερομένης εἰς
» τὴν γῆν τῆς σπορᾶς, ἐξ ἣς γεγενῆσθαι λέγουσι παῖδα, δις ἐκ τούτου Ἐριχθόνιος
» ἐκλήθη². Τὸ διάσημον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ λατρείᾳ, βαθυτάτην δὲ σημασίαν ἔχον ἐπει-
σόδιον τοῦτο, διηγεῖται λεπτομερέστερον δὲ Ἀπολλόδωρος (3, 14, 6): «Τοῦτον (τὸν
» βασιλέα τῆς Ἀττικῆς Ἐριχθόνιον) οἱ μὲν Ἡφαίστου καὶ τῆς Κραναοῦ θυγατρὸς
» Ἀτθίδος εἶναι λέγουσιν, οἱ δὲ Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς, οὗτως. Ἀθηνᾶ παρεγένετο
» πρὸς Ἡφαίστον, δπλα κατασκευάσαι θέλουσα. Ὁ δὲ ἐγκαταλειμμένος ὑπὸ Ἀφρο-
» δίτης εἰς ἐπιθυμίαν ὅλισθε τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ διώκειν αὐτὴν ἥρξατο· ἦ δὲ ἔφενγεν.
» Ὡς δὲ ἐγγὺς αὐτῆς ἐγένετο πολλῇ ἀνάγκῃ (ἥν γὰρ χωλὸς) ἐπειρᾶτο ουνελθεῖν.
» Ἡ δὲ ὡς σώφρων καὶ παρθένος οὖσα οὐκ ἥνεσχετο. Ὁ δὲ ἀπεσπέρμην εἰς τὸ
» σκέλος τῆς θεᾶς. Ἐκείνη δὲ μυσαχθεῖσα, ἐρίῳ ἀπομάξασα τὸν γόνον εἰς γῆν
» ἔρριψε. Φευγούσης δὲ αὐτῆς καὶ τῆς γονῆς εἰς γῆν πεσούσης, Ἐριχθόνιος γίνεται³.
Τῆς Καλλοπούλας οὔσης τῆς ἀρίστης, ἂν μὴ μόνης, κρατηρομόρφου (Πίναξ Β, 2)
περὶ τὰς Ἀθήνας ἱερᾶς ἀφροδισιακῆς φύσεως ἐρωτικῆς πανταχόθεν κλειστῆς καὶ
ἀθεάτου ἐν χαράδρᾳ κρύπτης, ἥ ὡς ἔλεγεν ὁ Κρατῖνος, καλιᾶς καὶ δὴ καὶ κατοι-
κίας, ὡς τὸ ἀνάγλυφον ἡμῶν καὶ ἡ Κυλλοῦ πήρα πηγὴ βεβαιοῦσιν, αὐτοῦ τούτου
τοῦ Ἡφαίστου, εἴναι δι⁴ ἐμὲ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ἡ ἀπόπειρα τοῦ Κυλλο-
ποδίου, αὐτὴ ἀκριβῶς, ἥν ἀρχικῶς ὡς "Κυλλοῦ πεῖραν" ἴσως ἐδήλου, ἐν τῇ μυστικῇ
γλώσσῃ τοῦ ἱεροῦ, ἥ τοπωνυμία "Κυλλοῦ πήρα" ἥ ἄπαξ μὲν "Κυλλοῦ πέραν" («ἄντι
δὲ τοῦ Πέραν πήραν ἔφη»: "Ἡσύχιος) πάντοτε δὲ κατ⁵ αἰτιατικὴν "Κυλλοῦ πήραν",
ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεξικογράφων σημειούμενη, ἥτοι ἐν ᾧ πτώσει ἥ ἐκ τοῦ πειράω
πεῖρα σημαίνει τὴν κατὰ τιμῆς γυναικὸς ἀπόπειραν (λατιτιστὶ tentare) ἥ ἐπίθεσιν
(Ἀριστοφ. Ιππ. 517.—Πλατ. 150, 1057.—Λυσίας 92, 90.—Ξενοφ. Κυρ. 5, 2, 28)
καὶ δὴ, ἐνταῦθα, τὴν ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς χωλότητος, ὡς λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος,
ἀποτυχοῦσαν πεῖραν τοῦ Κυλλοποδίου (διαψεύδοντος οὕτω τὴν τε νῦν καὶ
τὸ πάλαι διδομένην, φυσικὴν ἥ μυθολογικὴν ἔξηγησιν τῆς ἀρχαίας παροιμίας⁵,
καθ' ἥν «ἄριστα χωλὸς οἰφεῖ». Ἀριστα «οἰφεῖ» δ χωλὸς (= "Ἡφαίστος), περὶ
οὗ καὶ μόνου πρόκειται κατ⁶ ἐμὲ ἐν τῇ παροιμίᾳ ταύτῃ, οὐχὶ ὡς χωλός, ἀλλ⁷ ὡς
δ πιευχ partagé διὰ τὰ ἀφροδίσια ὡς σύζυγος τῆς περικαλλεστάτης τῶν θεῶν
"Αφροδίτης!

Σχετικῶς πρὸς τὴν ἀποτυχοῦσαν πεῖραν τοῦ Ἡφαίστου τούτου κατὰ τῆς Ἀθη-
νᾶς ἔχομέν τινας λίαν διαφωτιστικὰς διὰ τὸ ζήτημα τῆς κρήνης τοῦ ἀγιάσματος
ἀγγειογραφίας μυστικῆς φύσεως, ἐντελῶς δμως παραγνωρισθείσας καὶ παρερμηνευ-
θείσας μέχρι τοῦδε, ἀκριβῶς διότι καὶ ἐπλάσθησαν, ἵνα εἶναι νοηταὶ ὑπὸ μόνων
τῶν μεμυημένων εἰς τὰ τῶν Λυκομιδῶν τοῦ "Υμηττοῦ μυστήρια.

¹ Τὴν τοπωνυμίαν ταύτην ἀνευ ἀνάγκης καὶ ἀτόπως, ὡς ἥ συνέχεια •δις δόξας• τῆς φρά-
σεως δεικνύει, διορθοῦσι διάφοροι εἰς "Ἡφαίστον, "Ἡφαίστου ἥ "Ἡφαίστειον.

² Προβλ. Hygin. Astron. 2, 18 καὶ Σβορῶνος, Εθν. Μουσείον σ. 378 καὶ ἐν ΔΕΝΑ, τόμ.
XIV (1912) σ. 326.

³ Μακαρ. II, 40 Ἀποστόλ. III, 92.

ε') *Μυστικὴ κεραμογραφία λουτρῶν Παλλάδος ἐν Οἴη κρήνῃ τῆς Σαισαρίας μετὰ τὴν ἀπόπειραν τοῦ συλλοῦ θεοῦ.*

Ἡ κυριωτέρα ἔξι αὐτῶν εἶναι τὸ κεραμογραφικὸν ἀριστούργημα τοῦ ἐκ Pisticci ἀττικουργοῦς κρατῆρος τῆς συλλογῆς τοῦ δουκὸς de Luynes τῆς ἀποκειμένης ἐν τῷ νομισματικῷ Μουσείῳ τῶν Παρισίων¹. Ἡ ἀγγειογραφία αὗτη (Εἰκ. 20) ἔρμηνεύεται ὑπὸ τῶν νῦν ἀρχαιολόγων κοινῶς, δπως φαίνεται ὅτι ἤθελεν ὁ κεραμογράφος νὰ ἔρμηνεύηται αὕτη ἐκ πρώτης ὅψεως ὑπὸ τῶν ἀμυντῶν εἰς τὰ μυστήρια, εἰς ἀναφέρεται.

Εἰκ. 20.

Ἐν τῷ μέσῳ δηλαδὴ βλέπει σαφέστατα πᾶς ἀμύητος καὶ ἐπιπόλαιος θεατὴς καθήμενον τὸν Φρύγα Πάριν—χαρακτηρίζόμενον ὑπὸ τοῦ «φρυγίου» αὗτοῦ πύλου—καὶ δὴ οὐχὶ ὡς ποιμένα, ἀλλ᾽ ὡς κυνηγόν. Περικυκλοῦται δὲ ὁ «Πάρις» οὗτος ὑπὸ τῶν τριῶν θεῶν, ἃς ἔφερεν αὐτῷ πρὸς κρίσιν ὁ πρὸς αὐτοῦ ιστάμενος Ἐρμῆς. Ἐνῷ δὲ οὗτος ἔκθέτει τῷ Πάριδι τὸν λόγον τῆς ἐπισκέψεως, αἱ θεαὶ «καλλωπίζονται» διὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τοῦ ἀγῶνος. Οὕτω τῆς Ἀφροδίτης τοὺς βραχίονας κοσμεῖ διὰ ψελίων ὁ Ἐρως οὗτος τῆς· ἡ Ἡρα καλλωπισθεῖσα ἥδη βλέπει ἔαυτὴν ἐν κατόπτρῳ· ἡ Ἀθηνᾶ ἀποθέσασα τὰ ὅπλα καλλωπίζεται πλύνουσα χεῖρας καὶ πρόσωπον εἰς κρήνην τινὰ τετρακίονα, εἰς τὸ κάτω μέρος δροῦς κειμένην. Οὐδὲν ἀληθῶς εὐκρινέστερον καὶ σαφέστερον. Καὶ δημος ἡ ἔρμηνεία αὗτη δὲν εἶναι ἡ ἀληθής, ἀλλὰ μόνον ἡ φαινομενική! Ὁ μετὰ προσοχῆς ἔξετάζων τὴν εἰκόνα ταύ-

¹ Bull. Napol. I (1843) pl. 5 et 6.—Monumenti inediti dell' Inst. IV pl. XVIII. — Welcker: Annali dell' Inst. Archeol. 17 (1845) σελ. 68, 187, 310. — Archaeol. Zeitung 1844 πλ. 18 καὶ 1867 σ. 49. — Overbeck, Gallerie heroischer Bildwerke 59 πλ. 10, 2. — Welcker, alte Denkmäler σ. 366-432. — Reinach, Répertoire des vases 1 p. 166.

την βλέπει ἐν πρώτοις δτι είναι ἡ μόρη μεταξὺ τῶν ἔκατοντάδων ἐπὶ ἀγγείων, ἀναγλύφων, νομισμάτων ἢ σφραγιδολίθων παραστάσεων τῆς κρίσεως τοῦ Φρυγός, ἢ εἰκονίζουσα τοιοῦτον καλλωπισμὸν τῶν θεῶν πρὸ τοῦ ποιμένος Πάριδος καὶ δὴ πρὸ κριτοῦ, οὐδόλως προσέχοντος εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ καὶ τῇ κυριωτέρᾳ Ἀφροδίτῃ στρέφοντος ἀδιαφόρως τὰ νῦν! Ταύτην, δεύτερον, δὲν καλλωπίζει δὲ Ἐρως κοσμῶν διὰ περιβραχιονίων, ὃς ἐνομίσαμεν, ἀλλ' ἀπλῶς παίζει μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς καταφυγόντος λαγωοῦ ἀδιαφορῶν καὶ οὗτος παντελῶς διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἄλλως τόσης προσοχῆς καὶ κολακείας δικαιουμένου «κριτοῦ» τῆς ἔριδος! Τρίτον βλέπει τις δτι δὲ «φρύγιος πύλος» δὲν είναι τοιοῦτος, ἀλλὰ μόνον ἀθηναϊκὸν κράνος τρίλοφον, κυνῆς Περσέως ἢ Κεφάλου ἐν μέρει σχῆμα ἔχον, ἀπαράλλακτον πρὸς ἐκεῖνο, δπερ πολλάκις φέρει ἡ τῶν Ἀθηναίων παρθένος μάλιστα ἐπὶ νομισμάτων τῆς Μεγάλης Ἐλλάδος¹. Τέταρτον δὲ βλέπομεν δτι ἡ «Ἡρα» δὲν δύναται ποτε νὰ είναι ἡ Ἡρα, διότι ἀκριβῶς καθ' ἵερόν τινα λόγον ἡ θεὰ αὕτη, ὃς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, δὲν μετεχειρίσθησαν κάτοπτρον καλλωπίζομεναι διὰ τὴν κρίσιν ταύτην. Οὕτως δὲ Καλλίμαχος ἐν τῷ ὅμνῳ Λουτρῷ Παλλάδος φωνεῖ:

μὴ μύρα, λωτροχόδοι, τῷ Παλλάδι, μηδ' ἀλαβάσιρως
(οὐ γάρ Ἀθαναία χρίματα μικτὰ φιλεῖ)
οἴσετε, μηδὲ κάτοπτρον· ἀεὶ καλὸν δῆμα τὸ τήνας
οὐδ' ὅκα τὰν Ἰδαν Φρὸνξ ἐδίκαζεν ἔριν,
οὐδὲ ἐς δρείχαλκον μεγάλα θεός, οὐδὲ Σιμοῦντος
ἔβλεψεν δίναν ἐς διαφαινομέναν
οὐδὲ Ἡρα· Κύπροις δὲ διαυγέα χαλκὸν ἐλοῖσα,
πολλάκι τὰν αὐτὰν δις μετέθηκε κόμμαν.

Οὕτω τῆς μετὰ κατόπτρου μορφῆς τῆς ἀγγειογραφίας ἥμῶν μὴ δυναμένης νὰ είναι ἡ Ἡρα, καταλύεται ἡ παρουσία τῆς γνωστῆς τριάδος τῶν κρινομένων θεῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ πιστοῦται δτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ποιμένος Πάριδος κρίσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ τότε τί εἰκονίζει ἡ πάγκαλος ἀγγειογραφία αὕτη; Τί ἔβλεπον οἱ μεμυημένοι εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ, ὃς καὶ ἐκ τῆς δπισθίας αὐτοῦ ὄψεως φανεροῦται (ἴδε κατ. σ. 50), ἐλευσινιακοῦ μυστικοῦ ἀγγείου τούτου; Κατ' ἐμὲ δὲ ἐν τῷ μέσῳ ὃς κύριος τοπικὸς ἥρως καθήμενος είναι δὲ διάσημος τοῦ Ὅμητοῦ κυνηγὸς καὶ τῆς Ἀττικῆς βασιλεὺς Κέφαλος, χαρακιηροῦζόμενος ἐν τῇ δι' ἓν προώριστο τὸ μυστικὸν ἀγγεῖον Μεγάλη Ἐλλάδι ὃς ἀττικὸς ἥρως διὰ τῆς εἰς τρίλοφον ἀττικὸν κράνος μεταβεβλημένης κυνῆς αὐτοῦ, κράνος ἴδιαζον τῇ Ἀθηνᾷ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Υέλης, Ἡρακλείας καὶ Λουκερίας, καὶ αὐτῷ τῷ Κεφάλῳ ἐπὶ ἀγγειογραφιῶν τινῶν, ὃν μίαν παραθέτομεν ἐνταῦθα, — εἰκονίζουσαν τὴν Πρόκριν παρὰ τοῦ σκῆπτρον ὃς βασιλέως τῆς Ἀττικῆς φέροντος Κεφάλου ἐρωτικὰ δῶρα ἐν πυξίδι λαμβάνουσαν ἢ φύλτρα δίδουσαν αὐτῷ, παρούσης τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ τὰ δύο δόρατα τοῦ Κεφάλου φέροντος πατρὸς αὐτοῦ Ἐρμοῦ τῶν Φλυασίων (Εἰκ. 19)². — Ἀναπαύεται δὲ μετὰ τοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Ὄθιδού ἀναφερομένου θηρευτικοῦ αὐτοῦ

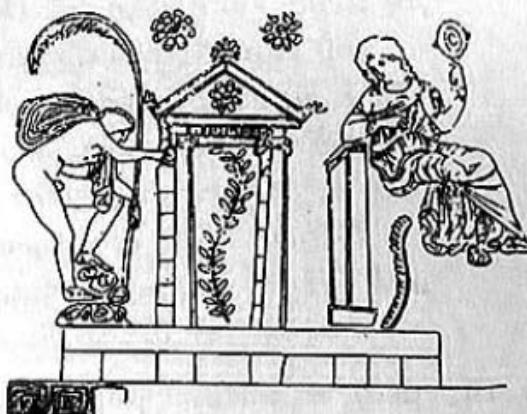
¹ Lermann, Athenatypen πλv. I, 16 ('Υέλη) II, 1 καὶ 4 ('Ἡράκλεια).

² ΔΕΝΑ, τόμ. ΙΒ' σ. 243 (Reinach I, 375).

διασήμου ώς ἀφύκτου κυνὸς ἐν δρεινῷ χώρῳ (Ὑμηττῷ), ώς κυνηγεσίου καὶ ἄγρας (ἢ ὑπὸ τὸν Ὑμηττὸν ἵερά Ἀγρα) χαρακτηριζομένου ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ κάτω δεξιᾷ γωνίᾳ εὑρισκομένου δηλωτικοῦ δάσους νεβροῦ ἐλάφου πρὸς τὸν ὑψηλὰ καθήμενον κυνηγὸν ἀναβλέποντος καὶ τοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Ἀφροδίτης καταφυγόντος ἀφροδισιακοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ θαμνώδους μέρους δηλωτικοῦ λαγωοῦ. Εἶναι δὲ ὁ ἄγροτικὸς δρεινὸς τόπος οὗτος, ὁ μετὰ τῆς παναοχαίας ἵερᾶς τετρακίονος τῆς Καισαριανῆς ἀρυκρήνης, Οἴης, τῆς ὡς εἴδομεν ἵερᾶς αὐτῷ τούτῳ τῷ κυνηγῷ Κεφάλῳ, ὅστις ἐνταῦθα ἔρχομενος μετὰ τῶν κυνῶν του ἀνεπαύετο καὶ ἐδροσίζετο ἀπὸ τοῦ καμάτου τῆς θήρας δώσας αὐτῇ τὸ ὄνομα τῆς θυγατρὸς Οἴης, ἥτις εἶναι ἡ παρὰ τὴν κρήνην ταύτην ὡς μελλόνυμφος τοῦ Ἡρακλέους Χάροπος καθημένη καὶ καλλωπιζομένη, σύμβολον φυσικὰ ἔχουσα ἑαυτῆς ὡς κρήνης ἀκριβῶς τὸ κάτοπτρον, ἐν ᾧ βλέπει. Αἱ κρηναῖαι, ὡς αὐτῇ, νύμφαι συχνὰ κρα-

Εἰκ. 21.

Εἰκ. 22.

τοῦσι κάτοπτρον ὡς σύμβολον τοῦ φυσικοῦ πρωτογενοῦς κατόπτρου, ὅπερ παρουσιάζει ἡ λιμνάζουσα ἢ ἡρεμοῦσα περιφερής ἐπιφάνεια τῶν τοῦ στομίου αὐτῶν διαυγῶν ὑδάτων. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα παρατιθεμένης ἀγγειογραφίας (Εἰκ. 22)¹ κρηναία μετὰ κατόπτρου ἐν τῇ ἀριστερᾷ νύμφῃ, ἡ προσωποποιοῦσα τὴν παρ' αὐτὴν ἴδρυμένην ἀρυκρήνην, ἐν ᾗ δίπτει νόμισμα ἢ ἐξ ἡς ἀντλεῖ ὑδωρ διὰ κάδους ἢ εἰς ἡς τοῦ στομίου τὸ ὑδάτινον κάτοπτρον ἐσοπτρίζεται ναρκισσευόμενος ἀπολλωνιακός τις, ἔνεκεν τοῦ κλάδου τοῦ φοίνικος, νεανίας. "Οτι δὲ περὶ ἀρυκρήνης πρόκειται δηλοῦται καὶ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου παραστάσεως (Εἰκ. 23), ἐν ᾧ βλέπομεν τὸν αὐτὸν παῖδα κομίζοντα ἐν μὲν κάδῳ ὑδωρ ἐκ τῆς κρήνης ταύτης, ἐν δὲ οἰνοχόῃ οἴνον, ἵνα δι' ἀμφοτέρων κεράσῃ ἐν τῷ κανθάρῳ τοῦ Διονύσου τὴν συνήθιη πόσιν αὐτοῦ, παρισταμένου καὶ τοῦ τῆς ὑδροθεραπείας ἡρωος Ιατροῦ Ἀθηναίου ἐφήβου Ἀμύνου, οὐδὲντέραν εἰκόνα ίθε κατωτέρῳ ἐν τῷ περὶ τῶν Φλυάκων τῆς Φλύας κεφαλαίῳ.

¹ Millingen, Peint. de la coll. Coghill Bart, Plv. 40 — Reinach, Rép. des vases II o. 17.

Τοῦ δ' Ἐρμοῦ ἐπὶ κορμοῦ ὑψιτενοῦς δένδρου, ὡς τῶν τῆς νῦν Καισαριανῆς δρυῶν καὶ λευκῶν, στηρίζομένου ἡ παρουσία καὶ ἡ μετὰ τοῦ Κεφάλου δμυλία ἔξηγοῦνται ἐκ τοῦ δτι ὃ κατὰ τὴν ἀπτικὴν παράδοσιν πατήρ τοῦ Κεφάλου (ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος Ἐρσης) καὶ δὴ δρειος θεὸς (Κυλλήνιος) στενῶς πρὸς τὴν μυστικὴν λατρείαν τῶν Λυκομιδῶν Φλυασίων τῆς Σαισαρίας τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς Ἀνδανίας συνδεόμενος, ἐξ οὐ καὶ δ «Φλυασίων Ἐρμῆς» ἐκάλεῖτο, ὡς καὶ μήν τις τοῦ τοπικοῦ βεβαίως τῶν Φλυασίων ἡμερολογίου¹.

Τέλος ἡ Ἀθηνᾶ, πρὸς ἣν οὐδεὶς τῶν τῆς εἰκόνος προσέχει, ὡς ἂν ἡτο ἐντελῶς θιέατος ὑπ' αὐτῶν, ἥλθεν, ἵνα πλύνῃ ἐν τῇ κρήνῃ ταύτῃ τὰς μιανθείσας χεῖρας ἕνθις μετὰ τὴν κατ' αὐτῆς ἐν τῷ ὑψηλότερον παρακειμένῳ τόπῳ Ἡφαίστῳ (=Κυλλοῦ πεῖραν) ἀπόπειραν τοῦ χωλοῦ θεοῦ, ἣς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐμίανε καὶ ἰρρύπανε τὰς χεῖρας ἐρίῳ τὸ σῶμα αὐτῆς καθαρίζουσα.

Εἰκ. 23.

Εἰκ. 24.

Φλυασίων δὲ φλύακα, ἢτοι κατὰ πανάρχαιον ἔθιμον μυστικὸν γεφυρισμόν, ηλ. γελοιοποίησιν τῶν τριῶν χυρίων προσώπων τῆς ἐν τῷ τελεστηρίῳ τῶν Φλυασίων παρουσίας ὡς τοπικῶν θεῶν τοῦ δράματος ἡ δρωμένου τούτου, παρέχει ἡ ταῦθα παρατιθεμένη εἰκὼν 24 μιᾶς τῶν παρῳδιῶν τούτων², περὶ δὲ γράφω πτομερῶς κατωτέρῳ, εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ μὲν ἀναπαυόμενον μετὰ τοῦ κυνὸς ὃν τὸν κυνηγὸν Κέφαλον ἐν τῇ συνηθεστάτῃ αὐτῷ στάσει τοῦ ἐπὶ πέτρας στηζοντος τὸν δεξιὸν πόδα³ καὶ δὴ ἐνταῦθα ὡς τοπικὸν θεὸν τῆς κρήνης, ἣς τὸν Ιησίον ἀλλ' ὑψηλότερον πως κατοικοῦντα γυναικοπίτην καὶ κατασκευαστὴν ἀσπίον, δὲν μίαν κρατεῖ, ὡς συνήθως, τῇ ἀριστερᾷ⁴, χαλκέα Ἡφαιστον ἥλθε νὰ ἐπιειφθῇ ὅπλα ὡς δῶρα διὰ τὸν γάμον τοῦ Πηλέως ζητοῦσα⁵ ἡ Ἀθηνᾶ. Ο ταύτην τοκρινόμενος ἀνήρ, ὡς πάντοτε, φλύαξ γεφυριστὴς μελανοπόροσωπος ἥθοποιδες κωμιτατα ἐλησμόνησεν ἡ παρημέλησε νὰ καλύψῃ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ γένους

¹ Ιππον. ἀποσπ. 31: Ἡσύχιος ἐν λ. δ Φλυασίων Ἐρμῆς καὶ μήν τις.

² Reinach, Rép. des vases peints I, 326, 3. — Annali 1871 p. 90. — Jahrb. d. Inst. 1886 275. — Heydemann 8368.

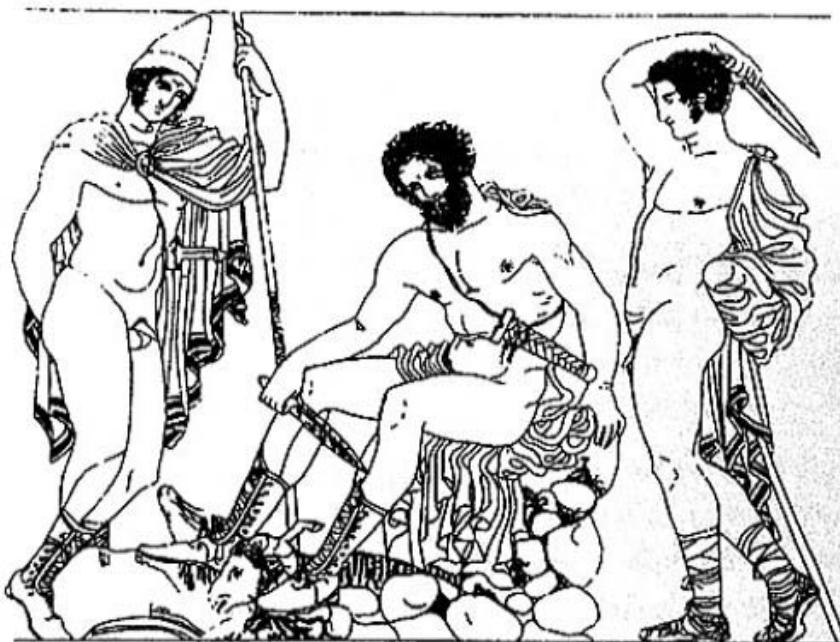
³ Τὸ διάνωτέρω εἰκ. 18 καὶ ΔΕΝΔΑ τόμ. XVI Πίνακες X. 8, 6 8, 9.

⁴ Lorenzina Cesano, Hephaistos-Vulkanus ἐν τῷ Rivista Italiana di Numismatica XXX 1917 Πίνακες I εἰκ. 19-26, II εἰκ. 12 καὶ 14.

⁵ Ἀπολλοδ. III, 14, 6 Ἀθηνᾶ . . . ἴγενετο πρὸς Ἡφαιστον δύλα κατασκευάσαι θέλουσα. — Σβορώ, Ἐθν. Αρχ. Μουσείου σελ. 373, 1. — Robert, Sarkoph. Reliefs Τόμ. II Πίν. 1.

μέλος τοῦ σώματος αὐτοῦ, οὐ χαρακτηριστικοῦ παρ' ὅλην τὴν παρουσίαν ὁ Κυλλοπόδιων ὑφίσταται τὸν ἐκ τῆς παρουσίας τῆς Ἀθηνᾶς προκληθέντα — καὶ τόσον δὰ σαφῶς δηλούμενον — ἐρεθισμόν, οὐ συνέπεια ἀμέσως θὰ εἴναι ἡ ἐν τῷ Ἡφαίστῳ τόπῳ ἡ Κυλλοῦ πείρα τῆς Καισαρίας τιθεμένη ἀποτυχοῦσα, ἀλλὰ τόσον βαθυσήμαντος ἐν τοῖς μυστηρίοις τῶν Λυκομιδῶν ἐρωτικὴ ἀπόπειρα τοῦ Κυλλοποδίονος χαλκέως τοῦ διὰ τεχνικῶν χαλκοῖς δργάνοις τοῦ ἐδάφους διατρύσεων ἀναβλύζοντος θορὰς ὑδάτων ἐν παρθένοις καὶ ὄλλως ἀγόνοις τοπίοις, λαμπρῶς οὕτω τῆς Ἀττικῆς γῆς (ἀτθίδος νύμφης ἢ Ἀθηνᾶς παρθένου) γονιμοποιούμενης καὶ ἐριχθονίους γηγενεῖς καρποὺς ἀνείσης ὡς ἄλλης ἀνησιδώρας κουροτρόφου μητρὸς τῶν θνητῶν.

“Οτι δὲ πράγματι ἡ ἀγγειογραφία ἡμῶν εἰκονίζει διὰ τοὺς μεμυημένους τὸν ἐν Θόραις¹ τοῦ Ὅμητοῦ, ταῖς ἀπὸ τοῦ θοροῦ², ἦτοι σπέρματος θεοῦ, ἔχούσαις τ' ὄνομα, οἰκοῦντα γενάρχην τῶν Κεφαλλήνων καὶ κατ' ἔξοχὴν κυνηγὸν ἥρωα, οὐχὶ

Εἰκ. 25.

Πάριν, πρὸς δ' ὅτι τὸ τετρακιόνιον τῶν Λουτρῶν τῆς Παλλάδος αὐτῆς ἡτο ἀρνητὴν, περιέχουσα βόθρον φρέατος κρήνης ἀντιπροσωπευούσης τὸ εἰς ὄδου Καταβάσιον, διδάσκει σαφῶς ἡ ὀπισθία ὅψις τοῦ αὐτοῦ ἀγγείου ὡς ἔξης (Εἰκ. 25):

Ἐν τῷ αὐτῷ Καλλιμαχείῳ ίερῷ ὕμνῳ εἰς Λουτρὰ τῆς Παλλάδος ὁ ποιητής, καθ' ἣν στιγμὴν λούεται γυμνὴ ἡ Παλλάς, παραγγέλλει εἰς τὸν παροικοῦντα τῇ κρήνῃ Πελασγὸν νὰ προσέξῃ μῆτοι, ἔστω καὶ ἀκουσίως, θεάσηται τὴν θεάν, διότι

δε κεν ἵδη γυμνὰν τὰν Παλλάδα, τὰν πολιοῦχον,
τώργος ἐσοφεῖται τοῦτο πανυστάτιον.

¹ Φερεκύδης: Σχολ. Ὁμήρ. λ. 321 F.H.G. I, 77). — Wilamowitz: Hermes XVIII, 425. — Töpffer, Att. Gen. σ. 261.

² Σχολ. Πίνδ. Πυθ. IV, 246 «δι τινος πέτρας κοιμηθεὶς ἀπεκεφράτισε (οἱ Ποσειδῶν), καὶ τὸν θορὸν δεξαμένη ἡ γῆ ἀνέδωκεν ἵππον πρῶτον, δη ἀπεκάλεσαν Σχύφιον» (πρὸ δη τὴν οκούφιαν = πήραν τοῦ Κυλλοῦ!). C. Robert, Oedipus I σ. 16 κἄτερ.

Ἄμεσως δὲ κατόπιν διηγεῖται ὡς παράδειγμα τούτου ὅτι *Τειρεσίας* δὲ τῆς προσφιλοῦς τῇ Ἀθηνᾶ Θηβαίας νύμφης Χαρικλοῦς υἱός, νέος ὧν καὶ ἄρτι γένεια φύων κυνηγός, ἦλθε μετὰ τῶν κυνῶν του διψήσας μεσημβρίαν τινά, ἵνα πίῃ ὕδωρ ἐκ τῆς Ἐλικωνιάδος κρήνης (*Ἐλικωνιάς*, ὡς εἴδομεν, εἶναι καὶ ἡ ἐκ τοῦ Υμηττοῦ πηγάζουσα Καλλιρρόη τῶν γαμικῶν ὕδάτων τοῦ Ἰλισοῦ), ἐν ᾧ ἔτυχε νὰ λούηται ἡ Παλλάς,

οὐκ ἔθέλων δ' εἰδε τὰ μὴ θέμιδες,

ἥτοι «*Ἀθαναίας στήθεα καὶ λαγόνας*», ἔτυφλώθη ὅμως ἀμέσως συμφώνως τοῖς *Κρονίοις* νόμοις :

δες κέ τιν' ἀθανάτων, δκα μὴ θεὸς αὐτὸς ἔληται
ἀθρήσῃ, μισθῷ τοῦτον ἰδεῖν μεγάλῳ.

Τούτου ἔλεήσασα τὴν φίλην μητέρα ἡ Ἀθηνᾶ καθιστᾷ τὸν ἀνιάτως τυφλὸν νῦν Τειρεσίαν ἀοιδίμον ἐσσομένοισιν καὶ πολυχρόνιον λέγουσα ὅτι :

καὶ μόνος, εὗτε θάνη, πεπνυμένος ἐν νεκύεσσι
φοιτασεῖ, μεγάλῳ τίμιος Ἀγεσίλᾳ. .

Λοιπὸν τὴν σκιὰν τῆς κεφαλῆς τοῦ καὶ ἐν Ἀδου μάντεως τούτου Τειρεσία βλέπομεν ἐπὶ τῆς ὁπισθίας ὅψεως (Εἰκ. 25) τοῦ μυστικοῦ ἡμῶν ἀγγείου τῶν λουτρῶν τῆς Παλλάδος διαφαινομένην ὡς ἀνακύπτουσαν ἐκ τοῦ Ἀδου ἐν τῷ στομίῳ τοῦ χθονίου βόθρου, οὐ παρὰ τὸ στόμιον μετὰ τῶν ἑταίρων Περιμήδους καὶ Εὑρυλόχου ἔλθων Ὁδυσσεύς, δὲ τῶν Κεφαλλήνων πολύπλαγκτος βασιλεύς, ἀπόγονος δὲ Κεφάλου τοῦ πατρὸς τῆς ἐπωνύμου τῆς κρήνης *Οἰης*, ἐσφαξε κριὸν (δῖν) τῷ Τειρεσίᾳ ἀνακαλούμενος τὴν σκιὰν αὐτοῦ, κρήνης, ἥτις πλὴν ἄλλων ἀνακαλεῖ μοι διά τε τοῦ δνόματος αὐτῆς καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τῆς ἀγγειογραφικῆς ἡμῶν, ὑπερκυπτούσης τοῦ βόθρου, ὡς ἡ τῆς Καισαριανῆς ὑδρορρόη, κεφαλῆς τοῦ θυσιασθέντος δῖος (=προβάτου) κριοῦ τὴν ἐπὶ τῇ προβατικῇ πύλῃ ἐπίσης θαυματουργὸν ιαματικὴν κρήνην κολυμβήθραν Βηθεσδά. Ἄξιον ἐπίσης σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι ὅτι καὶ αἱ δύο λοιπαὶ ἐν Ἀττικῇ τοπωνυμίαι, *Οἴαι*, αἱ προβατευόμεναι καθ' Ἡσύχιον κῶμαι, ἔκειντο, ὡς ἡ Οἴη τῆς Καισαριανῆς, ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν πηγῶν τῶν πυταμῶν¹.

Οτε τὸ πρῶτον ἔκυψα τὴν κεφαλὴν ἔξετάζων τὸν βόθρον τοῦ ἀγιάσματος, εἶδον ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἐν τῇ χειρὶ μου καίοντος ἀγιοκηρίου ἀνακύπτον ἐπὶ τῆς εἰς βάθος δύο μόνον μέτρων ἐπιφανείας τοῦ τελείως ἡρεμοῦντος ὕδατος τὸ εἴδωλον τῆς μωρῆς μου, τόσον ὅμως ἀμυδρῶς ἐν τῷ σκότει τῆς νῦν ιερᾶς στοᾶς τοῦ ἀγιάσματος, ὥστε δὲν ἀνεγνώρισα ἐμαυτόν. Μήπως ἀντὶ τῆς ἐμῆς ἡτο πράγματι ἡ τοῦ εἰδώλου τοῦ ἀοιδίμου Θηβαίου μάντεως, ἀνελθόντος, ἵνα μοὶ προμαντεύσῃ ὅτι εὑρισκόμεθα ἀληθῶς εἰς τὰ ἔχνη τῆς κοιτίδος τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας, κοιτίδος, ἡς ἡ ἐπικειμένη ἀνασκαρή καὶ μελέτη ἴσως δώσει ἡμῖν τὸν τόσον ποθητὸν καὶ δούληπτον μέχρι τοῦτο μίτον πρὸς κατανόησιν αὐτῆς, τόσον παρερμηνευθείσης ὑφ' ἡμῶν τῶν βεβήλων καὶ ἀμυήτων; Διὰ τί ὅχι; Μήπως δὲ Λύκειος θεὸς Ἀπόλλων, δὲ ἡρως

¹ Pauly-Wissowa 2. 2. Αττική (τοπογραφικὸς πίναξ).

Λύκος καὶ οἱ θεολόγοι Λυκομίδαι, οἱ ἐκ τοῦ ΛΥΚ· φωτίζειν ἔχοντες τὸ δνομα (πρβλ. τὰ ἀμφιλύκη, λυκόφως, λυκάδας, λυκανγής, λυκοειδῆς, λύχνος, *lux*), δὲν εἶναι οἱ πάντων ἄριστοι φωτοδόται τοῦ ἀρχαίου κόσμου τῶν μεμυημένων;

Ὑπῆρχεν ἄρα ἐν τῇ Καισαριανῇ τοιούτου τετρακιονίου ἔχουσα τὸ σχῆμα κρήνη, εἰς ᾧ ἐπλυνεν, ἀν μὴ τὸ σῶμα, τὸν λάχιστον τὰς χεῖρας ἥ μυσαχθεῖσα τὸν ἔριψ ἀπομαχθέντα ἴδιοχείρως ὑπ' αὐτῆς θορὸν γόνον τοῦ θεοῦ. "Οτι δμως ἥ ὁς Δουτρὰ τῆς Παλλάδος χρησιμεύσασα κρήνη αὕτη δὲν ἀνήκεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῇ λατρείᾳ αὐτῆς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, δτι εὔρεν αὐτὴν προϋπάρχουσαν, ἐν φυταίως ἥλθε τότε Ἡφαιστείω χώρῳ τοῦ Ὑμηττοῦ. Εὐτυχῶς ἔχομεν ἄλλας ἀρχαίας πηγάς, διδασκούσας ἡμᾶς πρῶτον μὲν ποίας φυλῆς ἦσαν οἱ θνητοί, οἱ κατοικοῦντες τότε περὶ τὴν παναρχαίαν κρήνην ταύτην, δεύτερον δὲ πρὸς τίνα οἰκοτελεστικὸν σκοπὸν ἐγένετο καὶ τίνος θεοῦ ἵερὰ ἦτο κατὰ τοὺς ιστορικοὺς τούλαχιστον χρόνους.

Ο ποιητὴς Καλλίμαχος ἄρχεται τοῦ ἱεροῦ ὅμινου αὐτοῦ «εἰς λουτρὰ Παλλάδος» φωνῶν:

Οσσαι λωτοχόδοι τᾶς Παλλάδος, ἔξιτε πᾶσαι,
ἔξιτε. Τὰν ἵππων ἄραι φρυνασσομέναν
τὰν ἱερᾶν ἐσάκουσα, καὶ δ θεὸς εὐτυχος ἔρπει
σοῦσθέ νυν, ὃ ζανθαί, σοῦσθε, Πελασγιάδες.

Τῶν πρώτων ἄρα κυρίων τοῦ Ὑμηττείου θρησκευτικοῦ τούτου χώρου Πελασγῶν, τῶν, ὡς εἴδομεν, κρηνωρύχων καὶ σκεναστῶν κρηνῶν, συζύγων δὲ τῶν ἔανθων Πελασγίδων ἢ λουτροχόδων ἱερειῶν τῆς Ἀθηναίας Παλλάδος, κτίσμα ἦτο τὸ ὑπὸ λουτροφόρων, ὡς ἡ ἵερὰ γαμήλιος Καλλιρρόη, συγχαζόμενον τετρακιόνιον ἡμῶν οἰκοδόμημα κρήνης.

Προσκαλεῖ δ' αὐτὰς ὁ ποιητής, εὐθὺς ὡς ἥκουσε τὸν κρότον τῶν πλησιαζόντων ἵππων τοῦ ἄρματος τῆς θεᾶς, ἵνα ἀπομακρυνθῶσι τοῦ ἱεροῦ χώρου τούτου — καὶ δὴ διὰ γλώσσης ἀκριβῶς ὅμοίας τῆς τῶν διακόνων τῆς νέας ἡμῶν χριστιανικῆς θρησκείας, ἐπιτασσόντων πρὸ τῆς στιγμῆς τῆς τελέσεως τῶν μυστηρίων τοῖς ἀμυήτοις εἰσέτι κατηχουμένοις, ἵνα ἔξελθωσι τοῦ ναοῦ: «Οσοι κατηχούμενοι προέλθετε! Μή τις τῶν κατηχουμένων». «Οσοι πιστοί!» — διότι:

οὐ ποκ Ἀθαναία μεγάλως ἀπενίφατο πάχεις
πρὶν κόνιν ἵππείαν ἔξελάσαι λαγόνων,

ὅπερ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν μεμυημένων, ὡς ὁ Καλλίμαχος, εἰς τὰ ἀρχαῖα μυστήρια, δυνατὸν νὰ σημαίνῃ ἄλλης φύσεως ἵππείαν καὶ τοὺς ἱεροὺς λαγόνας τῆς Παλλάδος μιάνασαν κόνιν (ἰδὲ τὸν ἵππείον πόδας καὶ οὐρὰν ἔχοντα τυπικὸν πελασγικὸν ἄρπαγα γυναικῶν, τὸν διαρκῶς πειρῶντα αὐτῶν δαίμονα τῶν νομισμάτων τῶν Πελασγῶν Σιφοπαιόνων τῆς μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Νέστου Μακεδονίας)¹, αὐτὴν

¹ Imhoof-Blumer, Monnaies grecques σ. 80 κ.έ.—Babelon, Traitée Pl. L., 2 - 14.—Svoronos, Numismatique de la Péonie et de la Macédoine avant les guerres Médiques: ΔΕΝΑ τόμ. ΧV, (1913) σ. 215 καὶ 235.—Roscher, Myth. Lex. Ἑ. λ. Satyros σ. 446 εἰκ. 1-4.

έκείνην, ἦν ἐπὶ τῶν ιερῶν αὐτῆς σκελῶν ἀπεσπέρμηνεν δὲ Κυλλός, κόνιν γῦριν (=γόνον), ἦν πράγματι μόνον ἀφ' οὐ ἕριω ἀπομάξασα καὶ μυσαχθεῖσα εἰς γῆν ἔρριψεν ἡ θεά, λούεται καὶ πλύνει τὰς χεῖρας εἰς τὴν καθαρτήριον ιερὰν κρήνην τῆς ἀγγειογραφίας ἡμῶν, ἐφ' ἣς ἀπέθεσε καὶ τὸ δι' οὗ ἄρτι ἀπέκρουσε τὸν βιαστήν, μέγα δόρυ — ἀθέατος ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὴν καθημένων καὶ μόνον πρὸς δήλωσιν τοῦ ιεροῦ χώρου ὡς τοπικῶν θεῶν ἀπεικονισθέντων ἐπὶ τοῦ ἀγγείου καὶ διὰ τοῦτο δὲ οὐδόλως προσεχόντων ἦ καὶ φαινομένων ὡς ἀγνοούντων τὴν παρουσίαν αὐτῆς. Λουτρὸν Παλλάδος, καθαρμὸν ἐν τῷ παρὰ τὴν πηγὴν ταύτην τοῦ ἀγιάσματος ἔχοντος τὰς πηγὰς Ἰλισῷ, ἀναφέρει δὲ Statius (Theb. 8, 763), δπερ δὲ Maass (Ath. Mitt. XX, 1895, 352 κέχ.) σχετίζει πρὸς ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἰλισοῦ. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι ἐν τῷ Τρίτωνι δύακι, ἐνθα λέγεται ὅτι ἐγεννήθη ἡ θεά, ἐλούετο τὸ ἄγαλμα αὐτῆς¹.

ε') *Τετρακίονες πύλαι "Άδου.*

Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ τετρακιόνιον μετ' ἐπιπέδου ὁροφῆς σχῆμα τῆς κρήνης ἡμῶν ταύτης, τῆς — ὡς ἔδειξεν δὲ ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος κ. A. Όρλανδος² — φαινομενικῶς μόνον διοορήνης (Laufbrunne), πράγματι δὲ ἀρυκρήνης (Schopfsbrunnen), ἀνεγνωρίσθη ἡδη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κ. Όρλανδον ὅτι ταυτίζεται τελείως (Ἑ. ἀ. σ. 100, ἀρ. εἰκ. 14), χωρὶς ὅμως νὰ ἔξηγηθῇ καὶ ὁ λόγος τῆς ταυτότητος ταύτης, πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἐπὶ δεκατεσσάρων τοῦλάχιστον ἀττικουργῶν, διαφορωτάτων ὅμως τὴν προέλευσιν ἀναγλύφων καὶ ἀγγείων τῶν κλασσικῶν χρόνον, εἰκονιζομένου τετρακιονίου οἰκοδομήματος, ιεροῦ τοῦ συναπεικονιζομένου ΗΡΑΚΛΕΟΣ ΑΛΕΞΙΚΑΚΟ κατὰ τὴν ἐπὶ ἐνὸς ἔξ αὐτῶν ἐπιγραφήν³. Τὸ τετρακιόνιον τοῦτο (Ἑ.κ. 26) ἐγὼ μὲν πρὸ καιροῦ⁴ ἥρμηνευσα ὡς πύλην τοῦ "Άδου, ἢς ἐπὶ τοῦ λαίνου οὐδοῦ, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Ἀγέλαστον Πέτραν τῶν ἐλευσινιακῶν μυστηρίων, ἀναπαύεται καθήμενος ἢ ὡς Φαρνέσιος Ἡρακλῆς τῆς Ἀγελάστου Πέτρας ἰστάμενος καὶ τὸ ὁόπαλον ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ στηρίζων δὲ εἰς "Άδου καταβὰς πρὸς ἀναγωγὴν τοῦ Κερβέρου πολύμοχθος ἥρως Ἡρακλῆς, διὰ τὴν κατάβασιν αἵτοῦ ταύτην στενῶς ἐν τῇ λατρείᾳ πρὸς τὴν καταβάσιον πύλην ταύτην τοῦ "Άδου σχετισθεὶς ὡς ἀλεξίκακος τοῦ θανάτου θεός. "Εφερα δὲ πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐν ἴσχυροι μνημείων οἱ μόνοι παρὰ τὸν Ἡρακλέα εἰκονιζόμενοι θεοί, παραλείπω τοὺς θνητοὺς ἵκετας, εἰναι οἱ βασιλεῖς τοῦ "Άδου Πλούτων καὶ Περσεφόνη τοῦ ἐκ Θηβῶν ἀναγλύφου (ἀρ. 5 τοῦ καταλόγου τοῦ Frieckenhaus: Roscher Myth. Lex. s. v. Herakles 2188)⁵, εἰς οὓς δύναμαι νῦν νὰ προσθέσω· 1ον τὸν πετασο-

¹ Ἀπολλοδ. 3, 70.—Gruppe, Griech. Myth. σ. 77, 15.

² Παραστάσεις κρηνῶν ἐπὶ ἀγγείων ('Αρχ. Εφημ. 1916 σελ. 94).

³ A. Prieckenhaus, Das Herakleion von Melite: Athen. Mitteil. XXXVI (1911) σ. 118 κ. 55, πίν. II - III.

⁴ Τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Μουσεῖον σελ. 100, εἰκ. 14.

⁵ Τελευταῖος περὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἔγραψεν δὲ Γ. Παπαδάκης δοθότατα πρὸς τὸν χθόνιον Βουτόν Χάροπα Ἡρακλέα σχετίσας αὐτό: 'Αρχ. Δελτιον 1917 σ. 251 κέχ.

φόρον ἔφηβον, γραπτὸν δὲ μόνον τὸ κηρύκειον ἔχοντα ψυχοπομπὸν Ἐρμῆν τοῦ ἐν Βοστώνῃ ἀναγλύφου (Frieckenhaus ἀρ. 1, πίναξ II), εἰς δὲ ὁ Ἡρακλῆς δεικνύων τὸ κάσμα τῆς πύλης τοῦ Ἀδου λέγει τι περὶ τῆς δι’ αὐτοῦ ἀμέσως μελλούσης καταβάσεως αὐτοῦ· 2^{ον} τὸ παρὰ Frieckenhaus ὑπ’ ἀρ. 6 (σελ. 123) ἀττικὸν ἀνάγλυφον, ἐφ’ οὗ εἰκονίζεται Ἰδιαιτέρως μεταξὺ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ λαΐου τῆς πύλης οὐδοῦ ἡ Ἀγέλαστος Πέτρα ὡς «eine flache rundliche Erhöhung am Boden (Eschara)». 3^{ον} τὴν παρὰ Frieckenhaus ὑπ’ ἀρ. 11 ἀγγειογραφίαν (ἐνταῦθα εἰκὼν ἀρ. 27. Reinach. Rep. de vases peints II, 8, 3. Millingen, Peintures des vases de la coll. Goghill. Πίν. 25) μετὰ τοῦ ψυχοπομποῦ Ἐρμοῦ καὶ ἄλλων θεῶν — περὶ ὧν κατωτέρω — ἵσταμένων περὶ τὸν πρὸ τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος καθήμενον Ἡρακλέα· 4^{ον} τὴν παρὰ Frieckenhaus ὑπ’ ἀρ. 12, εἰκ. 2, ἀγγειογραφίαν, ἔχουσαν ἵσταμένην παρὰ τὸν Ἡρακλέα δμοίου οἰκοδομήματος τὴν τοῦ Ἀδου βασιλισσαν δαδοῦχον Ηερσεφόρην.

Εἰκ. 26.

Εἰκ. 27.

Ο Frieckenhaus ἔταύτισε μετ’ ἐμὲ (ε. ἄ.) τὸ ἐν λόγῳ μικρὸν τετρακιόνιον ἱερὸν οἰκοδόμημα πρὸς τὸ ἐν Μελίτῃ τῆς Ἀττικῆς ἥραφον (Ἡράκλειον) τοῦ Ἡρακλέους στηρίζας τὴν γνώμην αὐτοῦ πρῶτον μὲν ἐπὶ τοῦ ὅτι, καὶ κατὰ τοῦτο ἔχει πληρέστατα δίκαιον, τὸ τετρακιόνιον δὲν εἶναι πάντοτε, ὡς ἐγὼ ἐνόμισα, ὅρθη πύλη ἡ προπύλαια οἰκοδομήματος, ἐπὶ βράχου στηριζομένου ἡ τοῖχον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν ἔχοντος, ἀλλ’ ἐντελῶς περίοπτον ἀνευ σηκοῦ ἡ τοίχου τινὸς τετρακιόνιον — ὡς κάλλιστα πάντων δεικνύει τὸ ἐξ Ἀμιαρουσίου προερχόμενον ἀνάγλυφον, οὐ τὸ τετρακιόνιον (Εἰκ. 26) ἀντιγράφει πιθανώτατα τὸ τοῦ γειτονικοῦ δῆμου τῆς Φλύας διάσημον πάντως Καταβάσιον τῆς Καισαριανῆς — δεύτερον δὲ ἐπὶ τῆς ἐπίσης ὅρθης ἀνακαλύψεως αὐτοῦ, ὅτι δμοίον σμικρὸν τετρακιόνιον οἰκοδόμημα (Εἰκ. 28) κατέχει τὸ κέντρον τοῦ εἰς τὴν ΝΔ δίζαν τοῦ Ἀρείου Πάγου παρὰ τὴν «Ἐννεάκρουνον» τοῦ Πεισιστράτου ἀνακαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ Dörpfeld εὑρέος καὶ ἐκ τοῦ Ζ^ω τούλαχιστον αἰῶνος μεγάλου (560 τετρ. μ.) τριγωνικοῦ λεροῦ, τοῦ πανταχόθεν ὑπὸ τριῶν ὀδῶν περιβαλλομένου (Εἰκ. 29), ὅπερ δὲν Dörpfeld ἔταύτισε πρὸς τὸ Διονύσιον ἐν Λιμναῖς, δὲ Frieckenhaus ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν λόγῳ ἀναγλύφων καὶ ἄλλων τινῶν ἀσθενῶν ἐνδείξεων στηριχθεὶς ἔταύτισε πρὸς τὸ τοῦ ἐν Μελίτῃ Ἡρακλέους ἥραφον.

Τὸ τελευταῖον δμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ είναι δρθὸν διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, διὰ τὸ ἐν λόγῳ τετρακιόνιον σμικρὸν οἰκοδόμημα καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μνημείων στερεῖται παντελῶς σηκοῦ, είναι δὲ καὶ τόσον σμικρὸν (ἔξαιρεσιν μόνον ἀποτελεῖ τὸ ἐκ Θηβῶν ἀνάγλυφον, ἢν πράγματι τὸ ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζόμενον είναι τὸ τετρακιόνιον ἡμῶν, διότι ἀβέβαιον ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ ἥμισυ μέρος ἀπωλείας τοῦ μνημείου), ὡστε δὲν χωρεῖ ἐν αὐτῷ οὐδὲ καθήμενος ὁ Ἡρακλῆς, ἐνῷ πᾶν ἡρῷον ἦν ναὸς οὐδὲν ἄλλο είναι, ὡς πασίγνωστον, ἦν δὲ παραρκῆς πρὸς ἀνετον ἐνοίκισιν οἶκος τοῦ θεοῦ, ὡς ζῶντος ἦν ὡς ἀγάλματος εἰκονιζομένου.

Τί λοιπὸν είναι τὸ τετρακιόνιον οἰκοδόμημα τοῦτο παντοῦ, ἔνθα ἀπαντᾷ, καὶ δὴ τὸ τῶν ἀττικῶν ἀναγλύφων καὶ κεραμογραφιῶν; Εἴναι ἀκριβῶς διὰ τὸ ἐγὼ πρὸ ἐτῶν ισχυρίσθην: Πύλη Ἀδου μετὰ λαῖτου οὐδοῦ, φρουρούμενη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους τῆς Ἀγελάστου Πέτρας, ἥτοι τοῦ χθονίου, Βοιωτικῆς Πελασγικῆς προελεύσεως Χάροπος Ἡρακλέους τοῦ Ἀλεξικάκου, τοῦ τὸν Ἀδην, εἰς ὃν κατῆλθε, δαμάσαντος. Ἐν τούτῳ δὲ μόνον ἐσφάλην, διὰ τὸ σμικρὸν τετρακιόνιον ἔδρυμα δὲν είναι, ὡς τότε ἐνόμισα, δρθή τις πύλη Ἀδου ἦν τὸ μέγα καὶ ἐπίσης τετρακιόνιον ἔκεινο πρόπυλον τοῦ Ἀδου τῶν εἰς τὰ τοῦ Ἀδου ἀναφερομένων κεραμογραφιῶν, ἐφ' οὐ συχνὰ καθήμενοι ἦν Περσεφόνη καὶ ὁ Πλούτων μετὰ τῆς χθονίας Ἐκάτης ὑποδέχονται τοὺς εἰς τὰ βασίλεια αὐτῶν κατευχομένους¹, ἀλλ' ἦν πανάρχαιος κατάγειος, χαμαὶ κειμένη καὶ χαίνουσα πύλη Ἀδου, φρέαρ ἦν βόθρος δηλαδή, οὐ ἐπὶ τοῦ ἀφράκτου καὶ ἀκοσμήτου στομίου ἐτέθη—ἔνεκα τῆς ἱερότητος αὐτοῦ καὶ ἵνα σκέπη κατὰ πάσης ἀκαθαρσίας τὸ ἐν αὐτῷ ἱερὸν ὕδωρ — στέγη ἀπλῆ καὶ ἐπίπεδος ὑπὸ τεσσάρων κιόνων, ἐνίστε ὡς θολωτὸς ἥδη² οὐρανὸς φερομένη, ἥτοι ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ οἰκοδόμημα πανόμοιον πρὸς τὸν τετρακίονα βόθρον τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπλοῦν, δσον καὶ τὰ νῦν ἐπὶ τῶν κυριωτέρων φρεάτων πανόμοια λαϊκὰ στεγάσματα, ἱερώτατον δμως καὶ εἰκονίζον τὰ «Κόσμου μέρη τετρακίονος»³ κατὰ τοὺς ὑπὸ τὸ δνομα τοῦ Μουσαίου, Πάμφου καὶ Ὁρφέως φερομένους Ὅμινους τοῦ ἱεροῦ γένους τῶν Λυκομιδῶν⁴, γένους, εἰς οὐ ἀκριβῶς τὸ ἱερὸν τελεστήριον ἀνήκει τὸ τῆς Οῆης ἀρυκρήνης ἀρχαιότατον τετρακιόνιον ἔκεινο, εἰς δὲ ἐλούσθη ἦν πὸ τοῦ Ἡφαίστου ὅπανθεῖσα παρθένος Ἀθηνᾶ.

ξ') Τὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου Ἀϊδάνειον Πλουτώνειον.—

Ναὸς Ἐκάτης Τριοδίτου Τριγλῆς. — Καταβάσιον. — Τέμενος καὶ ἐσχάρα Σεμνῶν Θεῶν. — Ληνὸς Ζαγρέως.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Frieckenhaus δμως πρὸς τὸ τετρακιόνιον τῶν ἀναγλύφων καὶ ἀγγειογραφιῶν ταυτισθὲν σμικρόν, ἱερὸν πάντως, τετρακιόνιον κτίσμα (οὐ παραθέτω

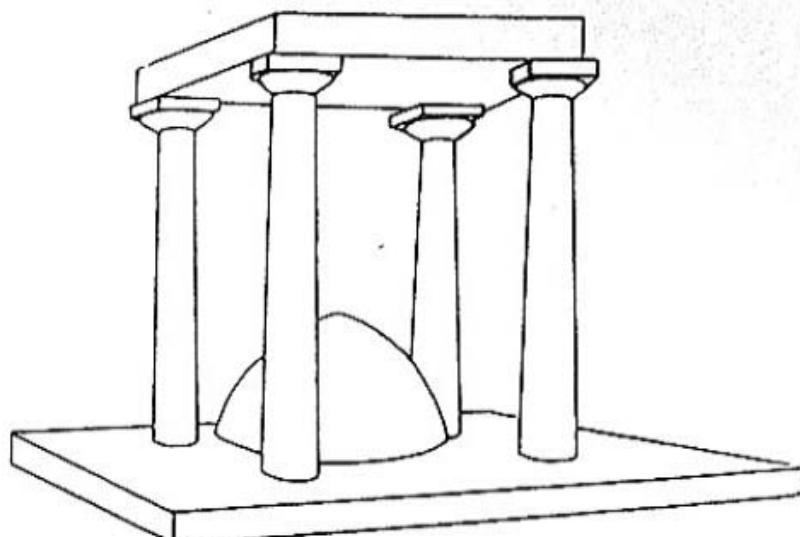
¹ Wiener Vorlegeblätter, Serie V. E. Taf. III, 1. — A. Winkler, Die Darstellungen der Unterwelt. σ. 16 κ. ἐξ. — Σβορῶνος, τὸ Ἐθν. Μουσεῖον σελ. 482 εἰκ. 196.

² Τὸ τετρακιόνιον τοῦ ἐκ τοῦ Ἀμαρουσίου ἀναγλύφου (Εἰκ. 26) καὶ ἔκεινο τοῦ κρατήρος τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀθηνᾶς (Εἰκ. 20) δεικνύουσιν ἥδη τὴν πρὸς θόλον τάσιν τῆς στέγης.

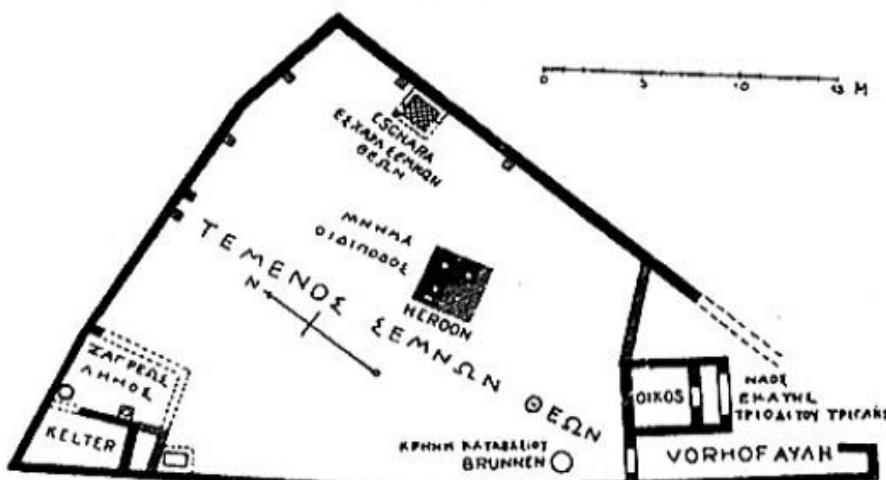
³ Ορφ. Ὅμιν. εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον στ. 39.

⁴ Töpffer, Attische Genealogie σελ. 209.

ἐνταῦθα, εἰκ. 28, ἀναπαράστασιν γενομένην ὑπὸ τοῦ κ. Α. Ὁρλάνδου, τῇ βιοηθείᾳ ἐνὸς τῶν μαρμαρίνων δωμαῖκῶν χρόνων κιονίσκων αὐτοῦ, εὑρεθέντος νῦν εἰς εἴκοσι βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ τετρακιονίου). δὲν εὑρίσκεται ἐπὶ στομίου φρέατος, ἀλλὰ μόνον ἀπλῶς παράκειται στομίῳ ἱεροῦ φρέατος ἢ βόθρου, διν συναντᾶ ἀμέσως καὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἀξονος τῆς πύλης κείμενον δι εἰς τὸν πανταχόθεν κλειστὸν τοῦτον χῶρον εἰσερχόμενος ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ αὐτοῦ μεγάλου τριγωνικοῦ ἱεροῦ, αὐλῆς, ἐν ᾧ κεῖται οὐχὶ οἰκός τις κοινός, ἀλλὰ μικρὸς ναὸς, ἔχων

Εἰκ. 28.

Εἰκ. 29.

περίπου τὸ μέγεθος ($3,96:5,20$ μ., δὲ σηκὸς 3,20 μ. βαθὺς) τοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ ἱερῷ τῆς Ἐλευσίνος μικροῦ πρὸ τοῦ Πλουτωνείου χάσματος κειμένου ναοῦ τοῦ Πλούτωνος. Τὸ πάντως πάνυ ἱερὸν φρέαρ τοῦτο σχηματίζει — μετὰ τῶν μόνων ἄλλως ἐν τῷ ἱερῷ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ πάνυ ἱερῶν, ὡς ἡδη ἀνεγνωρίσθη, ἀντικειμένων, ἥτοι τῆς «ἴσχαρας», παναρχαίου βωμοῦ καὶ «ἱερᾶς ληνοῦ» — κύκλον, οὐ τὸ κέντρον κατέχει τὸ ἐν λόγῳ τετρακιδίον (Εἰκ. 29).

“Ἄν καὶ δύναμαι νὰ δεχθῶ ὡς πιθανὴν τὴν γνώμην τοῦ Frieckenhaus, δι τὸν τῷ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν Ἀρειον Πάγον κειμένῳ ἱερῷ τούτῳ τεμένει ἐλατρεύετο

καὶ δὲ Ἡρακλῆς ώς φύλαξ τοῦ τετρακιονίου καὶ τῆς Ἀγελάστου Πέτρας, δὲ Ἡρακλῆς — οὗ μάλιστα καὶ κορμὸς ἀγάλματος εὑρέθη πλησίον τοῦ προπύλου τοῦ ὄλου τεμένους¹ — δὲν δέχομαι δμως ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Μελίτῃ τεμένους τοῦ Ἡρακλέους διὰ πολλοὺς μὲν ἄλλους τοπογραφικοὺς λόγους, οὓς θὰ ἥτο μακρὸν

Εἰκ. 30.

Εἰκ. 31.

καὶ ὅλως περιττὸν νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα, μάλιστα δὲ διότι ἡ παρουσία τοῦ ἐν λόγῳ τετρακιονίου δύναται ἄλλως καὶ πολὺ πιθανώτερον νὰ ἔξηγηθῇ ώς ἔξης:

Κατ' ἕμε τὸ ἀμέσως πρὸ τοῦ μόνου πλουτωνείου χάσματος ἢ σπηλαίου τοῦ βράχου τοῦ Ἀρείου Πάγου (Εἰκ. 30) κείμενον μέγα ἱερὸν ἐν τρισδιάστασι καὶ τριγωνικὸν τέμενος (Εἰκ. 31 καὶ 29), τὸ περιβαλλόμενον πρὸς δυσμὰς μὲν ὑπὸ τῆς πρὸς τὰ Προπύλαια

¹ Watzinger: Ath. Mitt. XXIX 1904, 237.

τῆς Ἀκροπόλεως ἀνερχομένης ὁδοῦ (*στενωποῦ*), πρὸς βορρᾶν δὲ ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀναγούσης ὁδοῦ καὶ πρὸς ἀναντολὰς ὑπὸ ὁδοῦ ἀγούσης πρὸς τὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ σπηλαίου τοῦ Ἀρείου Πάγου μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι χῶρον τοῦ ἐν τῷ χάσματι κυρίου Ἀϊδωνείου—οὐδὲν ἄλλο ἥτο ἀρχικῶς ἢ ἐν τῶν Ἱερῶν τοῦ μέχρι τοῦδε ἀγνοούμενου Ἀϊδωνείου χώρου, ἥτοι τοῦ παρὰ τὸν Ἀρείον Πάγον τεμένους τοῦ Πλουτωνίου¹, τοῦ ἥδη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου καταργηθέντος ἀπὸ τῆς—ἔνεκα τοῦ ἐν αὐτῷ ἀρχικοῦ τάφου τοῦ Οἰδίποδος—μεταθέσεως τοῦ ἐν φύῳ τάφος οὗτος ἔκειτο Πλουτωνείου τούτου εἰς Κολωνὸν τὸν Ἰππιον², διατηρηθείσης τῆς ἀπὸ τοῦ παραμελαντος ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀνωτάτου δικαστηρίου ἀναποσπάστου λατρείας τῶν Σεμνῶν θεῶν, ἥτοι Ἀθηναϊκῶν Ἐρινύων, πιθανῶς ἐν τῷ πρὸ τοῦ μεγάλου σπηλαίου τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ Ἀρείου Πάγου τριγωνικῷ Ἱερῷ (Ἑκ. 29), ἐνθα, κατ' ἡμές, καὶ οὐχὶ ἐν τῷ βορειοανατολικῷ «ὑπὸ σεισμοῦ κρημνισθέντι καὶ διὰ τοῦτο ἀφανισθέντι» κατὰ τοὺς νεωτέρους τοπογράφους, ἀνυπάρκτῳ δημοσὶ ἐν πάσῃ ἐποχῇ χάσματι, δέον νὰ ξητηθῇ, ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Παυσανίου τούλαχιστον, τὸ δὲ αὐτοῦ ἀναφερόμενον (I, 28, 6) ὡς κείμενον «πλησίον» τοῦ λόφου Ἀρείου Πάγου «ἱερὸν θεῶν, δέ καλοῦσιν Ἀθηναῖοι σεμνάς, Ἡσίοδος δὲ Ἐρινῦς», ἐν φύῃ ἔκειντο, ἐπὶ Παυσανίου πλὴν τῶν πᾶν ἄλλο ἢ φοβερῶν τὴν ὅψιν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αἰσχύλου ἀγαλμάτων αὐτῶν, ἀγάλματα «θεῶν τῶν δημοσίων», δνομαστὶ δὲ Πλουτωνος, Ἐρμοῦ καὶ Γῆς. Ἐν τῷ Ἱερῷ τούτῳ κυρίως ἔθυον ἐπὶ Παυσανίου ἀναχωροῦντες δσοι ἥθωντο ὑπὸ τυῦ πλησίον κειμένου δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου, «ἔθυον δὲ καὶ ἄλλως ζένοι τε δημοίως καὶ ἀστοί». Ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ ἐδεικνύετο καὶ «μνῆμα Οἰδίποδος», ἥτοι τὸ ἀρχικὸν μνῆμα τοῦ Θηβαίου βασιλέως, οὐ τὰ δστὰ ἐκρύβησαν κατόπιν ἐν τῷ νέῳ μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Πεισιστρατείου περιβόλου προπυργίῳ λόφῳ τῶν Ἀθηνῶν Κολωνῷ τῷ Ἰππίῳ.

Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, τὸν ἐν τῷ παρὰ Frickenhaus (σ. 135 εἰκ. 4) σχεδίῳ τοῦ ἀκριβῶς ὑπὸ τριόδου περιβαλλομένου κατ' ἀκολουθίαν τρία πρόσωπα ἔχοντος Ἱεροῦ (Ἑκ. 29) οἶκον τοῦ προαυλίου θεωρῶ ὡς ναὸν τῆς θεᾶς Ἐκάτης τῆς τῶν «τριόδων ἐπόπτου» καὶ τριοδίτου³ καὶ ἐνοδίας⁴ καὶ καταχθονίας⁵ τῶν Πλουτωνείων τῆς ἐν Ἀθήναις καὶ Τριγλανθίνης καλουμένης ἐκ τῆς θέσεως Τριγλης⁶ (= ἰχθὺς θαλάσσιος καὶ τόπος τις: Ἡσύχιος ἐν λ. τριγλα) τῆς οὐχὶ τόσον τὸν ἰχθὺν τριγλη τηματινούσης, ὅπον θέσιν τριγληνον, δηλαδὴ τριόδοθαλμον, δὲ ἐστι τριπρόσωπον⁷,

¹ Lolling, Topogr. σ. 331, σημ. — Σβορῶνος, Εθν. Μουσεῖον σ. 886.

² Wilamowitz, Aus Kydathen σ. 103, 11. — Σβορῶνος ε. ἀ. σ. 387.

³ Κορνοῦτος 34 σ. 208. — Gruppe, Gr. Myth. 1291¹.

⁴ Gruppe ε. ἀ. 1289².

⁵ Gruppe ε. ἀ. 1320³.

⁶ Αθην. VII, 325. Ἀθήνησι δέ καὶ τόπος τις Τριγλα καλεῖται, καὶ αὐτόθι ἐστιν ἀνάθημα τῇ Ἐκάτῃ Τριγλανθίνῃ. Διὸ καὶ Χαρικλείδης ἐν Ἀλύσει φησὶ δέσποτον⁴ Ἐκάτη, τριοδίτη, τριμορφε, τριπρόσωπε, τριγλαῖς κηλευμένα. Ησυχ. ἐν λ. Τριγλα, ἰχθὺς θαλάσσιος καὶ τόπος τις. Εὐσταθ. εἰς Ιλιάδ. Υ. 71. — Hiller, Eratosth. carm. rel. 32.

⁷ Gruppe, Gr. Myth. 1290⁵.

τρίστρατον, οία ἀκριβῶς είναι ἡ θέσις ἢ ὅπερ τοῦ τριγωνικοῦ τούτου ἱεροῦ τῆς τριπροσώπου καὶ τριοδίτου καταχθονίας θεᾶς Ἐκάτης κατεχομένη, θεᾶς προπυλαίας τῶν Πλουτωνείων χώρων, εἰς οὓς τόσον ἀρμόζει ὡς «καταχθονία», «ψυχαῖς νεκύων μεταβακχεύονσα» (¹Ορφ. Υμ. 1, 3), «ἔρχομένα νεκύων ἀνὰ τὴν ἡρία καὶ μέλαν αἷμα» (Θεοκρ. ΙΙ, 12), «ἀν νέκυας στείχουσα κατ’ ἡρία τεθνητῶν, αἷματος ἴμειρουσα» (²Ιππολ. Υμν. Ἐκ. 5). Παράβαλε δὲ καὶ τὸν δμοιον τὸ μέγεθος καὶ δμοίως πρὸ τοῦ Πλουτωνείου χάσματος σπηλαίου κείμενον ἐν Ἐλευσῖνι ναὸν τῆς αὐτῆς προπύλου τῶν χθονίων θεῶν Ἐκάτης³.

Πρὸ τοῦ ναϊσκου τούτου τοῦ ἐν λόγῳ πλουτωνείου τὴν φύσιν μεγάλου τριγωνικοῦ τεμένους τῶν Ἀθηνῶν θὰ ὑπῆρχε βεβαίως ἐξ ἀργῶν λίθων ἀρχαϊκός τις βωμὸς ἢ βόθρος τῆς τόσον εἰς τὸ αἷμα ἀρεσκομένης θεᾶς ταύτης.

Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὸν δπισθεν τοῦ ναϊσκου τούτου χῶρον, τὸν ὡς Πλουτωνείον ἢ Ἀἰδώνειον πανταχόθεν, ὡς ἐν Ἐλευσῖνι, κλειστόν, εὔρισκομεν ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐν τῷ Πλουτωνείῳ τῆς Ἐλευσίνος, μέγαν βόθρον ἢ φρέαρ, καταβάσιον δηλαδή, ὡς τὸ ἐν Ἐλευσῖνι, ἐν ᾧ ἔκρυπτοντο τὰ ἱερὰ ὑπὸ τῶν ἱεροφαντῶν⁴.

Τὴν πρὸς τὸν Β. τοῖχον ἔρειδομένην μεγάλην ἐσχάραν θεωρῶ ὡς τὴν ἀρχικὴν τῶν Σεμνῶν θεῶν. Ἡ τῆς γωνίας ἱερὰ ληνὸς ἔξιγενται λαμπρῶς ἐν τῷ Πλουτωνείῳ τούτῳ χώρῳ, ἃν ἐνθυμηθῶμεν διτὶ δ τῶν Πλουτωνείων μυστηρίων μέγας τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων κυνηγὸς (ζα - ἄγρεὺς) Πλούτων δ Ζαγρεὺς τῶν Ἀθηναίων τῶν χρόνων τοῦ Αἰσχύλου οὐδὲν ἄλλο ἢ το ἀυτὸς δ θεὸς τοῦ οἴνου Διόνυσος⁵.

η') *Μνῆμα Οἰδίποδος* ὑπὸ τὸν Ἀρειον Πάγον. — 'Ορέστης καὶ Πυλάδης πρὸ τοῦ ἱεροῦ τῶν Σεμνῶν θεῶν τοῦ Αρείου Πάγου. — Τάφος Οἰδίποδος ἐν τῷ χάσματι Κολωνοῦ τοῦ Ιππίου.

Τέλος τὸ πάντων χαρακτηριστικώτερον τετρακιόνιον, ἀφ' οὗ ὀρμήθημεν, είναι κατ' ἐμὲ ἡ ἐν σμικρῷ συμβολικῇ ἀντιγραφὴ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν ἐκ τῶν εἰς τὴν δίωξιν τοῦ Ορέστου ὑπὸ τῶν Ἐρινύων καὶ τὴν εἰς τὸν Ἀρειον Πάγον κατατρυγὴν αὐτοῦ ἀναφερομένων ἀγγειογραφιῶν (Εἰκ. 32) τετρακιονίου τοῦ σκέποντος τὸν δελφικὸν δμφαλόν, ἥτοι τὸν τάφον τοῦ Πύθωνος, διν ὡς ἄσυλον ἐνηγκαλίσθη δ ταλαιπωρος Ορέστης φρουρούμενος, ἵνα μὴ πρὸ τῆς δίκης διαφύγῃ, ὑπὸ τῶν μέχρι τοῦ Αρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν καταδιωξασῶν αὐτῶν Ἐρινύων⁶.

Διὰ τοῦτο δὲ φρονῶ διτὶ τοῦ τετρακιονίου τοῦ Αθηναϊκοῦ τούτου ἱεροῦ τῶν Σεμνῶν θεῶν τοῦ Αρείου Πάγου τὸ κέντρον κατεῖχεν δμφαλός (πρβλ. εἰκ. 27) καὶ οὐχὶ δ προσδοκώμενος βόθρος φρέατος Πύλης Ἄδου, δν βόθρον εῦρομεν ἡδη ἐν τῷ αὐτῷ ἱερῷ εἰς ἄλλο μέρος κείμενον.

¹ ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σ. 356.

² ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 336.

³ Preller - Robert, Gr. Myth. σ. 85.

⁴ Compte Rendu de St. Petersburg. Atlas 1868 pl. VI. Stephani p. 349. — Reinach, Rép. des vases I, 19.

Απετελεῖτο δηλαδὴ κτίσμα σμικρόν, τετράκιον, δμφαλὸν σκέπον καὶ δὴ ἀπαράλλακτον πρὸς τὸ γνωστὸν ἡμῖν ἐκ πλείστων ἀλλων τάφους εἰκονιζόντων μνημείων, οἷα π. χ. εἶναι τὰ ἔξης:

Ἐπὶ νομισμάτων τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. τῆς ἐπὶ τοῦ Εὑρίπου τῆς Εύβοίας κειμένης Χαλκίδος¹, εἰκονιζόντων κατ' ἐμὲ τὸν διάσημον ἀποθάντα ὡς κενήριον τάφον τῆς ἐν τῇ ἐπὶ τῆς καταντικρὺ δχθῆς τοῦ στενοῦ τοῦ Εὑρίπου κειμένη Αὐλίδι θυσιασθείσης Ἰφιγενείας (ἴδε ἀνωτέρω σ. 26). Ἀληθῶς ἐν τῇ ἐπὶ γνωστῆς τεφροδόχου ἐτρουσκικῆς κάλπης² παραστάσει τῆς σφαγῆς τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλίδι εἰκονίζεται ἀπαραλλάκτως καὶ δὴ προληπτικῶς παρὰ τὸν βωμὸν δ τόσον διάσημος μέλλων ν' ἀποθῆ ὡς κενήριον τάφος αὐτῆς ὡς δμφαλὸς ἐν πανομοίῳ σμικρῷ τετρακιονίῳ μετὰ μόνης τῆς προσθήκης χθονίου δφεως περὶ τὸν δμφαλόν. “Οτι δὲ ἀρχικῶς τοιοῦτον δμφαλόμορφον ἐφαντάζοντο οἱ ἀρχαῖοι τὸ κενήριον τῆς Ἰφιγενείας διδάσκει ἡμῖν προσθέτως μελανόμορφος ἀγγειογραφία³ (Εἰκ. 33) ἀγγείου εὑρεθέντος

Εἰκ. 32.

Εἰκ. 33.

ἐν τῇ Ἀιτιαῇ, εἰκονιζόντος δὲ δύο Σατύρους σεβίζοντας δμφαλόν, ἐφ' οὐ ἐπικάθηται μὲν προστάτης ἀετὸς τοῦ Διός, εἶναι δὲ ἔζωγραφημένη, δλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς παρειᾶς αὐτοῦ καταλαμβάνοντα, ἡ δὲ τῆς Ἰφιγενείας σφαγεῖσα καὶ ταφεῖσα ἐν τῷ κενηρίῳ ἱερὰ ἔλαφος τῆς Ἀρτέμιδος!

Ἀπαράλλακτον τετρακιόνιον μετ' δμφαλοῦ ἐν αὐτῷ περιελισσομένου ὑπὸ χθονίου δράκοντος εἰκονίζει τὸ ἡμισυ τῶν περὶ τὸ 86 π. Χ. κοπέντων ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων τῆς ὁμαλῆς οἰκογενείας Ῥουνδρίας⁴, ἐνῷ τὸ ἔτερον ἡμισυ αὐτῶν εἰκονίζει μέγα νεκρικὸν ἄρμα, πολυτελές ὡς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κομίζον

¹ Roscher, Neuε Omphalosstudien (1915) πίν. II, 17 - 18. (= Imhoof - Blumer, Antike griech. Münzen (1918) σ. 10, πίν. I, 2 καὶ τοῦ αὐτοῦ Monnaies Grecques, 222, ἀρ. 60 - 64 πίν. I, 3.

² Roscher ἐνθ. ἀνωτ. σ. 63. πίν. IV, 8. = Brunn - Körte, Rilievi d. urne etrusche II, πίν. XCIV, 2.

³ Roscher ἐ. ἀ. πίν. VII, 2α - 2β.

⁴ Roscher ἐ. ἀ. πίν. II, 22 καὶ 23.—Babelon, Monnaies consulaires II, 408 - 409 ἀρ. 6 - 7. Grueber, Coins of the Roman Republic I, σελ. 318, σημ. 2.

προφανῶς τὰ λείψαντα τοῦ ὑπὸ τὸν διμφαλὸν τοῦ τετρακιονίου τοῦ ἔτέρου ήμίσεος τῶν νομισμάτων ταφέντος ἥρωος (*Ἄσκληπιοῦ*);.

Τὰ ἀνωτέρω, ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα, τετρακιόνια ἐντελῶς κατενώπιον εἰκονιζόμενα παρουσιάζουσι φυσικὰ μόνον τοὺς δύο ἐμπροσθίους τῶν τεσσάρων κιόνων αὐτῶν πάντοτε, ὡς πάντων τῶν Ἱερῶν τετρακιόνων, ἀρραβδώτων. *“Οτι δῆμως πρόκειται περὶ τετρακίνος καὶ δὴ ἀνευ τοίχων σηκοῦ κτίσματος διδασκόμεθα ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης ἀγγειογραφίας (Εἰκ. 32), εἰκονιζούσης σαφῶς τὸ πρωτότυπον πάντων τῶν νεκρικῶν τούτων τετρακιονίων, ἦτοι τὸν ἐν Δελφοῖς διμφαλόμορφον τάφον τοῦ Πύθωνος. Ἀληθῶς ἀρχαῖα κείμενα διδάσκουσιν ἡμᾶς δτι ἀμέσως παρὰ τὸ χάσμα γῆς τοῦ ἀδύτου, ἦτοι παρὰ τὸ Πλουτώνειον Καταβάσιον τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἰδρυμένος διμφαλὸς τῆς Γῆς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ δι τάφος τοῦ Πύθωνος (*Ἡσυχ. ἐν λ. τοξίου βουνὸς... καὶ δι διμφαλὸς τῆς γῆς τάφος ἐστὶ τοῦ Πυθῶνος*. — Varr. 7, 17 p. 97 ἔκδ. Götz-Schöll: διμφαλὸν *quem Pythonos aiunt esse tumulum*), κατ’ ἄλλους δὲ τοῦ Διονύσου (Τατιαν. κ. Ἐλλ. 8. 251: δ δὲ διμφαλὸς τάφος Διονύσου [Ζαγρέως;])¹.*

Τοιούτους ἄλλως τε διμφαλοῦ σχῆμα ἔχοντας τάφους γνωρίζομεν ἡδη ἀρχετοὺς ἐκ τῆς πραγματικότητος τῶν ἀρχαίων νεκροταφείων. Πάντων δὲ τούτων σπουδαιότερος είναι δι πιθανώτατα ἐπίσης ὑπὸ τοῦ τετρακιονίου στεγαζόμενος μαρμάρινος ἐπὶ τετραγώνου μετὰ θριγκοῦ πέριξ βάσεως ενδισκόμενος διμφαλὸς τοῦ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ Κεραμεικοῦ τεμένους τῆς ἐν μέσῳ τῶν τάφων ὡς Ἐνοδίας λατρευομένης πλουτωνείου θεᾶς Ἐκάτης². Τοῦτον δι μὲν Brückner³ χαρακτηρίζει ἄπλως ὡς «*eine omphalosartige Eschara*», ἐνῷ πραγματικῶς οὐδὲν ἄλλο είναι ἢ διερός διμφαλόμορφος τάφος ἀγνώστου τινὸς ἡμῖν τοπικοῦ ἥρωος τοῦ Κεραμεικοῦ. Συνήθεις τάφους, τὸ πρωτογενὲς σχῆμα διμφαλοῦ γῆς ἢ μαρμάρου ἔχοντας, ἔχομεν ἡδη πολυαριθμούς⁴, ἔτι δὲ πολυαριθμοτέρους ἐπὶ ἀγγειογραφιῶν διμφαλούς, οἵτινες δύνανται νὰ ἔρμηνευθῶσιν ὡς πανάρχαιοι τάφοι μυθολογικῶν ἥρωων. Παραδεχόμενος δὲ ἐντελῶς τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην τῆς Harrison ενδίσκω ἀνεπιφεγγεῖς τὰς κατ’ αὐτῆς ἀντιρρήσεις τοῦ διαπρεπεστάτου μυθολόγου W. Roscher, ἡησμονοῦντος δτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἱερεῖς, προκειμένου περὶ τοιούτων ἀρρήτων καὶ εὐστόμων Ἱερῶν παναρχαίων τάφων, οὓς παντοιοτέρως ἔκρυπτον — παράδειγμα δι δεύτερος ἐπὶ τοῦ Κολωνοῦ τάφος τοῦ Οἰδίποδος — σπανίως ἔλεγον τὴν ἀλήθειαν ἄλλοις ἢ τοῖς μεμυημένοις, διὸ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων κειμένων χαρακτηρίζουσι τοὺς τοιούτους παναρχαίους Ἱεροὺς τάφους ἄλλως ἢ ὡς δτι πράγματι ἐλογίζοντο.

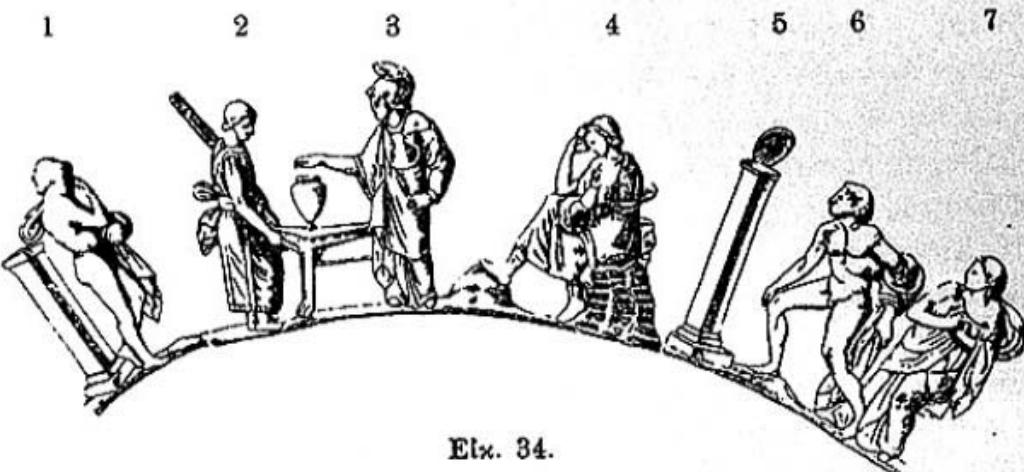
¹ Roscher, Omphalos σ. 67 κέξ.

² Φιλοστρ. Βίος Ἀπολλ. Τυν. IV, 18: *καθιδρύσας οὖν αὐτὸ (τὸ ἐπιτύμβιον ἅγαλμα)... καὶ ιερὸν περὶ αὐτὸ βαλόμενος, δσον οἱ τὴν Ἐνοδίαν τιμῶντες κτλ.*

³ Der Friedhof am Eridanos (1909) σελ. 45 εἰκ. 19 καὶ 21.

⁴ Roscher, Omphalos σ. 115 κ. ἔξ. — Jane Harrison, JHST. XIX (1899) σ. 225 κ. ἔξ., ἡ αὐτὴ ἐν BCH. XXIV (1900) σ. 254. — Rohde, Psyche¹ I σ. 132. — Karo: Dict. des ant. grecques et rom. τόμ. I, 197. — Svoronos ΔΕΝΑ XIII (1911) σ. 318 κ. ἔξ.

Εύτυχῶς ἔχομεν διλόκληρον σειρὰν μνημείων, πιστούντων δτι ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν "Ἀρειον Πάγον κειμένῳ ιερῷ τῶν Σεμνῶν θεῶν ὑπῆρχε τάφος ἔχων ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τετρακιονίου διμφαλὸν σκέποντος! Οἱ Βρυνν καὶ Κόρτε ἐδημοσίευσαν¹ ὑπὸ τὸν τίτλον Due prizionerī μεγάλην σειρὰν ἀναγλύφων ἐτρουσκικῶν νεκρικῶν τεφροδόχων καλπῶν, εἰκονιζόντων δύο νεανίας ὑπὸ φυλακὴν ἢ δεσμίους, ὃν μεταξὺ ἴδρυται καὶ τὸ ἐν λόγῳ μετ' διμφαλοῦ τετρακιονίου κτίσμα (Εἰκ. 37). Ἡ μέχρι τοῦδε μὴ ἐπιτευχθεῖσα ἕρμηνεία τῆς ὡς αἰνιγματικῆς φαινομένης παραστάσεως ταύτης, δυναμένη δὲ νὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ τετρακιονίου, εἶναι ἡ ἔξῆς: Πρόκειται περὶ τῆς δίκης ἢ μᾶλλον τοῦ καθαρμοῦ τοῦ Ὀρέστου καὶ Πυλάδου πρὸ τοῦ ὑπὸ τὸν "Ἀρειον Πάγον τεμένους τῶν Σεμνῶν θεῶν

Εἰκ. 34.

Εἰκ. 35.

Ἐρινύων, ἡ δὲ παράστασις ἀντιγράφει ἐν πολλοῖς τὴν ἐκ καθαρῶς Ἑλληνικῶν μνημείων (Εἰκ. 34-35) γνωστὴν δίκην τοῦ Ὀρέστου πρὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου² μετὰ τῆς νέας σπουδαίας, ἀλλ' εὐεξηγήτου διαφορᾶς, δτι κατηγορούμενος δὲν εἶναι μόνος ὁ Ὀρέστης, ἀλλὰ καὶ ὁ πράγματι προτρέψας καὶ συμπράξας εἰς τὸν φόνον τοῦ Αἴγισθου καὶ τῆς Κλυταιμήστρας κατ' ἀκολουθίαν συνένοχος καὶ συναυτουργὸς τοῦ φόνου—φίλος αὐτοῦ Πυλάδης. Οὔτος, καθ' ἥν στιγμὴν ἐφόνευεν

¹ Rilievi d. urne etrusche II σ. 160 κ. ἑξ. pl. LXXV, 1-2. LXXVI, 34. LXXVII, 5-6 καὶ LXXVIII 7-8.

² ΔΕΝΑ τόμ. XVI, (1914), 257 κέχ. πίν. X.

δ Ὁρέστης τὸν Αἴγισθον, φονεύσας τοὺς παῖδας τοῦ Ναυπλίου βιηθοὺς ἐλθόντας τῷ Αἴγισθῳ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐν τοῖς Προπυλαίοις τῶν Ἀθηνῶν γραφῆς (Παυσ. I, 22, 6) δίκαιον ἦτο τὰς αὐτὰς συγχρόνως νὰ δώσῃ δίκαιας ἐν Ἀθήναις, ὅπως καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν ἀποδεικνύεται¹ καὶ ὑπὸ τοῦ ὡς βάσις τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν ἐτρουσκικῶν ἀναγλύφων χρησιμεύσαντος ἀγνώστου ήμιν δράματος ἥ οἰασδήποτε ἄλλης πηγῆς σαφῶς μαρτυρεῖται.

Ἐρμηνεύων ἐν τοῖς ἔξης παραπέμπω εἰς τὸν Βρυτόνα καὶ Κόρτε πίνακας LXXV, 1-2, LXXVI, 3-4, LXXVII, 5-6 καὶ LXXVIII, 7-8 σημειῶν μόνον τὸν αὐξόντα ἀριθμὸν τῶν εἰκόνων τῶν 8 κυρίων ἀναγλύφων, ὃν τρία παραθέτω ἐνταῦθα (Εἰκ. 36-38).

Οἱ νεαροὶ φύλοι Ὅρέστης καὶ Πυλάδης κάθηνται περίλυποι (Εἰκ. 35), σχεδὸν πάντοτε δεσμευμένας ἔχοντες τὰς χεῖρας καὶ εἰς βαθείας σκέψεις βυθισμένοι, διὸ μὲν (ἀρ. 6-7) ἐπὶ τῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις δικαστηρίου τοῦ Ἀρείου Πάγου δύο περιφήμων ἀργῶν λίθων, τῆς "Υδρεως καὶ Ἀναιδείας, οὓς γνωρίζομεν ἐκ τε τοῦ κειμένου τοῦ

Εἰκ. 36.

Παυσανίου καὶ ἐκ τῶν τὰς δίκαιας τοῦ Ὅρέστου (Εἰκ. 34-35) καὶ Κεφαλού εἰκονιζόντων ἐλληνικῶν μνημείων². Περὶ ἀμφοτέρων τῶν ὑποδίκων τῆς εἰκόνος 36 δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀντιγράφουσι τὴν ἐπὶ τοῦ ἀγγείου Corsini³ τῆς δίκης τοῦ Ὅρέστου εἰκονιζομένην μορφὴν ὑπὸ ἀρ. 4 (Εἰκ. 34). Τὸ αὐτὸν ἀγγεῖον περιέχει καὶ δύο ἄλλας μορφὰς (1 καὶ 7) ἀντιγραφομένας ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ ἐτρουσκικῶν ἀναγλύφων. Καθ' ὅλας τὰς ἄλλας περιστάσεις πλὴν τῆς τελευταίας (ἀρ. 8), περὶ ἣς κατωτέρω (Εἰκ. 38), οἱ ὑπόδικοι κάθηνται δέσμιοι ἐπὶ δικαστικῶν σκαμνίων, ἀντικαθιστώντων διὰ τὸ προχειρότερον καὶ γνωστότερον τοὺς παναρχαίους τοῦ δικαστηρίου λίθους.

Τοὺς ὑποδίκους τούτους καθαγιάζουσι πρὸς θυσίαν ἥ μᾶλλον καθαΐσουσι πρὸς ἔξαγνισμὸν διὰ καθαρμοῦ ἥ φόνου δύο ξιφήρεις ἀλλὰ μὴ φοβεραὶ Σεμναὶ καὶ συμπαθῶς ἔχουσαι πρὸς αὐτοὺς θεαὶ ἥ θέρειαι, σπένδουσαι τῇ δεξιᾷ ἐκ φιαλῶν

¹ Roscher Myth. Lex. ἁ. λ. Pylades.

² ΔΕΝΑ τόμ. XVI (1914) 227 κ.ἔξ. εἰκ. 1 καὶ πίν. X.

ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν οίνον ἢ καθαρτήριον ὕδωρ — ὡς δὲ Ἀπόλλων τῶν Ἑλληνικῶν ἀγγειογραφιῶν ἄγνιζων τὸν αὐτὸν Ὁρέστην¹ — καὶ τῇ ἀριστερᾷ ξίφος γυμνὸν κρατοῦσαι, σύμβολον τῶν τιμωρῶν Ἐρινύων.

Ἐνίστε παρὰ τοὺς δύο δεσμώτας ἐμφανίζονται ὡς φύλακες ἢ κατήγοροι ἢ διῶκται ἀνὴρ τις ἐτρουσκικῶς ἐνδεδυμένος χιτῶνι (ἀρ. 2) ἢ ἀνὴρ χλαμυδοφόρος, γυμνώνων τὸ ξίφος παρὰ τῷ ἐνὶ ὡς φύλαξ καὶ Ἐρινύς, ὡς διώκτης τοῦ ἄλλου (ἀρ. 3), ἢ δύο χιτωνοφόροι συγχρατοῦντες τοὺς δεσμώτας (ἀρ. 4) ἢ Ἐρινύς κυνηγὸς ἀνθρώπων παρὰ τῷ ἐνὶ καὶ ἀνὴρ γυμνὸς χλαμυδοφόρος ἐπὶ κιονίσκου ἐφειδόμενος καὶ τὸν ἔτερον τῶν ὑποδίκων ἐπιβλέπων (ἀρ. 5). Πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται, κυρίως αἱ κυνηγοὶ Ἐρινύες, ἔχουσι τὰς ἀντιστοίχους αὐτῶν ἐπὶ τῶν καθαρῶν ἔλληνικῶν παραστάσεων τῆς δίκης τοῦ Ὁρέστου (Ἑλ. 34-35). Τὰς συμπαθῶς ἔχούσας (ἰδὲ κυρίως ἀρ. 7) πρὸς τοὺς διωκομένους νέους σεμνὰς καὶ ὡς δκνούσας

Ἑλ. 37.

νὰ προβῶσιν εἰς τὴν διὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν ἔξαγνισιν τοῦ ἐγκλήματος ἔρχεται ἐνίστε νὰ παροτρύνῃ πρὸς ἐκτέλεσιν Ἐρινύς πτερωτὴ καὶ δαδοῦχος ὡς ἐπὶ τῶν ἔλληνικῶν μνημείων (ἀρ. 6 = εἰ. 36).

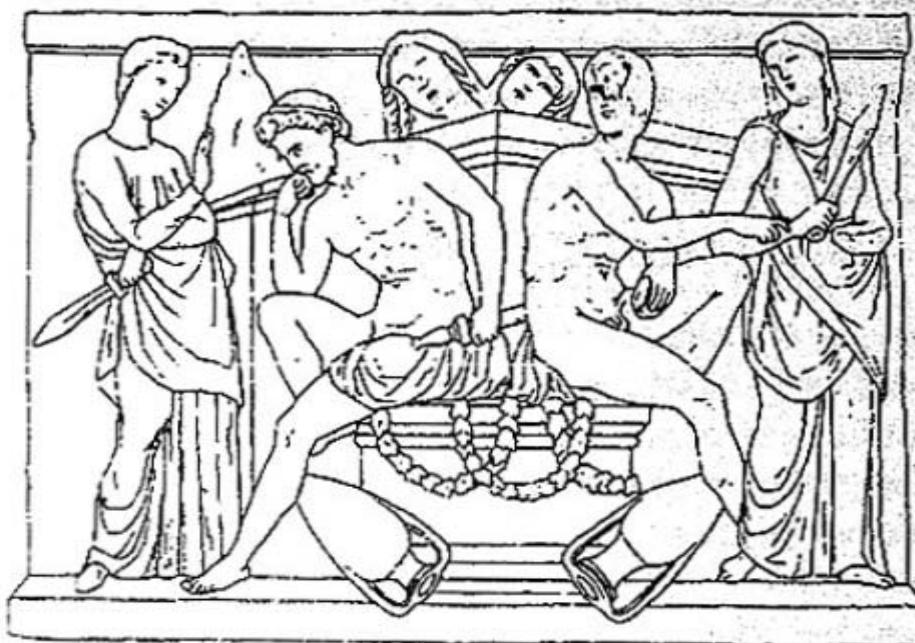
Τὸν τόπον, ἔνθα συμβαίνει ἡ σκηνὴ αὕτη, χαρακτηρίζει ὡς Ἱερὸν πρῶτον μὲν βωμὸς τετράγωνος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς κείμενος (ἀρ. 5 καὶ 6 = εἰ. 36) ἐνίστε πρὸ πύλης μικροῦ ναοῦ, ὡς οἱ τοῦ Πλούτωνος Ἐλευσινιακοὶ ναοί, ἐρμητικῶς, ὡς αὐτοί, κλειστοῦ (ἀρ. 1). Ἐνίστε τὸ κέντρον κατέχει μόνη ἡ ἐν λόγῳ Ἱερὰ κλειστὴ πύλη (ἀρ. 4), χαρακτηρίζουσα τὸν Ἱερὸν χῶρον ὡς Πύλην "Ἄδου κλειστοῦ (Ἀπροσίτου) Πλούτωνείου χώρου, οἷον εἶναι καὶ τὸ Ἱερὸν ἥμῶν, ἐν δὲ εὑρέθη τὸ τετρακιδνιον. Ἄντει τῆς πύλης ταύτης τοῦ χθονίου Ἱεροῦ τίθεται ἐνίστε δὲ τῇ αὐτῇ κεντρικῇ θέσει πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ χώρου, πρὸ τοῦ δποίου γίνεται ἡ δίκη, τὸ δμφαλδὺν καλύπτον σμικρὸν τετρακιδνιον (Ἑλ. 37), δπερ εἴδομεν δει-

¹ Reinach, Rép. des vases peints I, 58, 182, 276 κτλ.

ἐν τῇ θυσίᾳ τῆς Ἰφιγενείας εἰκονίζει κενήριον τάφον, ἐνταῦθα δὲ πάντως οὐδὲν ἄλλο δυνάμενον νὰ σημαίνῃ ἢ τὸ ἀναφερόμενον ὡς ὑπάρχον ἐν τῷ ὑπὸ τὸν Ἀρειον Πάγον κειμένῳ λερῷ τῶν Σεμνῶν Ἐρινύων «μνῆμα Οἰδίποδος».

Χάριν συντομίας δὲ αὐτὸς χῶρος τῆς δίκης χαρακτηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀναγλύφων 3 καὶ 7 τῆς αὐτῆς σειρᾶς ὡς Πλουτώνειος διὰ κίονος ὁαβδωτοῦ, τὸ κέντρον τῆς σκηνῆς κατέχοντος, ἐφ' οὗ εἶναι τεθειμένη νεκρικὴ τεφροδόχος κάλπη σχήματος ἐλευσινιακοῦ μυστικοῦ κέρχνου (ἀρ. 3) ἢ διώτου κάλπης (ἀρ. 7).

“Απαξ μόνον (Εἰκ. 37) ἐν ἐνὶ τῶν ἀκρων εὑρηται στήλη ὁαβδωτή, διμφαλόσχημον κῶνον φέρουσα, ητις ὡς καὶ ἡ ἐπὶ ἐτέρου ὑψηλὴ τετράγωνος στήλη, ἐφ' ἣς στηρίζεται εἰς τῶν κατηγόρων ἔχουσι τὰς ὅμοιας των ἐν τῇ παραστάσει τῆς δίκης τοῦ Ὁρέστου ἐπὶ τοῦ ἀγγείου Κορσίπι (1 καὶ 5).

Εἰκ. 38.

Τὴν ἐρμηνείαν ἡμῶν ταύτην, διτὶ πρόκειται περὶ ἔξαγνισμοῦ τοῦ Ὁρέστου καὶ Πυλάδου πρὸ τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀρειον Πάγον πλουτωνείου τριγωνικοῦ τεμένους τῶν Σεμνῶν θεῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἐρχεται λαμπρόνατα νὰ βεβαιώσῃ τὸ ἴδιορρυθμον τελευταῖον τῆς ἐν Ἰόνῳ ἐτρουσκικῆς σειρᾶς ἀνάγλυφον, τὸ μόνον ἀντιγράφον καθαρῶς ἔλληνικῆς τεχνοτροπίας πρωτότυπον (Εἰκ. 38). Ἐν αὐτῇ οἱ δύο ὑπὸ διωξιν ἀνδρες, Ὁρέστης ὁ ἀγένειος καὶ Πυλάδης, ὃ γένεια ἥδη ὡς πρεσβύτερος ἔχων, ὡς καὶ ἐπὶ τινῶν ἔλληνικῶν ἀγγειογραφιῶν¹, ἔχουσι καταφύγει ἐπὶ βωμοῦ χώρου πλουτωνείου (δύο ἀνεπιρραμένοι ἀμφιρρείς χοῶν), ἐνθα φυλάσσονται ἐκ τοῦ πλησίον ὑπὸ δύο φερουσσῶν γυμνά ἔιφη σεμνῶν γυναικῶν, ητοι αὐτῶν τούτων τῶν μηδὲν τὸ φοβερὸν ἔχουσσῶν Σεμνῶν θεῶν Ἐρινύων τοῦ Ἀρείου Πάγου τῶν Ἀθηνῶν. Ο βωμὸς οὗτος δὲν κεῖται, ὡς γράφονται οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ ἀναγλύφου, πρὸ διέρου πολὺ μεγα-

λυτέρου βωμοῦ, ἀλλὰ πρὸ τριγωνικοῦ τὸ σχῆμα καὶ δι' ὑψηλοῦ τοίχου πανταχόθεν ἀσφαλῶς κλειστοῦ ἵεροῦ τεμένους, νεκρικοῦ δὲ χαρακτῆρος ὅντος, ὡς δεικνύει ἡ ἐν αὐτῷ φυομένη κυπάρισσος. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου, ὅπερ κατ' ἐμὲ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ αὐτὸς τοῦτο τὸ τριγωνικὸν Ἀϊδώνειον τέμενος τῆς Ἔκάτης καὶ τῶν Σεμνῶν Θεῶν τοῦ Ἄρειου Πάγου, ὑπερκύπτουσιν ἀπειλητικῶς βλέπουσαι πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καταφυγόντας φονεῖς αἱ κεφαλαὶ τῶν εἰδώλων τοῦ Αἴγισθου καὶ τῆς Κλυταιμήστρας, κεφαλαὶ εἰδώλων νεκρῶν, πρὸς ἃς παράβαλε τὴν ἀνωτέρω (Εἰκ. 25) ἀπὸ τοῦ βόθρου ἀνακύπτουσαν κεφαλὴν τοῦ εἰδώλου τοῦ Τειρεσίου.

Προσθετέον ἐν τέλει ἐνταῦθα δτὶ σειρὰ ἀθηναϊκῶν μολυβδίνων νομισματομόρφων συμβόλων (Roscher, Neue Oimphalosstudien πίν. II, 24, 25, 27, 28) είκονῆς εἰ διπλὸν ἐν σήραγγι (ἀρ. 27) ἡ ὑπὸ ἀψίδος μονῆς ἡ διπλῆς ζηλοτύπως κρυπτόμενον. Ἰσως πρόκειται περὶ φανταστικῆς εἰκόνος τοῦ ἀσφαλῶς ἐν τοῖς ἔγκατοις τῆς γῆς κρύπτομένου καὶ τοῖς πᾶσιν ἀγνώστου δευτέρου τάφου τοῦ Οἰδίποδος ἐν τῷ Ἱππίῳ Κολωνῷ, ἐνθα «νεροτέρων εὔνουν διαστὰν γῆς ἀλύπητον βάθρον» κατέπιεν αὐτὸν¹ ἀκριβῶς ἐν φ χώρῳ ἔκειντο τὰ χαλκᾶ βάθρα, δ χάλκεος οὐδὸς ἡ χαλκόπους οὐδὸς τοῦ ἵππου Κολωνοῦ, ἥτοι αἱ σήραγγες ματαλλείου χαλκοῦ².

θ') Διονύσιον ἐν Λίμναις. — Τάφος Ἡσύχου ήρωος.

Ο Dörpfeld τὸ τριγωνικὸν τοῦτο Πλουτώνειον ἵερὸν ἐταύτισεν ἐπὶ πολλῶν ἀξιολόγων ἐπιχειρημάτων βασισθεὶς πρὸς τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἐν Ἀθήναις ἱερῶν τοῦ Διονύσου, τὸ Διονύσιον ἐν Λίμναις ὡς ἐν ὑδροχαρεῖ τόπῳ κείμενον καλούμενον. Ή ταυτότης αὕτη δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν ὑπὸ ἐμοῦ ὡς πρῶτον προσδιορισμὸν αὐτοῦ ὡς μέρους τοῦ Ἀϊδωνείου ὑποστηριζόμενον. Όλως τούναντίον δ εἰς προορισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος ὑποστηρίζει τὸν ἔτερον, ὡς ἐκ τῶν ἔξης φανήσεται.

Αἱ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας καὶ προσοχῆς διεξαχθεὶσαι ἀνασκαφαὶ τοῦ τριγωνικοῦ τούτου ἵεροῦ ὑπὸ τοῦ Dörpfeld ἀπέδειξαν διὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀρχαιοτάτης κυκλωπείας μέχρι τετραγωνομόρφου πολυγωνικῆς πεισιστρατείων χρόνων τοιχοδομίας δτὶ τὸ πανάρχαιον πλουτώνειον κατ' ἐμὲ τέμενος τοῦτο ὑπέστη πολλὰς κατὰ περιόδους ἀνανεώσεις καὶ μεταβολὰς διαιρεθὲν διὰ καθέτου τοίχου ἐν τοῖς πεισιστρατείοις χρόνοις, ὅτε κατηργήθη τὸ Πλουτώνειον, εἰς δύο μέρη καὶ δὴ τὸ νότιον μικρὸν ἦμισυ, ἐν φ δ ναΐσκος τῆς ὡς φύλακος τοῦ τριγωνικοῦ ἵεροῦ παραμεινάσης τριοδίτον καὶ προπυλαίας Ἔκάτης, καὶ τὸ βόρειον καὶ μεγαλύτερον, ἐν φ κλεισθέντι ἔκτοτε ἐρμητικῶς ἀντὶ τοῦ εἰς τὸν Κολωνὸν μετατεθέντος Πλούτωνος ἔγκατεστάθη ἡ μυστικὴ τοῦ αὐτοῦ μορφή, δηλαδὴ ἡ τοῦ Πλούτωνος Ζαγρέως, τοῦ καὶ Ζαγρέως Διονύσου καλουμένου μετὰ τῆς ἵερᾶς αὐτοῦ ληνοῦ, κληθέντος ἔκτοτε τοῦ ἵεροῦ Διονύσιον τοῦ ἐν Λίμναις μόνον δὲ τὴν 12 Ἀνθεστηριῶνος ἐκάστου ἔτους ἀνοιγομένου πρὸς τέλεσιν τοῦ ἐλευσινιακοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου τῆς βασιλικῆς μετὰ τοῦ Διονύσου, ὅτε καὶ πάλιν οὐδεὶς βέβηλος διφθαλιμὸς ἐπετρέπετο νὰ ἴδῃ τὸ

¹ C. Robert, Oedipus I, 28. — Σθορῶνος ΕΑΜ. σ. 401 - 404.

² Robert ē. d. σ. 24.

ἐν αὐτῷ τελούμενον ‘κατὰ τὰ πάτρια’ ἀρρητον σεμνόν, ἄγιον καὶ ἀρχαῖον μυστήριον, περὶ τῆς φύσεως τοῦ ὅποίου καὶ νῦν οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν ή δτι ἡ βασιλιννα ὑπερχίνετο τὴν Κόρην νυμφευομένην τὸν Διόνυσον Πλούτωνα Ζαγρέα¹. ‘Οτε τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσα τὰς δύο εἰς τὸν μυστικὸν γάμον τοῦτον ἀναφερομένας ἀττικὰς ἐλευσινιακὰς κεραμογραφίας, τὰς κατ’ ἐμὲ εἰκονιζούσας τὴν κόρην κατερχομένην ὡς νύμφην ἀπὸ τοῦ ἀμέσως ὑπερχειμένου Ἐλευσινείου τοῦ ἐν δστει (διερ η ἀρχαιολογικὴ δουτίνα ἔξακολουθεῖ τυφλῶς καλοῦσα Πνύκα!) πρὸς τὸν Διόνυσον τοῦ ἐν Λίμναις Διονυσίου, δὲν ἡδυνήθην νὰ δρμηνεύσω, διατὶ δ Διόνυσος οὗτος κάθηται ἐπὶ (ΔΕΝΑ. Δ' Πίν. ΙΓ', ὑδρία Κύμης: ΔΕΝΑ. Δ' Πίν. ΙΣ'). Νῦν, δτε γνωρίζομεν δτι τὸ κέντρον τοῦ Διονυσίου τούτου, πρώην δ' Ἀιδωνείου, κατεῖχεν τὸ δμφαλοῦ σχῆμα ἔχον μνῆμα τοῦ Οἰδίποδος, ἔννοοῦμεν πληρέστατα καὶ τὴν σπουδαίαν καὶ σταθεράν λεπτομέρειαν ταύτην.

Αἱ αὐταὶ ἀνασκαφαὶ τοῦ τριγωνικοῦ ἱεροῦ ἔδειξαν δτι ἐν δψίμοις ἐλληνικοῖς η πρωΐμοις δωμαῖκοῖς χρόνοις ωκοδομήθησαν ἐπὶ μέρους τοῦ ἱεροῦ αἴθουσαί τινες, ὁν καὶ πάλιν ὑπεράνω ἐκτίσθη τὸ τελεστήριον (*Βακχεῖον*) τῶν τοῦ Β' μ. Χ. αῶνος ‘Ιοβάκχων’. ‘Αν τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον ὡς «ἐντὸς τοῦ περιβόλου» τοῦ ἱεροῦ τῶν Σεμνῶν τοῦ Ἀρείου Πάγου κείμενον μνῆμα Οἰδίποδος ἡτο ἐπ’ αὐτοῦ προσιτὸν η δρατὸν καὶ τίνα ἀκριβῶς μορφὴν εἶχε κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξακριθωθῇ. ‘Ο τελευταῖος περὶ Οἰδίποδος γράψας, ἐμὸς ἀγαπητὸς διδάσκαλος καὶ φίλος καθηγητῆς C. Robert² λέγει περὶ τῶν τάφων τοῦ Οἰδίποδος δτι δ μὲν πρῶτος καὶ ἀρχαιότερος πάντων δ ἐν Ἐτεωνῷ τῆς Βοιωτίας εἶχε κατὰ δύο εἰς αὐτὸν ἀναφερομένας κεραμογραφίας, σχῆμα δμφαλομόρφου τύμβου μετὰ στήλης ἐπ’ αὐτοῦ, φερούσης τὴν περίφημον ἐπιγραφὴν τὴν ἐκ μέρους τοῦ τάφου λέγουσαν δτι ἐπὶ μὲν τῶν νώτων τοῦ τύμβου ἔχει μολόχην καὶ ἀσφόδελον, ἐντὸς δὲ Οἰδίποδα τὸν Λαῖον υίον.

Ἐκ δὲ τῶν σοφῶν παρατηρήσεων τοῦ C. Robert περὶ τῆς ἡλικίας καὶ προτεραιότητος τῶν λοιπῶν δύο ὑπὸ τὸν ‘Ἀρειον Πάγον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰππίου Κολωνοῦ τάφων τοῦ Οἰδίποδος ἐνδιαφέρει ημᾶς κυρίως ἐνταῦθα μόνη η τόσον πιθανὴ ὑπόθεσις αὐτοῦ, η ταυτίζουσα τὸν ὑπὸ τὸν ‘Ἀρειον Πάγον τάφον τοῦ Οἰδίποδος πρὸς τὸν τάφον τοῦ ‘Ησύχου ήρωος, ἀρχηγέτου τοῦ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς λατρείας τῶν Σεμνῶν Θεῶν ἔχοντος παναρχαίου γένους τῶν ‘Ησυχιδῶν, ήρωος, οὐ τὸ ἱερὸν ἔκειτο παρὰ τὸ Ἀιδώνειον ημῶν συμφώνως πρὸς τὸ ἔξῆς πασίγνωστον περίφημον χωρίον (Δίδυμος εἰς Οἰδίπ. Κολ. 489 ἀποσ. 49 Müll): καθάπερ Πολέμων ἐν τοῖς πρὸς Ἐρατοσθένην φησὶν οὕτω· ‘τὸ δὲ τῶν Εὐπατριδῶν γένος οὐ μετέχει ταύτης’, εἰτα ἔξῆς· ‘τῆς δὲ πομπῆς ταύτης ‘Ησυχίδαι, δ δὴ γένος έστι περὶ τὰς Σεμνὰς Θεάς, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχονται καὶ προθύονται πρὸ τῆς θυσίας κριόν ‘Ησύχῳ ἱερόν, ήρω τοῦτον οὕτω καλοῦντες δι’ εὐφημίαν, οὐ τὸ ἱερόν έστι παρὰ

¹ Ψευδοδημοσθ. κατὰ Νεαρχας 75 κέ. — Prott: Ath. Mitt. 1898 σ. 205 κέ. — A. Mommsen, Feste. σ. 391 κέ. — Σβορῶνος: ΔΕΝΑ Δ' σ. 449-469. Πίν. ΙΓ', Β' καὶ ΙΣ'.

² Oedipus. Berlin 1915 Τόμ. Α' σ. 1-4.

τὸ Κυδώνιον' δπερ διορθοῦσιν οἱ (C. O. Müller: *Κυλώνιον*, Lolling: *Πλουτώνιον*, Σβορῶνος: 'Αἰδώνιον'¹ = ΑΪΔΩΝΙΟΝ=ΚΥΔΩΝΙΟΝ).

"Αν κατὰ τὴν εὐφυεστάτην γνώμην τοῦ Robert δὲ εὐφημίαν *Ησυχος* καλούμενος θεὸς εἶναι ὁ πράγματι τὸ ἀντίθετον τῆς ήσυχίας ἀσκῶν, ἀμείλικτος, ἀνήσυχος, διαρκῶς ὑλακτῶν καὶ νεκροὺς καὶ ζώντας ἀποδιώκων τῆς εἰς "Ἄδου εἰσόδου φοβερὸς Κέρθερος (=Πλούτων), τότε τὸ τάφον ἡ χάσμα, δηλαδὴ εἴσοδον καὶ καταβάσιον εἰς "Ἄδου, δηλοῦν τετρακιόνιον μνῆμα ἡ ιερόν, ἐνῷ εὐφε τέλος ήσυχίαν ὁ πολύπλαγκτος καὶ πολυπαθὴς Οἰδίπους, κατέχει θαυμιαστῶς ἀρμόζουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ πράγματι «παρὰ τὸ 'Αἰδώνειον» κειμένου ιεροῦ τῶν ὑπὸ τῶν 'Ησυχιδῶν περιεπομένων Σεμνῶν Θεῶν, ιεροῦ φυλασσομένου, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν χθόνιον κύνα καὶ τὰς ὑλακάς αὐτοῦ τόσον στενῶς συνδεομένης ὑλακτούσης (βανδιζούσης) θεᾶς Ἐκάτης τῆς κυνολογμάτου, σκυλαγέτιδος, σκυλοκαγέιας, σκυλακίτου καὶ φοβερᾶς.

Πόθεν δὲ ἔχουσι τὴν κοινὴν καταγωγὴν καὶ ἔννοιαν τὰ ιερὸν λίθινον δμφαλὸν τάφου ἡ κίονα, ἡ στόμιον ιεροῦ χθονίου βόθρου ἡ φρέατος σκέποντα μικρὰ τετρακιόνια περὶ ὅν ἡσχολήθημεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, διδασκόμεθα ὑπὸ τῆς ἐν τῷ Δικταίῳ ἄντρῳ ἀνακαλυφθείσης προϊστορικῆς ἐκ στεατίτου λίθου τετρακιόνος τραπέζης, τῆς πέμπτον κεντρικὸν κύριον κίονα σκεπούσης, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν ὅμοιών τούτῳ ιερῶν βωμῶν καὶ τραπεζῶν τῶν, ὡς ἥδη ἔδειξεν δὲ Evans (JHSt. 1901 σ. 114 κἄντα 7-11), οὐδὲν ἀλλο οὖσῶν ἡ ιερῶν σκεπῶν θεοτήτων ἀοράτων ἐνοικουσῶν ἐν βαιτύλῳ λίθῳ ἡ κίονι, οἷοι καὶ οἱ ἐπὶ τῶν τάφων πρὸς δήλωσιν τοῦ νεκροῦ τιθέμενοι δυναμένων δὲ καὶ ὅλως ν' ἀπουσιάζουσιν, ἀν' ἀντ' αὐτῶν τὸ τετρακιόνιον σκέπη τὸ στόμιον τοῦ χθονίου βόθρου ἡ φρέστος ἐνῷ ἐνοικοῦσιν οἱ ἔξι αὐτῶν χθόνιοι.

η') *Ἡρακλῆς Χάροψ καὶ σκυταλεὺς (=Κουταλέας).—Ἀστέριον δρος.—Κολυμβῆθραι καὶ βόθροι Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ Ἐπιδαύρῳ.—Φιάλαι αἱ ὑπὸ θόλους, τετρακίονες κρῆναι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ τῆς Καισαριανῆς.*

"Αλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν νῦν εἰς τὸ τετρακιόνιον τῆς Σαισαρίας, τὸ ὑπὸ τῆς ἀγγειογραφίας δηλούμενον ὡς ιερὰ λουτρὰ τῆς Παλλάδος. Τὴν πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν στενὴν αὐτοῦ λατρευτικὴν σχέσιν πιστοῦσι καὶ τὰ λουτά μετὰ πλειόνων τῆς τοῦ Ἡρακλέους μορφῶν μνημεῖα τοῦ καταλόγου τοῦ Frieckenhaus. Οὕτως η παρ' αὐτῷ ὑπὸ ἀρ. 12 κεραμογραφία μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ λαΐνου οὐδοῦ τοῦ τετρακιονίου καθημένου 'Ἡρακλέους ἔχει ἀφ' ἐνδὸς μὲν τὴν, ἦν ἥδη ἐμνημονεύσαμεν, λαμπαδηφόρον Περσεφόνην, εἰς ἡς τὰ βασίλεια κατάγει ἡ τοῦ τετρακιονίου κρήνη, ἀφ' ἐτέρου δὲ Παλλάδα ἐπιθέτουσαν τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τοῦ αὐτοῦ τετρακιονίου πρὸς ἐνδείξιν τῆς πρὸς τὰ ιερὰ λουτρὰ αὐτῆς σχέσεως τοῦ οἰκοδομήματος. 'Η δὲ ὑπὸ ἀρ. 11 τοῦ αὐτοῦ καταλόγου τοῦ Frieckenhaus κεραμογραφία ἡς ἐμνήσθην ἀνωτέρω (εἰκ. 27),

¹ Ετυμ. Μεγ. ἐν λ. Αἰδάνια, θανάσιμα.

είκονιζει τὴν Ἀθηνᾶν ὡς κυρίαν τοῦ τετρακιονίου ἀποθέσασαν παρ' αὐτῷ ἐπὶ τοῦ λαινού οὐδοῦ καὶ τῆς Ἀγελάστου Πέτρας τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀσπίδα, ἐφ' ἣς στηριζομένη κύπτει καὶ συνδιαλέγεται πρὸς τὸν πρὸ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ οὐδοῦ ὡς φύλακα τοῦ τετρακιονίου καθήμενον Ἡρακλέα. Οὗτος δ' ἔχει πρὸ αὐτοῦ μὲν τὸν ψυχοπομπὸν θεὸν Ἐρμῆν τὸν Φλυάσιον καὶ σεμνὴν τινα κόρην ὡς μελλόνυμφον ἢ ἥδη σύζυγον τοῦ Ἡρακλέους πλησιέστατα αὐτοῦ ἵσταμένην, προφανῶς τήν, ὡς ἄνω εἴδομεν, πιθανὴν ἐπώνυμον τῆς κρήνης τοῦ ἀγιάσματος Οἴην, σύζυγον μὲν Χάροπος, ἥτοι αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐκ Βοιωτίας ἐλθόντος χθονίου Ἡρακλέους τοῦ Ὅμητοῦ, θυγατέρα δὲ τοῦ δπισθεν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καθημένου κυνηγοῦ Κεφάλου¹.

Ταῦτα πάντα μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ νῦν ἀγίασμα τῆς κρήνης τῆς Ἀναλήψεως τῆς Καισαριανῆς στενῶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοπικῇ λατρείᾳ συνεδέετο πρὸς τὸν χθόνιον Ἡρακλέα. Τοῦτο λαμπρῶς βεβαιοῦται ὑπὸ τῶν δύο ὑπὸ ἀρ. 13 καὶ 14 ἀγγειογραφῶν τοῦ καταλόγου τοῦ Frieckenhaus (Ἀρ. 13 = Daremberg-Saglio Dict. s. v. Hercules 107 Fig. 3778 — Furtwängler-Reichhold II, 257. Ἀρ. 14 = Laborde Collection Lamberg I, πίν. 75 — Reinach, Rép. des vases II, 204, 3), εἰκονιζόντων τὴν ἀπὸ τοῦ τετρακιονίου ἡμῶν ἀνάληψιν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν ἀρματὶ Νίκης τοῦ κατελθόντος εἰς τὸν Ἀδην καὶ τὸν Κέρθεδον ἢ Θάνατον δαμάσαντος Χάροπος Ἡρακλέους, τετρακιονίου τοῦ καὶ νῦν ἐορτάζοντος τὴν ἡμέραν τῆς εἰς οὐρανὸν Ἀναλήψεως τοῦ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ τὸν Θάνατον, πατήσαντος Χριστοῦ τῆς διαδόχου θρησκείας! Ως θαυμαστὴ ἀληθῶς ἡ συντηρητικὴ δύναμις τοῦ τῶν παραδόσεων αὐτοῦ στερρῶς διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἔχομένου ἀδαμάστου λαοῦ μας!

Τὴν πρὸς τὰ ὕδατα τῶν ιερῶν πηγῶν τῆς Καισαριανῆς στενὴν σχέσιν τοῦ ἐκ Βοιωτίας μετὰ τῶν Πελασγῶν ἐλθόντος Ἡρακλέους μαρτυρεῖ λαμπρῶς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μνημεῖον αὐτὴ ἢ ὑπὸ ἔξετασιν ζωφόρος τοῦ Μητρόφου τῆς Πελασγικῆς Ἀγρας, ἣς τῶν λεπτομερειῶν ἡ ἔξετασις ἀπεμάκρυνεν ἡμᾶς τόσον τῆς κυρίας ἐρημηνείας, εἰς ἣν ἐπανερχόμεθα. Πλησίον τοῦ ἀπὸ τῆς Κυλλοῦ πήρας ἐκρέοντος ὕδατος εἶναι, ὡς εἴδομεν, κατατεθειμένον τὸ μέγα ἐκ κορμοῦ δένδρου δόπαλον τοῦ Ἡρακλέους, αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς ἵσταται παρ' αὐτῷ ὡς ἔνεος μέτοικος μύστης, λαμπαδηφορῶν ἵσως τῶν τῆς Ἀγρας ἐλευσινιακῶν μικρῶν μυστηρίων. Ἡ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὕδατος τῆς γονιμότητος τῆς Κυλλοῦ πήρας κατάθεσις τοῦ δοπάλου τοῦ ἐκ Βοιωτίας ἐλθόντος Χάροπος τούτου χθονίου θεοῦ ἀποκτᾶ τὴν πλήρη αὐτῆς ἔννοιαν ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν, ἃν ἐνθυμηθῶμεν τὸν οὐχὶ ἐλάχιστον τῶν ἄθλων αὐτοῦ, τὴν εἰς πεντήκοντα συνεχεῖς νύκτας γονιμοποίησιν τῶν πεντήκοντα θυγατέρων τοῦ Θεοπίου (Ἀπολλόδ. 2, 4, 9). Τὸν ἄθλον δὲ τοῦτον ἐτέλεσε, λέγουσιν, δτε δικτωκαὶ δεκαετῆς ἐδίωκε τὸν λέοντα τοῦ Βοιωτικοῦ Κιθαιρῶνος, δρους, οὗ τὸ πρῶτον ὄνομα Ἀστέριον, κομισθὲν ὑπὸ τῶν Πελασγῶν μετὰ τοῦ δνόματος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κιθαιρῶνος δρείου θεοῦ Ἐλικῶνος², δι' οὗ οἱ ἐκ Βοιωτίας ἐλθόντες Πελασγοὶ

¹ Ἀρποκρ. ἐν λ. Οἴητει Φιλόχορος δ' ἐν τῇ τρίτῃ τὴν Οἴην Κεφάλου μὲν θυγατέρα, Χάροπος δὲ γυναικαὶ ιστορεῖ.

² Πλουσιάρχου, Περὶ ποταμῶν, II, 2.

ούτοι ἐκάλεσαν τὸν κύριον λόφον τῆς Ἀγρας (ἴδε ἀνωτέρω), ἐπέθη ἐπὶ τοῦ παρακειμένου ἀμέσως μετὰ τὴν Κυλλοῦ πείραν, τῷ λόφῳ τῆς Καισαριανῆς λόφου τοῦ νῦν Ἀστέρει καλουμένου, οὐ διατελεῖ μετόχιον τῆς Καισαριανῆς¹. Ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ τῇ Καισαριανῇ ἐπίσης ὡς μετόχιον ἀνήκοντος καὶ ἐπίσης παρακειμένου αὐτῇ λόφου Κουταλάδες μετὰ τῆς μονῆς Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Κουταλέα προέλευσιν ἔχει τὸν **κουτάλη** (ἴδε Θησαυρὸν Ἐρρ. Στεφάνου ἐν λ. **κουτάλη**=σκυτάλη, δόπαλον, κορύνη, δόπαλον Ἡρακλέους) ὠπλισμένον Ἡρακλέα, διν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος διεδέχθη ὁ δόρατι ὠπλισμένος στρατιώτης ἀθλητὴς ἡμῶν ἄγιος Γεώργιος. Ἡρακλῆς ὁ Κουταλεὺς οὗτος παράλληλον ἔχει τὸν ἐπίσης δοπάλῳ ὠπλισμένον πελώριον γίγαντα ληστὴν Ἐπιδαύριον Κορυνήτην τὸν τοῦ Θησέως ἀντίπαλον, τὸν συνήθως **Περιφήτην** καλούμενον.

Γνωστοῦ δὲ ὅντος διτὶ διατί Ἡρακλῆς εἶναι διατί ἔξοχὴν τῆς ὑδροθεραπείας καὶ τῶν λουτρῶν προστάτης θεός, εὔκόλως δυνάμεθα νὰ ἔννοήσωμεν δχι μόνον τὴν καὶ νῦν ἀποδιδομένην τοῖς ὕδασι τῆς κολυμβήθρας τοῦ Ἀγιάσματος τῆς Καισαριανῆς ἰαματικὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ διατί τὸ πανάρχαιον τετρακιόνιον ἐπίθεμα τῆς ἀνέκαθεν ἰαματικῆς ἴερᾶς ἀρχικῆς ἐν τῇ λατρείᾳ κολυμβήθρας ταύτης παραλαβοῦσα ἡ νεωτέρα λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐγκατέστησεν ἐν μὲν τῷ Ἀσκληπιείῳ τῶν Ἀθηνῶν μεταξὺ τῶν δύο ἀπὸ τῆς δίζης τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως ἀναβλυζόντων ἱερῶν ὑδατίων, ὡς τὸ τὴν αἰνιγματικὴν καὶ ἀκατανόητον μέχρι τοῦδε μεγάλην ἰαματικὴν τετρακίονα κολυμβήθραν τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ συγχρόνως χθόνιον βόθρον σκέπτον μέγιστον τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀπλῶν ἱερῶν τετρακιονίων, ἐν δὲ τῇ Ἐπιδαύρῳ ἀνέπτυξε τὴν πρωτόγονον μορφὴν τοῦ προϊστορικοῦ τετρακιονίου τῆς Σαισαρίας εἰς κολυμβήθραν θολωτὴν πολυδαιδαλον, κρήνην ἄμα καὶ πολύστοον ἱερὸν βόθρον, καὶ δὴ μυστικὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, διν σκέπτει πολυτελεστάτης θολίας οὐρανὸς φερόμενος ὑπὸ πλήθους κιόνων ἀντὶ τῶν τεσσάρων ἀρχικῶν. Τό, ὡς ἀλλοτε τῇ βοηθείᾳ τῶν νομισμάτων ἔδειξα², τὸ κέντρον τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου ταύτης κοσμοῦν ἄγαλμα Ὅγιείας ἐπέθη, ἵνα δεῖξῃ διτὶ ἀληθῶς αὕτη ἡτο οἶκος ὑγιείας καὶ θείας χάριτος, (ένδραῖστὶ Βηθεσδά³, ἡ ἰαματικὴ θαυματουργὸς πολύστοος κρήνη τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰς ἣν δὲ τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς σπεύδων ὑγιῆς ἐγίνετο (ἴδε ἀνωτέρω σ. 40). Ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς ὑγιείας Ἀσκληπιακῶν κολυμβηθρῶν τούτων εἰς ἀλλοτε λεπτομερέστερον. Νῦν ἀναφέρω τὸ ἀπροσδόκητον ἀληθῶς γεγονὸς διτὶ ἐσώθησαν ἐν Καισαριανῇ οἱ τέσσαρες κίονες τοῦ ἀρχικοῦ πελασγικοῦ τετρακιονίου! Τῶν κιόνων τούτων ὕψους 2,40 εἶναι δὲ μὲν εἰς, ἀντικαταστήσας πιθανώτατα τὸν κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστροφὴν τοῦ τελεστηρίου τῆς Καισαριανῆς θραυσθέντα τέταρτον, εἰς Ὅμηττίου μαρμάρου, οἱ δὲ

¹ Περὶ τῶν ἐπωνυμίων Ἀστερίου, Κουταλέα, Καρέα κλπ. γράφω λεπτομερῶς ἐν τῷ παραδοτήματι τῷ πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκη τυπουμένῳ.

² Die Polykletische «Tholos» in Epidauros: ΔΕΝΑ, Δ' 1-34. Τὸ αὐτὸν ἐλληνιστὶ ἐν τῇ Λαρμονίᾳ (περιοδικῷ τῶν Ἀθηνῶν) 1901 σ. 271.

³ Περὶ τῆς πασιγνώστου ἡ βεβαίας ἔννοίας ταύτης τοῦ αἰματος τῆς ἴερᾶς κολυμβήθρας Βηθεσδά (ἴδε τοὺς Λαμπάκην καὶ Παπαγεωργίου ἐν Ἐβδομάδι τοῦ 1885).

λοιποὶ τρεῖς ἐκ γρανίτου ἀπαραλλάκτου τὴν ὅλην, τὸ σχῆμα, μέγεθος καὶ τὴν ἔργασίαν πρὸς τὸν ἵερὸν κίονα τοῦ Βραυρωνείου. Μέχρι τούλαχιστον τοῦ 1745, ὅτε ὁ μοναχὸς Πλάκας Ῥώς ὁ Κιεβίτης ἔγραψε τὴν πολύτιμον δι᾽ ἡμᾶς εἰκόνα τῆς μονῆς Καισαριανῆς, ἦν ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Καμπούρογλους ('Ιστ. Ἀθην. Β' σ. 200 - 201), οἱ τέσσαρες κίονες οὗτοι ἔφερον τὴν θόλον τοῦ πρὸ τῆς πύλης τῆς Μονῆς τετρακιονίου τῆς νέας ἵερᾶς κρήνης, τῆς φιάλης μὲν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συνήθως καλουμένης, οὐδὲν ὅμως ἄλλο οὕσης ἢ τὸ ἀκριβῶς ὅμοιόσχημον καὶ μετὰ ὅμοιόσχημου ἐν αὐτῷ φιάλης κτίσμα, τὸ διαδεχθὲν τὰ τετρακιδυνα τῶν παναρχαίων ἵερῶν κρηνῶν, ὃν ἀρχαιότατον φαίνεται ὅν τὸ τῆς Σαισαρίας ἡμέτερον τοῦτο. Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι, ὅτε οἱ χριστιανοὶ ἐγκατέστησαν τὴν μονὴν αὐτῶν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ Τελεστηρίου τῶν Λυκομιδῶν, εὑρόντες ἡρειπωμένον τὸ τῆς κρήνης τοῦ ἀγιάσματος πανάρχαιον τετρακιόνιον καὶ αὐτὴν τὴν ἐκ τῶν ἀγγείων τῶν Φλυάκων (Εἰκ. 43-44) γνωστὴν τῆς κρήνης φιάλην αὐτοῦ τὴν μὲν κρήνην ἐστέγασαν διὰ τῆς καὶ νῦν σωζομένης ἢ ἄλλης ὅμοίας ἀρχαιοτέρας καμαρωτῆς θόλου, ἐπεσκεύασαν δὲ καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ εὑρισκομένην ἀρχαίαν τετράγωνον ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένην δεξαμενήν, εἰς ἣν δι᾽ ὑπογείου σωλήνος, οὐ τὸ στόμιον φανερὸν ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Κιεβίτου μοναχοῦ, διωχετεύετο πρὸς ἀνετωτέραν χρῆσιν τοῦ πλήθους τῶν πιστῶν τὸ ὄνδωρ τῆς κολυμβήθρας μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀρχαίων καὶ νέων πανηγύρεων τῆς ὑπὸ τοῦ θείου ταραχῆς τοῦ ὄντα, ὅτε οἱ ἐξ αὐτῶν πρῶτοι ἐμβάντες ὑγιεῖς ἐγίνοντο.

"Οτε δὲ καὶ ἡ πρὸ τῆς μονῆς χριστιανικὴ Φιάλη αὐτῇ κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ ἢ ἐπιδρομῆς τινος, ἀντικατεστάθη διὰ σμικρᾶς εὐθηνῆς τουρκικοῦ ὁυθμοῦ κρήνης, τῆς μέχρι τοῦ νῦν σωζομένης, φερομένης καὶ ταύτης πρὸς συνέχειαν τῆς παραδόσεως ὑπὸ δύο ἁβδωτῶν κιονίσκων καὶ δὴ ποδῶν ἀρχαίων περιφραντηρίων. Τότε δὲ οἱ τέσσαρες ἱεροὶ ἐκ γρανίτου ἀρχικοὶ κίονες ἐκομίσθησαν μετὰ τῶν θραυσμάτων τῆς τότε Ἰσως συντριβείσης ἀρχαίας εὑρυτάτης ἐκ πεντελησίου μαρμάρου φιάλης καὶ ἐφυλάχθησαν εὐλαβῶς ἐν τῇ πρὸ τοῦ ναοῦ αὐλῆ τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, ἐνθα καὶ νῦν σώζονται.

ια') «Τραχὺς Ἐλαιός» καὶ «Δύκου δρυμός» τῶν Λυκομιδῶν.

Ο μυστικὸς Ὅμηρος "Ηφαιστος τῶν Λυκομιδῶν τῆς ζωφόρου ἡμῶν ἔχει διὰ πρώτην καὶ μόνην ἱροδάν, ἐφ' ὅσον ἐγὼ τούλαχιστον γνωρίζω¹", τὴν δεξιὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀπαραλλάκτως τῷ Λυκείῳ Ἀπόλλωνι τῶν Ἀθηναίων, ήτοι «ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἀνακεκλασμένην, ὥσπερ ἐκ καμάτου μακροῦ ἀναπαυόμενον δεικνύοντα τὸν θέρον»². Ἰσως τοῦτο νὰ σχετίζεται πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ τῷ τῆς Καισαριανῆς Ἡφαιστείῳ ἔκειτο, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ ἐστία, Τελεστήριον μυστικὸν ἢ Κλίσιον, τοῦ παναρχαίου ιθαγενοῦς γένους τῶν θεολόγων Λυκομιδῶν, τῶν τὸ γένος καταγόντων

¹ 'Ιδε τὴν κατ' αὐτὰς δημοσιευθείσαν μελέτην τῆς Lorenzina Cesano, Ηερμανος-Vulcanus (ε. ἄ. σελ. 49, 4).

² Λουκιαν. Άναχ 7.

ἀπὸ τοῦ χρησμολόγου ἡρωος Λύκου (Παυσ. IV, 20, 4 καὶ V, 12, 11), ὑποστάσεως σαφεστάτης τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς (*lux*) Ἀπόλλωνος τοῦ Λυκείου, ἦτοι Ἡλίου, ἐξ οὗ καὶ τὸ πρὸς τὴν Καισαριανὴν βλέπον ἀνατολικὸν προάστειον τῆς πύλης ἔκαλετο Λύκειον.

Τοῦ Λύκου τούτου τῶν Λυκομιδῶν τὸν παρὰ Ριανῷ καὶ Παυσανίᾳ (VI, 1, 6) ἀναφερόμενον δρυμὸν Λύκου — δν δὲ *Hanriot*¹ ζητεῖ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βερλησσοῦ, — ταυτίζω πρὸς τὴν βαθεῖαν χαράδραν τῆς καὶ νῦν μεγαλοπρεπεῖς ἔχουσῆς δρῦς Καισαριανῆς, ἥς καὶ νῦν ὑπέρχειται ὁ τρηχὺς Ἐλαιός, ἦτοι ἐπὶ τραχέος βραχώδους ἐδάφους φυόμενος, τοῦ στίχου τοῦ Ριανοῦ

Πάρ' τε τρηχὺν Ἐλαιὸν ὑπὲρ δρυμὸν Λύκοιο,

δηλαδὴ ὁ προαιώνιος ἐλαιῶν τοῦ πρὸς τὸν Ταξιάρχην βραχώδους ὑψώματος. Δὲν δέχομαι ἐπομένως τὴν γνώμην τῶν ἄλλων ἔκεινων², καθ' ἓν ἀμφότερα τὰ χωρία ταῦτα ἔκειντο παρὰ τῷ ἐκ Φλύας ἴδρυθέντι Ἐλευσινίῳ τῆς Ἀνδανίας, δν καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι τὰ δνόματα τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ περὶ τὸ Τελεστήριον τοῦ Ὑμηττοῦ τόπων μετεφυτεύθησαν καὶ εἰς τὴν Ἀνδανίαν μετὰ τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν Λυκομιδῶν.

ιβ') Ο σάκκος τῶν μυστικῶν λερῶν.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὰ τόσον μυστηριώδη καὶ ἀκατανόητα σύμβολα τῆς ζωφόρου ἡμῶν, τὰ ὑπὸ τὸν Ὑμηττὸν καὶ πρὸ τοῦ Ἡφαίστου ἐν χάσματι τοῦ πρὸ τῶν ποδῶν τούτου ἀνοιγομένου χώρου κείμενα, ἦτοι τὸν ἐρμητικῶς κλειστὸν σάκκον καὶ τὴν μυκηναϊκῶν χρόνων βοιωτικὴν ἀσπίδα.

Ως πρὸς τὸν ἐπιμελῶς κλειστὸν σάκκον ἔδειξα ἡδη πρὸ ἐτῶν³ διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἐξ ἀρχαίων κλασσικῶν τὸ πλεῖστον μνημείων ὅτι εἶναι ὁ περιέχων τὰ διαβόητα ὅσον καὶ εὔστομα λεόντες τῆς μυστικῆς λατρείας, τῆς ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου καὶ ἐπικρατεστέρου, οὐχὶ διμως καὶ ἀρχαιοτέρου, κέντρου αὐτῆς ἐλευσινιακῆς καλουμένης. Πρὸιν ἦν ἀναφέρω τὰ ἐκ μνημείων παραδείγματα ταῦτα, ἐπιτραπήτω μοι νὰ ὑπενθυμίσω ἐκ τῶν ἀρχαίων κειμένων ὅτι αἱ ἐλευσινιακαὶ μυστικαὶ τελεταὶ ἥσαν «ἐπιτύμβιοι τιμαὶ καὶ ταφαὶ», «δρᾶμα μυστικόν», εἰκονίζον τὴν ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος (θανάτου) ἀρπαγὴν (θάνατον) τῆς Κόρης (βλαστήσεως) τῆς Δῆμητρος (γῆς) καὶ τέλος τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ (ἀναβλαστήσει, ἀναστάσει) τῆς Κόρης (βλαστήσεως) χαράν τῆς γῆς «Μητρὸς καὶ Μεγάλης Θεᾶς».

Οτι κυρίως ἔχαρακτήριζε καὶ συνώψιζε τὰς μυστικὰς ταύτας τελετὰς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων, ἦτοι μικρῶν καὶ μεγάλων ἀττικῶν ἐλευσινίων μυστηρίων, ἥσαν τὰ περιφήμα ἔκεινα «μυστικά», «εὔστομα», «ἄρρητα», «ἀθέατα», «ἄγια τῶν ἀγίων» τῆς ἀρχαίας θρησκείας σύμβολα, τὰ καλούμενα «ΤΑ ΙΕΡΑ». Ταῦτα

¹ *Recherches sur la topographie des démes de l'Attique* 185.

² Hitzig - Blümner, *Pausanias τόμ. B' σ. 100.*

³ *Ἐρμηνεία τῶν μνημείων τοῦ Ἐλευσινιακοῦ μυστικοῦ κύκλου ΔΕΝΑ τόμ. Δ'* (1901).

εὐθάστακτα δντα ἔφερον κατὰ τὰς πομπὰς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ ἄλλως, βραδύτερον δὲ καὶ ἐπὶ ἀμαξῶν, αἱ «ἰέρειαι» τῶν Ἐλευσινίων Ἱερῶν, «ἀπήντων» δὲ καὶ «προέπεμπον» «ἐν δπλοις» οἱ ἔφηβοι, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν λαμπαδηφορούντων καὶ ἐν ὕμνοις σεμνῶς βαδιζόντων μνιστῶν ἀπὸ τοῦ ἔξω τῆς πόλεως Ἱεροῦ («Ἄγρας ἢ Ἐλευσῖνος») — ἐν φᾶ ἀθέατα τοῖς πᾶσιν ἐκρύπτοντο ἐπιμελῶς καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐν τοῖς καταβασίοις — καὶ τάναπαλιν. «Ἀπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμὴν τῆς τελετῆς, ἥτοι μετὰ τὴν μεγάλην ἀπ' Ἀθηνῶν πομπὴν καὶ τὴν τελικὴν δλονύκτιον ἐν τῷ Τελεστηρίῳ Ἱεροπραξίαν τοῦ Ἱεροῦ δράματος, δηλαδὴ κατὰ τὴν στιγμὴν τὴν λαμπρῶς πανηγυρίζουσαν τὴν ἀνάστασιν τῆς ἑτησίας βλαστήσεως (Κόρης), «ἔφανεροῦντο» καὶ «ἐπεδεικνύοντο» ὑπὸ τοῦ λαμπροστολίστου μεγάλου Ἱεροφάντου εἰς μόνους τοὺς τελείους πιστοὺς ἐπόπτας μύστας «δεικνύμενα» καὶ δὴ ἐν κλειστῷ ἀπροσίτῳ τοῖς ἀμυνήτοις καὶ βεβήλοις χώρῳ, λαμπρῶς φωτιζομένῳ ὑπὸ τοῦ ἀπλέτου φωτὸς τῶν ἀπειραρίθμων δάδων, ἀς ἔφερον πάντες οἱ μύσται ἀπαραλλάκτως τοῖς νῦν χριστιανοῖς καὶ μάλιστα τοῖς Ἀθηναίοις τελοῦσι, τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, τὴν διαδεχθεῖσαν ταύτην μεγάλην χριστιανικὴν τελετὴν τῆς Λαμπρᾶς, ἡς ἡ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας διάρκεια λίγει τὴν ἡμέραν τῆς ἀνω μνημονευθείσης Ἀναλήψεως, κυρίας τὰ νῦν ἑορτῆς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Σαισαριανῆς.

Καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον τὰ ΙΕΡΑ ἐφυλάσσοντο αὐστηρῶς ἐπὶ ποινῇ ἀμέσου θανάτου ἀπὸ τῶν βεβήλων ὁμμάτων ἀπαξαπάντων καὶ δὴ ἐν τοῖς καταβασίοις βόθροις τῶν ἐν τοῖς Ἐλευσινίοις Πλουτωνείων Ἱερῶν.

Ἐν τῇ μνημονευθείσῃ λεπτομερεῖ ἐρμηνευτικῇ μελέτῃ μόνη περὶ τῆς ἐννοίας τῶν μνημείων τοῦ Ἐλευσινιακοῦ μυστικοῦ κύκλου (σελ. 322 κ. ἐ.) ἔδειξα πρῶτος διὰ πολλῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν καὶ μνημείων ὅτι τὰ περίφημα ΙΕΡΑ ταῦτα, τὰ ὡς σημεῖα τῆς ἀθανασίας καὶ ἀναγεννήσεως τῆς βλαστήσεως δεικνύμενα, οὐδὲν ἄλλο ἡσαν ἢ δημητριακὰ παντοειδῆ σπέρματα ἐτησίων θρεπτικῶν καρπῶν καὶ ἀπαρχαὶ χρησίμων τῷ βίῳ ἐτησίων πρὸς τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν τοῦ ἀνθρώπου προϊόντων, πρὸς δὲ καὶ «ἐκ σίτου κατεσκευασμένα μυμήματα δρακόντων καὶ ἀνδρῶν σχημάτων», ἄτινα πάντα συχνὰ συνώψιζεν ὁ «ἐν σιωπῇ τεθερισμένος σιάχυς», ἥτοι ἐκεῖνα τὰ ἐτήσια προϊόντα, ἄτινα ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀποτελοῦσι τὸν πλοῦτον (Πλοῦτον) τῆς γῆς, ὃν μυθεύεται γεννῶσα ἡ μυστικὴ Ἐλευσινία Γῆ Μήτηρ (Δημήτηρ) ἀναπέμποντα αὐτὸν εἰς τὰς ἐστίας τῶν «μέγ' δλβίων ἐπιχθονίων ἀνθρώπων» ἐκείνων τῶν διὰ τὴν πρὸς τοὺς Θεοὺς καὶ τὰ μυστήρια αὐτῶν εὐσέβειαν καὶ λατρείαν ἀποβαίνοντων ἀγαπητῶν αὐτοῖς.

Διὰ σειρᾶς λαμπρῶν ἐλευσινιακῶν μνημείων ἔδειξα τότε ὅτι τὰ *Ιερὰ ταῦτα* ἐφυλάσσοντο καθ' ὅλον τὸ ἔτος καὶ ἐπομπεύοντο τὰς ἡμέρας καὶ νύκτας τῶν τελετῶν κεκλεισμένα ἐρμητικῶς ἐν σάκκοις σχήματος ἐρραμμένων προσκεφαλαίων ἢ καὶ πανομοίοις πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ζωφόρου τοῦ Μητρώου ἡμῶν μυστηριώδῃ σάκκον, τὸν ἐν πτυχίᾳ τινι τοῦ κάτω «Υμηττοῦ (Σαισαρίᾳ ἢ Ἐλικῶν τῆς Ἀγρας) κατατεθειμένον καὶ προστατευτικῶς καλυπτόμενον ἐν μέρει — δοσον ἐπέτρεπεν ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ φαίνεται ἢ ὑπαρξίας τοῦ σάκκου — ὑπὸ ἀρχαῖκῆς Μυκηναϊκῆς Βοιωτικῆς ἀσπίδος, ἀντιπροσωπευούσης, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοὺς φυλάσσοντας τὰ *Ιερὰ ταῦτα* τοῦ «Υμηττοῦ Γέφυραίους ἐκ Βοιωτίας Πελασγοὺς τῆς «Ἄγρας, τοὺς

τὸν ἐπὶ Παλλαδίῳ λόφον οἰκοῦντας παρὰ τὴν Γέφυραν τοῦ Ἰλισοῦ Ἱεροφάντας καὶ ἐπιμελητὰς τῆς Ἱερᾶς γεφύρας (pontifices).

Τὰ ἐν λόγῳ ἐλευσινιακὰ μνημεῖα εἰναι τὰ ἔξης:

α') 'Ο «βασιλεὺς τῶν ἀγγείων», ἡ περίφημος ἐν τῷ Ermitage τῆς Πετρουπόλεως ἀττικουργῆς πελίκη τοῦ Παντικαπαίου (Σβορώνου ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 311-360 πίν. ΙΔ', Α), ἡ εἰκονίζουσα κατ' ἐμὲ τὴν πρὸς μετακόμισιν ἐξ Ἐλευσίνος εἰς Ἀθήνας παράδοσιν, τῶν μυστικῶν ἱερῶν ὑπὸ τῆς προσωποποιημένης γῆς τῆς Ἐλευσίνος εἰς τὸν κατὰ τὸν μῆθον ἐπαναγαγόντα ἐκ τοῦ "Ἀδου εἰς τὸ φῶς τὴν Κόρην Ἐρμῆν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς πολιούχου ἐνόπλου Ἀθηνᾶς, προκαλυπτούσης τὰ Ἱερὰ διὰ τῆς ἀσπίδος, ὡς ἐκάλυπτεν αὐτὰ προπεμπόμενα εἰς Ἀθήνας δ δῆμος διὰ τῶν δπλῶν τῶν ἐφῆβων καὶ ὡς καλύπτει αὐτὰ ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ σαφήνεια τῆς παραστάσεως, ἡ ἐπὶ τοῦ σάκκου αὐτῶν τεθειμένη παναρχαία τῶν ἐκ Βοιωτίας κατοίκων τῆς "Ἄγρας μηκυναῖκὴ ἀσπίς. Τὰ Ἱερὰ τῆς πελίκης ταύτης τοῦ Παντικαπαίου εὑρίσκονται ἐπιμελῶς κεκαλυμμένα καὶ ἀδρατα ἐν σάκκῳ ἐκ δέρματος ἐλάφου κλειστῷ σφικτῷ κατὰ τὸ ἀνοιγμα τοῦ λαιμοῦ, ἔνθα ὑπὸ τῆς περιδέσεως τοῦ λαιμοῦ σχηματίζεται τι φυσικώτατα ὡς κεφαλὴ ὑπὸ τοῦ περισσεύοντος μέρους τοῦ σάκκου. Τὸ δλον ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ἀποτελεῖ σάκκον ὅμοιον πρὸς τὸν σάκκον τῆς ζωφόρου ἡμῶν μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος τεθειμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀπλοῦται ἀνοίγων ὡς κώδων κατὰ τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἔνεκα τοῦ βάρους τῶν ἐν αὐτῷ, ἐν φ' ὁ τῆς πελίκης καμπυλοῦται φυσικά καὶ κατὰ τὸ ἐν ταῖς χερσὶν τῆς Ἐλευσίνος ἀπίεστον παραμένον κάτω αὐτοῦ μέρος.

Οἱ πρὸς ἐμοῦ περιέγραψαν τὸν σάκκον τοῦτον τῆς πελίκης ὡς δέμα ἐντελῶς καλύπτον καὶ ἀθέατον καθιστῶν νεογέννητον βρέφος καὶ δὴ *Iakchon* (Stephani) ἢ *Ἐριχθόνιον* (Strube) ἢ *Διόνυσον* (C. Robert), χωρὶς κἄν νὰ σκεφθῶσιν, διαφορᾶς ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος τεθειμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀπλοῦται ἀνοίγων ὡς κώδων κατὰ τὸ κάτω αὐτοῦ μέρος ἔνεκα τοῦ βάρους τῶν ἐν αὐτῷ, ἐν φ' ὁ τῆς πελίκης καμπυλοῦται φυσικά καὶ κατὰ τὸ ἐν ταῖς χερσὶν τῆς Ἐλευσίνος. Μετ' ἐμὲ ὁ Furtwängler (Furtwängler-Reichold, Gr. Vasen) ἴσχυρίζεται «ἐξ αὐτοψίας» ὅτι πάντες ἡπατήθησαν καὶ ἰδίως ἐγώ, ὅτι δὲ πρόκειται ἀληθῶς περὶ νεογεννήτου βρέφους, ἐλευθέρων, ἀκάλυπτον καὶ ἀρκετὰ εὐδιάκριτον ἔχοντος τὴν κεφαλήν, εἰκονίζοντος δ' ἀσφαλῶς τὸν *Iakchon*. Μὴ δυνάμενος καὶ ἐγὼ ἐξ «αὐτοψίας» νὰ βασανίσω ἢ νὰ θέσω ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὸν πιθανῶς δρθὸν ἴσχυρισμόν, ὅτι πρόκειται περὶ βρέφους, παρατηρῶ ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Furtwängler, ἀν ἡ περιγραφή του εἶναι ἀκριβής, εἶναι παντελῶς ἀδύνατος, διότι ὁ *Iakchos*, προσωποποιῶν τοὺς θρησκευτικοὺς ὄμνους τῆς τελετῆς, οὐδέποτε ἔγεννήθη ὑπὸ τῆς ἀναγούσης τὸ «βρέφος» ἡμῶν προσωποποίησεως τοῦ ἐδάφους τῆς ἐλευσινίας γῆς. Ἀσφαλῶς, ἀν πρόκειται περὶ παιδίου, εἰκονίζεται δικιρδὸς *Πλοῦτος*, ἥτοι δι προσωποποιῶν τὸν ἐκ τῶν Ἱερῶν σπερμάτων πλοῦτον τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο δ' ἵσως καὶ τόσον δμοιάζει ἐνταῦθα τὸ βρέφος(;) τὸν συνήθως περικλείοντα αὐτὰ σάκκον.

β') 'Ο «βασιλεὺς τῶν ἀναγλύφων», ἡ ζωφόρος τοῦ Παρθενῶνος, κατ' ἐμὲ (ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 369-385 εἰκ. 1ο σελ. 372) εἰκονίζει ἐν τῷ κυρίῳ αὐτῆς κεν-

τρικῷ σημείῳ (καὶ δὴ παρὰ τὴν διὰ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων ὑπὸ ιερέως παράδοσιν τοῦ ιεροῦ πέπλου) τὴν παράδοσιν τῶν ιερῶν δευτέρας παραλλήλως καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης νοτίου πλευρᾶς εἰκονιζομένης πομπῆς (πρὸς τὴν "Ἄγραν") τῶν Ἐλευσινίων ιερῶν. Ἱέρεια πρὸς τὸ μέρος τῆς δευτέρας πομπῆς ταύτης ἐστραμμένη ἀντινώτως, ἐπομένως ἀσχέτως πρὸς τὸν ιερέα τῆς ἀσχέτου ὡς ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ἔρχομένης πομπῆς τῶν Παναθηναίων, παρέδωκεν ἡδη εἰς δύο παρθένους δύο σάκκους τῶν ιερῶν, ἵνα φέρωσιν αὐτοὺς κατὰ τὴν πομπὴν «ἐπὶ κεφαλῆς». Οἱ σάκκοι οὗτοι εἶναι τεθειμένοι, ὡς συχνὰ γίνεται διὰ τὰ πάνυ ιερὰ ἀντικείμενα, δὲ μὲν ἐπὶ «δίφρον», δὲ δὲ ἐπὶ «πινακίδος». Δὲν ἔχουσι δὲ τοὺς ὡς κεφαλὴν σχηματίζοντας περιεσχοινισμένους λαιμοὺς καὶ στόμια τῶν σάκκων, εἴτε διότι εἶναι οὕτω τεθειμένοι ὡς πρὸς τὸν θεώμενον, ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται, εἴτε πολὺ μᾶλλον διότι οἱ σάκκοι οὗτοι δὲν εἶναι ἔξι ἀκόπων ἀσκῶν, ἀλλ' ἐκ δερμάτων ἢ ιερῶν ὑφασμάτων ἐρμητικῶς ὡς προσκεφάλαια ἔρραμμένων, ἵνα Ἱέρεια καὶ παρθένοι ἀγνοῶσιν ἐντελῶς, — ὡς ἡγνόους τοῦτο αἱ περίφημοι ἀρρηφόροι τῆς Ἀκροπόλεως, αἱ τὰ ἀρρητον³ περιεχόμενον, οὓς γνῶσιν εἶχε μόνον δὲ παραδίδων ιεροφάντης. Ἡ δευτέρα τῶν παρθένων τῆς ζωφόρου ταύτης τῆς Ἀκροπόλεως φέρει ἐν τῇ ἀριστερᾷ καὶ τὸ ἐπίμηκες, σχῆμα δὲ σέσουλας, λίκνου ἢ πτύου¹ ἔχον πλεκτὸν ἢ στερεόν, γνωστὸν καὶ ἔξι ἄλλων μνημείων, ἀντικείμενον ἐκεῖνο, ἐφ' οὓς, ἀνοιγομένου τοῦ σάκκου κατὰ τὴν ὑπάτην στιγμὴν τῆς ἐποπτείας καὶ φανερώσεως τῶν ιερῶν, ἐτίθεντο ὑπὸ τοῦ ιεροφάντου τὰ ιερὰ πρὸς ἐπίδειξιν εἰς τοὺς μύστας ἢ καὶ πρὸς ὑψωσιν ὑπὲρ τὰς κεκαλυμμένας κεφαλὰς αὐτῶν.², ἀκριβῶς δηλαδὴ ὡς γίνεται καὶ σήμερον διὰ τὰ ιερὰ τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν λατρείας.

Γνωρίζω δτὶ ἡ ἐρμηνεία μου αὗτη τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος ὡς εἰκονιζούσης τὴν εἰς "Ἄγραν πομπὴν τῶν μυστικῶν ιερῶν μικρᾶς ἔτυχε προσοχῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀρχαιολόγων. Ἀλλ' εἰς ἐμὲ ἥρκεσε μέχρι τοῦδε, ὡς πάντοτε, ἡ ἐπιδοκιμασία τῶν δλίγων καὶ ἐκλεκτῶν, ἐπιδοκιμασία τανῦν πληρέστατα δικαιολογούμενη διὰ τοῦ βεβαίου σάκκου τῶν τῆς ζωφόρου ἡμῶν ιερῶν τοῦ ἐν "Ἄγρα κυρίου ιεροῦ τῶν ἐλευσινιακῶν μυστηρίων.

γ') Τὸ ἀνευ κεφαλῆς σχῆμα τῶν ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος σάκκων τῶν ιερῶν σαφέστατα καὶ ἀκριβέστατα ἐπαναλαμβάνεται ἐπὶ τρίτου μνημείου, μεγίστην δ' ἀποδεικτικὴν δύναμιν ἔχοντος διὰ τὸ ζήτημα τοῦ σάκκου τῶν ιερῶν τῆς "Ἄγρας, ὡς ἔξι αὐτῆς τῆς "Ἄγρας προερχομένου. Ἐννοῶ τὸ ὑπὸ τοῦ Α. Σκιᾶ εὑρεθὲν μέγα ἀνάγλυφον ἐν ταῖς πρὸς εἰκοσαετίας ἀνασκαφαῖς τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισοῦ ἀκριβῶς πρὸ τοῦ νῦν ναοῦ τῆς "Ἄγιας Φωτεινῆς τῆς Καλλιρρόης κάτω τοῦ Μητρώου τῆς "Ἄγρας³. Εἶναι δὲ τοῦτο θωράκιον ἢ ἐρχίον (ἰδε πλάκ. Z-H), πάντως ἐκ

¹ Σχολ. Πλούτωνος ἐν ΔΕΝΑ τόμ. Δ' 375 καὶ σημ. 3.

² Σβορώνου ἔ. ἄ. Πίναξ ΙΖ' καὶ εἰκὼν 21 (σ. 480), εἰκ. 24 (σελ. 485). Πρὸς δὲ εἰκ. 18 σελ. 480, ἔξι ἡς ἐννοεῖ τις καὶ τὸ ἐπίμηκες σχῆμα τῆς φερούσης τὸν ἔτερον σάκκον πινακίδος τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

³ Ἀνάγλυφα ἐκ τῆς ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ιλισοῦ ἀνασκαφῆς: 'Αρχ. Εφημ. 1894 σ. 184 κέξ.

τοῦ ιεροῦ τῆς ἀχαίας Δήμητρος (‘Αγίας Φωτεινῆς) ή τοῦ ὑπεροχειμένου Μητρώου προερχόμενον, διότι ἀμφότερα εἶχον ἀνάγκην τοιούτου θωρακίου ἢ ἔρκειον ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ λίαν ἐπιχλινοῦς καὶ ἀποτόμου ἔδαφους τοῦ λόφου τῆς Ἀγρας θέσεως αὐτῶν. Ἐκ τῆς ὑπὸ ἐμοῦ τὸ πρῶτον ἔρμηνευθείσης παραστάσεως αὐτοῦ¹, εἰκονιζούσης τὴν πομπὴν τῶν Ἐλευσινίων ιερῶν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἀγραν κατὰ τὰς Ἐπιδαύρια² καλουμένας ἡμέρας τῶν μυστικῶν Ἐλευσινιακῶν ἡμερῶν, ἐνδιαφέρει ἡμᾶς νῦν μόνον ὁ ὑπὸ τῆς Νίκης φερόμενος σάκκος τῶν ιερῶν. Οὗτος προκαλυπτόμενος πάλιν ὑπὸ τῆς ἀσπίδος τῆς προηγουμένης Ἀθηνᾶς — ὡς ὁ ἐπὶ τῆς παραστάσεως τῆς πελίκης τοῦ Παντικαπαίου καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν σάκκος — ἔχει ἀκριβῶς τὸ ὅμαλὸν καὶ ἄνευ κεφαλῆς ὡς προσκεφαλαίου σχῆμα τῶν σάκκων τῶν ιερῶν τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος καὶ κρέμαται ὡς σάκκος μαθητοῦ ἢ κιβωτίδιον βοτανικοῦ εἰς τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τῆς Νίκης ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ αὐτῆς ὅμου διὰ δερματίνου ἴμαντος, ἐνισχυομένου καὶ ὑπὸ τῆς παρὰ τὸ στῆθος ἐπιλαμβανομένης αὐτοῦ πρὸς κουφισμὸν χειρὸς τῆς Νίκης. Ἐν τῇ προτεταμένῃ δεξιᾷ χειρὶ ἡ αὐτὴ θεὰ κρατεῖ δεύτερον, ὡς ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, πολὺ ὅμως τοῦ πρῶτον ἐλαφρότερὸν σάκκον, ἔχοντα τὸ αὐτὸν ἐπίμηκες ὡς προσκεφαλαίου σχῆμα, ἀν καὶ φαινόμενον ἐκ πρώτης ὅψεως ὡς ὅλως σφαιρικὸν ἔνεκα τῆς ἐκ τοῦ ἑτέρου τῶν στενῶν αὐτοῦ πλευρῶν θέας αὐτοῦ. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι καὶ ἡ προηγουμένη Ἀθηνᾶ κρατεῖ ἐν τῇ δεξιᾷ μετὰ προσοχῆς καὶ ἀνεστραμμένον τὸ κράνος αὐτῆς, ὡσεὶ ἐμπεριείχετο ἐν αὐτῷ ἐτερον τι ιερὸν καὶ ἀρρητον ἀντικείμενον, ὑπὸ τῆς ἀσπίδος τῆς θεᾶς καὶ τοῦτο προκαλυπτόμενον.

Εἰς τὰς ἥδη ὑπὸ ἐμοῦ ἀναγνωρισθείσας ἐν ἔτει 1901 τρεῖς ταύτας παραστάσεις τῶν σάκκων τῶν μυστικῶν ιερῶν δύναμαι νῦν νὰ προσθέσω καὶ τρεῖς ἄλλας, ἐπίσης σπουδαίας διὰ τὸ ξήτημα ἡμῶν, τὰς ἔπιτις:

δ') Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι τὸ περίφημον ἀγγεῖον Pourtales τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, τὸ εἰκονίζον τὴν ἐν Ἀγρᾳ μύησιν τῶν μετοίκων εἰς Ἀθήνας θεῶν Ἡρακλέους καὶ Διοσκούρων³. ‘Υπὸ τοὺς δύο ναοὺς τῆς κορυφῆς καὶ τοῦ μέσου τοῦ λόφου τῆς Ἀγρας, διὰ μιᾶς κίονος ἕκαστου δηλουμένου, εἰκονιζονται ἐρχόμενοι πρὸς μύησιν ἐν σπουδῇ ἐξ ὅλων τῶν σημείων τοῦ δρίζοντος πρὸ τῆς τετραστύλου κορήνης, τῆς Καλλιρρόης τοῦ Ἰλισοῦ, ἐξ ὅπας ὡς κρουνούς ἔχουσης, (προβλ. ἀπαράλλακτον δήλωσιν κρουνῶν ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1916 σελ. 97, εἰκ. 3) οἱ ξένοι Ἡρακλῆς καὶ Διόσκουροι μετὰ τῶν θιαγενῶν δραδούχων μυσταγωγῶν αὐτῶν Ἀφίδνου καὶ Πυλίου. Τούτων ἐν τῷ μέσῳ κάθηνται ἡ Ἰστανται οἱ τῶν μυστηρίων καὶ τῆς μυήσεως θεοὶ Δημήτηρ, Κόρη, Τριπτύλεμος ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὡς ὑπὸ φύλαξιν τρία μυστηριώδη ἀντικείμενα, ἥτοι δύο μικρὰ δέματα δέλτων, δρυθῶς ἥδη ὑπὸ ἄλλων πρὸ ἐμοῦ ἀναγνωρισθέντων ὡς δητῶν «τῶν νομίμων καὶ ιερῶν βίβλων» ἐκείνων τῶν μυστηρίων, ἃς ἔφερον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πομπῆς τῶν

¹ Σβορώνου, *Πομπὴ τῶν Ἐλευσινίων ιερῶν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἀγραν (Ἐπιδαύρια)*: ΔΕΝΑ, τόμ. Α' σ. 361-368 εἰκ. 14.

² Σβορώνου, *Ἡρακλέους καὶ Διοσκούρων Ελευσίς πρὸς μύησιν ἐν Ἀγρᾳ*: ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σ. 273-284 πίναξ ΙΓ', Δ.

Ἐλευσινίων παρθένοι γυναικες «ύπερ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν»¹, ιερῶν βίβλων, αἵτινες «ἔχουσαι τὰ εἰς τὴν τελετὴν» ἐφυλάσσοντο — ώς νῦν τὰ ἐν σακκιδίοις διὰ τὸ ἀσφαλέστερον δαπτόμενα καὶ ἀνω τῶν προσκεφαλαίων τῶν κλινῶν ἀναρτώμενα «τετραβάγγελα» (= τέσσαρα ιερὰ Εὐαγγέλια) ἡμᾶν — καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀσφαλῶς κλεισταὶ μακρὰν παντὸς βεβήλου δφθαλμοῦ καὶ χειρὸς ἐν ταῖς Πετρώμασι καλουμέναις κρύπταις μεγάλων πρὸς ἀλλήλους ἡρμοσμένων βράχων τοῦ κέντρου τῶν διαφόρων. Ἐλευσινίων ιερῶν πετρωμάτων βράχων, οὓς μετετόπιζον ἀνοίγοντες τὴν κρύπτην αὐτῶν μόνον κατὰ τὴν μεγάλην τῶν μυστηρίων ἕορτήν, διε λαβόντες τὰς βίβλους καὶ «γράμματα ἐξ αὐτῶν ἔχοντα τὰ εἰς τὴν τελετὴν ἀναγγέντες εἰς ἐπήκοον τῶν μυστῶν κατέθεντο ἐν νυκτὶ αὐθις τῇ αὐτῇ»². Τὸ παρὰ τὰς δύο ταύτας βίβλους, ὃν τὸ περιεχόμενον θὰ ἀναγνωσθῇ εἰς τοὺς ἐν σπουδῇ ἐρχομένους μύστας Ἡρακλέα καὶ Διοσκούρους, ὑπάρχον ἐπιμελῶς κεκαλυμμένον ἐπίμηκές τι μυστηριῶδες ἀντικείμενον δμοιάζει πως πρὸς πάνυ χθαμαλὸν θῶκον, διὰ τοῦτο δ' ἡρμήνευσα αὐτὸ ἄλλοτε ὡς θρόνον κενὸν ζητῶν νὰ μαντεύσω διὰ τίνα ποτὲ λόγον ἡ πλησίον αὐτοῦ ἰσταμένη Κόρη καὶ ἡ ἔτι πλησιέστερον ἐπὶ βράχου καθημένη Δημήτηρ δὲν κάθηνται ἐπ' αὐτοῦ. Νῦν δμως ἀδιστάκτως φρονῶ διε πρόκειται περὶ τοῦ ἐπιμήκους σάκκου τῶν ἐν Ἀγρᾳ φυλασσομένων ιερῶν τῶν μυστηρίων, ἐπιμελῶς ἐν ιερῷ λίκνῳ τεθειμένων καὶ κεκαλυμμένων δι' ὑφάσματος ἀπὸ παντὸς βεβήλου δφθαλμοῦ μέχρι τῆς ἐπικειμένης στιγμῆς τῆς ἐποπτείας τῶν ἡρώων Ἡρακλέους καὶ Διοσκούρων, καθ' ἣν, ἀνοιγομένου τοῦ σάκκου ὑπὸ τοῦ παρισταμένου ὡς πρώτου ιεροφάντου τῶν Ἐλευσινίων ἕορτῶν Τριπτολέμου, θὰ ἐπιδειχθῶσι τὰ ἐν αὐτῷ ἄρρητα ιερὰ καρπῶν ἐτησίων σπέρματα τοῖς ξένοις μύσταις.

ε') Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ περιφήμου ἐξ Ἐλευσίνος μυστηριακοῦ πίνακος τῆς Νιενίου, οὖς ἡ κάτω παράστασις, ἡτοι ἀκριβῶς ἡ εἰς τὴν Ἀγρᾳ μικρὰν ἐλευσινιακὴν μύησιν ἀναφερομένη³, εἰκονίζει ἐπίσης πλησίον τῆς Ἐλευσινίας Κόρης καὶ ὡς ὑπὸ τὴν φύλαξιν αὐτῆς τὸ αὐτὸ ἐπιμελῶς καὶ πλουσίως κεκαλυμμένον ἀντικείμενον, δπερ ἐπίσης ἐξέλαθον ἄλλοτε ὡς κενὸν θρόνον, ἐνῷ πράγματι

¹ Σχολ. Θεοκρ. 4, 55. — Πρβλ. Mommsen ἔ. ἀ. σ. 211, 3. — Σθορῶνος ἔ. ἀ. σ. 325.

² Πανσαν. VIII, 15, 1 - 4.— Σθορῶνος, Πέτρωμα Ἐλευσίνος: ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 358 - 360 μετὰ πίνακος.

³ Σθορῶνος, Ἐρμηνεία τοῦ ἐξ Ἐλευσίνος μυστηριακοῦ πίνακος τῆς Νιενίου: ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 169 - 191 καὶ 233 - 270 πίναξ I. Διδακτικῶταν καὶ δριστικὸν δίδαγμα παρέχει εἰς τὸν Α. Σκιάν, ἐπιπολαίως ἀμφισθητάσαντα ἄλλοτε τὸ δρθὸν τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἐρμηνείας τοῦ πίνακος τούτου ὡς ἀναφερομένου εἰς τρεῖς χρονικῶς διακρινομένας διαδοχικάς τῶν Ἐλευσινίων σκηνάς, τὸ κατ' αὐτὰς ὑπὸ Β. Λεονάρδου ἀνακαλυφθὲν καὶ ἐν ΑΕ 1916 σ. 120, εἰκ. 2 δημοσιεύθεν καὶ ἀπεικονισθὲν τῶν αὐτῶν χρόνων ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Ἀμφιαρείου, τὸ δμοίως εἰκονίζον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πίνακος συναπτάς τρεῖς χρονικῶς διαφόρους σκηνάς, ἡτοι πρῶτον τὴν εὐχήν, δεύτερον τὴν ἐγκοίμησιν καὶ τρίτον τὴν διὰ χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ἀμφιαράου θεραπείαν τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Οὐα δὲ ἡ διαφεύγει τῆς μωρᾶς θεωρίας τοῦ Καθβαδίου, ὅτι ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις δὲν ἡσκεῖτο ἀλληθής Ιατρική, ἀλλὰ μόνον ἀγυρτεία! Ήσ δὲν ἦτο δυνατὸν καὶ μάλιστα τότε νὰ διαλάθωσιν ἐπὶ χίλια περίπου ἑτη πονηρίαν ἀσκοῦντες οἱ τόσον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τιμώμενοι διδάσκαλοι καὶ συνάδελφοι τοῦ Ἰπποκράτους ιερεὶς τῶν Ἀσκληπιείων! 'Ἄλλ' οὐδὲ' ἐν ἔθδομήκοντα ἱεσοι λάθοι τις πονηρὸς ὅν

ούδεν ἄλλο είναι καὶ τοῦτο ἡ ιερόν τι «κιβώτιον», κιβοῦρι ἡ λίκνον, τὰ ιερὰ σπερμάτων λείψανα τῆς νεκρικῆς μυστικῆς τελετῆς περιέχον, ἐφ' οὐ ἐν ἀνάγκῃ ἥδυνατο νὰ καθίσῃ ἡ ἑτέρα τῶν Ἐλευσινών θεῶν, ὃς ἀκριβῶς πράττει ἡ ἐν τῷ αὐτῷ πίνακι Δημήτηρ τῆς ὑπεροχειμένης παραστάσεως τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἐλευσῖνι τελετῆς τῶν μεγάλων μυστηρίων. "Ἄλλως δὲ παράβαλε καὶ τὰς τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος περιφήμους γυναικας, τὰς ἐπὶ δύο κιβωτίων καθημένας, δις οἱ Furtwängler¹ καὶ Studniczka² συγχρόνως ἔξελαβον ὡς τὴν Δῆμητρα καὶ Κόρην τῆς Ἐλευσίνος, ἐνῷ κατ' ἐμὲ οὐδὲν ἄλλο είναι ἡ αἱ ἐπὶ τῶν κιβωτίων τῶν περιφήμων ιερῶν φαρμάκων αὗτῶν καθήμεναι Κίρκη καὶ Μήδεια, μήτηρ καὶ κόρη τοῦ παρακαθημένου Αἴγιτου, υἱοῦ τοῦ παρ' αὐτῷ ἀνατέλλοντος Ἡλίου τῆς γωνίας ταύτης τοῦ ἀετώματος³. "Ἄλλως δὲ τὸν μὴ μυστικὸν χαρακιῆρα τῶν κιβωτιδίων τούτων τοῦ Παρθενῶνος δεικνύει καὶ τὸ ὄλως ἀκάλυπτον αὐτῶν.

ς') Τὸ τελευταῖον μνημεῖον, ὅπερ ἔχω νὰ ἐπικαλεσθῶ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ἐρμηνείας τοῦ ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Μητρώου σάκκου, είναι ἡ περίφημος ἐπὶ ἀγγείων τῶν λεγομένων Φλυάκων τῆς κάτω Ἰταλίας παράστασις, ἐκείνη ἀκριβῶς, πρὸς ἣν παρέπεμψαν ἡμᾶς οἱ Hauser καὶ Studniczka πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ αὐτοῦ σάκκου τῆς ζωφόρου ἡμῶν ὡς κοινοῦ τινος στρωματοδέσμου (Εἰκ. 40). Πρὸς δὲ περὶ ταύτης γράψωμεν, είναι ἀνάγκη νὰ ἔξηγηθῇ ἐν τίνι τῶν Ἐλευσινών τῆς Ἀττικῆς ἡτο κατατεθειμένος δι σάκκος τῶν ιερῶν τῆς ζωφόρου ἡμῶν, πρὸς δὲ νὰ ἔξηγηθῇ καὶ ἡ παρουσία καὶ ἔννοια τῆς τὰς ιερὰ καλυπτούσης Βοιωτικῆς μυκηναϊκῶν χρόνων ἀσπίδος.

ιγ') Σαισαρία.—Τὸ τελεστήριον καὶ ολίσιον τῶν Φλυέων Λυκομιδῶν.

Τέσσαρα είναι, ὡς πασίγνωστον, τὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ κέντρα τῆς μυστικῆς φυσιολατρείας τῆς Δῆμητρος, τῆς ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου αὗτῶν Ἐλευσινικῆς κληθείσης. Πρῶτον τὴν σπουδαιότητα τὸ πασίγνωστον μέγα ἐν Ἐλευσῖνι τελεστήριον τοῦ ιεροῦ γένους τῶν Εύμολπιδῶν. Δεύτερον «ιὸν ἐν δστυ Ἐλευσίνιον» πάντων τῶν Ἀθηναίων. Τρίτον τὸ ἐν "Αγρᾳ «μυστικαῖς ἐπ' ὅχθαις» Ιλισοῦ κέντρον τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν μετοίκων. Τέταρτον καὶ τελευταῖον τὸ ἐν Φλύᾳ τελεστήριον⁴ ἡ ολίσιον⁵ τοῦ παναρχαίου θιαγενοῦς γένους τῶν Λυκομιδῶν⁶.

Τῶν τριῶν πρώτων ἡ θέσις είναι ἀσφαλῶς ἡ περίπου γνωστή, ἐνῷ τοῦ τετάρτου παντελῶς ἀγνοεῖται, ἀμφισβητούμενης μέχρις ἐσχάτων⁷, καὶ αὐτῆς τῆς θέσεως τοῦ τῇ Κεκροπίδι φυλῆ ἀνήκοντος δήμου τῶν Φλυέων, ἐνθα ἔκειτο τὸ Τελεστήριον τοῦτο.

Εὔτυχῶς τοῦτον δι Milchhöfer ἥδυνθη νὰ τοποθετήσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὰς ΒΑ ὑπωρείας τοῦ Ὅμηττοῦ παρὰ τὸ Χαλάνδρι τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐν ἔτει 1870 ἀνακαλυ-

¹ Furtwängler - Reichhold, Gr. Vasenmal. S. 215.

² Jahrbuch d. Inst. XIX (1904), s. 1 - 10 Taf. 1.

³ Σβορώνου, Φῶς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος: ΔΕΝΑ τόμ. XIV (1911) σ. 265 - 269 πίναξ ΙΘ'.

⁴ Πλουτάρχ. Θεμ. 1. ⁵ Παυσαν. IV, 1, 8. ⁶ Ἡσυχ. ἐν λ. Λυκομίδαι γένος θιαγενῶν.

⁷ Karten von Attika Heft. II σ. 37.—Προβλ. Lolling Topog. σ. 118.

φθείσης ἐπιγραφῆς ('Αρχ. Ἐφημ. 1870 ἀρ. 415), τῆς ἀναφερούσης κτῆμα κείμενον συγχρόνως Ἀθμονοῖ καὶ Φλυῆσι, ἐξ οὗ βεβαιοῦται ὅτι οἱ δῆμοι οὗτοι συνώρευον, τοῦ πρώτου, ἐν φέλατρεύετο ἡ Ἀμαρυσία Ἀρτεμις, βεβαίως κατέχοντος τὴν θέσιν τοῦ νῦν χωρίου Μαροῦσι, οὐ μόνον πρὸς νότον, ἥτοι ἐν Χαλανδρίῳ, καὶ νοτιώτερον αὐτοῦ πρὸς τὴν Καισαριανήν ὑπάρχει χῶρος διὰ τὸν δῆμον τῶν Φλυέων¹.

Παραλείπων τάλλα ἐπίσης σπουδαῖα ἐπιχειρήματα τοῦ Milchliöfer προσθέτω εἰς αὐτὰ ὅτι οἱ δύο μόνοι γνωστῆς προελεύσεως ἀττικοὶ ἐπιτύμβιοι τῶν Φλυέων κιονίσκοι εὑρέθησαν ὁ μὲν (Κουμανούδη, Ἐπιγρ. Ἐπιτύμβ. ἀρ. 1241) εἰς τοὺς Τράχωνες, ὁ δὲ (Κουμαν. ἔ. ἀ. ἀρ. 1246) ἐν Βάρῃ, χωρία ἀμφότερα τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ μέσου καὶ τοῦ νοτίου Ὑμηττοῦ, ἐνδεικνύοντα οὕτω καὶ ταῦτα τὴν μεταξὺ Χαλανδρίου καὶ Τραχώνων, ἥτοι περὶ τὴν Καισαριανήν, ἔκτασιν τῶν κτήσεων τοῦ πλουσιωτάτου δήμου τῶν Φλυέων.

Ταῦτα πάντα μετὰ τοῦ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δρθοῦ ἀποδεικνυομένου Ἰσχυρισμοῦ τῶν ἀρχαίων, ὅτι τὸ Τελεστήριον καὶ τὰ μυστικὰ δργια τῶν Φλυέων Λυκομιδῶν ἥσαν ἀρχαιότερα καὶ ἀνεξάρτητα τῶν τῆς Ἐλευσίνος², σύδεν ἄλλο οὕτης ἥ νεωτέρου κέντρου συνενώσεως τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν διαφόρων ιερατικῶν γενῶν τῆς Ἀττικῆς, δηλαδὴ Εὔμολπιδῶν, Κηρύκων (=Λυκομιδῶν) Φιλλειδῶν, Κροκωνιδῶν, Εὐδανέμων, Φυταλιδῶν, Βουζυγῶν³, καὶ δὴ κέντρου λατρείας ἐπισκιάσαντος τὸ τελεστήριον τῶν Λυκομιδῶν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐπιβαλόντος τὸ δνομα τῆς Ἐλευσίνος εἰς τὰς τελετὰς τῆς μυστικῆς φυσιολατρείας καὶ θεολογίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, μοὶ ὑπενθύμισαν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡσυχίου (ἐν λ.), καθ' ἥν Σαισαρία ἡ Ἐλευσὶν πρότερον καὶ δὴ ἀπὸ Σαισάρας Κελεοῦ θυγατρὸς (Παυσαν. I 38, 2). Ἐσκέφθην μήπως τὸ πρότερον ἀναφέρεται εἰς τὸ πρῶτον τὴν ἥλικιαν μυστικῆς φύσεως κέντρον, ἥτοι τὴν πρότερον χρησιμεύουσαν ὡς Ἐλευσίνα κώμην (γρ. ἡ πρότερον Ἐλευσίν), δηλαδὴ τὸ ἐν Φλύᾳ Τελεστήριον, κείμενον οὕτως ἐν χωρίῳ Σαισαρίᾳ καλούμενῳ, ἐξ οὗ οἱ κτίσαντες τὴν μονὴν χριστιανοὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Σαισαριανήν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ Καισαριανήν ἐκ τῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ αὐτῶν μνήμῃ συχνοτέρων καὶ οἰκειοτέρων δνομάτων τῆς Καισαρείας καὶ τῶν Καισάρων;⁴

¹ Ο Ross (Dem. 100) ἔζητει τὴν Φλύαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς Ἀττικῆς νοτίως τοῦ Βοϊλησσοῦ, ὁ δὲ Bursian (Geogr. σελ. 347) ἐφρόνει διὰ τὸ ἵσως τὰ ἔρεπτα τοῦ Κορωπίου ἥσαν τὰ τοῦ δήμου τῶν Φλυέων.

² Ἰππολύτου, κ. αἰρ. V. 20: Τετέλεσται δὲ ταῦτα [τὰ Βακχικὰ τοῦ Ὁρφέως] καὶ παραδέδοται ἀνθρώποις πρὸ τῆς Κελεοῦ καὶ Τριπτολέμου καὶ Δήμητρος καὶ Κόρης καὶ Διονύσου ἐν Ἐλευσῖνι τελειῆς ἐν Φλυοῦντι (sic) τῆς Ἀττικῆς. Πρὸ γὰρ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἔστιν ἐν Φλυοῦντι τὰ τῆς λεγομένης Μεγάλης δργια.

³ M. P. Foucart, *Les grands mystères d'Eleusis*, Paris 1900 σ. 16.

⁴ Ο λαὸς δῆμος οὐδέποτε προφέρει Καισαριανή, ἀλλὰ μόνον Συριανή καὶ Σεργιανή, τὸ κάλλιστα ἐκ τοῦ Σαισαριανή δυνάμενον νὰ παραχθῇ ὡς καὶ ἐν τῷ δημοτικῷ ἀσματι:

οτὴ Σεργιανή — σεργιάνι καὶ οτὴ Πεντέλη — μέλι
καὶ στὸ Δαρνὶ κρυσὸν περὸ ποῦ πίνουν οἱ ἀγγέλοι.

Τῶν νεωτέρων ἐτυμολόγων τοῦ ὀνόματος τῆς Καισαριανῆς οἱ Δαπόντες, Νεροῦτσος καὶ Λαμπάκης ἀγνοοῦσι τί νὰ ὑποθέσωσιν. Ο Σουρμελῆς σημειοῖ διὰ ή μονὴ ὠνομάσθη ἀπὸ Καισαρίου ἡγουμένου αὐτῆς καὶ δὴ τοῦ — κατὰ τὸν Spon — ἐν ἔτει 1458 μεσολαβήσαντος, ἀγνώστου

Ἐσπευσα λοιπὸν εἰς τὴν Καισαριανὴν πρὸς ἐπιτόπιον μελέτην τοῦ χωρίου. Ἀφιχθεὶς δ' ἔκει μετὰ σύντονον ἐπὶ ὥραν ἀνηφορικὴν πορείαν ἐκάθισα, ἵνα ἐπὶ μικρὸν ἀναπαυθῶ, ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς δυτικῆς θύρας τοῦ ναοῦ πεζούλιον. Εὐθὺς δμως παρετήρησα ὅτι τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλης ἐνεπιγράφου μαρμαρίνης στήλης, φερούσης δψίμων δωμαϊκῶν χρόνων γενεαλογικὸν κατάλογον ἱεροφαντῶν, δᾳδούχων καὶ ἱεροκηρύκων, ἦτοι τῶν γνωστῶν κυρίων λειτοιργῶν τῆς μυστικῆς «ἔλευσινιακῆς» λατρείας! Ὁ λίθος εἶναι τόσον μέγας, ὡστε, καὶ ἀν δὲν ἐγνώριζον τὴν ἐν Καισαριανῇ πιθανὴν ὑπαρξίαν ἀρχαίου μυστικοῦ τελεστηρίου, θὰ ἔξηντον πᾶσαν δἄλην ὑπόθεσιν πρὸν ἢ δεχθῶ ὅτι ἐκομίσθη ἐκ τῆς τόσον μακρὰν ἀπεχούσης Ἐλευσίνος! Ἐνδεικτικὸν μάλιστα τῆς προελεύσεως τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐθεώρησα τὸ γεγονός, ὅτι ὡς πρῶτον ὄνομα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων λειτουργῶν ἀπαντᾷ τὸ τοῦ δᾳδούχου Θεμιστοκλέους, ὅπερ ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν μαρτυρίαν ἐκείνην τοῦ Πλουτάρχου, καθ' ἣν τὸ ἐν λόγῳ τελεστηρίου τῶν Φλυέων ἐμπρησθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατὰ τὴν περσικὴν εἰσβολὴν ἐπεσκεύασε καὶ γραφαῖς ἐκόσμησεν δι μέγας Θεμιστοκλῆς ὡς μετέχων τοῦ γένους τῶν Λυκομιδῶν, μαρτυρίαν, ἐπιτρέπουσαν ἡμῖν τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ δι δᾳδούχου Θεμιστοκλῆς τῆς ἐπιγραφῆς ἡμῶν ἦτο τις τῶν ἐπὶ μακρὸν ὑπαρξάντων Λυκομιδῶν ἀπογόνων τοῦ μεγάλου Θεμιστοκλέους¹. Ἀναζητήσας κατόπιν ἐν ταῖς ἐπιγραφικαῖς συλλογαῖς τὴν πολλάκις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Chandler δημοσιευθεῖσαν καὶ ὡς ἐν Καισαριανῇ εὑρεθεῖσαν ἀναφερομένην ἐπιγραφὴν ταύτην² εὑρόν μετ' εὐαρέστου ἐκπλήξεως ὅτι

δὲ ὄνοματος ἡγουμένου τῆς Μονῆς ταύτης, τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἄλλ', ὡς ἡδη ἐσημείωσεν δι Καμπούρογλους (*Ιστορία τῶν Ἀθηναίων* τόμ. B' σ. 21 κ. ἔξ. καὶ 197), τοιούτου ὄνοματος ἡγουμένος εἶναι ἀγνωστος ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς Μονῆς, τὸ δ' ὄνομα Καισαριανὴ ἔφερεν ἡδη ἡ Μονὴ τὸ 1205 μ. Χ., ὅτε δι ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος ἀπηνθίνεν ἐκ Κέας ἐπιστολὴν πρὸς τὸν «ἡγούμενον τῆς Μονῆς Καισαριανῆς».

Τὰ αὐτὰ λεκτέον καὶ περὶ τῆς τοῦ Γ. Μπουρνιᾶ (ἐν *Σωτῆρι* τόμ. 10 σ. 64) γνώμης, καθ' ἣν ἡ περιφέρεια τῆς Μονῆς Καισαριανῆς «εἶναι ἀφιέρωμα Καισαριανῆς μοναχῆς». Τοιούτου ὄνοματος μοναχὴ εἶναι παντελῶς ἀγνωστος ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς Μονῆς, ὑπάρξασα, ὡς δ ἡγούμενος Καισάριος, μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἐτυμολογούντων τὸ ὄνομα συμπατριωτῶν μου.

Ἐπίσης ἀποριττέαι καὶ αὐθαίρετοι εἶναι αἱ τρεῖς διαδοχικαὶ εἰκασίαι τοῦ Δ. Καμπούρογλου (ε. ἄ.), καθ' ἃς ἡ Μονὴ ἐκλήθη οὕτως ἐκ Παναγίας, προερχομένης ἐκ Καισαρείας ἡ δομωμένης ἐκ Συρίας, ἡ τέλος ἀπὸ Συριακοῦ, μαθητοῦ διασήμου Πλουτάρχου τοῦ Νεστορίου, ὅστις θὰ ἐδίδαξεν ἐν Καισαριανῇ, ἦτις θὰ ἡτο διδασκαλεῖον τοῦ Ε' αἰώνος μ. Χ. κτλ.

Τὴν μόνην δρθὴν ἐτυμολογίαν ἐπρότεινεν, ὡς νῦν ἡμεῖς (*Αρχ. Ἐφημ. περίοδος A'* σ. 299 ἀρ. 1840), δι αἰδίμος Πιττάκης, βασισθεὶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τοῦ Ἡσυχίου καὶ τῆς ἐν Καισαριανῇ Ἐλευσινιακῆς ἐπιγραφῆς, περὶ ἣς γράφομεν ἐν τῷ κειμένῳ. Δὲν ἐγένετο δμως πιστευτὸς ὡς ἀγνοῶν ὅτι τὸ ὄνομα Σαισαρία δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸ πρῶτον ὄνομα τῆς Ἐλευσίνος, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς πρώτης Ἐλευσίνος, δηλαδὴ τῆς ἐν Φλύᾳ.

¹ Πλουτ. Θεμιστ. 1: «ὅτι μέντοι τοῦ Λικομιδῶν γένους μετεῖχε (δι Θεμιστοκλῆς) δῆλος ἐστι τὸ γάρ Φλυῆσι τελεστηρίον, ὅπερ ἡν Λυκομιδῶν κοινόν, ἐμπρησθὲν ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτὸς ἐπεσκεύασε καὶ γραφαῖς ἐκόσμησεν, ὡς Σιμωνίδης ἴστορηκεν».

² Chandler, Insc. Ox. II, 57 «prope Cyriani, in ecclesia quae dicitur Asomatos». — Ackerbladius: «in monasterio Cyriani in monte Hymettii». — Villoison: «in muro ecclesiae D. Marci in Hymetto» (πρόκειται περὶ τῆς εἰς διάγων βημάτων ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Καισαριανῆς κειμέ-

ἔχει ἀναγνωρισθῆ ἥδη ὑπό τε τοῦ Boeck καὶ ἄλλων ὡς τὸ νεώτερον μέρος γενεαλογικοῦ καταλόγου (Πανσ. I, 37, 1) δαδούχων τῆς μυστικῆς Ἐλευσινιακῆς λατρείας, ἀντηκόντων εἰς τὸ γένος τοῦ στενῶς πρὸς τὸ τελεστήριον τῶν Λυκομιδῶν συνδεομένου Λυκομίδου Θεμιστοκλέους, ἔχον δ' ὡς ἔξῆς (CIA. III, 1283 Πρβλ. καὶ ἀρ. 675).

- 1 [Ταύτης καὶ Θεμιστοκλέ]ους τ[οῦ Λεωνίδου] δαδούχου [Θεμιστοκλῆς].
- 2 Θεμιστοκλέους κ[αὶ] . . . ης] τῆς Πραξαγόρου [Πραξαγόρας δαδούχος.
- 3 Τούτου καὶ Βάσης τῆς Νιγρείου ιεροκήρυκος θυγ. Φιλίσιη.
- 4 Ταύτης καὶ Δημοσιράτου Σώσπιδος δαδούχου υἱοῦ Πραξαγόρη.
- 5 Πραξαγόρης καὶ Ξεναγόρου Ξεναγόρας.
- 6 Τούτου καὶ Ἑρμίπιδος Διονυσία.
- 7 Διονυσίας καὶ Ἡγίου τοῦ Ἡγίου Ξεναγόρας.
- 8 Ξεναγόρου καὶ Ἀριστοφανείας τῆς Βικτωρείου ιεροφάντου] . . .

Ἐπίσης ἀξιον σημειώσεως ἐνταῦθα θεωρῶ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ σημείωσιν τοῦ Boeck ἐκ τοῦ Chandler, Marm. Oxon. II, 72, «olim Athenis fuisse in ea parte D. Cyriani quam architecti vocant Metochi, prope palatium archiepiscopi» ἡ μυστικὴ Ἐλευσινιακὴ ἐπιγραφὴ CIG σ. 449 ἀρ. 405 (πρβλ. Ἀνθολ. Παλ. II p. 241):
Δηοῦς καὶ Κούρης θεοείκελον ιεροφάντην
Κυδαίνων πατέρα στῆσε δόμοις Κλεάδας
Κεκροπίης σοφὸν ἔρος Ἑρώτιον ὡρα καὶ αὐτὸς
Λεοντίων ἀδύτων ἵσον ἔδεκτο γέρας·

“Ιδε καὶ A. Mommsen Athenae Christianae σ. 119 γράφοντα καὶ ἐν σελ. 108 τὰ ἀξιοσημείωτα καὶ δρθὰ ταῦτα ὅτι huius monasterii in Hymetto monte siti appendicula (δηλ. μετόχι) aedes Panagiae μεγάλου Μοναστηρίου Athenis erat. Itaque quum Caesarianorum monachorum sumptibus Athenis illa aedificia exstruerentur, fieri poterat ut si qua ad aedificandum utilia ipsi in Hymetti radicibus haberent in plaustra Athenas deveherent κτλ.

Ταῦτα καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Καισαριανῆς ὑπαρχόντων σπουδαίων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων ἀρχαίου ἔθνικοῦ ιεροῦ, ἀτινα ἐγὼ μὲν ἀντελήθην κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν μου ταύτην, ἄλλοι δ' εἴχον πολλάκις ἥδη πρὸ ἐμοῦ σημειώσει, λειψάνων, δὲν μεταξὺ κίονες, κιονόκρανα, παραστάδες, μεγάλαι μαρμάρινοι πλάκες κτλ., ἥγαγόν με μετὰ τῆς εὐθὺς ἐπακολουθησίσης προχείρου μελέτης, ἡς μέρη τινὰ εἶδεν ἥδη ὁ ἀναγνώστης ἐκτιθέμενα ἐν τῇ πορείᾳ τῆς παρούσης ἐργασίας μου, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ τελεστήριον τῶν Λυκομιδῶν κεῖται ἐν Καισαριανῇ. Τούτου δ' ἔνεκεν ἔζητησα διὰ τοῦ ἀπὸ 2 Μαΐου ἐ. ἐ. ἐγγράφου μου ἐνέργειαν δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν πρὸς βεβαίωσιν τούτου καὶ ἀνακάλυψιν τοῦ λατρευτικοῦ κέντρου τῶν Φλυέων, τοῦ τόσον σημαντικοῦ διὰ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μυστικῆς φυσιολατρείας καὶ θεολογίας. Τὸ δ' ἀρχαιο-

νικὸς μιᾶς τῶν δύο ἐκκλησιῶν τοῦ νεκροταφείου τῆς μονῆς, τῆς ἐτέρας καλούμενης τῶν Ταξιαρχῶν ἡ Ἀσωμάτων. — Clerk, Itin. II, 495. — Lebas, Attique, 286. — Ussing, Ins. gr. Havn. ined. σ. 63, 77. — Πιττάχης: Ἀρχ. Ἐφηρ. 1840 σ. 297 ἀρ. 354. — Boeck, CIGr. 385, 441.

λογικὸν συμβούλιον τοῦ Κράτους ἐνέκρινε τὸν παμψηφεὶ τὴν 12 Μαΐου ἀναθέσαν μοι τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην καὶ δώσαν μοι τῇ αἰτήσει μου ὡς συνεργάτας τοὺς Α. Ὁρλάνδον, ἀρχιτέκτονα ἀρχαιολόγον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ Γ. Σωτηρίου, ἔφορον τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, μεθ' ἣν ἐλπίζω λίαν προσεχῶς νὰ προσθῶ εἰς τὸ ἔργον.

ιδ') Οἱ Λυκομίδαι ἐν Φλύᾳ καὶ Ἀνδανίᾳ.

Νῦν ἀρκεῖ ἡμῖν ἐν σχέσει πρὸς τὸν σάκχον τῶν μυστικῶν ἰερῶν τῆς ζωφόρου τοῦ Μητρόφου, τὸν τεθειμένον εἰς τὸ κάτω τέρμα τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου τῆς Καισαριανῆς κατεχομένου λόφου, νὰ σημειωθῶσι γενικά τινα καὶ κύρια περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν Λυκομιδῶν τῆς Φλύας.

Τὴν μεγίστην αὐτῆς σπουδαιότητα καὶ τὸν εἰς Ἱερὰ ὑπὲρ πᾶν δόλο μέρος τῆς Ἀττικῆς πλοῦτον τῆς λατρείας τῶν Φλυέων ἀρκεῖ ἵνα δειξῃ καὶ μόνον τὸ περὶ αὐτῆς σφέζομενον κύριον χωρίον τοῦ Παυσανίου (I, 31, 4): Φλυεῦσι δέ εἰσι Ἀπόλλωνος Διονυσοδότου καὶ Ἀρτέμιδος Σελασφόρου βωμοὶ Διονύσου τε Ἀρθίου καὶ Νυμφῶν, Ἰσμηνίδων καὶ Γῆς, ἥν Μεγάλην Θεὸν δνομάζουσι· ναὸς δέ ἔτερος ἔχει βωμὸν Δήμητρος Ἀνησιδώρας καὶ Διὸς Κτησίου καὶ Τιθωνῆς Ἀθηνᾶς καὶ Κόρης Πρωτογόνης καὶ Σεμιῶν δνομάζομένων θεῶν.

Τῶν λατρειῶν τούτων ἡ νῦν μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς εἶναι ἡ δργιαστικὴ λατρεία τῆς Μεγάλης θεᾶς Γῆς, ἡ τινι ἥγοντο «τὰ τῆς Μεγάλης Φλυασίων δργια», τὰ καὶ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἀρχαιότερα¹, γνωστῆς δ' ἡμῖν καὶ ὡς μητρὸς Φλυοῦ τοῦ ἐπωνύμου τῶν Φλυέων (Παυσαν. IV, 1, 5), κυρίως δὲ ἡ λατρεία τοῦ πρὸς τὸ τελεστήριον αὐτῶν ταυτίζομένου² ναοῦ Δήμητρος τῆς Ἀνησιδώρας, ἥτοι καὶ πάλιν Γῆς τῆς οὔτω καλουμένης «διὰ τὸ καρποὺς ἀνιέναι» (Ἡσύχιος ἐν λ. Ἀνησιδώρᾳ), στενῶς δὲ πρὸς τὸν Ἡφαιστον τῆς Σαισαρίας συνδεομένης ὡς μαρτυρεῖ ἡ περίφημος καὶ μέχρι τοῦδε ἀνεπαρκῶς ἐρμηνευομένη ἀττικὴ πολύχωμος κεφαλογραφία τοῦ Ε' αἰῶνος³, ἡ εἰκονίζουσα τὸν νεαρὸν Ἡφαιστον κοσμοῦντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀνησιδώρας (ΑΝΕΣΙΔΟΡΑ) καὶ Πανδώτειρας (Ὀρφ. "Υμν. 40, 3) Δήμητρος (= Πανδώρας)⁴, διὰ χρυσοῦ πλοκίου κόμης (καὶ οὐχὶ χρυσῆς στεφά-

¹ Ἰππολ. κ. αἴρετ. V, 20 προβλ. Ψευδ. Ὥροιγ. περὶ αἰρέσεων σ. 144 ἐκ. Miller.—Welcker, Griech. Götterl. I, σ. 322.—Guigniaut, Relig. de l'antiquité III, σ. 1220.—Hanriot, Recherches σ. 186.—Milchhöfer, Karten von Attika II σ. 37.

² Hitzig - Blümner, Pausanias I, σ. 331.

³ Klein, Euphronios 8, σ. 251.—Gerhard, Festgedanken an Winkelmann 1841. Πίν. 1.—Roscher's Myth. Lex. τόμ. I, σ. 2057 καὶ III σ. 1526.—Jahn, Arch. Aufs. 132.—Murray, White vases πίν. XIX.—Σθορώνος: ΔΕΝΑ τόμ. XII, σ. 203.

⁴ Περὶ τῆς φύσεως τῆς Δήμητρος Ἀνησιδώρας διδακτικὸν εἶναι τὸ ἔξης χωρίον τοῦ Πλουτάρχου Συμποσ. προβλ. IX, 14, 4: Καὶ γάρ ἡμεῖς οἱ γεωργοὶ τὴν Θαλίαν οἰκειούμεθα φυτῶν καὶ πλευράτων ἐνθαλούντων καὶ βλαστανόντων ἐπιμέλειαν αὐτῇ καὶ σωτηρίαν ἀποδίδοντες. 'Ἄλλ' οὐ δίκαια, ἔφη γένος, ποιεῖτε καὶ γάρ ἡμῖν θεοὶ Δήμητηρ Ἀνησιδώρα καὶ «διονύσιος δενδρίων νόμον πολυγαθῆς αὐξάνων ἄγνων φέγγος διώρας» ὡς Πίνδαρος φησι.

νης), δπερ ἐμφυτεύει δι' ἐγχειρήσεως εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῆς ἀκριβῶς καθ' δν τρόπον καὶ ἡ ἀφ' ἡς ἡ κεραμογραφία αὕτη ἐνεπνεύσθη μυστικὴ παράστασις τοῦ μεγάλου φειδιακοῦ ἐλευσινιακοῦ ἀναγλύφου, τοῦ εἰκονίζοντος τὴν μὲν Δήμητραν δίδουσαν τῷ ἐφήβῳ βασιλεῖ Νίσῳ (οὐχὶ Τριπτολέμῳ!) χρυσοῦν διπτύλιον ὃς σφραγῖδα τῆς ἐπί τε Ἐλευσίνος καὶ Μεγάρων ἀρχῆς, τὴν δὲ Κόρην ἐμφυτεύουσαν ἐν τῇ κορυφῇ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸν περίφημον μυστικὸν τῆς ἀθαναπίας πλόκαμον (ἴδε Σβιρώνου Ἀθην. Ἀρχαιολ. Μουσ. σελ. 106 Πίν. 24).

Ίδιαιτέρας σημειώσεως ἐνταῦθα ἀξία είναι ἡ λατρεία τοῦ «Φλυησίου Ἐρμοῦ» ('Ησύχιος ἐν λ.), δν ἀνευρίσκομεν καὶ ὡς κύριον θεὸν τοῦ ἐν Ἀνδανίᾳ τῆς Μεσσηνίας ὑποκαταστήματος τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν Λυκομιδῶν! Ὁ Ἐρμῆς οὗτος βεβαίως είναι δὲ ἐπὶ τοῦ Κήρυκείου ὅρους γεννηθεὶς καὶ τὸ κηρύκειον ὃς σταθερὸν σύμβολον φέρων θεῖν κῆρυξ, δὲ ὡς γεννάρχης θεωρούμενος τοῦ τὴν μυστικὴν δάδουχίαν κληρονομικὸν προνόμιον ἔχοντος ἀρχαιοτάτου θιαγενοῦς γένους τῶν Κήρυκων. Ἐδιδον δὲ ἀντῷ αὐτοὶ οἱ Κήρυκες (Kaibel, Epigr. 1046) ὡς γυναικα οὐχί, ὡς οἱ ἀντίζηλοι αὐτῶν Εὑμολπίδαι, τὰς θυγατέρας τοῦ Κέκροπος Ἀγραυλον (Παυσ. I, 38, 3) ἢ Πάνδροσον (Πολυδ. VIII, 102. Σχολ. Ὁμ. A. 334 — Αἰσχίν. I, 30), ἀλλὰ τὴν τρίτην αὐτῶν Ἐρσην, ξένην μὲν δλως τῆς ἐν τῇ κυρίως Ἐλευσίνι λατρείας², μητέρα δὲ ἐκ τοῦ Ἐρμοῦ αὐτοῦ τούτου τοῦ Κεφάλου (Ἀπολλοδ. III, 14, 3 καὶ Σχολ. B 173), ἥτοι τοῦ πρώτου κατόχου τοῦ χώρου, ἐνθα τὸ τελεστήριον τῶν Λυκομιδῶν τῆς Φλύας, προγόνου δὲ τῶν Κεφαλλήνων βασιλέων τῆς Ἰθάκης (ἴδε ἀνωτ. σ. 38 καὶ 47)³, ἐξ ὧν πάλιν γνωρίζομεν ὅτι κατῆγε τὸ γένος δὲ πρὸς τοὺς Κήρυκας σιενῶς συνδεόμενος Ἀνδοκίδης μέλος «οἰκίας πασῶν ἀρχαιοτάτης» (Σουτδας ἐν λ. Ἀνδοκίδης ἀπόγονος Τηλεμάχου τοῦ ὁδοσέως καὶ Ναυσικάας ὡς φησιν Ἐλλάνικος. — Πλουτ. Ἀλκ. 21. Ἀνδοκίδης διν Ἐλλάνικος δ συγγραφεὺς εἰς τοὺς ὁδοσέως ἀπογόνους ἀνήγαγεν. — Εὐσταθ. 197, 22. ὁδοσεὺς δ ἀπὸ Λαέρτου, δις ἐξ Ἐρμοῦ ἔλκει τὸ γένος).

Καὶ ἡ ἄλλως δὲ δλως ἄγνωστος ἡμῖν Ἀθηνᾶ Τιθρωνή, ἡ πιθανῶς, — ὡς ἥδη προετάθη ὑπὸ διαφόρων, — γραπτέα τιθήνη ἢ τριτώνη, δὲν είναι βεβαίως ἀσχετος πρὸς τὴν μυστικὴν λατρείαν αὐτῆς ὡς τιθήνης τοῦ ἐν Σαισαρίᾳ σπαρέντος ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου Ἐριχθονίου ἢ πρὸς τὰ ἐν τῷ Τρίτωνι ποταμῷ ἢ τῇ Τριτωνίδι πηγῇ (τοῖς ὑδάτων κεφαλαρίοις ἐκ τοῦ τριτῶν κεφαλῆς) λουτρὰ τῆς Παλλάδος, τὰ τόσον ἐν Βοιωτίᾳ (Παυσαν. IX, 33. 7. — Ἀπολλοδ. 1, 3. 6) καὶ Ἀρκαδίᾳ (Παυσαν. VIII, 26, 6), δσον καὶ ἐν Σαισαρίᾳ τιθέμενα, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν (σελ. 46 κε.).

Τὴν ἀρχαιότητα καὶ σπουδαιότητα τῆς μυστικῆς λατρείας τῶν Λυκομιδῶν ἐν Φλύᾳ μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ διύσημον ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἴστορίᾳ τῆς Ἀττικῆς πανάρχαιον θιαγενὲς γένος τοῦτο κατήγετο, ὡς εἴδομεν ἥδη, ἀπὸ τοῦ ἡρωικοῦ Λύκου

¹ Ἐπιγραφῆς μυστηρίων Ἀνδαγίας στίχος 32: καὶ θυσάντων τῷ μὲν Δάματρι σῦν ἀπίκονα, Ἐρμάνι κριόν, Μεγάλους θεοῖς δάμαλιν οὖν, Ἀπόλλωνι Καρνείψι κάρπον, Ἀγνᾶ διη.

² Töpffer, Att. Gen. σ. 88.

³ Ίδε καὶ Ἀριστοτέλ. ἐν τῇ Ιλακησίων πολιτείᾳ 504 Rose, καθ' δν Ἀρκείσιος, δὲ ἐκ πατρὸς πάππος τοῦ ὁδοσέως, ἡγεννήθη ὑπὸ τοῦ Κεφάλου ἐν Ἀττικῇ.

«ἀνδρὸς χρησμολόγου» καὶ μάντεως, υἱοῦ τοῦ Πανδίονος, βασιλέως τῶν Μεγάρων καὶ τῶν Ἀθηνῶν, λαβόντος «τὸν διπλευρὸν κῆπον Εὐδοίας»¹, δτε ἡ Ἀττικὴ ἐμερισθή εἰς τέσσαρα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν Αἰγέως, Πάλλαντος καὶ Νίσου.

Οτι δὲ χρησμολόγος Λύκος οὗτος ἦτο ὑπόστασίς τις Ἀπόλλωνος τοῦ Λυκείου τῶν Ἀθηναίων μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ μύθου, καθ' ὃν τὸ πρὸς τὴν Καισαριανὴν βλέπον ἀνατολικὸν προάστειον τῆς πόλεως Λύκειον «ἀπὸ μὲν Λύκου καὶ Πανδίονος ἔχει τὸ δνομα, Ἀπόλλωνος δὲ ἵερὸν ἐξ ἀρχῆς τε εὐθὺς καὶ καθ' ἡμᾶς ἐνομίζετο, Λύκειός τε δὲ θεὸς ἐνταῦθα ὠνομάσθη πρῶτον» (Παυσ. I, 19, 3). Ή ἐκτὸς τοῦ ἀρχαίου περιβόλου τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πρὸς τὸν Βασιλικὸν κῆπον ταυτίζομένου Λυκείου κειμένη ἀρχαιοτέρα (780-802 μ. Χ.) καὶ μεγίστη τῶν ἐν Ἀθήναις βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν «Σωτήρα τοῦ Λυκοδήμου» — παρ' ἣν εὑρέθη καὶ ἐπιγραφὴ «ἐπιμελητὴν Λυκείου» τινὰ ἀναγράφουσα² καὶ ἐν ἣ ἐτάφῃ Ἐπιφάνειος δὲ Λύκος τὸ 1051 μ. Χ.— τὸ δνομα αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ περὶ αὐτὴν συνοικία, ἥτις πᾶσα ὠνομάζετο «τοῦ Λυκοδήμου», φέρει ἀπὸ τοῦ ἡρωος Λύκου καὶ τοῦ γένους τῶν Λυκομιδῶν, εἰς δὲ φαίνεται δτι ἀνῆκε τὸ μέρος τοῦτο³, ὡς ἵσως καὶ τὸ ἀρχαιό-

¹ Στράβωνος IX, 392.— Ἀπολλοδ. 3, 15, 5-6.— Σοφοκλ. Ἀποσ. 872.— Σχολ. Ἀριστοφ. Σφην. 1223 καὶ Λυσιστρ. 58.— Ἐφημ. Ἀρχ. 1885, Πίν. 12.

² Ἀρχ. Ἐφημ. Περίοδ. Α' σ. 937.

³ Δ. Καμπούρογλου, Ἰστορ. τῶν Ἀθηναίων Β' σ. 285 καὶ Α' σ. 67. Εἶναι δέξιον σημειώσεως δτι δ αὐτὸς κ. Καμπούρογλους γράφει ἐν τῷ ὑπὸ σημερινὴν ἡμερομηνίαν, 13 Μαΐου 1917, καὶ ὑπ' ἄρ. 2027 φύλλῳ τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος Ἀθῆναι τὰ ἔξης πιστεύων δτι, δπως τόσοι μῆθοι καὶ πράγματα τῆς κλισικῆς ἀρχαιότητος ἀλύμαντα μέχρις ἡμῶν διεσώθησαν, οὗτως ἡδύνατο καὶ τὸ δνομα μεγάλης Ιθαγενοῦς Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας νὰ διεσώθῃ μέχρις ἡμῶν: «Μία ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν (τοῦ 9ου, ὡς δέχονται, αἰώνος), ἡδρυθεῖσα ἐπὶ τῶν θεμελίων παλαιοτέρας ἀκόμη ἐκκλησίας καὶ ταύτης ἐπὶ ἀρχαίου βαλανείου, οὗτινος σφέσεται καὶ τὸ ὑπόκανυστον, εἰνε ἡ Σωτήρα (Παναγία) τοῦ Λυκοδήμου (δὲ Ἀγιος Νικόδημος δά, ἡ Ρωσικὴ ἐκκλησία τῆς σήμερον).

» Ήτο δηλαδή ποτε οίκογενειακὸς ναὸς τῆς παλαιᾶς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας τῶν Ἀθηναίων Λυκοδήμων.

» Οἱ Λυκόδημοι αὐτοὶ ἐπωνομάζοντο ἀπλῶς καὶ Λύκοι. Κατὰ τὴν γενομένην ποτὲ ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ λογίου Ρώσου ἀρχιμανδρίτου Ἀντωνίνου εὑρέθη εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα τοῦ ναοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ σημείωμα ἐπιγραφικὸν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου Λύκου, ἐπισυμβάντα κατὰ τὸ ἔτος 1044. Κατόπιν ἀνεγνώσθη καὶ εἰς τὴν Ὀμορφὴ ἐκκλησιὰ τὸ δνομα ἐνὸς ἄλλου Στεφάνου Λύκου, ἀπογόνου βεβαίως τοῦ πρώτου. ἐκκλησιασθέντος ἐκεῖ ἔνα καὶ πλέον αἰῶνα κατόπιν, συγγενοῦς δὲ ἵσως τῶν Πλατυπόδων (Ποδαράδων), εἰς οὓς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους αἱ χῶραι ἐκεῖναι φαίνεται δτι ἀνῆκον.

» Κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τῆς τουρκοχρατίας δὲν ἀνεύρομεν μέχρι τούλαχιστον τοὺς Λυκοδήμους, ἀλλὰ πλαγίας διακλαδώσεις αὐτῶν, φερούσας ἄλλα ἐπώνυμα.

» Συμβαίνει δὲ αὐτὸ συνήθως εἰς τὰς ἀριστοχρατικὰς οἰκογενείας, νὰ ἤηραίηται δὲ κύριος κορμὸς καὶ νὰ θάλλουν τὰ παρακλάδια, ἀπὸ τὴν αὐτὴν πάντοτε προερχόμενα ἡζαν.

» Γνωστὸν ἐξ ἄλλου εἰνε, δτι ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἐπιφανής γενεά τῶν Λυκομιδῶν, οἱ δποῖοι καὶ ἀπλῶς ὡς Λύκοι ἤσαν καὶ αὐτοὶ γνωστοί. Ήσαν μάλιστα τόσον ἀρχαῖοι καὶ ἐπίσημοι οἱ Λυκομιδαι, ὡστε είχον καὶ ἴδια Ιερά, σχετιζόμενα πρὸς τὴν τοπικὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος.

τερον ἔθνικὸν κτίσμα, ἐφ' οὐ φιλοδομήθη ἡ ἔκκλησία αὕτη, ἡ ἀπὸ τοῦ 1847 τοῖς 'Ρώσοις παραχωρηθεῖσα.

Τὸν χρησιμολόγον ἥρωα Λύκον δὲ Παυσανίας θεωρεῖ Ισάξιον τοῦ Βάκιδος καὶ Μουσαίου¹, οὐ μάλιστα ὡς μόνον γνήσιον ποίημα τῶν ἐπ'² αὐτοῦ σωζομένων θεωρεῖ τὸν πρὸς χρῆσιν τῶν Λυκομιδῶν ποιηθέντα εἰς Δῆμητραν ὑμνον³, οὐ καὶ ἀλλαχοῦ μετὰ τιμῆς μνημονεύει (IV, 1, 4). Χάριν τῶν αὐτῶν Λυκομιδῶν ἐποίησαν ὑμνους πολλοὺς καὶ «εἰς Ἐρωτα, ἵνα ἐπὶ τοῖς δρωμένοις Λυκομίδαι καὶ ταῦτα ἄδωσι», οἵ μυθικοὶ θεολόγοι Πάμφως καὶ Ὁριφρέ⁴. Τὸ ἐν τῷ γένει κληρονομικὸν δνομα Λυκομήδης δρθῶς σχετίζει δὲ Fick⁵ πρὸς τὸ τῶν Λυκομιδῶν. Τοιοῦτος δὲ ἀναφερόμενος ἐν Πλούτ. Θεμ. 15: πρῶτος μὲν οὖν λαμβάνει ταῦτα Λυκομήδης, ἀνὴρ Ἀθηναῖος τριηραρχῶν, ἡς τὰ παράσημα περικύψας ἀνέθηκεν Ἀπόλλωνι Δαφνηφόρῳ Φλυῆσι. Τὸ τελευταῖον ἴερὸν τοῦτο ἀναφέρεται καὶ παρ' Ἀθηναίω X, 424, ὁρχοῦντο δὲ (οἱ δρχησταὶ) περὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τεάν τοῦ Δηλίου τῶν πρώτων δητες Ἀθηναίων καὶ ἐνεδύοντο ἱμάτια τῶν θηραϊκῶν. Ο δὲ Ἀπόλλων οὗτος ἐστιν ὁ τὰ Θαργήλια ἄγουσι, καὶ διασώζεται Φλυῆσιν ἐν τῷ Δαφνηφόροις γραφῇ πεψι τούτων⁶.

• 'Αλλὰ διατί ἀρά γε οἱ Λυκόδημοι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων μέχρι τῆς τουφκοκρατίας αὐτῆς νὰ μὴ είνε οἱ Λυκομίδαι τῆς ἀρχαιότητος;

• Καὶ ἄλλοτε εἰς ἀναδρομικὸν σημείωμα παρετηρήσαμεν τοῦτο.

• 'Εάν ἐγράφομεν ίστορικὴν πραγματείαν, δὲν θὰ εἴχομεν εἰ μὴ μόνον μικρὰς ἐνδείξεις πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ἡμῶν.

• Διὰ τοῦτο ἀπεφασίσαμεν νὰ γράψωμεν ίστορικὸν μυθιστόρημα, εἰς τὸ ὅποιον ἔδωσαμεν τὸ δνομα: «Ο Πύργος τῶν Ἀνέμων».

• Οἱ Λυκομίδαι είχον ἴδια ἴερά. Ἡ τελευταία ἀπόγονος τῶν Λυκοδήμων ἡμῶν είνε μάγισσα καὶ γιάτραινα, παρὰ τοῦ πατρὸς τῆς Ἀλεξίνδρου Λυκοδήμου διδαχθεῖσα τὰ οἰκογενειακὰ μυστήρια τῶν καὶ διδάσκουσα αὐτὰ τῷ 1820 εἰς τὸν μικρὸν Στέφανον, τὸν τελευταῖον Λυκόδημον, φονευόμενον κατὰ τὸν Ἀγῶνα.

• «Ολα αὐτὰ δῆμος πρέπει νὰ ὑφανθῶσι πέριξ ἐνὸς μύθου, τὴν πλοκὴν τοῦ ὅποιου ἐλπίζομεν νὰ ἐκτυλίξωμεν, δταν δυνηθῶμεν εἰς τὰς στήλας τῶν Ἀθηνῶν».

¹ X, 12, 11. «Χρησιμολόγους δὲ ἄνδρας Κύπριον τε Εὔκλουν καὶ Ἀθηναῖον Μουσαῖον τὸν Ἀντερήμου καὶ Λύκον τὸν Πανδίονος, τούτους τε γένεσθαι καὶ ἐκ Βοιωτίας Βάκιν φασὶ κατάσχετον ἄνδρα ἐκ τυμφῶν τούτων πλὴρ Λύκον τῶν ἄλλων ἐπελεξάμην τοὺς χρησμούς».

² I, 22, 7. Τῶν δὲ γραφῶν (τῶν ἐν τῷ ἀριστερᾷ τῶν Προπυλαιῶν οἰκήματι) . . . ἐστὶ Μουσαῖος. 'Εγιν δὲ ἡπὶ μὲν ἐπελεξάμην, ἐν οἷς ἐστὶ πέτεσθαι Μουσαῖον ὑπὸ Βορέου δῶρον, δοκεῖν δέ μοι, πεποίηκεν αὐτὰ Ὁνομάκρυτος, καὶ ἐστιν οὐδὲν Μουσαῖον βεβαίως ὃι μὴ μόνον ἐς Δῆμητρα ὑμνος Λυκομίδαις.

³ Πανο. IX, 27. 2. 'Ωλῆνος δὲ ὑστερον Πάμφως τε ἐπη καὶ Ὁριφρές ἐποίησαν καὶ σφισιν ἀμφοτέροις πεποιημένα ἐστιν εἰς Ἐρωτα, ἵνα ἐπὶ τοῖς δρωμένοις Λυκομίδαι καὶ ταῦτα ἄδωσιν ἔγω δὲ ἐπελεξάμην . . . ἀνδρὶ ἐς λόγους διδούντωντι. Καὶ τῶν μὲν οὐ πρόσω ποιήσομαι μιήμητρ. 'Ησιόδον δὲ ιχλ. — IX, 30, 12: 'Οσις δὲ πιεῖ ποιήσεως ἐπολυπραγμόνησεν ἥδη, τοὺς Ὁρηέως ὑμνον⁷ οἰδεν ἄντες ἔκαστον τε αὐτεῶντες ἐπὶ βραχύτατον καὶ τὸ σύμπτων οὐκ ἐς ἀριθμὸν πολὺν πεπνιημένους. Λυκομίδαι δὲ ἄσσοι τε καὶ ἐπέδουσι τοῖς δρωμένοις. Κόδιμφ μὲν δή τῶν ἐπῶν δευτερεῖα φέρουσι τοῦ μετά γε Ὄμηρον τοὺς ἄμμους, τιμῆς δὲ ἐκ τοῦ θείου καὶ τοῦ πλέον ἔκείνων ἥκουσι.

¹ Griech. Personennamen 62.

² Ἱερεὺς τοῦ Δαφνηφόρου ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ πόλει CIA, III, 298.

Ἐξορισθεὶς δ' ὁ Λύκος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Αἰγέως ἔφυγεν εἰς Ἀρήνην τῆς Μεσσηνίας, ἔνθα «καὶ τὰ δργια ἐπέδειξε τῶν Μεγάλων Θεῶν Ἀφαρεῖ καὶ τοῖς παισὶ καὶ τῇ γυναικὶ Ἀρήῃ. Ταῦτα δέ σφισιν ἐπεδείκνυτο ἀγαγὼν ἐς τὴν Ἀνδανίαν, δι τοῦ καὶ τὴν Μεσσήνην δὲ Καύκων ἐμύησεν ἐνταῦθα» (Πανο. IV, 2, 6).

Ο προγενέστερος δὲ Καύκων οὗτος ἦτο οὐχὶ δὲ ἀρχαιότερος διμώνυμος βασιλεὺς καὶ ἐπώνυμος ἥρως τοῦ ἀρχαίου Πελοποννησιακοῦ γένους τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου, Ἀρκαδίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας¹, ἀλλ' δὲ κατ' ἀττικὴν παράδοσιν Φλυεύς, ἥτοι Λυκομίδης, υἱὸς Κελαίνου (ἢ μᾶλλον Κολαίνου, ἀρχηγέτου τῶν ἀμέσων τῶν Φλυέων γειτόνων Μυρρινουσίων), υἱοῦ τοῦ Φλυοῦ, ἐπωνύμου τῶν Φλυησίων. Σύγχρονος λεγόμενος δὲ Καύκων οὗτος τῶν πρώτων βασιλέων τῆς Μεσσηνίας, Πολυκάροντος (υἱοῦ Λελέγον, βασιλέως τῆς τότε Λελεγίας καλουμένης Λακωνικῆς) καὶ Μεσσήνης (θυγατρὸς τοῦ ἐξ Ἀργους Τριόπα τοῦ Φόρβαντος), ἥλθεν ἐκ τῆς τότε Ἐλευσίνος (δηλαδὴ τοῦ πρώτου ἐν Καισαριανῇ παρὰ τοῖς Φλυεῦσι μυστικοῦ κέντρου Δήμητρος τῆς ἀρχικῶς Ἐλευσίας, Ἐλευθίας, Ἐλευθοῦς ἢ Ἐλειθυίας πανταχοῦ τῆς Ἐλλάδος καλουμένης Γῆς Μητρὸς Δήμητρος τῆς ἀχαικῆς περιόδου)² εἰς Μεσσήνην κατὰ τὸ πολύτιμον διὰ τὴν Λυκομίδειον λατρείαν χωρίον τῶν Μεσσηνιακῶν τοῦ Παυσανίου, ὅπερ ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ παραθέσωμεν δλόκληρον (IV, 1, 4). «Πρῶτοι δὲ οὖν βασιλεύοντοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Πολυκάρων τε δὲ Λελεγος καὶ Μεσσήνη γυνὴ Πολυκάροντος. Παρὰ ταύτην τὴν Μεσσήνην τὰ δργια κομίζων τῶν Μεγάλων θεῶν Καύκων ἥλθεν ἐξ Ἐλευσίνος δὲ Κελαίνου τοῦ Φλυοῦ. Φλυὸν δὲ αὐτὸν Ἀθηναῖοι λέγουσι παῖδα εἶναι Γῆς διμολογεῖ δέ σφισι καὶ ὕμνος Μουσαίου Λυκομίδαις ποιηθεὶς ἐς Δήμητρα. Τὴν δὲ τελετὴν τῶν Μεγάλων Θεῶν Λύκος δὲ Πανδίονος πολλοῖς ἔτεσιν ὑστερον Καύκωνος προήγαγεν ἐς πλέον τιμῆς καὶ Λύκου δρυμὸν ἐπὶ ὀνομάζοντοι ἔνθα (τῆς Ἀτικῆς) ἐκάθηρε τοὺς μύσιας. Καὶ δι τοῦ μὲν δρυμός ἐστιν ἐν τῇ γῇ ταύτῃ Λύκου καλούμενος, Ριανῷ τῷ Κρητὶ ἐσπιημένον:

πάρ' τε τρηχὺν Ἐλαιὸν ὑπὲρ δρυμόν τε Λύκῳ.

ώς δὲ δὲ οὗτος ἦν Λύκος, δηλοῖ τὰ ἐπὶ τῇ εἰκόνι ἐπη τῇ Μεθάπον. Μετεκόσμησε γὰρ καὶ Μέθαπος τῆς τελετῆς ἐστιν ἄ. Ο δὲ Μέθαπος γέρος μὲν ἦν Ἀθηναῖος, τελετῆς δὲ καὶ δργίων παντοίων συνθέτης. Οὗτος καὶ Θηβαίοις τῷ Καβείδωρ τὴν τελετὴν κατεστήσατο. Ἀνέθηκε δὲ καὶ ἐς τὸ κλίσιον τὸ Λυκομίδῶν εἰκόνα ἔχουσαν ἐπίγραμμα ἄλλα τε λέγον καὶ δσα ἡμῖν ἐς πίστιν ουτελεῖ τοῦ λόγου

ἥγνισα δ' Ἐρμείαο δόμονς . . . τε κέλευθα

Ιάματρος καὶ πρωτογόνου Κοίνας, δθι φασὶ

Μεσσήνην θεῖναι μεγάλαιοι Θεῶσιν ἀγῶνα

Φλυάδεω κλειτοῦ γόνου Καυκωνιάδαο

Θιύμισα δ' ως σύμπλαντα Λύκος Ηανδιώτιος γάσ

· Αιθίδος ἵερα ἔργα παρ' Ἀνδανίη θέτο κεδρῆ.

Τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα δηλοῖ μὲν ως παρὰ τὴν Μεσσήνην ἀφίκοντο δὲ Καύκων ἀπόγονος δι τοῦ Φλυοῦ, δηλοῖ δὲ καὶ ἐς τὸν Λύκον τά τε ἄλλα καὶ ως ἡ τελετὴ τὸ ἀρχαῖον

¹ Περὶ οὐδὲ ιδε Roscher Myth. Lex. f. λ. Καύκων

² Töpffer, Att. Gen. σ. 221.

ἥν ἐν Ἀνδανίᾳ. Καὶ μοι καὶ τοῦτο εἰκὸς ἐφαίνετο, τὴν Μεσσήρην μὴ ἔτέωθι, ἀλλ᾽ ἔνθα αὐτῇ τε καὶ Πολυκάων φύουν, καταστήσασθαι τὴν τελετήν».

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν πολυτίλιων τούτων πληροφοριῶν περὶ τοῦ μυθολογικοῦ μέρους τῆς λατρείας τῶν Λυκομιδῶν ἡλθεν εὐτυχῶς ἐν ἔτει 1858 ἡ ἀνακαλυφθεῖσα καὶ ὑπὸ Στεφάνου Κονμανούδη¹ τὸ πρῶτον δημοσιευθεῖσα μεγάλη ἐπιγραφὴ τῶν μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας², ἡ ἀπὸ τοῦ 91 π. Χ. χρονολογουμένη καὶ λεπτομερῶς μιανθάνουσα ἡμῖν τὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ δργανισμοῦ καὶ διοικήσεως τῶν μυστηρίων τούτων, τῶν βεβαίως κατ' ἀντιγραφὴν τῶν ἐν Φλύᾳ τελουμένων δργανωθέντων καὶ δὴ ἐν ἄλσει κυπαρίσπων, *Καρνεασίῳ* ἢ *Καρνασίῳ* καλυυμένῳ, κειμένῳ δὲ δόκτῳ στάδιι μακρὰν τῆς Ἀνδανίας καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς δύνης τοῦ *Χαράδρου* δύακος, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Οἰχαλίας, ἔνθα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινυσανίου ἥγοντο κατὰ μῆνα Αὔγουστον μυστήρια Ἀπόλλωνι τῷ *Καρνείῳ*, ‘Ἐρμῇ τῷ Κριοφόρῳ, Δήμητρῳ καὶ Κόρῃ, ὡς καὶ τοῖς Μεγάλοις θεοῖς Καβείροις, μυστήρια ἀττικῆς προελεύσεως, περὶ ὧν ὁ Πινυσανίας γράφει: «ἀπόρρητα ἔστω μοι· δεύτερα γάρ σφι νόμῳ σεμιτότητος μετά γε Ἐλευσίνια». Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐνδιαφέρουσιν ὑμᾶς νῦν μόνον τὰ πρὸς τὰ μυστικὰ ιερά καὶ τὴν ιεράν *κρήνην σχετιζόμενα χωρία*.

ιε') ‘*Ἡ ἐν Ἀνδανίᾳ κρήνη καὶ τὰ ιερά*’.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ιερᾶς κρήνης ταύτης «τὰς ὠνομασμένας διὰ τῶν ἀρχαίων ἐγγράφων Ἀγρᾶς καὶ τοῦ γεγενημένου ποτὶ τῷ κράνῳ ἀγάλματος» ὑπάρχει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἴδιαιτέρα ὅλως διάταξις. Τὸ ἐνδιαφέρον νῦν ἡμᾶς εἴναι μόνον τὸ δνομα αὐτῆς. Ἡ λέξις ἀγνὴ ἀπλῶς καὶ κυρίως σημαίνει τὴν παρθένον γυναικα, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀρτεμις ἡ καὶ ἡ Κόρη πρὸ τῆς ἀνπαγῆς. Πρὸς δὲ ἐδήλου καὶ τὰς θεάς, τὰς ἔξαγνιζούσας τοὺς μύστας τῶν διαφόρων αὐτῶν μυστηρίων, οἷας αἱ ἀγναὶ Δημήτηρ καὶ Κόρη, ἡ ἀγνὴ Κυβέλη καὶ ἡ ἀγνὴ Ἀφροδίτη Συρία θεὸς ἡ Ἀφροδίτη Ἀταργάτις³. Προκειμένου περὶ Ἀνδανίας ἡ Ἀγνὴ τῶν μυστηρίων δύναται νὰ κρύπτῃ οὐχὶ τόσον τὴν Κόρην τῆς Δήμητρος Πιερσεφόνην (Πινυ. IV, 33, 4: ἡ δὲ Ἀγνὴ Κόρης τῆς Δήμητρος ἐστιν ἐπίκλησις ἕδωρ δὲ ἀτειστὸν ἐκ πηγῆς παρ' αὐτὸν ἄγαλμα), ἡν μαρτυρεῖ δὲ Πινυσανίας ἐπιλέγων ἐν τούτοις «ἀπόρρητα ἔστω μοι» τὰ περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἐκεῖ τελετῶν, ὅσον τὴν ἐς ἀεὶ καὶ κατ' ἔξοχὴν ἀγνὴν (παρθένον) Ἀθηνᾶν, ἡς ἡ μυστικὴ λατρεία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐνυπάρχῃ ἐν τοῖς ἐξ Ἀθηνῶν κομισθεῖσι μυστηρίοις τῆς Ἀνδανίας, καὶ ἦτινι ἀνήκεν, ὡς εἴδομεν, καὶ ἡ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ τοῦ τῆς Ἀνδανίας τελεστηρίῳ τῶν Φλυέων τῆς

¹ (α) *Φιλόπατρις* (Ἐφημερὶς Ἀθηνῶν) 29 Νοεμβρ. 1858 (= Gerhard, Arch. Zeit. Anzeiger 120 σ. 251), (β) 5 Ιανουαρίου καὶ (γ) 28 Μαρτίου 1859.—H. Sauppe, *Die Mysterieninschrift aus Andania*. Göttingen 1860.—(= Abhd. d. Goett. Gesell. d. Wiss. VIII, 1860, 217—274 καὶ Ausgew. Schriften τοῦ Sauppe 261—307).—Foucart παρὰ Le Bas - Foucart 326a — Cauer, Del. 47.—Dittenberger, Sylloge 338.—R. Meister, Sammlung Dial. Inschr. III, 2, 124.

² Περὶ Ἀνδανίας ἰδὲ O. Kern ἐν Pauly-Wissowa R. Enc. ἐν λ. *Andania* (I^ο σ. 2116 κτέ.).

³ Roscher, M. Lex. ἐν λ. *Nagpa*.

Καισαριανῆς Οὕη κρήνη, ἡ ὡς λουτρὸν Παλλάδος χρηπιμεύσασα, δτε ἡ Ἀθηνᾶ ἥγνισεν ἐαυτὴν τοῦ ἐκ τοῦ Ἡφαίστου δύπου καθάρασα μάλλιστα ἐαυτὴν οἴω ἔριψε τοῦθ' δπερ δὲν ἦτο βεβαίως ἀσχετον ἐν τοῖς μυστηρίοις ἔκείνοις οὔτε τοῦ δῖος τοῦ ἐν Ἀνδανίᾳ θυομένου τῇ Ἀγνῇ (στίχ. 70: ‘Ἐρμᾶνι κριόν, Ἀγνῇ δῖν) οὔτε τοῦ τῇ κρήνῃ τοῦ τελεστηρίου τῶν Φλυέων ἀποδιδομένου δνόματος τῆς Οἰας (ἴδε ἀνωτέρῳ σελ. 42) οὔτε τῆς Διὸς κώδιον καλουμένης δορᾶς δῖος, ἐφ’ ἦς ἔκάθιζε τοὺς ἀγνίζομένους μύστας δ δαδοῦχος¹.

Περὶ δὲ τῶν ἱερῶν παρατηροῦμεν δτι ταῦτα ἀπετελοῦντο ἐκ κάμπτρας (*cantp̄sa, arca*), ἢτοι κιβωτίου (θήκης, σάκκου μυστικοῦ περιεχομένου) καὶ βιβλίων (στίχ. 10) μυστικῶν παναρχαίων, Ἱερατικῶν, ἀναγραφόντων τὴν ἴστορίαν καὶ τὸ ἀπόρρητον οὐσιαστικὸν καὶ τυπικὸν μέρος τῆς τελετῆς², βιβλίων ἐν ὑδρίᾳ χαλκῇ φυλασσομένων, ἦν καταχωσθεῖσάν ποτε ὑπὸ τοῦ Ἀριστομένους μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καταστροφὴν τῆς Μεσσήνης ἀνεῦρεν δ Ἐπαμεινώνδας τῇ ὑποδεῖξει τοῦ εἰδώλου αὐτοῦ τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας Καύκωνος τοῦ «δξ Ἀθηνῶν», νύκτῳ καὶ κατ’ ὅναρ ὑπὸ μορφὴν «πρεσβύτον ἀνδρός, Ἱεροφάντη μάλιστα εἰκασμένου» ἐμφανισθέντος τῷ Ἐπαμεινώνδα (ὅτε οὗτος μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἤπόρει ποῦ νὰ κτίσῃ τὴν νέαν Μεσσήνην) καὶ τῷ στρατηγῷ Ἐπιτέλει τῷ Αἰσχίνῳ, φτινι οἱ Ἀργεῖοι εἶχον δώσει ἐντολὴν Μεσσήνην ἀνοικίζειν καὶ φτινι ἀκριβῶς ἔκέλευσεν ἡ σκιὰ τοῦ Καύκωνος νὰ σκάψῃ, «ἔνθα δν τῆς Ἰθώμης ἐνρῃ πεφυκυῖαν σμίλακα καὶ μυρσίνην». Ἀνοίξας δὲ τὴν ὑδρίαν ταύτην πρὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδα δ πρὸς τὴν ἐντολὴν ταύτην συμμορφωθεὶς Ἐπιτέλης «εὔρε κασσίτερον ἐληλασμένον εἰς τὸ λεπτότατον ἀπείλικτο δὲ ὕσπερ τὰ βιβλία. Ἐνταῦθα τῶν Μεγάλων Θεῶν ἐγέγραπτο ἡ τελετὴ. Καὶ τοῦτο ἦν ἡ παρακαταθήκη τοῦ Ἀριστομένους» (Παυσ. IV, 26, 7). Τὴν ταφὴν τῆς, ὅτε ἐπέκειτο ἡ ἀναστάτωσις τῆς Μεσσηνίας, παρακαταθήκης ταύτης τοῦ Ἀριστομένους πρὸς μέλλουσαν πωτηρίαν τῆς πατρίδος διηγεῖται δ αὐτὸς Παυσανίας ὃς ἔξῆς: «Ἀριστομένης δὲ . . . προενοήσατο καὶ ἐκ τῶν παρόντων καὶ, ἢν γάρ τι ἐν ἀπορρήτῳ τοῖς Μεσσηνίοις, ἔμελλε δὲ ἀφανισθὲν ὑποδρύχιον τὴν »Μεσσήνην κρύψειν τὸν πάντα αἰῶνα, φυλαχθὲν δὲ οἱ Λύκου τοῦ Πανδίονος χρησμοὶ Μεσσηνίας ἐλεγον χρόνῳ ποτὲ ἀνασώσεσθαι τὴν χώραν, τοῦτο δὴ δ Ἀριστομένης, ἀτε ἐπιστάμενος τὸν χρησμούς, ἐπεὶ νὺξ ἐγίνετο, ἐκόμιζε παραγενόμενος δὲ ἔνθα τῆς Ἰθώμης ἦν τὸ ἐρημότατον, κατώρυξεν εἰς Ἰθώμην τὸ δρός, καὶ Δία »Ἰθώμην ἔχοντα καὶ θεοὺς οἱ Μεσσηνίοις ἐς ἔκεινο ἔσωζον φύλακας μεῖναι τῆς παρακαταθήκης αἰτούμενος, μηδὲ ἐπὶ Λακεδαιμονίους ποιῆσαι τὴν μόνην καθόδου »Μεσσηνίοις ἐλπίδα» (Παυσαν. IV, 20, 4).

Τὰ ἐν τῇ κάμπτρᾳ φυλασσόμενα Ἱερὰ είναι βεβαίως ἔκεινα, ἀτινα, διαρχούσης τῆς μυστικῆς πομπῆς τῶν μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας, ἐφερον «αὶ παρθένοι αὶ Ἱεραλιθῶς ἀν λάχωντι, ἀγουσαι τὰ ἀρματα ἐπικείμενα κίστας ἔχούσας Ἱερὰ μυστικὰ»

¹ Ἡσύχιος καὶ Σουῦδας ἐν ἀ. Λιός κώδιον. — Lobeck, Aglaophamus I, σ. 183. — Σθορῷνος: ΔΕΝΑ, Δ' σ. 483.

² Παυσαν. IV, 27, 5: ὡς δὲ ἡ τελετὴ οφίσιν ἀνεύρητο, ταύτην μὲν ὅσοι τοῦ γένους τῶν Ιερέων ἤσαν κατετίθεντο εἰς βιβλίους.

(στίχ. 27) καὶ αἱ «ἰεραὶ» αἱ φέρουσαι «δίφρονς εὐσυῖνονς στρογγύλους καὶ ἐπ' αὐτῶν ποτικεφάλαια ἢ σπίρα (= σπάργανα ἢ τυμφρίδιον καλύπτρας) λευκά, μὴ ἔχοντα μήτε σκιὰν μήτε πορφύραν» (στίχ. 22), ἡτοι τὰ προσκεφαλαίου σχῆμα ἔχοντα ιερά, ἄτινα πολλάκις εἴδομεν ἀνωτέρῳ παραδιδόμενα, πομπευόμενα ἢ φυλασσόμενα ὡς ιερὰ ἐν σάκκοις ἢ προσκεφαλαίοις, καὶ ἄτινα βλέπομεν φερούσας ἐπὶ θώκου (δίφρου) καὶ δίσκου τὰς δύο ιερὰς παρθένους τῆς πομπῆς τῶν Ἐλευσινίων τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, ἃς δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἀρχαιολόγων, πρὸς κοινάς τινας ὑποδεεστέρου γένους (μετοίκους) παρθένους καὶ γυναικας, ἃς ἡγάγκαζον οἱ Ἀθηναῖοι «διφροφορεῖν καὶ σκιαδοφορεῖν ἐν ταῖς πομπαῖς ταῖς ἑαυτῶν κόραις καὶ γυναιξί»¹. Ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν ἀπετέλει κύριόν τι τῆς τελετῆς μέρος ἀξιονείσθη καὶ μάλιστα ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

ις') Ἡ δσπὶς τοῦ Παλλαδίου τῶν Γεφυραίων.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὴν ἔρμηνείαν τῆς τόσον ἀπροσδοκήτου ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν μυκηναϊκῆς τὸ σχῆμα ἀσπίδος τῆς προστατευτικῶς καλυπτούστης τὸν σάκκον τῶν ιερῶν (εἰκ. 14 καὶ 16) κατ' ἀκολουθίαν οὕσης ἐπίσης ιεροῦ ἀντικειμένου παναρχαίου στενῶς πρὸς τὰ μυστικὰ ιερὰ συνδεομένου.

Τοιούτων παναρχαίων μυστικῶν ἀσπίδων ἐνθυμοῦμαι νῦν πρῶτον μὲν τὴν τοῦ κρύψαντος τὰ ιερὰ βιβλία τῶν μυστηρίων τῆς Ἀνδανίας Ἀριστομένους ἀσπίδα, ἣν ἀπολέσας δργῇ τῶν Διοσκούρων, δτε κατεδίωκε τοὺς κατὰ κράτος ὑπ' αὐτοῦ ἡττηθέντας Σπαρτιάτας, ἐπανεῦρε τῇ παρεμβάσει τῆς Πυθίας ἀφιερώσας καὶ κρύψας ἔκτοτε ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς παρὰ τῷ Τροφωνίῳ τῆς Λεβαδείας ιερῷ τῶν μελλόντων ἀναστηλωτῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Μεσσήνης Βοιωτῶν². Δεύτερον δὲ τὴν πρὸς τὴν τοῦ Παλλαδίου ταυτιζομένην ἀσπίδα τοῦ Διομήδους, ἣν ἔλουν κατὰ πανάρχαιον ἔθιμον τῶν Ἀργείων ἐν τῇ μυστικῇ κρήνῃ τῶν λουτρῶν τῆς Παλλάδος³. Τῶν ἀσπίδων ὅμως τούτων, προκειμένου ταυτισμοῦ πρὸς τὴν τῶν τῆς ζωφόρου ἡμῶν ιερῶν, θὰ προετίμων τὴν τοῦ αὐτοῦ μυκηναϊκοῦ σχῆματος ἀσπίδα τοῦ Εὑρυσάκους, τὴν εἰκονιζομένην ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Σαλαμῖνος⁴. Τοῦτο δέ, διότι, ἐνῷ ἀφ' ἐνὸς τὸ Μητρῶν εἰναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, κτίσμα τοῦ Κίμωνος κεκοσμημένον διὰ παραστάσεων σχετικῶν πρὸς τὴν μυθολογίαν καὶ ἴστορίαν τοῦ γένους αὐτοῦ, διὰ μεγάλου σάκκου ὥπλισμένος «Εὑρυσάκης» ἥρως εἶναι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φιλαίου οἱ μυθικοὶ ἀρχηγέται τοῦ γένους τοῦ Κίμωνος, μυθευομένου δτι οἱ δύο οὗτοι υἱοὶ τοῦ Σαλαμινίου ὅμηρικοῦ ἥρωος Αἴαντος, ἀποσπασθέντες τῶν Μεγαρέων ἢ Βοιωτῶν, συνηνώθησαν τοῖς Ἀθηναίοις μετοικίσαντες εἰς Βραύρωνα καὶ Μελίτην τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν ἔκτοτε μεταλαβόντες, προσκομίσαντες δὲ τότε τοῖς Ἀθηναίοις τὸν πρῶτον πολυτιμότατον καὶ ἀναγκαιότατον λίθον τοῦ μέλλοντος μεγάλου νησιωτικοῦ αὐτῶν κράτους, ὅπερ

¹ Αἴλιαν. Ποιη. Ἰστορ. 6, 1.—Ἀριστοφ. Ὁρν. 1549 καὶ Σχολ.—Ἡσύχιος ἐ. λ. διφροφόρος.—Σβορῶνος ΔΕΝΑ, Δ' σ. 375, 1. ² Πανασ. IV, 16, 5 καὶ 7. IX, 89, 14.

³ Καλλιμ. Υμν. εἰς λουτρὰ Παλλάδος στίχ. 89. ⁴ BMC. Attica pl. XX, 7 - 9.

τόσον ἔμελλον νὰ ἐπαυξήσωσι καὶ δοξάσωσιν οἱ Φιλαῖδαι τὸ γένος Μιλτιάδης δὲ Κυψέλου, Μιλτιάδης δὲ Κίμωνος καὶ Κίμων δὲ Μιλτιάδου διὰ τῆς καταχήσεως τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, τῆς Λήμνου καὶ τῶν λοιπῶν Πελασγικῶν νήσων, κυρίως δὲ διὰ τῶν ἐνδόξων ναυμαχιῶν τοῦ Κίμωνος. Οὐδὲν λοιπὸν μᾶλλον δεδικαιολογημένον καὶ λογικώτερον θὰ ἡτο, νομίζω, τῆς ὑποθέσεως διὰ δὲ ὀρχικῶς ἐκ μετοίκων καταγόμενος Κίμων ἡθέλησε διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ εὐρέος σάκους τοῦ Σαλαμινίου Εὑρυσάκους παρὰ τὰ μυστικὰ ἵερὰ τῶν μετοίκων τῆς "Αγρας νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τὸν θεατὴν καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα πρώτην δσον καὶ μεγάλην ὑπηρεσίαν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ταύτην τῆς παραδόσεως τῆς Σαλαμῖνος.

"Υπάρχει δμως καὶ ἄλλη τις παράλληλος ταύτης ἐρμηνεία τῆς παρουσίας τῆς ἀσπίδος ἔτι πιθανωτέρα φαινομένη εἰς ἐμὲ ὡς στενῶς συνδεομένη πρὸς τὴν φρούρησιν τοῦ σάκκου τῶν Ἱερῶν, ἅτινα φαίνεται ὡσεὶ σκέπουσα ἡ ἀσπὶς τῆς ζωφόρου.

"Οτε τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1901 ἔγραψα λεπτομερῶς περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ μυθολογίας τῆς "Αγρας, ἐμνήσθην μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου (V, 57), καθ' ἥν οἱ ἐκ Βοιωτίας καταγόμενοι Γεφυραῖοι τῶν Ἀθηνῶν, οἱ τὸ πρῶτον ἐκ Φοινίκης ἐλθόντες μετὰ τοῦ Κάδμου εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐκεῖ τὴν Ταραγραϊκὴν κατασχόντες καὶ οἰκήσαντες, ἔξεβλήθησαν ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν ἀκριβῶς καθ' δν χρόνον καὶ οἱ Πελασγοὶ καὶ Μινύαι τοῦ ἥδη (σελ. 34) παρατεθέντος χωρίου τοῦ Στράβωνος τραπέντες εἰς Ἀττικήν, ἔνθα οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν αὐτοὺς ὡς μετοίκους πολίτας ὑπὸ ὁητοὺς δρους καὶ δὴ ὡς ἔνους «πολλῶν τε καὶ οὐκ ἀξιαπηγήτων ἐπιτάξαντες ἔργεσθαι καὶ σφισι ἱρά ἐστιν ἐν Ἀθήνησι ἰδρυμένα, τῶν οὐδὲν μετὰ τοῖσι λοιποῖσι Ἀθηραίοισι, ἄλλα τε κεχωρισμένα τῶν ἄλλων ἱρῶν καὶ δὴ καὶ Ἀχαίας Δήμητρος ἱρόν τε καὶ δργια».

"Ἐξετάζων δὲ τότε τὰ περὶ τοῦ Ἱεροῦ τούτου τῆς "Αχαίας Δήμητρος, ἥτοι τῆς γνωστῆς τῶν Ἐλευσινιακῶν μυστηρίων βαρυαχούσης καὶ ἀγελάστου Μητρὸς τῆς Περσεφόνης, ἔδειξα διὰ πλέον ἦ ἐπαρχῶν, νομίζω, μαρτυρίων ὀρχαίων κειμένων καὶ ἐπιγραφῶν¹ διὰ οἱ ἐκ Τανάγρας τῆς Βοιωτίας ἐλθόντες εἰς τὴν "Αγραν Γεφυραῖοι ἢ Γεφυρεῖς οὗτοι τοῦ Ἡροδότου ἔλαθον πρὸς οἰκησιν παρὰ τῶν Ἀθηναίων συμφώνως δελφικῷ χρησμῷ, παῖδοντι μετὰ τῶν λέξεων, τὰν "Αγραν, ἥτοι τὸ αὐτὸ προάστειον, δπερ ἔλαθον καὶ οἱ ἐκ Βοιωτίας ἐπίσης ἐλθόντες πλάνητες (Πελασγοὶ) μέτοικοι, μεθ' ὧν καὶ ταυτίζονται κατ' ἐμὲ οἱ Γεφυραῖοι. Ταυτοχρόνως ἔδειξα διὰ καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς κειμένη γέφυρα — ἐφ' ἣς καθήμενοι ὡς πάροικοι παρηγόρουν τοὺς ἐκ τῶν μυστικῶν νεκρικῶν τελετῶν ἐπιστρέφοντας, διὰ τῆς Ἱεροπραξίας τῶν σκωμμάτων καὶ ἀσέμνων χειρονομιῶν, αὐτοὶ μὲν Γεφυρεῖς κληθέντες καὶ τὰ σκώμματα αὐτῶν γεφυρισμοὶ — ἐκείτο ὀρχικῶς ἐπὶ τοῦ παραρρέοντος τὴν "Αγραν Ἰλισοῦ ταυτίζομένη πρὸς τὴν νῦν γέφυραν τοῦ νεκροταφείου², γέφυραν, δι' ἣς ἥρχετο ἡ ἀπὸ τοῦ ἀστεως Ἱερά, ὡς καὶ νῦν, διδὸς πρὸς τὸ προάστειον τῆς "Αγρας καὶ δὴ πρὸς τὰ ἐκεῖ Ἱερά τῶν Μικρῶν λεγομένων Ἐλευσινιακῶν μυστηρίων, Ἱερά, ὧν κύρια ἦσαν τὸ Μητρῷον τῆς ζωφόρου ἡμῶν καὶ τὸ ἀμέσως ὑπ' αὐτὸ

¹ Μνημεῖα τοῦ Ἐλευσινιακοῦ κύκλου: ΔΕΝΑ τόμ. IV (1901) σ. 297-801 καὶ 610.

² Wachsmuth I, 326.— Hitzig - Blümner, Pausanias I, 224.

κείμενον ἐπ' αὐτῆς τῆς Καλλιρρόης διοκρήνης ιερὸν τῆς Ἀχαίας Δήμητρος, οὐχὶ δὲ μόνον εἰς τὰ δύο μεταγενέστερα ἔκεινα σημεῖα τῆς ἀπὸ τοῦ ἀστεως εἰς Ἐλευσίνα μεγάλης ιερᾶς ὅδοῦ τῶν Μεγάλων Μυστηρίων, σημεῖα, ἔνθα παρὰ τὰς γεφύρας τοῦ Κηφισοῦ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ δευτέρου Κηφισοῦ αὐτῆς τῆς Ἐλευσίνος μετέθεσαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἴδρυσεως τοῦ ἐν Ἐλευσίνι νέου μυστικοῦ κέντρου οἱ μεταγενέστεροι¹, πρὸς ἔξακολούθησιν τοῦ ἐθίμου τῶν γεφυρισμῶν.

Κατὰ ταῦτα οἱ ἐκ Βοιωτίας Γεφυραῖοι οὗτοι οἱ πρὸς τοὺς ἐκ Βοιωτίας ἐλθόντας πλάνητας μετοίκους (Πελαργοὺς) ταυτίζόμενοι εἰχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐν τῷ προαστείῳ αὐτῶν ἴδρυμένων ιερῶν τῶν πρώτων ἐλευσινιακῶν μυστηρίων «ιερατεύοντες ἐπὶ τῆς γεφύρας»² — ὡς ὅντες κατ' ἐμὲ αὐτοὶ ἀρχικοὶ τῶν ιερῶν γεφυρῶν κατασκευασταὶ καὶ ἐπιμεληταὶ, πρόδρομοι τῶν pontifices τῶν Ρωμαίων ιεροφάνται — τῷ Παλλαδίῳ ἀγάλματι, τοῦ ἐπίσης μέρος τῆς Ἀγρας ἀποτελοῦντος καὶ ἀπὸ τοῦ παναρχαίου ξοάνου τούτου τῆς Ἀθηνᾶς Παλλαδίου καλουμένου λόφου (ἔνθα τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ καλούμενον δικαστήριον τῶν φόνων τῶν μετοίκων ἦξενων, ὡς οἱ Πελασγοί, ὡς καὶ τῶν ἀκουσίων φόνων καὶ βουλεύσεων) τοῦ «παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ἰλισοῦ» κειμένου καὶ πρὸς τὴν Ἀγραν, ἰδίως δὲ ταυτίζομένου πρὸς τὸν παρακείμενον ἀνώνυμον λόφον τῆς νῦν πυριταποθήκης τῆς πρὸς τὸ νεκροταφεῖον παρὰ τὸν Ἰλισὸν ὅδον (ἴδε πίνακα A)³. Οἱ αὐτοὶ ἐπιμεληταὶ τῆς ιερᾶς γεφύρας τοῦ Ἰλισσοῦ pontifices Γεφυραῖοι ἐλάτρευον, ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς βωμίσκου, παρὰ τῷ ἀπέναντι τῆς Ἀγρας Ὁλυμπιείῳ εὑρεθέντος, καὶ Ἀπόλλωνα τὸν Γεφυραῖον⁴.

“Ἄρα ἡ τῆς ζωφόρου ἡμῶν βοιωτικὴ μηκηναϊκῶν χρόνων ἀσπὶς εἶναι τὸ σύμβολον τῶν φρουρῶν, λειτουργῶν καὶ ιεροφαντῶν τῶν τε μυστικῶν δργίων καὶ ιερῶν τῆς μυστικῆς Πελασγικῆς Δήμητρος — τῆς καὶ ἐν τῷ Ἰλισῷ ἀρχικῶς ὡς Ἐλευσινίας, Ἐλευσίας, Ἐλευθίας, Ἐλευθοῦς δηλαδὴ Ἐλευθυίας λατρευομένης⁵ — τοῦ Γεφυραίου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ παναρχαίου Παλλαδίου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον ταύτην ἀκριβῶς καὶ κυρίως ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς μεγάλης διπλῆς ἀσπίδος ταύτης εἰκονίζομένου. “Αν δέ ποτε εὐτυχῆσωμεν νὰ φέρωμεν εἰς πέρας ἐτέραν ἐργασίαν ἡμῶν, δι’ ἡς ζητοῦμεν νὰ γεφυρώσωμεν τὸ μέχρι τοῦδε ἀγεφύρωτον δυστυχῶς χάσμα, τὸ μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν μυκηναϊκῶν μνημείων καὶ τῆς τῶν ιστορικῶν χρόνων λατρείας τοῦ θείου ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, θέλομεν δεῖξει ὅτι Παλλαδίον τοῦ αὐτοῦ σχήματος φρουρεῖ καὶ σκέπει τὴν παράδοσιν δμοίων ἐξ ἐτησίων σπερμάτων καὶ καρπῶν — ὃν τὴν ἐπιμέλειαν είχον αἱ πελασγικαὶ θεότητες Αὔξω, Καρπά, Θαλλὸ — ἀποτελουμένων ιερῶν τῆς

¹ Στράβων IX, 900. — Ήσύχιος καὶ Μέγα Ἐτυμ. ἐν λ. Γεφυρεῖς.

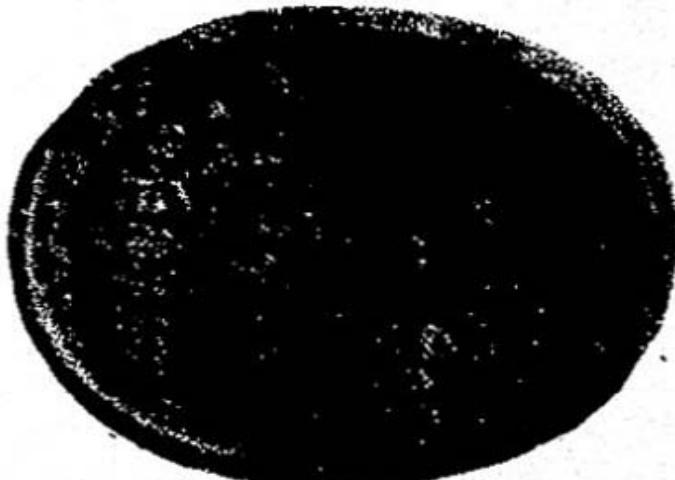
² Φερεκύδης παρὰ σχολ. Ἀριστείδ. Παναθ. III, 230. Dind. — Ιωάννου Λυδοῦ περὶ μηρῶν 4, 15 ἐκδ. W. — Serv. ad Verg. Aen. II, 165, 166.

³ Πρὸβλ. τὸ χωρίον τοῦ Κλειτοδήμου (Πλούσιαρ. Θησ. 27): ‘Ἀπὸ δὲ τοῦ Παλλαδίου καὶ τοῦ Ἀρδητοῦ καὶ Λυκείου προσβαλόντας (τοὺς περὶ τὴν πόλιν κατὰ τῶν πολιορκουσῶν Ἀμαζόνων μαχομένους Ἀθηναίους) ὕσσοθαι (τῶν Ἀμαζόνων) τὸ δεξιὸν καὶ πολλὰς καταβαλεῖν.

⁴ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1888 σ. 200. — Πρακτ. Ἀρχ. Ἐταιρ. 1889 σ. 16. — ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σ. 511.

⁵ Töpffer, Att. Geneal. σ. 221. — CIA, 3, 1, 319: Ἐλευθυνία ἐν Ἀγραῖς. — Judeich, Top. σ. 406.

μυστικῆς λατρείας τῆς Μεγάλης Μητρὸς Γῆς¹. Τοιαύτης τινὸς π. χ. παραδόσεως
ίερῶν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Παλλαδίου θεωρῶ τὴν ἐπὶ τοῦ πασιγνώστου χρυσοῦ
δακτυλίου τῶν Μυκηνῶν εἰκονιζομένην σκηνὴν (Εἰκ. 39).

Εἰκ. 39.

Νῦν προσθέτομεν εἰς τὰ περὶ τῶν Βοιωτῶν Γεφυραίων μετοίκων δτι καὶ δ
μέτοικος πρόγονοις τοῦ Κίμωνος Εὑρυσάκης, πρὶν ἡ προστεθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους
καὶ μετοικίσῃ εἰς τὴν Πελασγικὴν Βραυρῶνα, δυνατὸν ν' ἀνῆκεν οὐχὶ τόσον εἰς
τοὺς Μεγαρεῖς, ὡς θέλει ἡ παράδοσις², δσον εἰς τοὺς Βοιωτούς, ὡς δεικνύει τὸ ἐν
τοῖς ιστορικοῖς χρόνοις καθαρῶς Βοιωτικὸν σχῆμα τοῦ τύπου τῶν νομισμάτων
τῆς Σαλαμίνος, τῆς μόνης ἃξ δικιον τῶν μὴ Βοιωτικῶν πόλεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου
τοιούτου σχήματος ἀσπίδα παρουσιαζούσης³. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ ἀσπὶς
αὕτη ἀποβαίνει σύμβολον οὐ μόνον τῶν μετοίκων φυλάκων τῶν ιερῶν τῆς Ἀγρας
Βοιωτῶν Γεφυραίων ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ κτίσαντος τὸ Μητρῶν Κίμωνος ὡς ἀπο-
γόνου τῶν ἐπίσης μετοίκων Εὑρυσάκου καὶ Φιλαίου.

ιξ') Φλύας φλυάκων φλύακες.—Γεφυραίων γεφυριστῶν γεφυρισμοί.—

Ἄριστοφάνους «Ἀράματα ἢ Κένταυρος».

«Οτε ἡ τὴν ὑπὸ τοῦ Πλούτιωνος ἀρπαγεῖσαν Κόρην πανταχοῦ εἰς μάτην ἀνα-
ζητοῦσα Δημήτηρ τοῦ Ὁμηρικοῦ "Υμνου" (στίχ. 195 κέξ.) ἥλθεν εἰς Ἐλευσῖνα καὶ
ἔξενίσθη παρὰ τῷ βασιλεῖ Κελεῷ, ἐκάθητο ἐπὶ μακρὸν ἀφθογγος, ἀγέλαστος, ἀπα-
στος ἐδηρύος ἥδε ποτῆτος, πόθῳ μινύθουσα θυγατρός, μέχρις οὗ ἡ παρισταμένη
καὶ «κέδην» οἰδηπᾶ «Ιάμβη, κλεύας

πολλὰ παρηκώπιτον» ἐτρέψατο πότνιαν, ἀγνήν
μειδῆσαι γελάσαι τε καὶ πλανούσαι σχῆν θυμὸν

ἡ Ιάμβη, ἢ δὴ οἱ καὶ ἔπειτα μεθύσιερον ενδερερ δργαῖς.

¹ ΔΕΝΑ τόμ. XIV, πάν. ΙΙΒ'. ² Πανα. I, 40, 5. — Töpffer, Att. Gen. a. 270.

³ Νορίσματα τινὰ τοῦ Πολυρηνίου τῆς Κρήτης, φέροντα τύπον Βοιωτικῆς ἀσπίδος (Σνο-
τονός, Numismatique de la Crète pl. XXV, 33), διφεύλονται εἰς ουμμαχίαν τοῦ Πολυρηνίου
μετὰ τῶν Βοιωτῶν ἐπιγραφικῶς μεμαρτυρημένην.

Τὰ δὲ καθαρῶς Ὁρφικὰ Ἐλευσίνια Ἱερά, ὡς τὸ Τελεστήριον τῶν Φλυέων, τὴν Ἰάμβην ταύτην γνωρίζουσιν ὑπὸ τὸ δνομα τῆς δλως ἀγροίκου καταχθονίου δαιμονος Βαυδοῦς (ἐκ τοῦ βαυδᾶν, ὑλακτεῖν: βαύ, βαὺ = γαῦ, γαῦ, ἀπομίμησις τῆς ὑλακῆς τῶν κυνῶν) δρφικῆς μὲν ὑποστάσεως οὖσαν τῆς προπόλου τῆς μυστικῆς Δήμητρος Ἐκάτης τῆς κυνολυγμάτου καὶ σκυλακίου¹, Βαυοῦς τῆς μυθευομένης ὡς «γηγενοῦς» γυναικὸς Δυσαύλου τοῦ «Ἐλευσινίου», ητις ἐν τῇ—κατὰ παγκόσμιον καὶ ἔγγενες τῷ ἀνθρώπῳ ἔθιμον—προσπαθείᾳ τοῦ νὰ παρηγορήσῃ καὶ Ἰλαρύνῃ τὴν περὶ λαπον καὶ ἀγέλαστον ἔνεκα τῆς ἀρπαγῆς (θανάτου) τῆς Κόρης αὐτῆς μητέρα Δήμητραν ἔφθασε, μετ' ἀποτελέσματος, μέχρι τοιούτου βαθμοῦ Ἱερᾶς χλεύης καὶ ἀναιδείας ὥστε ἐγείρασα τὸν χιτῶνα ἔδειξε τὸ αἰδοῖον αὐτῆς (ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ)², τοῦθ' δπερ διδάσκει ἡμᾶς, διν οὐχί, ὡς ἐνόμισάν τινες, τὴν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς Δήμητρος ἐπικρατήσασαν ἔλλειψιν ἀνατροφῆς, εὐπρεπείας καὶ σεμνότητος³, πάντως δμως μέχρι τίνος σημείου ἀχαλινώτου χλεύης καὶ ἀναισχυντίας ἔφθανον οἱ μετὰ τὸ πέρας τῶν μεγάλων ἐλευσινιακῶν τελετῶν κατὰ τὸ ἐπὶ τῶν ἄνω μυθευμάτων βασιζόμενον πανάρχαιον ἔθιμον ἀσκοῦντες τὴν ὡς τὰ Διονύσια καὶ τὰ Λήγαια καὶ οἱ Χύτροι ιεροπραξίαν λογιζομένην⁴ τῶν Γεφυρισμῶν μύσται καὶ πάροικοι τῶν ὑπ' αὐτῶν χάριν τῶν μυστῶν τῶν διαφόρων ἐλευσινίων κατασκευαζομένων ἐπὶ τοῦ Ἰλισοῦ καὶ τῶν δύο Κηφισῶν γεφυρῶν (ἴεται οὐ καὶ Γεφυραῖοι) οἱ τοὺς ἐκ τῆς μεγάλης μυστικῆς τελετῆς (Ιεροῦ δράματος) ἐπιστρέφοντας διὰ τῶν γεφυρῶν μύστας Ἰλαρύνοντες διὰ τῶν γεφυρισμῶν λεγομένων σκωμμάτων, μύσται γεφυρισταί⁵, ἐξ ὧν καὶ Γεφυραία ἐκαλεῖτο η μυστικὴ καὶ ἐγκεκαλυμμένη Δημήτηρ⁶. Ἀληθῶς κατὰ παναρχαίαν παράδοσιν — ἀρχαιοτέραν πάντως καὶ τῶν περὶ Ἰάμβης καὶ Βαυδοῦς μυθευμάτων — μέχρι δὲ τοῦ νῦν εἰς ἔνια μέρη διασωθεῖσαν, εἰθίζετο, ἵνα πρὸς παρηγορίαν τῶν περιλύπτων συγγενῶν τῶν θανόντων ἀνδρες ἴσταμενοι ἐπὶ τῶν Ἱερῶν πρὸς τὰ νεκροταφεῖα ἀγουσῶν γεφυρῶν τούτων νὰ κινῶσιν αὐτοὺς εἰς γέλωτα προφανῶς κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν μετὰ τὴν κηδείαν ἐπιστροφὴν⁷ δι' εὐφυῶν καὶ ἀστείων Ιάμβων καὶ σκωμμάτων, διὰ κωμικῶν πράξεων, μίμων καὶ χειρονομιῶν, πολλάκις πάνυ ἀσέμνων, γεφυρισμῶν δ', ὡς εἶπομεν, κιλουμένων. Ἐν ταῖς τελεταῖς τῶν Ἐλευσινίων δ ἐκτελῶν

¹ Hymn. Mag. in Hes. παρὰ Miller, Mélanges de litt. grecque, hymn. orph. Paris 1868 σ. 2, p. 442. — Gruppe, Griech. Myth. 50^ο καὶ 771^ο. — Roscher, ML. ἐ. λ. Baubo. — πρόβλ. Ὁρφ. ἀποσπ. 216. — Αθήναιον τόμ. V. 1876, 15.— Weil: Journal des sav. 1891 σ. 664.

² Κλημ. Ἀλεξ. Προτρ. p. 2, 21 σ. 17 Po. (Ἐύσεβιος Praep. ev. 2, 13) — Ἀρποκρ. p. 90. — Σουῆδας ἐ. λ. Βαρώ καὶ Δημώ (Βαυδὼ καὶ Δημὼ) καὶ Δυσαύλης. — Μιχ. Ψελλός, Τί περὶ δαιμοῦ. ἐλλ. ἐκδ. Boissonade p. 39. — Ἡσυχ. ἐ. λ. Βανμώ. — Πανσ. I, 14, 2. — Lobeck, Aglaoph. σ. 818 κέξ. — Roscher ἐ. ἄ.

³ Αἵλιαν. περὶ ζώων Δ' 43: κεκήρυκται γὰρ Διονύσια καὶ Λήγαια καὶ Χύτροι καὶ Γεφυρισμοί.

⁴ Ἡσυχ. ἐν λ. Γεφυρίς καὶ Σουῆδας ἐν λ. Γεφυρίζων καὶ Γεφυρίς. — Πλούταρχ. Σύλλας 2. — Στράβων 400. — Ζωναράς Λεξ. ἐν λ. Γεφυρίζων, χλευάζων, ἐξεντελίζων γράφεται καὶ γεφυρῶ.

⁵ Στεφαν. Βιβ. ἐν λ. Γέφυρα, ἀφ' οὗ καὶ Γεφυραία η Δημώ. — Ετιμ. Μεγ. ἐν λ. Γεφυρεῖς δῆμος (sic!) ἀπεικός, δθεν καὶ Γεφυραία Δημήτηρ. Εἴρηται ἀπό τὸ ἔχειν γέφυραν, δι' ης εἰς Ἐλευσίνα ἰθάδιζον οἱ μύσται. — ΔΕΝΑ Δ' σ. 297.

τὴν Ἱεροπραξίαν ταύτην ἡτο δρχικῶς πόρη τις, γυνὴ ξένη καὶ ἐπείσακτος, πάντως πελασγὴ ἵερεια καθημένη ἐπὶ γεφύρας καὶ διὰ τοῦτο γεφυρὸς καλουμένη¹, ἀντικαθιστῶσα δὲ τὴν θεὰν τῶν τριόδων Ἐνοδίην Ἐκάτην ἢ τὴν ὡς πόρην ἀναισχυντὸν Βαυβώ. Βραδύτερον ἀντὶ τῆς πόρης ἐτίθετο ἀνήρ, δστις «ἐπὶ τῆς γεφύρας καθεζόμενος τῷ ἐν Ἐλευσῖ μυστηρίῳ συγκαλυπτόμενος (ὡς ἡθοποιὸς) ἔλεγεν ἐξ διύματος σκώμματα εἰς τοὺς ἐνδόξους πολίτας» (Ἡσυχ. ἔ. ἀ.) ἀρχὴ γενόμενος, ὡς θὰ ἴδωμεν, τῶν γεφυρισμῶν τῶν Φλυάκων κωμικῶν ἡθοποιῶν καὶ συγγραφέων. Πόσον δὲ πρὸς τὰ ἐν "Αγρᾳ μυστήρια καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Ὑμηττὸν κομίσαντας αὐτὰ ἐκ Τανάγρας τῆς Βοιωτίας Γεφυραίους τῶν Ἀθηνῶν Πελασγοὺς συνδέονται οἱ γεφυρισμοὶ οὗτοι δεικνύει ἡ μαρτυρία, καθ' ἥν «Γέφυρα, πόλις Βοιωτίας, ἡ καὶ Τανάγρα καὶ Γραῖα καὶ Ποιμανδρία καλουμένη» (Μεγ. Ἐτυμ. ἐν λ.).

Τῶν τοὺς μεμυνωμένους τούτους ἐπιγεφυρίους Ἱεροὺς ἡθοποιοὺς διαδεχθέντων σὺν τῷ χρόνῳ γεφυραίων, μετημφιεσμένων διὰ συγκαλύψεως ἀνδρῶν, δὲ εὑφυέστερον σκώψας τοὺς παριόντας ἐταιριοῦτο ὡς νικητῆς². Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀναφέρει δὲ Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς Βατράχοις αὐτοῦ, ἐνθα δὲ χορὸς τῶν τῆς Ἐλευσῖνος μυστῶν ψάλει:

Δῆμητρε, διγνῶν δργίων ἀνασσα, συμπαραστάτει, | καὶ σῶζε τὸν σαυτῆς χορόν· | καὶ μ' ἀσφαλῶς πατήμερον παῖσαι τε καὶ χορεῦσαι | καὶ πολλὰ μὲν γελοῖα μ' ἐλ- | πεῖν, πολλὰ δὲ σπουδαῖα, καὶ τῆς σῆς διορτῆς δέξιας | παίσαντα καὶ σκώψαντα νι- | κήσαντα ταιτιοῦσθαι.

Λοιπὸν τοιοῦτον μυστικὸν γεφυρισμὸν κατ' ἔξοχὴν τὴν οὖσίαν ἔχομεν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοφάνους κωμωδιῶν τήν, ἡς δλίγα μόνον λείψανα ἐσώθησαν, ἐπιγραφομένην Δράματα ἢ Κένταυρος, οὖσαν γεφυρισμὸν σκώπτοντα καὶ ἐμπαῖζοντα αὐτοὺς τοὺς μύστας καὶ τὰ μυστήρια (δριώμενα δράματα) τοῦ τότε ἐν παρακμῇ, ὡς φαίνεται, ἐλευσινιακοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυέων Λυκομιδῶν, τοῦ πάντως ἐπισκιασθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι Τελεστηρίου τοῦ γένους τῶν Εὔμολπιδῶν.

Τὸν γεφυρισμὸν δὲ τοῦτον εὑρίσκω εἰκονιζόμενον ἐπὶ τοῦ μέχρι τοῦδε ἀκατανοήτου καὶ ἀνερμηνεύτου (Εἰκ. 40), γνωστοτάτου δμως πάντων τῶν μέχρι τοῦδε αἰνιγματικῶν παραμενόντων ἀγγείων ἐκείνων, τῶν φερόντων τὸ δνομα τῶν Φλυάκων.

Εἶναι πασίγνωστος ἡ μεγάλη δσον καὶ παράδοξος κατηγορία τῶν ἐκ τῆς Μεγάλης Ἐλλάδος τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀττικῆς ἐνίστε, συχνότερον δὲ ἐγχωρίου τεχνοτροπίας, ἀγγείων τοῦ Δ' καὶ Γ' αἰῶνος π. Χ., ὃν αἱ Ἰλαροτραγικαὶ παραστάσεις — πασίγνωστοι ἐσχάτως γενόμεναι ὡς συνδεθεῖσαι πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ βήματος ἐν τῷ Ἐλληνικῷ θεάτρῳ τῶν κλασσικῶν χρόνων — ἀναφέρονται νῦν γενικῶς εἰς τὴν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Λ' (323-285 π. Χ.) διὰ Ρίνθωνος τοῦ Συρακουσίου, ἀρχηγοῦ τῆς καλουμένης «Ιλαροτραγωδίας», ἀκμάσασαν «φλυακογραφίαν»³, τὴν «τὰ τραγικὰ μεταρρυθμίζουσαν εἰς τὸ γελοῖον».

¹ Ἡσυχ. ἐν λ. γεφυρὸς πόρη τις ἡλί γεφύρας, ὡς Ἡφαλέων.

² A. Mommsen, Feste der Stadt Athen σ. 231. — Σβορώνος: ΔΕΝΔΑ Δ' σ. 263.

³ Σουΐδας ἐν λ. Ρίνθων.

‘Ο φλύαξ ούτος καὶ φλυακογράφος καλούμενος ‘Ρίνθων τὰ ἐπίθετα αὗτοῦ ταῦτα φέρει ἐκ τοῦ φλύαξ, ακος δωρ. τύπου τοῦ φλύαρος, γελοιαστῆς (‘Ησυχ. ἐν λ.) καὶ τῶν φλύος (= ματαιολογία, φλυαρία, μωρολογία¹ Ἀρχιλοχ. ἀσ. 187), φλύω (= φλυαρῶ, φλυάσσω, φλυαρέω : ‘Ησυχ.), φλύζω (φλυζογράφος)² ὑπερχειλῶ.

Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ Φλυεῖς καὶ Φλυάσιοι (διν τοῦ δήμου τὸ δνομα Φλύα, παραγόμενον ἐκ τοῦ φλύω καὶ φλύζω, πολυκαρπέω³, ὑπερχειλῶ, ἀναφλύω, ἀναφλύλαξω, ἀφμόζει τόσον εἰς τὴν ἐπαινούμενην πολυκαρπίαν τῆς περὶ τὸ Χαλάνδριον γῆς τῶν Φλυέων⁴, δσον καὶ εἰς τὰς διαρκῶς ἀναφλυούσας ὕδωρ δύο δοοκρήνας αὐτῶν ἐν τῇ Καισαριανῇ καὶ τὴν ἅπαξ τοῦ ἔτους, ὡς ἐκ θαύματος, ἀνα-

Εἰκ. 40.

ζέουσαν καὶ ἔχειλῆσσαν κρήνην τοῦ αὐτόθι ἄγιασματος) ἥδύναντο νὰ λογισθῶσι (καθά καὶ οἱ ιεροὶ γελωτοποιοὶ Γεφυραῖοι, οἱ παροικοῦντες τὰς γεφύρας τῶν εἰς τὰ Ἐλευσίνια τῆς “Ἄγρας καὶ Ἐλευσίνος ἀγονοσῶν ιερῶν δδῶν) ὡς οἱ ιεροὶ φλύανες τοῦ ὑπ’ αὐτοῦ περιεπομένου καὶ περιοικουμένου μυστικοῦ Τέλεστηρίου τῆς Σαισαρίας, ἐξ αὐτῶν δὲ θὰ ἔλαβον τὸ δνομα καὶ τὰ ἀγγεῖα τά, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοιαύτας τῶν ιερῶν καὶ ἀλλων τραγικῶν θρησκευτικῶν δραμάτων γελωτοποιήσεις περιέχοντα. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τὰ ἀγγεῖα ταῦτα θὰ ἀπεδεικνύοντο δντα οὐχὶ τυχαῖά τινα, ὡς νομίζονται, ἀναίσχυντα καὶ μωρὰ τὴν τε ἔξωτερικὴν παρά-

¹ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Τάρας. — Sommerbrodt, de phlyacographis graecis. Vratislaviae 1876.

² Σχολ. Νικανδ. Ἀλεξ. 214. * Αλιαν. Ποικ. Ιστορ. 3 - 4.

³ Milchhöfer, Karten v. Attika, Hest II σ. 87.

στασιν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἔννοιαν ἀντικείμενα, ἀλλ' ἵερά καὶ μυστικά, ὡς τὰ ἀρχαιότερα καὶ ἐπίσης μέχρι τοῦδε ἀκατανόητα κωμικὰ καὶ ἀναίσχυντα ἀγγεῖα τοῦ Καβερίου τῆς Βοιωτίας, ἥτοι ἀκριβῶς τῆς χώρας ἐκείνης, ἕξ ἥς ἥλθον οἱ τὴν Σαισαρίαν καὶ τὴν "Ἄγραν καταλαβόντες Πελασγοί, εἰς δὲ τὴν λατρείαν πάντως ἀνήκουσιν — ὡς εἴδομεν — οἱ πανάρχαιοι τὴν φύσιν μυστικοὶ γεφυρισμοὶ καὶ φλύακες, οἵ τοὺς ἀνθρώπους προωρισμένοι νὰ παρηγορῶσι μετὰ τὰς κηδείας καὶ τὰς οὐδὲν ἄλλο οὔσας ἢ «ἐπιτυμβίους τιμᾶς καὶ ταφὰς» μυστικὰς πομπὰς τῶν οὐδὲν ἄλλο ἢ *Καταβασίων* εἰς "Ἄδου δυτῶν Ἐλευσινίων πλουτωνείων τεμενῶν¹.

"Οτι δὲ αἱ φλύακες κοινῶς λεγόμεναι παραστάσεις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ γεφυρισμοὶ ἀποδεικνύεται ἐν πρώτοις ὑπὸ τῶν γεφυρῶν, τῶν χρησιμευουσῶν ὡς σκηνῶν, ἐφ' ᾧ οὗτοι εἰκονίζονται τελούμενοι. Διότι πρωτογενεῖς μικραὶ γέφυραι καὶ οὐχὶ προσκήνια βῆματα εἶναι τὰ τόσον βασανίζοντα μέχρι τοῦδε τοὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ προσκηνίους βῆματος ἀσχολουμένους σοφούς² ἔντινα κατασκευάσματα τῶν ἀγγείων τῶν φλυάκων!

Εἰκ. 41.

Εἰκ. 42.

"Ινα ἀποδεῖξω τὴν ἐκ πρώτης ὅψεως ὡς παραδοξολογίαν τουλάχιστον φαινομένην γνώμην μου ταύτην, ἀρχεῖ νὰ παραθέσω ἐνταῦθα (Εἰκ. 41-42) τὰς εἰκόνας δύο τῶν ἐν λόγῳ ἀγγείων³, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ τυφλὸς βλέπει καὶ ἐννοεῖ ἐκ τῶν περιβαλλουσῶν τὴν μόνην καὶ στενήν σανίδα τῆς ὑπὸ κιόνων φερομένης γεφύρας καὶ οὐχὶ σκηνῆς ταινιῶν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ὑδροβίου χηνὸς καὶ ἐκ τοῦ ὑδροχαροῦς κισσοῦ, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἀπλουστέρας ἐκ μιᾶς καὶ μόνης σανίδος ἀποτελουμένης μορφῆς γεφύρας δυακίου τινός, ἐν φυλακίᾳ καὶ κισσός, γεφύρας πάντοτε ἔντινης καὶ οὐδέποτε ἐπὶ τῶν ἀγγείων τῶν φλυάκων ὑπερβαινούσης — ὡς παρετρήθη ἥδη ὑπὸ τοῦ E. Reisch — τὸ ὑψος ἐνὸς μέτρου, οἷαι πάντως θὰ ἤσαν

¹ ΔΕΝΑ Δ' σ. 386.

² W. Dörpfeld und E. Reisch, *Das griechische Theater* σ. 311-327.

³ Heydemann, *Die Phlyakendarstellungen auf bemalten Vasen*: Arch. Jahrb. I. (1886) σ. 260-313. — Arnold: *Baumeisters Denkmäler* III, 1750. — A. Müller, *Philologus* Supplementband VI. (1891), 55. — A. Körte, Arch. Jahrb. VIII, 86. — E. Bethke, *Prælegomena*, 278. — Dörpfeld und Reisch ē. a. (1896).

αἱ πρῶται γέφυραι: τῶν μόνον κατ' ὄνομα ποταμῶν, πράγματι δὲ μικρῶν Ἱερῶν δύνακίων Ἡριδανοῦ(;) Ἰλισοῦ καὶ δύο Κηφισῶν τῶν πρὸς τὰ ἐλευσινιακὰ Τελεστήρια τῆς Σαισαρίας, "Ἄγρας καὶ Ἐλευσίνος ἀγουσῶν Ἱερῶν δδῶν.

Άλλὰ περὶ τούτων ἵσως ἀσχοληθῶ λεπτομερέστερον ἄλλοτε, δτε θὰ δεῖξω δτι τὸ ἐπὶ τῶν γεφυρῶν τιθέμενον ἔδαφος τῆς παραστάσεως τῶν Ἱερῶν φλυάκων ἢ γεφυρισμῶν ἀπέβη συγχρόνως καὶ βῆμα σκηνῆς προχείρως, διὰ ταινιῶν, χλόης, θυμιατηρίων, στεφάνων, παραπετασμάτων καὶ ἄλλως κοισμούμενον (εἰκόνες Dörgfeld-Reischl ἐ. ἀ. 74-80), ἀνάγκην δ' ἔχον προσθάσεως διὰ κλίμακος, ἐν τῇ ἔηρᾳ κοίτῃ τοῦ ὁύακος στηριζομένης καὶ πρὸς χρῆσιν τῶν ἥθοποιῶν χρησιμευούσης, ἐν φι αἱ δύο δύνακαι καὶ αὐτὴ ἡ κοίτη τοῦ ὁύακος ἔχοησίμευον ὡς ἀνεστραμμένον Π σχήματος (Π) θέατρον, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν τερπομένων εἰς τὰς Ἱερὰς παρωδίας ταύτας μυστῶν καὶ πανηγυριστῶν, τῆς γεφύρας χρησιμευούσης ὡς ἐδάφους τοῦ δρωμένου φλύακος, μετὰ πινάκων χωρογραφικῶν τοῦ δράματος ἀναστηλουμένων εἰς τὰ πλάγια καὶ τὸ βάθος αὐτῆς.

Ταῦτα προλεξάμενος ἔρχομαι εἰς τὴν κατ' ἐμὲ φλύακα τῶν μυστικῶν Ἱερῶν αὐτῆς ταύτης τῆς Φλύας ἀποτελοῦσαν κωμῳδίαν τοῦ Ἀριστοφάνους Δράματα ἢ Κένταυρος καὶ τὴν ταύτην ἀπεικονίζουσαν φλυακήν ἀγγειογραφίαν.

Θέτων ἐνταῦθα ὑπὸ τὰ δύματα τοῦ ἀναγνώστου τὴν εἰκόνα τοῦ δηθέντος φλύακος (Εἰκ. 40) καὶ διαδοχικῶς παραθέτων τὰ σφέζόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ἐν λόγῳ κωμικοῦ δράματος προβαίνω εἰς ἐρμηνείαν αὐτῶν:

"Ἐκ τοῦ ὅπ' ἀρ. 273 ἀποσπάσματος «τὸ δὲ πορνεῖον Κυλλοῦ πήρα» βλέπομεν δτι ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ ταύτη δ' Ἀριστοφάνης δεινῶς ἐνέπαιξε τὰ Ἱερὰ ἀγροτικὰ «δράματα» τοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυέων χαρακτηρίζων ὡς πορνεῖον τὴν Κυλλοῦ πήραν ἢ πεῖραν κρήνην. Εἶναι ἄλλως εὔνόητον δτι δ' ἴσχυρισμὸς τῶν πάλαι Ἱερέων ἡ καὶ μόνη ἡ πίστις τοῦ λαοῦ, ὅτι αἱ ἀπὸ τῆς κρήνης ταύτης πίνουσαι στερέψαι γυναῖκες συνελάμβανον, «αἱ ἀγονοὶ γόνιμοι γινόμεναι καὶ εὐτοκοῦσαι»¹, πρὸς δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς αὐτόθι ἀποτυχούσης πείρας τοῦ Κυλλοποδίονος θεοῦ μυθευόμενα προυκάλουν ἀφ' ἔαυτῶν τὸ χονδροχομένον καὶ ὑπεραλατισμένον σκῶμμα τῶν τότε κωμικῶν, ὃν πρῶτος, ὡς φαίνεται, κατήρξατο ἐμπαῖζων τὰ «δράματα», δηλαδὴ «δρώμενα» τοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυέων, δ' Κρατῖνος ἐν τοῖς Μαλθακοῖς αὐτοῦ καλάν, ἥτοι φωλεάν (ἐρώτων), εὐπρεπέστερον τοῦ Ἀριστοφάνους καλέσας τὴν αὐτὴν Κυλλοῦ πεῖραν, ἥτις ἔνεκα τῶν σκωμμάτων καὶ καταγγελιῶν τούτων τῶν κωμικῶν ἔγινε καὶ παροιμία τεθειμένη «ἐπὶ τῷ τὴν φύσιν βιαζομένων δεῖ ἐπιτεχνήσεως»² ἡ καὶ «ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων, ἀν ἔχουσιν ἀπολαύειν»³, ὃν μεταξὺ ἵσως ἥτο καὶ δ' Κένταυρος τοῦ φλύακος ἡμῶν ἀπράκτως, ὡς φαίνεται, ἐπισκεφθεὶς ἔνεκα τοῦ ὑπεργήρου τῆς ἥλικίας τὸ «πορνεῖον» τοῦτο.

"Οτι δὲ εἰς τὴν ἐν λόγῳ κωμῳδίαν τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ἐμπατιγμὸν τῶν «δραμάτων», ἥτοι «δρωμένων» τοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυέων, μάλιστα δὲ τῆς ἐν αὐτῷ Κυλλοῦ πείρας κρήνης, ἀναφέρεται δ' ἐπὶ τοῦ ὅπ' ἀρ. 40 εἰκο-

¹ Σουίδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Κυλλοῦ Πήρα.—Ἡρωδίαν. II, 8, 28, 918 Κύλλος.

² Οἱ αὐτοὶ αὐτόθι, καὶ Παροιμογράφοι, Αιρρεπ. Vat. II, 38, 287. ³ Μακαρ. V, 41.

νιζομένου ἀγγείου τῶν φλυάκων γεφυρισμὸς ἢ φλύαξ, μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἔξῆς:
 Κύριον πρόσωπον τοῦ «δράματος» τῆς ἀγγειογραφίας είναι δὲ κατ' ἔξοχὴν
 'Κένταυρος' ΧΕΙΡΩΝ. δὲ γνωστὸς ὡς «δικαιότατος» καὶ «εὐσεβέστατος», ἀγροῖκος
 ὅμιλος καὶ ὑπέργηρος καὶ διὰ τοῦτο κρονόληρος, ἐρχόμενος μετὰ πίστεως, ἵνα διὰ
 συμμετοχῆς εἰς τὰ ἔκει τελούμενα ἴερὰ 'δράματα' τύχῃ παρὰ τὴν ἴερὰν Ιαματι-
 κὴν πηγὴν θεραπείας τοῦ γνωστοῦ αὐτοῦ ἀνιάτου «χειρωνείου ἔλκους» τοῦ ποδὸς
 δι' ἴεροῦ λουτροῦ ἱάσεως!. Ἀποτελεσθεὶς ἐπὶ τὸ κωμικώτερον δὲ τοῦτον ὑποκρι-
 νόμενος ἥθοποιδὲ τετράποντος τὸ σῶμα, ὡς Κένταυρος,— τῇ συνδρομῇ τοῦ πρὸς
 τὸ σῶμα τοῦ Χείρωνος κωμικώτατα τὸ ἴδιον ἐκ τῶν ἀπισθεντος βω-
 βοῦ προσώπου, δούλου ἀνωνύμου μείναντος ὡς μὴ ὡς ἰδίου προσώπου λογιζο-
 μένου, ἀφ' οὗ ἀποτελεῖ τὸ δπίσθιον ἡμισυ τοῦ Κενταύρου— ἀνέρχεται ἐπιπόνως,
 ὡς ἐσχατόγηρως, καὶ χωλαίνων, ὡς ἀσθενής τὸν πόδα, κωμικώτατα ἐκ μὲν τῶν
 ὅπισθεν ὠθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐτερογενοῦς ἀνθρωπίνου δπισθίου ἡμίσεος αὐτοῦ, ἐκ
 δὲ τῶν ἐμπροσθεν συρόμενος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ὑπὸ τοῦ παμπονήρου δούλου, τοῦ
 φέροντος τὸ γνωστὸν ἡμῖν δνομα [ΞΑ]ΝΘΙΑΣ. Ἀναβαίνει δὲ διὰ στερεᾶς κλίμα-
 κος ἐπὶ τῆς γεφύρας, θεατρικοῦ βῆματος τῶν γεφυρισμῶν, ἐκ τοῦ στενοῦ μέρους
 αὐτῆς ὁρατῆς, φερούσης δὲ εἰς τὸ βάθος ἴκριωμας ἀρυκρήνης, ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ
 ταύτης ὁρατῆς. Καὶ τῆς μὲν στερεᾶς καὶ καταλλήλου διὰ τετράποδα Κένταυρον κλί-
 μακος ταύτης τοῦ δράματος τῆς τόσον χρησίμου πρὸς ἀνοδον εἰς τὸ ἐπηρεφές, ἥτοι
 ἀποτόμως ἐπικρεμάμενον χωρίον, ἐνθα ἔκειτο ἡ Κυλλοῦ πεῖρα κρήνη, μνείαν ἔνεχει
 τὸ ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἀρκετῆς λέξεως «κλιμακτήρες» ὑπ' ἀρ. 277 ἀπόσπασμα, λέξεως ὑπὸ
 τοῦ σχολιαστοῦ ὡς «οἱ ἀναβασμοὶ τῆς κλίμακος» ἔξηγουμένης. Τὴν δὲ παρουσίαν τῆς
 κρήνης μαρτυρεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ εἰς τὸ βάθος τῆς γεφύρας ξύλινον οἰκοδόμημα ἡ
 ἴκριωμα, διότι, ὡς μὲν ἐσχάτως ἔδειξεν δὲ ρχιτέκτων ἀρχαιολόγος κ. Ἀ. Ὁρλάνδος²,
 τοιαῦτα ἀκριβῶς τὸ σχῆμα προπετάσματα στεγῶν πολλάκις, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου
 τούτου, ἐκ τῶν πλαγίων δρατά, ἐχρησίμευον ὡς πρωτογενῆ ξύλινα στεγάσματα τῶν
 βαθύτερον τοῦ ἐδάφους ἔχουσῶν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δεξαμενῆς τοῦ ὕδατος αὐτῶν
 ἀρυκρηνῶν, στεγάσματα χρησιμεύοντα, ἵνα προφυλάσσωσιν ἀπὸ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν
 ἐπιρροῶν καὶ μάλιστα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τὰς χρηστὰς ίδιοτητας, καθαρότητα
 καὶ δυσερὰν θερμοκρασίαν τοῦ ὕδατος αὐτῶν, ἀποτελούμενα δὲ ἐξ ἀπλῆς ἐπιπέ-
 δου ἡ ἐπικλινοῦς στέγης, στηριζομένης ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπὶ τοῦ ὅπισθεν αὐτῶν βράχου
 ἡ τοίχου τῆς κρήνης, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐμπροσθεν ἐπὶ δύο ἡ πλειόνων ξύλινων κιόνων
 ('Ορλάνδου ἔ. ἀ. εἰκ. A, B, 17, 20, 22-26, 34) ἡ ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ἐπὶ διαγωνίως
 πρὸς τὸν τοῖχον ἡ ἔνα τῶν κιόνων φερομένων ξύλινων ὑποστηριγμάτων (πρβλ.
 'Ορλάνδοι ε. ἀ. εἰκόνα ἀρ. 21 καὶ Dörfeld-Reischl εἰκ. 79 κρατήρος μετὰ πολυ-
 τελοῦς ὁμοίας κρήνης ὑπὸ κίονος καὶ λαιμὸν ὑδροχαροῦς κύκνου σχηματίζοντος
 διαγωνίου ξύλου στηριζομένης τὴν στέγην). Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται σαφέστατα ὑπὸ
 δύο ἐτέρων κεραμογραφιῶν φλυάκων. Τούτων ἡ πρώτη μὲν (Εἰκ. 43) εἰκονίζει
 πανόμοιον ξύλινον οἰκοδόμημα κρήνης, περιφραντηρίου κόγχην (φιάλην) σκέπον,

¹ Περὶ τῶν Ιαματικῶν κρηνῶν Ιδε Sudhoß, Aus dem antiken Badenwesen 1910.

² Παραστάσεις κρηνῶν ἐπὶ ἀγγείων: Λρχ. Εφημ. 1916 σελ. 94-102.

κρήνης ίερᾶς τῶν Φλιασίων, ἡς τῆς στέγης ἐπεκάθισεν ἀνευ δικαιώματος πρὸς τοῦτο δὲν Φλύά ἔπηλυς Βοιωτὸς Ἰσμήνιος Ἀπόλλων, δὲ κορυφαῖος τῶν ἐν Φλύᾳ λατρευομένων Ἰσμηνίδων νυμφῶν (ἴδε ἀνωτ. σ. 82 καὶ κατωτέρω σ. 100), δὲν θέλουσι νὰ ἀποδιώξωσι πειθοῖ (δι' ἐδεσμάτων) ἢ βίᾳ (δοπάλῳ) δὲ κρηνοφύλαξ Ἡρακλῆς καὶ δὲ κύριος τοῦ τόπου Φλυός. Ἡ δευτέρα (Εἰκ. 44) εἰκονίζει πρὸς δύμοιας στέγης κρήνης, περιφραντήριον καὶ βωμὸν σκεπούστης, θρησκευτικὴν δρχησιν, ἀπόκινον ἵσως, παρὰ δύμοιον σάκκον ίερῶν καὶ ίερὰν φιάλην σπονδῶν. Σκηνὴν παρὰ κρήνην (ἀρπαγὴν τοῦ Κεφάλου τῆς ίερᾶς κρήνης τῆς Σαισαρίας ὑπὸ τῆς Ἔως;) εἰκονίζει ίσως καὶ ἡ κεραμογραφία ἑτέρου ἀγγείου φλύακος (Εἰκ. 45.—Reinach I, 295).

Ἐν τῇ εἰκόνι 40 τοῦ φλύακος ἡμῶν παραλείπεται ἡ κόγχη, εἴτε διότι πρόκειται περὶ ἀρυκόρηνης εἴτε διότι μεταξὺ τῶν εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς εὑρισκομένων ἀντικειμένων ὑπάρχει δὲ μετὰ λαβῆς δηλωτικὸς τῆς κρήνης κάδος—οὐχὶ δὲ «ἀνεστραμμένος

Εἰκ. 43.

Εἰκ. 44.

Εἰκ. 45.

κολοβὸς πῦλος» — δι' οὐδὲν ὁ Ξανθίας μέλλει νῦν ἀρυσθῆ ἐκ τῆς κρήνης τὸ πρὸς τὰς ίερὰς μαγγανείας αὐτοῦ χρήσιμον ὕδωρ. Τίνα δύμας ἐν τέλει χρῆσιν τούτου ἢ ἄλλου τῶν ὡς πάντοτε παρακειμένων ἐν ταῖς κρήναις κάδων ἀντλήσεως θὰ κάμῃ δὲ ἀθλιός καὶ ἀθεόφοβος Ξανθίας, βλέπομεν ἐκ τῆς συμβουλῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν καὶ ἀκράτειαν ἵσως τῶν οὐρῶν παθόντα αἴφνης ὑπέργηρων Κένταυρον:

ἄλλ' εἰς κάδοι λαβών τιν' οὐρεὶ πάττινον! (ἀποσ. 269).

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ παρὰ τὴν κρήνην δρᾶσιν θεραπέομενος τοὺς πίνδακας = πυθμένιας, τὸ ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μινήμην ἡμῶν τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ θραύσωνται τὰ ἀγγεῖα μετὰ τὴν ἐν ίερῷ τινι περιστάσει χρησιμοποίησιν τοῦ ἐν αὐτοῖς πηγαίου ὕδατος.

Τὸν τόπον τῆς σκηνῆς τοῦ γεφυρισμοῦ ὡς ὅντα τὸν τῆς Κυλλοῦ πείρας κρήνης τοῦ Ὅμητοῦ χαρακτηρίζει πρῶτον μὲν δὲ ἀγγειογράφος διὰ τῆς δι' ἀποτόμου εἰς ὑψός ἀνερχομένης γραμμῆς κλιτύος ὕδους, σαφῶς δηλούσης τὸ καὶ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους τῆς Καισαριανῆς καὶ τῶν ἀρχαίων μαρτυρῶν γνωστὸν πρᾶγμα, διτὶ ἡ Κυλλοῦ πεῖρα ἡτο «χωρίον ἐπηρεφές» (Ἡσυχ. ἐν λ. Κυλλοῦ πεῖρα) δηλαδὴ «ἐπιμεράμενον, ὑπερχείμενον», κατ' ἀκολουθίαν καὶ δυσπρόσιτον εἰς τὸν καὶ κλίμακος καὶ τόσων ἄλλων κωμικῶν βιοηθειῶν ἔχοντα ἀνάγκην πρὸς ἀνάβασιν αὐτοῦ γέροντα Κένταυρον. Δεύτερον δὲ αἱ δύο ὡς ἐν χαράδρᾳ τοῦ ὕδους καθήμεναι εἰκονιζόμεναι ΝΥ(ΜΦ)ΑΙ, δύο κωφὰ κωμικὰ τοῦ δράματος πρόσωπα. Αἱ νῦμφαι αὗται εἶναι προφανῶς αἱ διὰ τῶν ναμάτων αὐτῶν σχηματίζουσαι τὰς δύο ὑπερκειμένιας κρήνις τοῦ Τέλεστηρίου τῶν Φλιασίων Καλλιφρόδην (Κυλλοῦ πεῖραν) καὶ

Κιλλειαν (Κριοῦ κεφαλὴν = κότες μπασὶ) καὶ ταυτίζονται ἵσως πρὸς τὰς ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν Φλυέων καταριθμουμένας ὑπὸ τοῦ Παυσανίου *Ιομηνίδας νύμφας τάς*, ὡς τὸ δνομα αὐτῶν δηλοῖ, ἐκ Βοιωτίας ἐπίσης, ὡς πᾶσα ἡ ἐπὶ τοῦ *Υμηττοῦ* λατρεία τῶν Πελασγῶν, καταγομένας¹.

Ἄλλὰ τίς δὲ [ΞΑ]ΝΘΙΑΣ καὶ τί περιέχει δὲ ὡς ὑπὸ αὐτοῦ κομισθεὶς μετὰ τοῦ κάδου καὶ φυλασσόμενος πρὸ τῆς ἐπὶ τῆς γεφύρας κρήνης εἰκονιζόμενος μυστηριώδης, ἐπιμελῶς κεκλεισμένος καὶ κατάκοσμος σάκκος, ἐφ' οὐ προχείρως ἐπέθηκεν δὲ Ξανθίας τὸν κάδον καὶ τὸ πρὸς ἀνάρτησιν ἀμφοτέρων κατὰ τὴν ἐπ' ὕμιου μεταφορὰν αὐτῶν χρησιμεῦον ἔύλον; Τίς ἄλλος ἡ δὲ πανούργος ἐκεῖνος καὶ ἀναιδέστατος δοῦλος Ξανθίας, δὲν γνωρίζομεν ἐκ τῶν Βατράχων τοῦ αὐτοῦ *Ἀριστοφάνους*, ὡς κατελθόντα ἐξ “Ἄδου, ἐπικοινωνήσαντα μετὰ τοῦ χοροῦ τῶν μεμυημένων τὰ *Ἐλευσίνια*, καθ' δλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα μυστηριώδη πτρωμάτων σάκκον ἐπ' ὕμιου φέροντα κατὰ τὴν ἴδιαν αὐτοῦ ὅμολογίαν, ὡς δνον ἀγονιτα μυστήρια (*Ἀριστοφ.* Βατρ. στίχ. 159 κέ.).” δηλαδὴ μὴ γνωρίζοντα τὴν σημασίαν τοῦ ἱεροῦ περιεχομένου αὐτοῦ, τοῦθ' δπερ δὲν θὰ ἐκώλυσεν αὐτὸν νὰ παρουσιασθῇ τῷ Χείρωνι ὡς ἱεροφάντης, φαίνεται, τῶν τῆς Φλύας μυστηρίων καὶ ἱερῶν, παρῳδουμένου οὗτως ἐνταῦθα τοῦ, ὡς εἴδομεν, ἐρμητικῶς κεκλεισμένου σάκκου τῶν ἱερῶν τῶν μυστικῶν δρωμέρων τοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυασίων, καθ' ὃν ἐπιτίθεται δὲ κωμικὸς ἐν τῇ ἐν λόγῳ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ *Δράματα* ἡ *Κένταυρος*.

“Ἄλλης τοιαύτης κεραμογραφίας φλύας εἰκονίζει τὸν αὐτὸν Ξανθίαν τῶν Βατράχων τοῦ *Ἀριστοφάνους* ἐποχούμενον δνον καὶ φέροντα τὸν ἐν λόγῳ σάκκον, καθ' ἥν στιγμὴν δὲ Διόνυσος. *Ἡρακλῆς* κόπτει κενταυρικῶς τὴν θύραν τοῦ “Ἄδου². Πολλοὶ δὲ ἄλλοι φλύακες κεραμογραφιῶν ἀσχολοῦνται μετὰ τοῦ αὐτοῦ μυστηριώδους καὶ τόσον καταλλήλου δι' ὅλως ἀπροσδοκήτους καὶ κωμικωτάτας ἐκπλήξεις ἐρμητικῶς κλειστοῦ ἡ κεκαλυμμένου σάκκου τῶν ἱερῶν. Οὗτω π.χ. δὲ φλύαξ τῆς ὑπὸ ἀριθ. 79 εἰκόνος τοῦ Reisch εἰκονίζει παράδοσιν τοιούτου μυστηριώδους σάκκου εἰς τὴν ἱέρειαν ἡ νύμφην τῆς κρήνης τῶν Φλυασίων (*Οίην*;). Πρόκειται δὲ ἵσως περὶ τοῦ *Ἐρμοῦ*, κομίζοντος ὡς πρὸς τροφῷ τῇ νύμφῃ πρὸς λοῦσιν ἐκ μέρους τοῦ *Ἡφαίστου* τὸ παρὰ τὴν Κυλλοῦ πεῖραν σπαρὲν καὶ ἀρτι γεννηθὲν περιειλημένον ἐν σπαργάνοις βρέφος *Ἐριχθόνιον*, τοῦ κατὰ τὴν σκηνὴν τῆς παραδόσεως παρισταμένου ἐγχωρίου Φλυοῦ ἐκφράζοντος τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν παράδοξον ἀμήτορα γέννησιν τοῦ βρέφους. *Ἐπίσης* δὲ τῆς εἰκόνος 44 φλύαξ εἰκονίζει, ὡς ἥδη εἴπομεν, λατρευτικήν τινα δρηγῆσιν (*ἀπόκινον*;) πέριξ δμοίου σάκκου ἱερῶν πρὸ τῆς αὐτῆς κρήνης τῶν Φλυέων κατατεθειμένου. Ο δὲ παρὰ Reinach I, 326, 3 φλύαξ (Εἰκ. 46) φαίνεται εἰκονίζων ἱέρειαν τῶν Φλυασίων συνοδεινομένην ὑπὸ δύο παρῳδούντων τὰς ἱερείας φλυάκων, φερόντων, ὡς αἱ δύο παρθένοι τῆς πομπῆς τῶν *Ἐλευσινίων* τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος, δύο σάκκους τῶν ἱερῶν σχῆματος προσκεφαλαίων.

Ἐν γένει δὲ τὸ μιμηλῶς δρῶμενον τῆς σκηνῆς τοῦ *Ἀριστοφανείου* φλύακος

¹ Τδὲ ἀναθηματικὰς ἐπιγραφὰς ἐκ Θηβῶν (C.I. Græc. sept. I, 2458) καὶ Λεβιδεῖς (αὐτόθι ἀρ. 3092). ² Arch. Zeit. 1849, Πλ. 8. — Heydemann ē. d. o. 283.

‘Δράματα’ (Προβλ. Ἐπυμ. μεγ. 286, 1: λέγεται δὲ δράματα καὶ τὰ ὑπὸ τῶν θεατρικῶν μημηλῶς γινόμενα ὡς ἐν ὑποκρίσει, ὡς φησιν Ἀριστοφάνης) ἐννοῶ ὡς ἔξης: ‘Ο παμπόνηρος Ξανθίας μεμυημένος ἡδη εἰς τὰ τῶν μυστηρίων ἐκ τῆς ἐν “Ἄδου προγενεστέρας καθόδου πείθει τὸν μωρόπιστον ὡς ἀγροίκον καὶ χρονόληρον, ἀλλ’ εὐσεβέστατον γέροντα Κένταυρον Χείρωνα, πάσχοντα τὸν πόδα ἐκ τῆς ἀνιάτου πληγῆς (χειρώνιον ἔλκος, *chironium vulnus*), ἦν ἔλαβεν ἄλλοτε παρὰ τοῦ τοὺς Κενταύρους τοξεύσαντος Ἡρακλέοντος¹, νὰ ἀνέλθῃ μετ’ αὐτοῦ τὸ δυσπρόσιτον διὰ χωλὸν ἐπηρεφὲς χωρίον τῆς Σαισαρίας, ἔνθα καὶ ἡ μέχρι σήμερον (ἴδε ἀνωτ. σ. 40, σημ. 2) ὡς θεραπευτικὴ τῶν νοσημάτων τῶν πιδῶν θεωρουμένη ἀρυκρήνη τοῦ Τελεστηρίου τῆς Σαισαρίας, τελῶν πρὸς τοῦτο ἐπιτοπίως ὅλας τὰς προαπαιτουμένας τῇ βοηθείᾳ, φαίνεται, τῶν μυστικῶν ἱερῶν σκευῶν τοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυασίων ἰεριοπραξίας, ἱερῶν, ὡν αὐτὸς ὁ Ξανθίας παρουσιάζει ἔαυτὸν ὡς ἱεροφάντην, τίς οἶδε πῶς κατωρθώσας νὰ κλέψῃ ἥ λάβη καὶ παρὰ τὴν πιγγὴν κομίσῃ τὸν περιέχοντα αὐτὰ σάκκον. ‘Οτι δὲ περὶ θεραπευτικοῦ δι’ ἱερᾶς τελετῆς καὶ λούσεως σκοποῦ πρόκειται μαρτυρεῖ πλὴν τοῦ πρὸς ὑδρευσιν κάδου ἥ μόνη παρεμβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ κεραμογράφου σοβαρὰ μορφὴ Ἀθηναίου τὴν περιβολὴν νεανίσκου ἥρωος, ἥ τόσον ἱερὰ καὶ θεία, ὥστε οὐδ’ ὁ Ἀριστοφάνης οὐδὲ ὁ κεραμογράφος ἐτόλμησαν νὰ γελωτοποιήσωσιν αὐτήν, καὶ ἥτις κατ’ ἐμὲ οὐδὲν ἄλλο είναι ἥ ἡ εἰκὼν τοῦ τότε ἐν μεγάλῃ τιτῆ τελοῦντος ἐν Ἀθήναις νεαροῦ ἥρωος ἵατροῦ Ἀμύνου, τοῦ μετὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ μαθητεύσαντος ἐν Πηλίῳ τῆς Θεσσαλίας παρ’ αὐτῷ τῷ Χείρωνι², φτινι νῦν εὐγνωμονῶν ἔρχεται νὰ παραστῇ πρὸς ἥθικὴν ἐπικοινωίαν, ἀν μὴ ἵασιν αὐτοῦ, ὡς θεός τις ἐκ μηχανῆς. Πανόμοιος πανομοίως ὁ αὐτὸς παρίσταται ἐτέλει ἥ κρίνη (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 49 κέξ. Εἰκ. 22-23). ‘Αλλως δὲ καὶ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ στενῶς πρὸς ἀρυκρήνην συνδέεται (σελ. 105).

Τὰ πάντα ἄρα ἔξηγοῦνται λαμπρῶς, τῶν δὲ ὑπολειπομένων ὀλίγων ἀποσπασμάτων τοῦ γεφυρισμοῦ τούτου τοῦ Ἀριστοφάνους ἥ κατανόησις φαίνεται εὐκολωτέρα νῦν, διότι τὸ μὲν ὑπ’ ἀρ. 268 «ἀνοιγέτω τις δώματα» αὐτὸς ἔρχεται δύναται νὰ ἔξηγηθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐμφάνισιν τοῦ Χείρωνος ἥ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ Ἀμύνου. Τὸ δ’ ὑπ’ ἀρ. 267 ἀπόσπασμα:

ἐγάρ γάρ, εἴ τι σ’ ἥδικηκ’ ἐθέλω δίκην
δοῦναι πρόδικον ἐν τῶν φίλων τῶν σῶν ἐνὶ

ἐννοεῖται ὡς λόγοι τοῦ «δικαιοτάτου» τῶν Κενταύρων, μωροπίστιως δεχομένου νὰ δικαιοθῇ προδίκως ὑπὸ φίλου τοῦ ἴσχυριζομένου ἵσως δτὶ ἥδικήθη ὑπ’ αὐτοῦ Ξανθίου.

Τὸ ὑπ’ ἀρ. 271 «πτίσσω, βράττω, μάττω, δεύω, πέττω, καταλῶ» εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς ἀρτοπλασίας ἀναφερόμενον ὡς καὶ τὸ ὑπ’ ἀρ. 272 «χωρεῖ ἀκλητος δεὶ δειπνήσων οὐ γάρ ἀκανθαι» ἀναφέρονται ἵσως εἰς τὸν παμφάγον φύλακα τῆς τοῦ

Εἰκ. 46.

¹ Roscher, Myth. Lex. s. v. Cheirou σελ. 891.

² Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. Alkon. — Bίος Σοφοκλ. 8 p. 128. — Paucker, de Sophocle medici herois sacerdote. Dorpat 1860.

Τελεστηρίου τῶν Φλυασίων ίαματικῆς ἀρυκρήνης Ἡρακλέα (σ. 54 καὶ 68), τῆς παροιμίας «οὐ γάρ ἀκανθαι» προσθέτως καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐν τῷ σάκκῳ τῶν Ἱερῶν χρυπτόμενα εὔστομα δημητριακὰ σπέρματα, «ὑπομιμησκούσης τὴν τοῦ βίου μεταβολὴν, ἀγρίου καὶ ἀκατθώδους πρότερον δητος, πρὸς ἐπιμέλειαν τῆς γῆς καὶ τῷ σπερμάτῳ γενέσθαι» (Σονιδὸν λ. ἀληλεσμένος βίος. Προβλ. καὶ Ζηνοβ. 3, 98, οὐ γάρ ἀκατθαι, ἐσήμανον δέ, οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς ἀπώσαντο μὲν τὴν ἀγρίαν καὶ παλαιὰν δίαιταν, εὐρήκασι δὲ ἥμερον τροφήν). Τέλος τὸ μὲν ὑπὸ ἀρ. 274 ἀπόσπασμα: «Ἔντις καμήτισι πᾶσι καὶ καπήλοις ἐπίχαρτον» καὶ ὑπὸ ἀρ. 274 «λίθος δεκατάλαντος» ἀναφέρονται ἵσως εἰς χαράν τινα (ἐπίχαρτον) τῶν τῆς κώμης Φλύας κατοίκων καὶ καπήλων, καὶ εἰς ὑπερμεγέθη λίθον ἀξίας ἢ μᾶλλον βάρους δέκα ταλάντων, ἥτοι 400 περίπου κοιλῶν, οἵοι ἡσαν οἱ ὑψός οὖς ἐπετρούντο τὰ Ἱερά λίθοι τῶν Ἐλευσίνων πετρωμάτων (Πανσ. VIII, 15, 1-4 καὶ ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σελ. 358 κέξ.), λίθον, ὃν ἵσως καυχᾶται ἐνταῦθα δτὶ κρύφα ἀπεκύλισεν ὁ πανοῦργος Ξανθίας, ἵνα λάβῃ τὸν ὑπὸ αὐτὸν χρυπτόμενον σάκκον τῶν Ἱερῶν.

ιη') Ἡρακλῆς ὁ μύστης τῆς Πελασγικῆς Ἀγρας.

Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην, ἀλλ' ἀναγκαίαν καὶ, ὡς ἐλπίζω, οὐχὶ ἄγονον οὐδὲ τῷ ἀναγνώστῃ δυσάρεστον ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας τῶν μορφῶν τῆς ζωφόρου ἡμῶν, ἐπανέρχομαι εἰς τὴν πλάκα Ε (Ἑἰκ. 14, σελ. 32) πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ὑπολειπομένης τρίτης μορφῆς τοῦ δριπισθεν τοῦ Ἡφαίστου ἰσταμένου ἀνδρὸς (ἀρ. 1).

Εἴπομεν ἡδη (σελ. 69) περὶ αὐτῆς δτὶ εἰναι δ τοῦ Ἡρακλῆς κρίνοντες ἐκ τοῦ παρακειμένου δοπάλου (Ἑἰκ. 15 σελ. 33), δπερ ὡς ἄχρηστον κατὰ τὴν εἰρηνικὴν αὐτοῦ παρουσίαν ταύτην ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Ἀγρας κατέθεσεν εἰς τὸ παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος καὶ δὴ παρὰ τὴν Κυλλοῦ πεῖραν κρήνην, σύμβολον καὶ τοῦτο τῆς γονιμότητος αὐτῆς.

Κατὰ τὰ ἀρχαῖα κείμενα¹ καὶ τὰ πολλὰ μέχρις ἡμῶν περισωθέντα λαμπρὰ τοῦ Ἐλευσινιακοῦ μυστικοῦ κύκλου μνημεῖα² δ ἔνος Ἡρακλῆς ἦλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐμυήθη ἐν Ἀγρᾳ³ τὰ χάριν αὐτοῦ συσταθέντα ὑπὸ τῆς Δῆμητρος μικρὰ μυστήρια⁴ γενόμενος πρὸς τοῦτο Ἀθηναῖος μέτοικος πολίτης καὶ δὴ θετὸς οἶδες τοῦ μυστιγωγήσαντος αὐτὸν ἐγχωρίου ἥρωος Πυλίου⁵, διότι εἰς οὐδένα μὴ πολίτην ἐπετρέπετο ἡ μύσις. Διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην φέρει ἀττικῶς τὴν περιβολὴν Ἀθηναίου πολίτου καὶ οὐχὶ τὴν λεοντῆν (προβλ. ΔΕΝΑ τόμ.

¹ Ἰδὲ ταῦτα ἐν ΔΕΝΑ Δ' σ. 279 κέξ.

² Σβορώνου: Ἡρακλέους καὶ Διοσκούρων ἔλευσις πρὸς μύησιν ἐν Ἀγρᾳ. ΔΕΝΑ τόμ. Δ' (Ἄγγειον Poulties) σ. 273-284, πίναξ ΙΓ' Α. — Τοῦ αὐτοῦ: Ἡρακλέους Λευσίς πρὸς μύησιν εἰς τὴν Ἀγρα μυστήρια ἔ. ἀ. σ. 285-311, πίναξ ΙΔ' Β. (Πελίκη Παντικαπαίου). — Τοῦ αὐτοῦ: Οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς Ἐλευσινικῆς μυήσεως ἔ. ἀ. σ. 475 κέξ. (κάλπη Ῥώμης).

³ Στεφ. Βικ. ἐν λ. Ἀγρα καὶ Ἀγραι χωρίον... ἐν φιλέγουσι καὶ τὸν Ἡρακλέα μεμυῆσθαι.

⁴ Διοδ. IV, 14: Δημήτηρ δὲ πρὸς καθαριόν τοῦ Κενταύρου φόνου τὰ μικρὰ μυστήρια οικεῖσθαι τὸν Ἡρακλέα τιμῶσα.

⁵ Ἰδὲ τὰ χωρία συγκεντρωμένα ἐν ΔΕΝΑ, Δ' σελ. 282, 2.

Δ', πίν. ΙΕ', 7 καὶ ΙΖ', 7). Εἰς τὰς πρὸ τοῦ στήθους εὐλαβῶς ἐσταυρωμένας χεῖψας ἵσως ἔκρατει χρώματι μόνον δεδηλωμένην τὴν μεγάλην μυστικὴν δᾶδα, ἥν φέρει μόνην ἡ καὶ μετὰ τοῦ διοπάλου μυούμενος τὰ ἐν Ἀγρᾳ μυστήρια ἐπὶ τῶν περιφήμων ἀγγειογραφιῶν τοῦ Pourtales καὶ τοῦ Παντικαλαίου.

§ 9. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΑΚΟΣ Δ.

**ΑΜΥΝΟΣ ΗΡΩΣ ΙΑΤΡΟΣ.—ΣΟΦΟΚΛΗΣ Ο ΔΕΞΙΩΝ.—ΑΛΚΩΝ
ΚΑΙ ΕΥΡΥΜΕΔΩΝ ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΒΕΙΡΟΙ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΙ
ΤΩΝ ΠΕΛΑΣΓΩΝ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ.**

1

Εἰκ. 47.

(Ἐγένετο κατὰ λάθος εἰς μικρότερον τοῦ δέοντος σχῆμα).

ΠΛΑΞ Δ (α).

2

ΠΛΑΞ Δ. — Εἰκ. 48.

3

a') "Αμυνος δ τῆς μυστικῆς "Αγρας 'Ασκληπιὸς
καὶ Σοφοκλῆς δ Δεξίων τοῦ 'Ασκληπιοῦ.

Ως ἡδη ἀνεγνώρισεν δ Brückner (Ἑ. ἀ. σ. 57), ἡ πλάξ Ε εἶχεν εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς μέρος προσαρμόζουσαν τὴν πλάκα Δ. Ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι αἱ δύο ἐπ' αὐτῆς σωζόμεναι νῦν ἀνδρικαὶ μορφαὶ (ἀρ. 2 καὶ 3) καὶ ἡ ἀπολεσθεῖσα μετὰ τοῦ ἀποκεκρυσμένου ἄκρου αὐτῆς τρίτη (Εἰκ. Δ^α, ἀρ. 1) συνέχειαν ἀποτελοῦσαι τοῦ ἐπὶ τῆς πλακὸς Ε μύστον. Ἡρακλέους εἰκόνιζον τοὺς μόνους ἀναφερομένους ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς μετὰ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἀγρᾳ μυηθέντας ξένους μετοίκους ἥρωας ἢ θεούς, Ἀσκληπιὸν τὸν Ἐπιδαιύριον καὶ Διοσκούρους τοὺς Λάκωνας. Τοῦτο δὲ είναι τοσούτῳ μᾶλλον πιθανόν, ὅσον ἡ μὲν πρώτῃ τῶν ἐν λόγῳ μορφῶν (ἀρ. 3) ἐσχημάτισται ἀπαραλλάκτως τῷ τυπικῷ Ἀσκληπιῷ, ἡτοι ἐπὶ βάκτρου ὑπὸ τὴν μασχάλην τεθειμένου στηρίζομένη, τοὺς πόδας διασταυροῦσα καὶ τὸ ἴματιον ἔχουσα ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὕμου κατερχόμενον περὶ τὸ κάτω τῆς δοφύος μέρος οὗτως, ὥστε ν' ἀφίνη γυμνὸν τὸ στήθος καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, ἡ δ' ἐτέρᾳ τῶν σφυρομένων μορφῶν (ἀρ. 2) ἀνήκει εἰς νεαρόν, ὡς οἱ Διόσκοροι, ἥρωας ἢ θεόν.

Ἐπειδὴ δημως ἡ λατρεία τοῦ Ἐπιδαιύριου Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἀθήναις εἰσήχθη ἐπισήμως τούλαχιστον, μόλις ἐν ἔτει 420/9 ἐπὶ Ἀστυφύλου ἀρχοντος¹, ἡ δὲ ζωφό-

¹ Κάρτε: Ath. Mitt. XXI (1906) σελ. 290. — Σβαρδώνος Ἐθν. Αρχ. Μουσείον α. 278 κάζ.

ρος ἡμῶν ἐποιήθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, εὐθὺς μετὰ τὴν παρὰ τὸν Εὑρυμέδοντα διπλῆν ἐν ἔτει 462 νίκην τοῦ Κίμωνος, ἀναγκαζόμεθα πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ἐντελῶς Ἀσκληπιακῆς μορφῆς τοῦ πρώτου τῶν θεῶν τῆς ζωφόρου ἡμῶν (ἀρ. 3) νὰ δεχθῶμεν εἰς θέσιν αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῶν χρόνων ἔκεινων ἀναπληροῦντα τὸν Ἀσκληπιὸν ίθαγενῆ ίατρὸν θεὸν ἦ οὐρα τῶν Ἀθηναίων. Εὐτυχῶς γνωρίζομεν ἡδη χάρις εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ χώρου τοῦ πρὸ τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ἀστεως (Πνυκὸς) καὶ τῆς μέρος αὐτοῦ ἀποτελούσης Ἐννεακρούνου τοῦ Πεισιστράτου δι τὸ ἔγχωριος ἡρως οὗτος ἐκαλεῖτο Ἀμυνος, δι τὸ διατά τοῦ Ἀσκληπιοῦ παρὰ τῷ Χείρωνι κενταύρῳ ἐν Θεσσαλίᾳ μαθητεύπας ἦ τραφείς, κατόπιν δὲ ἐν τῷ παράστημα τοῦ Ἐλευσινίου τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελοῦντι καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου χρονολογουμένῳ ἵερῳ αὐτοῦ¹ φιλοξενήσας τὸν ἐξ Ἐπιδαιύρου ἐλθόντα Ἀσκληπιὸν καὶ δεξιωθείς αὐτὸν διὰ τοῦ ἰδίου ισοβίου ἵερέως Σοφοκλέους, ἥτοι τοῦ μεγάλου τραγικοῦ ποιητοῦ, τοῦ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς Δεξίωνος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν τελευτὴν δνομασθέντος² καὶ ἐπίσης ὡς ἡρως τότε παρὰ τὸν Ἀμυνον καὶ Ἀσκληπιὸν λατρευθέντος ἐν τῷ ἵερῳ τοῦ Ἀμύνου τῷ καὶ ὡς οἴκου καὶ ἡρῷου τοῦ ισοβίου αὐτοῦ ἵερέως Σοφοκλέους Δεξίωνος λογιζομένου πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν³. Ἀναθηματικὸν ἦ διακοσμητικὸν ἀνάγλυφον τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων εὑρεθὲν κατὰ τὰς αὐτὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν μέρους τούτου τῆς πόλεως, εἰκονίζον δὲ ποιητὴν καθήμενον ἐπὶ θεατρικοῦ Διονυσιακοῦ θρόνου, ἐν ἵερῳ οἰκήματι τεθειμένου, εἰκονίζει κατ' ἐμὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν μετὰ θείου στροφίου **Σοφοκλέα Δεξίωνα ἡρωα**⁴. Τὸ μόνον ἀσφαλῶς εἰκονίζον τὸν ίθαγενῆ ίατρὸν τῶν Ἀθηναίων Ἀμυνον ἀνάγλυφον, ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ ἵερου αὐτοῦ ἀνακαλυφθέν, εἰκονίζει αὐτὸν ἀπαραλλάκτως τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ δὴ τῷ ἔπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν σχῆμα τοῦ ὑπὲρ ὡς Ἀμύνου θεωρουμένου ἡρωος μύστου⁵.

Ἐτέρα πολὺ σπουδαιοτέρα, τοῦ αὐτοῦ ὅμως πάντοτε τύπου, ἀπεικόνισις τοῦ Ἀμύνου φαίνεται μοι νῦν δι τὸ εἶναι ἡ ἐπὶ ἀττικῆς τέχνης ἀναγλύφου, προερχομένου κατά τινας μὲν ἐκ Κύθνου, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τοῦ βιοβόρου τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς (Σβορῶνος Ἐθν. Ἀρχ. Μουσ. πίν. XXXIX, ἀρ. 1387 σελ. 33 κεξ.), μορφή, ἥν καὶ ἄλλοτε ἡρμήνευσα ὡς ἵσως τὸν Ἀρισταίον νησιώτην ίατρὸν ἦ ὡς ἔνα τῶν ἔγχωρίων ἀττικῶν ἡρώων ίατρῶν, «οἱοι οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ λατρευθέντοι

¹ Körte: Ath. Mitt. XVIII (1893) σελ. 239 κεξ. καὶ XXI (1896) σελ. 287. — Judeich, Topogr. von Athen σ. 261 κεξ.

² Μέγα Ἐτυμολ. ἐν λ. Δεξίων οὕτως ὠνόμασται Σοφοκλῆς ὑπὸ Ἀθηναίων. Μετὰ τὴν τελευτὴν φασιν δι τοῦ Ἀθηναίου τελευτήσαντο Σοφοκλεῖ, βουλόμενοι τιμάς αὐτῷ περιποιῆσαι, ἡρώϊον αὐτῷ κατασκευάσαντες, ὠρόμασαν Δεξίωνα, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀσκληπιοῦ δεξιώσεως. Καὶ γάρ ὑπεδέξατο τὸν θεόν την αὐτοῦ οἰκία καὶ βωμὸν ἰδρύσατο. Ἐκ τῆς αἰτίας οὖν ταύτης Δεξίων ἐκλήθη.

³ Ἰδε ἐν συνεχείᾳ τῆς προηγουμένης σημειώσεως τὴν ἐν τῷ ἵερῳ τοῦ Ἀμύνου εὑρεθένταν ἐπιγράφην «περὶ τῶν κοινῶν τῶν δρυγεών τοῦ Ἀμύνου καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Δεξίωνος». — Ath. Mitt. XXI, ἔ. ἄ.

⁴ Ath. Mitt. τόμ. XXVI σ. 126 κε. Πίν. VI. — Σβορῶνος, ΕΑΜ. Πίν. CLXXVI, ἀρ. 2811.

⁵ Körte Ath. Mitt. XXI, σ. 240: Links steht der Gott oder Heros im üblichen Asklepiostypus mit gekreuzten Beinen, die Rechte in die Hüfte gestützt, den Stab unter die linke Schulter gestemmt, im Mantel, mit entblößter Brust.

Ἄλκων (= Ἀμυνος), Ἰατρὸς Ἡρως καὶ Ἀμφιάραος, τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ὅποίων ἦλθε νὰ συμπληρώσῃ δὲξ Ἐπιδαύρου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐπὶ τοῦ μεγίλου λοιμοῦ ἐξ Ἐπιδαύρου μετακληθεὶς Ἀσκληπιὸς» κτλ. Τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας καὶ ἡ στάσις αὐτοῦ ὑποδεχομένου τὸν παρ’ αὐτῷ μετὰ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἷῶν ἱατρῶν ἀφικνούμενον Ἀσκληπιὸν εἶναι τὰ αὐτὰ καὶ πάλιν πρὸς τὰ τοῦ Ἀμύνου χαρακτηριστικὰ τῆς ζωφόρου ἡμῶν. Γνωρίζομεν δὲ τὴν ὅτι ἐν τῷ παρὰ τὸ Ἐλευσίνιον τοῦ ἄστεως Ἱερῷ τοῦ Ἀμύνου πλὴν τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐγκατεστάθη ἡ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ὅγιείας καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων υἷῶν αὐτοῦ τούλαχιστον ἡ τοῦ Τελεσφόρου, οὖν εὑρέθη ἐν αὐτῷ ἀγαλμάτιον.

Ἄγνοοῦμεν λεπτομερείας περὶ τῆς γενεαλογίας, καταγωγῆς καὶ δράσεως τοῦ Ἀμύνου τούτου ἱατροῦ, ἵνα εὔρωμεν τὸν λόγον, οὐδὲν ἔνεκα μετέχει τῆς ἐν Ἀγρᾳ πελασγικοιωτικῆς τὴν καταγωγὴν μυστικῆς λατρείας. Ἀμυδρᾶς ἐν τούτοις ὑποδεῖξεις περὶ τῆς αὐτόθι ὑπάρχεως αὐτῆς εὐρίσκω, πλὴν τῆς ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Μητρώου παρουσίας αὐτοῦ τὰς ἔξης: Πρῶτον μὲν τὴν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους γελωτοποιουμένῳ μυστικῷ δρωμένῳ τῶν Φλυέων τῆς Σαισαρίας σοβαρὰν παρουσίαν αὐτοῦ παρὰ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Θεσσαλῷ Χείρωνι κενταύρῳ (σελ. 101 εἰκ. 40) καὶ μάλιστα παρὰ τὸ ὕδωρ τῆς ἱαματικῆς κρήνης (ἴδε καὶ σελ. 48 εἰκ. 23), ἥτις ἐξ ἄλλου ἐνθυμίζει ἡμῖν καὶ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐν τῷ Ἐλευσινῷ τοῦ ἄστεως ἀνακαλυφθέντος Ἱεροῦ αὐτοῦ, ἥτοι τὸ ἐν τῷ κέντρῳ αὐτοῦ φρέαρ, τὸ περιέργως δεχόμενον πρόσθετον ὕδωρ δι’ ἐπίτηδες κατασκευασθέντος κλάδου τοῦ πρὸς τὴν Ἐννεάκρουντον τοῦ Ἐλευσινίου τούτου ὕδραγωγείου τοῦ Πεισιστράτου, τοῦ ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ ἀνω Ὅμηττοῦ, δηλαδὴ αὐτῆς τῆς Κυλλοῦ πείρας πηγῆς, κατάγοντος τὸ πρὸς τὰ γαμικὰ τόσον χρήσιμον Ἱερὸν ὕδωρ. Δεύτερον σημειῶ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ κάλλιστον τῶν ἐκ τοῦ Ἀμυνείου ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων ἀναφέρεται εἰς θεραπείας πασχόντων ποδῶν¹, δι’ ἃς ἐφημίζετο τὸ πάλαι καὶ νῦν καὶ ἡ τοῦ χωλοῦ θεοῦ πηγὴ τῆς Σαισαρίας, παρ’ ἥν εἴδομεν εἰκονιζόμενον τὸν Ἀμυνον. Πρὸς δὲ μνημονεύω τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῷ ἐνθυμίζοντι τὸν τραχὺν Ἐλαιὸν τῆς Καισαριανῆς Ἐλεῶν τῆς Βοιωτίας, ἥτοι τῆς χώρας, ἐξ ἣς ἦλθεν ἡ πελασγικὴ τῆς Ἀγρας μυστικὴ λατρεία, ἀναφέρεται ὡς ἴθαγενῆς βασιλεὺς δὲ Ἀμύντωρ (ὡς ἔδει τυπικῶς νὰ είναι ἐσχηματισμένον καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀμύνειν ἀσφαλῶς ἐτυμολογούμενον ὄνομα τοῦ Ἀμύνου ἡμῶν: Körte, Ath. Mitt. XXI σελ. 287), πατὴρ τοῦ μέντορος τοῦ Ἀχιλλέως Φοίνικος, οὐδὲν ἀκριβῶς τοῦ δνόματος ἡ παρανόησις εἶναι ἡ γεννήσια τὴν ἴστορικὴν καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τούλαχιστον τοῦ Ἡροδότου χρονολογουμένην, ἀλλ’ ὑπὸ τοῦ O. Müller (Orchom. 112) καὶ Töppfer (Att. Geneal. σ. 294) ἀναγνωρισθεῖσαν ἡδη πλάνην, καθο’ ἣν οἱ Γερμαραῖοι τῆς Βοιωτίας, κατ’ ἀκολουθίαν δὲ καὶ τῆς Ἀγρας ἡμῶν καὶ Φλύας, ἥσαν Φοίνικες, ἃς πλάνης συνέπεια φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, προγενεστέροις τῆς ποιήσεως τῆς ζωφόρου ἡμῶν, πίστις ὅτι δὲ Ἀμυνος (= Ἀμύντωρ ἡμῶν) ἦτο εἰς τῶν ἐκ Βοιωτίας ὑπὸ τὸν Ὅμηττὸν ἐλθόντων πελασγικῶν μετοίκων ἡρώων, πίστις, ἥτις πληρέστατα δικαιολογεῖ τὴν μεταξὺ τῶν μυστικῶν θεῶν τῆς Καλλιρρόης τοῦ Ἰλισοῦ παρουσίαν αὐτοῦ.

¹ Körte: Ath. Mitt. 6. á. — Σβορῶνος ΕΑΜ. Πίν. CCXXXVII.

"Οτι δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου εὑρίσκομεν αὐτὸν λατρευόμενον καὶ ἐν τῷ παράρτημα τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ἄστεως—μετὰ τῶν παρακειμένων Ἱερῶν τῶν χθονίων Σεμνῶν θεῶν, 'Ησύχου καὶ Πλούτωνος,—ἀποτελοῦντι Ἱερῷ αὐτοῦ τῷ παρὰ τὴν Ἐννεάκρουντον τοῦ Πεισιστράτον ἀνακαλυφθέντι, συμφωνεῖ λαμπτρῶς πρὸς τὸ ὑπὸ τόσων ἄλλων σαφῶν ἐνδείξεων μαρτυρούμενον γεγονὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου μεταφυτεύσεως τῶν μυστικῶν Ἱερῶν καὶ λατρειῶν τῆς Ἀγρας εἰς τὸ μόνον ὑπὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως κατ' ἐπιδρομῶν τῶν ἔχθρῶν ἀσφαλιζόμενον Ἐλευσίνιον τῆς Ἀττικῆς.

β') "Αλικῶν καὶ Εὐρυμέδων οἱ Μεγάλοι Θεοὶ Κάβειροι Διόσκουροι.

"Ο τῷ Ἀμύνῳ ἐπόμενος, ἐπίσης δ' ἀττικῶς ἐσταλμένος τὴν χλαμύδα ἡρωῖδος τὴν μορφὴν νεανίας οὐδεὶς ἄλλος ἥρως δύναται νὰ εἴναι ἢ ὁ ἔτερος τῶν μόνων παρὰ τὸν Ἡρακλέα καὶ Ἀμυνον-Ἀσκληπιὸν μυηθέντων τὰ ἐν Ἀγρᾳ μετοίκων ἥρωων Διοσκούρων, ὅστις ὑψῶν τὴν δεξιὰν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν φαίνεται ὁσεὶ καλύπτων αὐτὴν διὰ πίλου χρώματι μόγον δεδηλωμένου (πρβλ. Roscher Myth. Lex. ἐ. λ. *Heros* σελ. 2499 εἰκ. 1).

"Αχριθῶς διμοιον, ἀλλ' ἐστραμμένον πρὸς τοὺς ὡς πάρισα τῶν ἵκετῶν τῆς πλακὸς Θ (Εἰκ. 13 σελ. 30) ἐξ ἀριστερῶν προσερχομένους ἵκετας τῆς πλακὸς Γ (Εἰκ. 49 σ. 109), δέον νὰ φαντασθῶμεν καὶ τὴν μορφὴν τοῦ μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ μέροις τῆς πλακὸς Δ ἀπολεσθέντος δευτέρου τῶν Διοσκούρων, ὃν ἀναπληροῦμεν δι' ἀναγλύφου ἐκ Σουνίου, περὶ οὐ κατωτέρω (Πλάκῃ Δ^α ἀρ. 1).

Τὰ τῆς ἐν Ἀγρᾳ μυήσεως τῶν Διοσκούρων γνωρίζομεν πρῶτον μὲν ἐκ τῆς εἰς τὴν Ἡρακλέους καὶ Διοσκούρων ἐλευσινὶ πρὸς μύησιν ἐν Ἀγρᾳ¹ ἀναφερομένην γραφὴν τοῦ περιφήμου ἐλευσινιακοῦ ἀγγείου Pourtales, εἰκονούζοντος τὸν Ἡρακλέα καὶ τοὺς Διοσκούρους σπεύδοντας εἰς Ἀγραν, ἵνα μυηθῶσι τὰ ἐκεῖ μικρὰ μυστήρια ὑπὸ τῶν θεῶν Δήμητρος καὶ Κόρης, λειτουργούντων ὡς Ἱεροφάντου μὲν τοῦ Τριπτολέμου, ὡς μυσταγωγῶν δὲ τῶν θεαγένων ἥρωών Ἀφίδνου καὶ Πυλίου. Δεύτερον δὲ ἐκ πολλῶν ἀρχαίων κειμένων², ἀναφερομένων εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μύησιν τῶν μετοίκων ἔνεων (κατ' ἀκολουθίαν ἐν Ἀγρᾳ μυηθέντων) Διοσκούρων. Τῶν κειμένων τούτων σημαντικῶτερον εἶναι ἐκεῖνο (Ξενοφ. Ἑλλην. VI, 3, 6), ἐν ᾧ Καλλίας ὁ δαδοῦχος λέγει ἀγορεύων πρὸς Λακεδαιμονίους δτὶ «δίκαιοι μὲν οὖν ἡρ μηδὲ ὅπλα ἐπιφέρειν ἄλληλοις ἡμᾶς, ἐπεὶ λέγεται μὲν Τριπτολέμος, δημέτερος πρόγονος, τὰ Δήμητρος καὶ Κόρης ἀρρηταὶ Ἱερά πρώτοις ἔέροις δεῖξαι Ἡρακλεῖ τι τῷ ὑμιτέρῳ ἀρχηγέτῃ καὶ Διοσκούρουι τοῖν ὑμετέροιν πολίταιν». Ἐν αὐτῷ

¹ ΔΕΝΑ, Δ' σ. 273 - 284, πίναξ ΙΓ', Α.

² Πλουταρχ. Θησ. 3, 33: οὐδὲν γὰρ ἡξίωσεν (παρὰ τῶν Ἀθηναίων οἱ Διόσκουροι) ἀλλ' ἡ μυηθῆναι, μηδὲν ἡτον Ἡρακλέους προσήκοντες ἦτορει (τῶν Ἀθηνῶν). Καὶ τοῦτο οὐδὲν ὑπῆρξεν αὐτοῖς Ἀφίδνου (τοῦ Ἀθηναίου) ποιησαμένον (αὐτοὺς) λαῖδας. Πρβλ. καὶ Ἀριστειδ. Ἐλευσ. 257, 10. Λευκαρ. 639. Παναθ. 173: 'Ἡρακλέα γε καὶ Διοσκούρους . . . ἔως ὡμίλουν ἀνθρώποις πρώτοις οελ. 175 (ἐπίγραμμα).

δε εἰς τὸ πανάρχαιον ἰθαγενὲς γένος τῶν Κηρύκων (Λυκομιδῶν) ὡς δαδοῦχος ἀνήκων Καλλίας χαρακτηρίζει ὡς πρόγονον αὐτοῦ τὸν ἱεροφάντην Τριπτόλεμον, εἴτε διότι ἐνῷ χρόνῳ ἔλεγε ταῦτα ὡς πρέσβυς τῶν Ἀθηναίων ἐλογίζετο πλέον ὡς Ἀθηναῖος δὲ Ἐλευσίνιος Τριπτόλεμος, τῆς Ἐλευσίνος ἀπὸ μακροῦ ἀποτελούσης ἀδιάσπαστον μέρος τοῦ κράτους αὐτῶν, εἴτε πολὺ μᾶλλον διότι δ συχνὰ ὡς δαδοῦχος εἰκονιζόμενος ἀρματηλάτης Τριπτόλεμος τῆς Ἐλευσίνος ἐταυτίζετο πρὸς τὸν ἰθαγενῆ ἀρματηλάτην λευκῶν ἄπων λυκογενῆ καὶ φωσφόρον Ἐριχθόνιον (ἴδε ἀνωτ. σ. 44 κέ.), τὸν ἐν Σαισαρίᾳ σπαρέντα ὑπὸ τοῦ ‘φωσφόρου’, ‘φλογέας αὐγαῖς λαμπομένοι’ θεοῦ τοῦ ‘ἀκαμάτου πυρὸς ἥλιον’ Ἡφαίστου¹, γεννηθέντα δὲ ὑπὸ τῆς ἀττικῆς Γῆς, μητρὸς πάντων τῶν ἰθαγενῶν, ὡς οἱ δαδοῦχοι Κήρυκες τῆς Φλύας, οἵτινες κάλλιστα οὔτες ἥδυναντο νὰ θεωρῶσιν ὡς πρόγονον ἐαυτῶν τὸν μιστικὸν Τριπτόλεμον - Ἐριχθόνιον τοῦ Τελεστηρίου τῶν Φλυέων.

Πρὸς πλήρη ὅμως κατανόησιν τῶν λόγων τῆς ἐπὶ τῆς ζωφόρου ἡμῶν παρουσίας τῶν Διοσκούρων καὶ ίδιως τῆς ὑπὸ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν ὑποδοχῆς τῶν ἐξ ἀριστερῶν προερχομένων ἴκετῶν, εἰναι ἀνάγκη νὰ ὑπενθυμίσω εἰς τὸν ἀναγνώστην διὰ οἱ τῶν ἴστορικῶν χρόνων τῆς Πελασγικῆς Ἀγρας τῶν Ἀθηνῶν ξένοι ἥρωες ‘Διόσκουροι’, ‘ἄνακτες’, ‘ἄνακες» δὲν ἥσαν οἱ ἐν τοῖς πελασγικοῖς χρόνοις Λάκωνες κοῦνδοι τοῦ Διὸς Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, ἀλλ’ ἄλλοι τινὲς πολὺ ἀρχαιότεροι καὶ μεγαλύτεροι, καθαρῶς δὲ μυστικῆς φύσεως πελασγικῶν χρόνων θεοί, οἱ Μεγάλοι Θεοί κοινῶς ὑπὸ τῶν νησιωτῶν καλούμενοι, Κάβειροι δὲ ὑπὸ τῶν Πελασγαθηναίων τῆς Λήμνου, Ἰμβρου καὶ Σαμοθράκης² καὶ τῶν λοιπῶν ναυτῶν τοῦ Αἰγαίου.

Οἱ δὲ Κάβειροι οὗτοι — καταγόμενοι ἐκ τῆς αὐτῆς Βοιωτίας, ἐξ ἡς ἥλθον εἰς Ἀθήνας οἱ τὰ μυστήρια εἰς Ἀγραν κομίσαντες καὶ ἐκεῖθεν εἰς Λήμνον ἐξωσθέντες καὶ ἐγκατασταθέντες Πελασγοὶ — πατέρα μὲν εἶχον τὸν Δία τῶν Λημνίων Ἡφαίστον, μητέρα δὲ Καβειρώ τὴν θυγατέρα τοῦ μεγάλου εὑμεταβλήτου θεοῦ τῆς θαλάσσης Πρωτέως (Ποσειδῶνος). Γεννήτορες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θεωρούμενοι οἱ Κάβειροι οὗτοι ἐκαλούντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων — ἵσως ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα διπλῆς μάχης — διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν δνομάτων Ἄλκων καὶ Εὐρυμέδων³.

Οἱ Εὐρυμέδων οὗτοι, ὑπόστασις σαφῆς ὡν τοῦ συνωνύμου μεγάλου θεοῦ Ποσειδῶνος Εὐρυμέδοντος⁴, βεβαίως εἰναι δὲπώνυμος τοῦ μεγάλου πλωτοῦ ὡς θάλασσα ποταμοῦ τῆς Παμφυλίας, ἔνθα, αὐτοῦ πάντως καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἐπικουροῦντος, ἥρεν δὲ Κίμων τὴν διπλῆν νίκην, ἡς ἐκ τῶν πλουσίων λαφύρων θὰ ἐκτίσθη ὑπὸ αὐτοῦ καὶ τὸ Μητρῶν ἡμῶν, τὸ κοσμηθὲν διὰ ζωφόρου, ἀναφερομένης εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὰ ἐνδοξότερα τῶν κατορθωμάτων τῆς ἐπίσης μετοίκου τρισενδόξου οἰκογενείας αὐτοῦ.

¹ Ορφ. Υμν. 66.

² Lobeck, Aglaophamus σ. 1202 - 1295. — Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. *Dioskouroi* σ. 1163. καὶ *Megaloī Theoī* σ. 2522.

³ Νόννου, Διονυσ. XIV, 17, XXIV, 93; XXVII, 120, 327. — Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. *Alkon* καὶ *Burymedon*.

⁴ Πινδ. Ολ. VIII, 81. — Ήσυχ. ἐν λ. *Εὐρυμέδων*. — Ορφικ. Υμν. 17, 11, 6. — Κορνούντος 22.

"Αλλως δὲ τὴν πρὸς ποταμοὺς ταύτισιν τῶν Καθείρων ἐν γένει ἐνδεικνύει σαφῶς καὶ ἡ πρὸς τὰ σύμβολα τῶν ποταμῶν, τοὺς καρκίνους, κοινῶς καθούργους καὶ καθούργια καλούμενους, ταύτισις τῶν Καθείρων ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων¹.

Ο δὲ "Αλκων, οὐ τῶνομα ἔτυμοιογεῖται ἐκ τοῦ ἀλκῶ ἢ ἀλαλκῶ = τοῖς ἄλλοις βοηθῶ, εἰναι καὶ ἄλλως γνωστὸς ὡς θαγενῆς ἥρως ἐν Ἀθήναις ἀναφερόμενος ὡς υἱὸς τοῦ γεννάρχου τῶν Ἀθηναίων Ἐρεχθέως, οὖσιαστικῶς Ποσειδῶνος τοῦ Ἐρεχθέως², καὶ πατὴρ τοῦ Φαλήρου, ἐπωνύμου τοῦ ἀρχαιοτέρου τῶν λιμένων αὐτῶν κατ' ἀκολουθίαν ὡς ἥρως θαλάσσιος, οἷοι ἡσαν καὶ οἱ σωτῆρες τῶν πλεόντων Διόσκουροι³. Ή δὲ ἴδιοτης αὐτοῦ ὡς ἥρως ἱατροῦ διφείλεται εἰς μόνην τὴν ἐσφαλμένην ὑπὸ τοῦ Meinecke προταθεῖσαν καὶ κοινῶς δεκτὴν γενομένην διόρθωσιν τοῦ δυνόματος "Αλωνος δι" ἐκείνου τοῦ "Αλκωνος ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Βίου τοῦ Σοφοκλέους (11): «ἔσχε δὲ (δ Σοφοκλῆς) καὶ τὴν τοῦ "Αλωνος" ιερωσύνην, δις ἥρως μετ' Ἀσκληπιοῦ παρὰ Χείρων». Άλλ' διὸν Κόρτε κατέδειξεν ἡδη διὰ σοβαρωτάτων καὶ ἀνεπιδέκτων ἀντιρρήσεως ἐπιχειρημάτων τὸ ἀπιθανώτερον μέν πως παλαιογραφικῶς, οὖσιαστικῶς ὥμως βέβαιον δτι γραπτέον Ἀμύνοντος ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ κώδικι "Αλωνος, ἀφ' οὐ τούτου ἀσφαλῶς μεμαρτυρημένον εἶναι δτι εἶχε τὴν ιερωσύνην Σοφοκλῆς δ Δεξίων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ή δὲ ζωφόρος ὥμων, ή παρὰ τὸν Ιατρὸν Ἀμύνον (Πίναξ Δ ἀρ. 3) εἰκονίζουσα τὸν Διόσκουρον "Αλκωνα (Πίναξ Δ, 1 ἢ 2), ἐπικυροῖ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Κόρτε δίδουσα τὸ μὲν δνομα τοῦ "Αλκωνος εἰς τὸν ἔτερον τῶν Καθείρων τῆς "Αγρας, τὸ δὲ Ἀσκληπιακὸν ιατρικὸν σχῆμα εἰς τὸν "Αμύνον, ὡς τὸν τότε ιατρὸν τῶν Ἀθηναίων.

Ἐννοεῖται δὲ δτι τῶν ἐπὶ τῆς ζωφόρου ὥμων εἰκονιζομένων δύο μυστικῶν τῆς "Αγρας Πελασγικῶν Μεγάλων Θεῶν Καθείρων Διοσκούρων Εὑρυμέδων θὰ εἴναι δ νῦν ἀποκεκρουμένος, πλησιέστατα δὲ τῶν ὡς μυστῶν καὶ εὐχαριστούντων ἵκετῶν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις προσερχομένων ἐνόπλων Ἀθηναίων (Πλάξ Γ. Εἰκ. 49) τῶν μετὰ Κίμωνος τὴν παρὰ τὸν Εὑρυμέδοντα, δν νῦν εὐχαριστοῦσι διπλῆν μάχην νικησάντων τῇ βοηθείᾳ πάντως τῶν Πελασγικῶν τούτων Μεγάλων Θεῶν θαλασσίων εὑρυμεδόντων Καθείρων καὶ τοῦ εὑρυμεδοντος Ποσειδῶνος, τῶν διὰ τῆς εὔνοίας αὐτῶν ταύτης καταστησάντων ἔκτοτε ἀληθῶς εὑρυμεδοντας, ἢτοι θαλασσοχάτορας, τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Ἰσως τότε ἀπὸ τῶν αὐτῶν πλουσίων λαφύρων τῆς παρὰ τὸν Εὑρυμέδοντα διπλῆς νίκης ἐγείραντας καὶ τὸν δεσπόζοντα τῆς θαλάσσιης ναὸν τοῦ Σουνιαράτου Ποσειδῶνος.

Βασιζόμενος δὲ ἐπὶ τῆς τόσον σαφῶς μαρτυρούμενης ὑπὸ τοῦ ἔξ Ἐφέσου πιστοῦ ἀντιγράφου μιᾶς τῶν πλακῶν τῆς ζωφόρου ὥμων χρησιμοποιήσεως τῆς ζωφόρου τοῦ Μητρόφου ὥμων ὡς περιφήμου τινὸς — οἰον καὶ πράγματι ἡτο τὸ ἀλκαμένειον λεπτότατον ἔργον τοῦτο — πρωτοτύπου μεταγενεστέρων χρόνων μνημείων, ἔθεσα εἰς μὲν τὴν θέσιν τῆς ἀπολεσθείσης πλακὸς Γ τῶν πάντως παρίσων

¹ Ησύχιος ἐν λ. Κάθειροι. — Κλών Στέφανος, Ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Σύρου: "Αθήναιοι τόποι. Γ" (1874) σελ. 521, 9.

² Gruppe, Griech. Myth. σ. 25, σημ. 40 καὶ σ. 1139, σημ. 2.

³ Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. Alkon.

μορφῶν τῶν ἵκετῶν τῆς ἀντιστοίχου πλακὸς Θ τοὺς σὸν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μύστας ὅπλίτας τῆς ἐν Ἐλευσῖνι βάσεως τοῦ Νιγρίνου (Εἰκ. 49)¹, εἰς δὲ τὴν θέσιν τοῦ προφανῶς ἐπὶ τῇ ἐνδόξῳ νίκῃ αὐτοστεφανουμένου ἀπολεσθέντος Εὑρυμέδοντος κοῦρον ἀρχαίου προφειδιακοῦ (ἀλκαμενείου) ἀναγλύφου, ἀρτὶ ἀνακαλυφθέντος² ἐν τῷ Ἱερῷ ὁρῷ περιβόλῳ τῶν ἐν Σουνίῳ ναῶν Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος ἢ ἡρως Στεφανηφόρου (= Εὑρυμέδοντος), τῶν δεσποζόντων τοῦ λιμένος τοῦ Ποσειδωνείου.

[ΠΛΑΞ Γ]. — Εἰκ. 49.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἔπραξα τυχαίως, ἀλλ᾽ ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι δὲ κοῦρος οὗτος δὲν εἶναι, ὡς θέλει δὲ ἀνακαλύψας, ἐπιτύμβιός τις μορφὴ — τί ζητεῖ ἐν τῷ τεμένει ἐπιτύμβιος πλάξ συγχρόνου τάφου; — ἀλλ᾽ αὐτὸς οὗτος δὲ Μέγας Θεὸς Κάβειρος Διόσκουρος Εὑρυμέδων δὲ Στεφανηφόρος ἥρως, ὑπόστασις καὶ οὗτος τοῦ πρώτου κυρίου τῆς Ἱερᾶς ἄκρας τοῦ Σουνίου Ἀπόλλωνος, θεοῦ κατ᾽ ἔξοχὴν γνωστοῦ ὡς στεφανηφόρου (Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. Stephanephoros ἢ launrige (Ond. A. A. 3, 389).

Τὴν πεποιθήσίν μου δὲ ταύτην στηρίζω ἐπὶ τῶν ἔξῆς ἐπιχειρημάτων:

γ') Εὑρυμέδων δὲ «Στεφανηφόρος ἥρως» τοῦ ἐν Σουνίῳ ἀργυροκοπείου τῶν Ἀθηνῶν.

Μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἀιτικῇ ἥρώων μνημονεύεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ τὸ εὑρισκόμενον «ὦς ἔσικεν» ἢ «ὦς φασιν» «ἐν ταῖς Ἀθήναις» «ἥρωον τοῦ Ἀιτικοῦ Στεφανηφόρου» ἥρωος, μνημονευομένου τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἑλλανίκου (περὶ τὸ 470 π. Χ.) ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς Ἀιθίδος αὐτοῦ, διακρίνοντος δὲ αὐτὸν ἐτέρου, Στεφανηφόρου ἐπίσης καλουμένου, ἥρωος, οὐ μνείαν ἐποιεῖτο δὲ αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ τῆς Φορωνίδος λέγων περὶ αὐτοῦ ὅτι ἡτο Βοιωτὸς καὶ δὴ εἰς τῶν ἐκ τῶν πεντήκοντα θυγατέρων τοῦ Θεσπίου ἐν πεντήκοντα νυξὶ σπαρέντων ἐν συνεχείᾳ πεντήκοντα υἷῶν τοῦ Ἡρακλέους³.

¹ Pringsheim, Arch. Beiträge zur Gesch. des eleusin. Kults, σ. 15, 47, 117 καὶ πίναξ.

² B. Στάης: Ἀρχαιολ. Δελτίον 1917 Παραρτ. σελ. 77 Εἰκ. 1.

³ Ἀρποκρατίων ἐν λ. Στεφανηφόρος, Ἀντιφῶν ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα. Εἴη δὲ δὲ οὐδὲ Στεφανηφόρος ἥρως τῶν Ἡρακλέους υἱῶν εἰς, τῶν γενομάνων ἐκ τῶν θεοπάνου θυγατέρων, οὐδὲ μαρτυρικός

Αρχαῖοι καὶ νεώτεροι εὑρισκόμεθα ἐν τῷ σκότει ὡς πρὸς τὸ ἀληθὲς δνομα καὶ τὴν φύσιν τοῦ Ἀττικοῦ ἥρως τούτου, ὃς καὶ τοῦ τίνος λόγου ἔνεκεν ἐστεφανηφόρει.

Εἰς τῶν ἀρχαίων (Bekker, Anecd. gr. I, 301, 19) λέγει «Στεφανηφόρος ἥρως, ἦτοι διὰ οὗτον καλεῖται ὁ ἥρως ἢ ἐξ ἐπωνυμίας, διότι περὶ αὐτὸν εἶχε πολλοὺς στεφάνους ἢ διὰ πλησίον αὐτοῦ οἱ στέφανοι ἐπιτράποντο». Κατὰ δὲ τὸν Ἡσύχιον (ἐν λ. Στεφανηφορέοντα) «ἀπ' οἴκου τινὸς καλουμένου Στεφανηφόρου». Αὐτὸς δημοσ. τῷ παρ' Ἡσυχίῳ δνομα Στεφανηφορέων καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἐκ τοῦ ΙΒ' αἰώνος βυζαντινοῦ συγγραφέως Μοσχοπούλου¹ διὰ διὸ Ἀττικὸς οὗτος ἥρως ἐκαλεῖτο Στεφανηφόρος ὡς «στέφανοι ἐπιφερόμενος. Οὐ τὸ ἥρων, φασίν, ἐν Ἀθήναις ἦν», ἐνδειχνύονται σαφῶς διὰ πρόκειται περὶ ἥρως αὐτοστεφανουμένου, ὡς δὲ ἔφηβος τοῦ ἐκ Σουνίου ἀναγλύφου.

Εἰκ. 50.

Ἐν ἀττικαῖς δὲ ἐπιγραφαῖς τοῦ Β' αἰώνος π. Χ.² καλοῦνται «δραχμαὶ Στεφανηφόρου» αἱ λαμβανόμεναι εἴτε ὡς μέτρον ἀξίας (150, 138, 100, 70 ἢ 12 δραχμῶν) ἵερῶν ἀναθηματικῶν φιαλῶν εἴτε ὡς ἐπίσημον μέτρον τῆς δλκῆς, ἀξίας καὶ γνησιότητος τῆς ἐμπορικῆς μνᾶς συμφώνως «πρὸς τὰ σταθμία τὰ ἐν τῷ ἀργυροκοπείῳ καὶ φορῆν»³, καὶ δὴ ἐν τῷ ἀργυροκοπείῳ, «ὅπου κόπτεται τὸ νόμισμα, δὲ νῦν Σημαντήριόν τινες καλοῦσι» (Ἀρκοκρατίων ἐν λ. ἀργυροκοπεῖον), ἐργαστήριον δημόσιον, ἐν φύλακέστουν καὶ ξένοι καὶ βάρβαροι⁴.

Ἐλλάνικος ἐν τῷ δεκάτῳ Φορωνίδος, ἢ μήποτε τοῦ Ἀττικοῦ Στεφανηφόρου τὸ ἥρων ἦν, οὐ πάλιν διατίθεται. — Τὰ αὐτά ἐπὶ λέξει ἀντιγράφουσι καὶ οἱ Σουνίδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Στεφανηφόρος. — Ιδὲ τὸ ἐμδὸν ἄρθρον Σήκωμα Ἀττικοῦ τετραδράχμοις Στεφανηφόρου (;) ἐν ΔΕΝΑ τομ. ΙΧ (1906) σ. 237-244.

¹ J. Meursi Att. Lect. a. 106. Lugd. Bat. 1617.

² Ιδὲ τὰ χωρία συγκεντρωμένα ὑπ' ἐμοῦ ἔ. ἀ. ³ CIA. II, 476 στ. 29-35.

⁴ Ιδὲ καὶ Σχολ. Ἀριστ. Σφῆκες σ. 1007: «Ἄνδοκιδης φησὶ τοίνυν περὶ Ὑπερβόλου λέγειν πιστίνομαι· οὐ δὲ μὴ πατήρ ἐστιγμένος ἔτι καὶ τῷ λι τῷ ἀργυροκοπείῳ δουλεύει τῷ δημοσίῳ, ὡς δὲ ξένος φύλ καὶ βάρβαρος λυχνοποιεῖ».

Ἐκ συνδυασμοῦ τῶν ἀνωτέρω χωρίων ὁ πολὺς Boeck¹ ἔξηγαγε τὸ πιθανώτατον ἀληθῶς συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἡρῷον τοῦ ἐν ταῖς αὐταῖς πηγαῖς, ἐν αἷς καὶ τὸ Σημαντήριον ἡ Ἀργυροχοπεῖον, δπου ἐκόπτετο τὸ νόμισμα, μνημονευομένου Στεφανηφόρου ἀπετέλει μέρος ἢ παράρτημα («οἰκον Στεφανηφόρου») τοῦ Ἀργυροχοπείου τῶν Ἀθηναίων καὶ δὴ τὸν «ἱερὸν οίκον», ἥτοι «ναὸν» ἢ «παράρτημα ναοῦ», ἐν φατε² ἔθος τῶν παλαιῶν ἐκόπτετο τὸ νόμισμα καὶ κατετίθεντο οἱ ἐπίσημοι σταθμητικοὶ νομισματικοὶ καὶ μετρολογικοὶ ἐν γένει κανόνες, δπως καὶ κατ' ἀπομίμησιν βεβαίως τῶν Ἀθηναίων ἢ ἄλλων Ἑλλήνων ἐπράξαν οἱ Ρωμαῖοι κόπτοντες τὰ νομίσματα αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ τῆς "Ἡρας Μονήτας (Moneta)³, θεᾶς προστάτιδος καὶ ἐγγυητρίας τῆς γνησιότητος καὶ δλκῆς τῶν Ρωμαϊκῶν νομισμάτων, τοῦ δύναματος Moneta ἀποβάντος ἔκτοτε συνωνύμου πρὸς τὸ νόμισμα καὶ νομισματοκοπεῖον⁴.

Εἰκόνα τοῦ ἀττικοῦ ἱρωος Στεφανηφόρου πρῶτος δ Beulé⁵ ίσχυρίσθη ὅτι ἀνεῦρεν καὶ δὴ ὡς σύμβολον τῶν ἀθηναϊκῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῆς ἐκ τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. σειρᾶς τῶν ἀρχόντων Νικογένους καὶ Καλλιμάχου. Πρὸς τοῦτο ἔθεωρησε τὸ δῆνομα Στεφανηφόρος ὃς ἐπίθετον δημῶδες ἀγάλματος τοῦ Θησέως, εἰς δν ἀπεδίδετο ὑπὸ τινῶν⁶ ἡ ἐφεύρεσις τοῦ νομίσματος, ὅστις ἐν ταῖς ὑπὸ Μύκωνος τοιχογραφίαις τοῦ Θησείου τῶν Ἀθηνῶν εἰκονίζετο φέρων ἐν τῇ χειρὶ τὸν χρυσοῦν στέφανον, δν ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Ἀμφιτρίτη. Ἀλλ' ἡ πολλῆς ὑποδοχῆς κατ' ἀρχὰς τυχοῦσα ταύτισις αὗτη διεψεύσθη, ὃς πρὸς τὴν εἰκόνα τουλάχιστον, ὑπ' ἄλλων, δρθῶς παρατηρησάντων ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων μορφὴ αὗτη δὲν φέρει στέφανον, ἀλλὰ κηρύκειον, ταυτίζομένη κατ' ἀκολουθίαν πρὸς τὸν Ἐρμῆν.

Βραδύτερον ὁ Head ἐταύτισε τὸν Στεφανηφόρο πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν νομισμάτων σειρᾶς τῶν νομισματικῶν ἀρχόντων Εὔμήλου καὶ Θεοξενίδου εἰκονιζόμενον ἄγαλμα δορυφόρου, δν ὑπελάμβανεν ὡς τὸν Θησέα. Ἀλλ' ὁ δορυφόρος οὗτος δὲν φέρει, ὡς ἀνεγνωρίσθη ἥδη, στέφανον, ἵνα καλέσωμεν αὐτὸν Στεφανηφόρον, διὸ καὶ δ Head ἐγκατέλειψε τὴν γνώμην ταύτην «"Ἄργυρος(;)» καλέσας τὸ ἄγαλμα ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκδόσει τῆς Historia Numorum (σελ. 386).

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμὴ ἐν ἔτει 1906 (ΔΕΝΑ τόμ. 9 σ. 237) γνώμη, ὅτι ἡ ἐπὶ ἀττικοῦ τινος σταθμίου καὶ ἀβεβαίου νομισματος στεφανηφόρος κεφαλὴ είναι ἴσως ἡ τοῦ Στεφανηφόρου, ἔχασε τὴν βάσιν αὗτῆς, τὸν στέφανον, διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Regling⁷

¹ CIG. ἀρ. 123 σ. 168 καὶ Die Staatshaushaltung der Athener (ἐκδ. Fränkel 1886) τόμ. II πλ. 324 κλέ. Προβλ. καὶ Hultsch, griech und röm. Metrologie σ. 135, 3, 201, 1.

² ΔΕΝΑ τόμ. IX, σ. 238, 1.

³ Σουΐδας ἐν ἡ. Μονήτα. Ἡ "Ἡρα πιφά Ρωμαίοις ἐξ αἰειας τοιᾶςδε. Ρωμαῖοι δεηθέντες χρηματων ἐν τῷ προς Ηὔρον καὶ Ταραντίνους πολέμῳ, ηὔκαντο τῇ "Ἡρᾳ" τὴν δὲ χρῆσιν αὐτοῖς, εἰ τῷ πλειον ἀνθέξονται μετὰ δικαιοσύνης, χρήματα αὐτοῖς μὴ ἐπιλήψειν. Τυχότες οὖν οἱ Ρωμαῖοι τῆς αἰήσιων θείας Ηέρας Μονήταν, τοντέσι σύμβουλον τὸ νόμισμα ἐν τῷ ιερῷ αὐτῆς δρισαντες γαστέτενθαι.

⁴ Le Stephanophore Rev. Num. 1857 σ. 92 κλέ. — Les Monnaies d'Athènes (Paris 1858) σ. 149 καὶ 349-354. ⁵ Πλούτιάθ Θησείς 26. ⁶ ΔΕΝΑ τόμ. IA' σ. 243.

ἀνακαλύψεως ἄλλου, καλυτέρας διατηρήσεως, κομματίου τοῦ αὐτοῦ νομίσματος.

Συγχρόνως είχον παρατηρήσει (ξ. ἀ. σελ. 244) ὅτι ἡ μόνη ἐπὶ Ἀθηναϊκοῦ νομίσματος μορφή, ἡ δυναμένη νὰ θεωρηθῇ ὡς προσώπου «στέφανον ἐπιφερομένου», εἶναι δὲ αὐτοστεφανούμενος "Ἐρως, σύμβολον τῆς σειρᾶς τῶν νομισματικῶν ἀρχόντων Ἀρόπου καὶ Μνασαγόρα· ἀλλ' δὲ" "Ἐρως οὗτος εἶναι θεὸς καὶ οὐχὶ ἥρως ὁ δὲ Στεφανηφόρος ἡμῶν.

Τέλος κατὰ τὸν Usener (Götternamen 265) δὲ Στεφανηφόρος εἶναι θεὸς ἕδιος στενωτάτης ἐννοίας, διὸ οὐτε τοῖς πάντες ἔκεινοι, οἵτινες ἔτυχον ἡδη ἡ ἐπεθύμουν νὰ τύχωσι τῆς τιμῆς τῆς στεφανώσεως.

Κατὰ ταῦτα μένομεν καὶ νῦν ἐν τῇ αὐτῇ περὶ τοῦ Στεφανηφόρου ἀμφιβολίᾳ, ἐν ᾧ καὶ οἱ ἀρχαῖοι.

Εἰς ἐμὲ μετὰ νέαν μελέτην τοῦ προθλήματος πιθανωτάτῃ τῶν γνωμῶν ἐφάνη ἡ καθ' ἓν πρόκειται περὶ ἐπιθέτου θεοῦ ἢ ἥρωός τινος αὐτοστεφανουμένου, στενωτάτην δὲ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐγγύησιν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ θείου προστασίαν τῆς γνησιότητος καὶ καθαρότητος τοῦ μετάλλου τῶν νομισμάτων καὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ὀλκῆς αὐτῶν τε καὶ τῶν σχετικῶν σταθμίων ἢ σηκωμάτων. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνακαλύψις ἀναγλύφου αὐτοστεφανουμένου, ἥρωικῆς δὲ ὁψεως νεανίου ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐν Σουνίῳ ἀρχαιοτάτου τῶν Ἱερῶν τῆς Λαυρεωτικῆς, ἐξ ἡς τῶν πολλῶν καὶ πολυωνύμων ὀρυχείων (μετάλλων) ἐπορίζοντο οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πρὸς κοπὴν τῶν νομισμάτων αὐτῶν μέταλλον καὶ ἡ σκέψις ὅτι ἐν Ἱερῷ κατὰ τὴν ἀπὸ E. Curtius μέχρι Seltiniānī ἰσχύουσαν θεωρίαν, τὴν βασιζομένην ἐπὶ δητῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων — οἷαι αἱ περὶ τῆς ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ἀργολίδος καταθέσεως τῶν νομισματικῶν ἀρχετύπων τοῦ Φείδωνος καὶ ἡ περὶ τῆς ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ῥώμης ναῶ τῆς Ἡρας ἐγκαταστάσεως τοῦ νομισματοκοπείου αὐτῆς — θὰ ἔκόπτοντο τὰ νομίσματα τῶν Ἀθηναίων καὶ πάντως ἐν αὐτῷ θὰ ἐφυλάσσοντο τὰ ἔξαριθμοῦντα τὴν ὀλκὴν αὐτῶν Ἱερὰ βάρη καὶ σηκώματα, ἐνέπνευσάν μοι τὴν σκέψιν ὅτι ἴσως οὗτος εἶναι δὲ ζητούμενος Στεφανηφόρος. Οὐδὲ ἵσχυσε νὰ μὲ ἀποτρέψῃ τῆς σκέψεως ταύτης τὸ γεγονός, ὅτι «δὲ οἶκος» τοῦ Στεφανηφόρου ἀναφέρεται ὡς εὑρισκόμενος — «ὡς ἔοικεν» ἢ «ἵσις φασιν» — «ἐν ταῖς Ἀθήναις» καὶ οὐχὶ δητῶς ἐν Σουνίῳ, πρῶτον μὲν διότι γνωρίζω ὅτι πλειστάκις τὸ «Ἀθήνησι» τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν καὶ λεξικογράφων σημαίνει γενικῶς ἐν Ἀττικῇ¹, δεύτερον δὲ διότι ἡτο δυνατὸν εἴκων τοῦ Στεφανηφόρου ν' ἀνετίθετο καὶ εἰς πλείονα τοῦ ἐνδός Ἱερὰ καὶ νομισματοκοπεῖα τῶν Ἀθηναίων καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ ἐν Σουνίῳ τῆς Λαυρεωτικῆς ἀρχαιότερον Ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἢ νεώτερον Ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀν μάλιστα συνέτρεχον πρὸς τοῦτο τοπικοὶ θρησκευτικοὶ λόγοι, οἷοι εἶναι οἱ χαρακτηρίζοντες τὸν «Στεφανηφόρον» ὡς προστάτην τοῦ ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ Λαυρεωτικοῦ ἀργύρου κοπτομένου Ἀθηναϊκοῦ νομίσματος.

Εἶχον δὲ δίκαιον οὕτω σκεφθεῖς, διότι ἡ συνέχεια τῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν ἤγαγέ με εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲ ἐν λόγῳ «Στεφανηφόρος» ὑπόστασις τοῦ πρώ-

¹ Σουνίας· Μαραθὼν τόπος Ἀθήνησιν.—Ἡσύχ. ἐ.λ. Κεφαλίδαι γένος Ἀθήνησιν. Ε. λ. Λαμπτεραί, δῆμοι Ἀθήνησιν. Ε. λ. Λαύρεια, τὰ Ἀθήνησι χρυσεῖα μέταλλα λεγόμενα κτλ. Töpffer, Att. Gen. o. 215.

του κυρίου τοῦ Σουνίου Ἀπόλλωνος οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ἀρχικῶς ἢ αὐτὸς δὲ Βοιωτὸς καὶ πελασγικὸς τὴν καταγωγὴν μυστικὸς Μέγας Θεὸς Κάσμιλος, Κάβειρος-Διόσκουρος Εὑρυμέδων, δὲ εἴπερ τις καὶ ἄλλος δικαιούμενος νὰ λατρεύηται παρὰ Ποσειδῶνι τῷ Εὑρυμέδοντι τοῦ ἐν Σουνίῳ Ἱεροῦ, τοῦ εἴπερ τι καὶ ἄλλο, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, εὐρύτατα κυριαρχοῦντος (μεδέοντος) τῆς θαλάσσης τοῦ Αἰγαίου καὶ δὴ τῶν ἀκτῶν καὶ νήσων, ἐφ' ὧν ἔξετείνετο ἡ πελασγοαθηναϊκὴ νησιωτικὴ λατρεία τῶν Μεγάλων θεῶν Καβείρων-Διοσκούρων.

Ἄληθῶς γνωρίζομεν διτὶ οἱ μυστικοὶ καὶ διάφορα «μυστικὰ» κατὰ Στράβωνα ὀνόματα φέροντες «Μεγάλοι Θεοὶ»· «Κάβειροι» τῆς Λήμνου καὶ Σαμοθράκης, Εὑρυμέδων καὶ Ἀλκων, υἱοὶ τοῦ μεταλλουργοῦ χαλκέως θεοῦ Ἡφαίστου τῆς Λήμνου καὶ Καβειροῦς τῆς Λημνίας, οἱ ἐν Λήμνῳ γεννηθέντες, «πολῖται» δὲ τῆς Σαμοθράκης, ἡσαν, ὡς ὁ πατήρ, «πυρισθενεῖς» καὶ «δαήμονες ἐσχαρεῶνος» μεταλλουργοί, ταυτιζόμενοι πρὸς τοὺς Αἰτναίους τῶν ἥφαιστειογενῶν χωρῶν θεούς, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς χαλκοτύπους κούρους, Κουρήτας ἢ Κορύβαντας, δαίμονας τῶν βαθέων ἵερῶν σπηλαίων τῆς Κρήτης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας¹. Ωπλισμένοι δὲ τόσον διὰ τῆς πυράγρας καὶ σφύρας τοῦ μεταλλουργοῦ, ὅσον καὶ διὰ τῆς ἀξίνης (κασμά) τῶν μεταλλωρύχων², καὶ ὡς οὗτοι ἐν τοῖς σπηλαίοις καὶ ἐγκάτοις τῆς γῆς ἐργαζόμενοι καὶ διαβιοῦντες — ὡς οἱ πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ταυτιζόμενοι καρκίνοι (κάβοντοι = κάβειροι) οἱ δι' ίσχυρῶν χηλῶν ὡς διὰ πυραγρῶν ὠπλισμένοι καὶ τὰς βαθείας διὰ τῶν παραλίων βράχων κατοικοῦντες — ἡσαν φυσικὰ καὶ οἱ ἐνδεδειγμένοι ὡς προστάται τῶν δρυχείων καὶ μεταλλωρύχων κατ' ἀκολουθίαν καὶ τῶν ἀργυρωρυχείων τῆς Λαυρεωτικῆς.

Πρὸς τὰ τῶν νομισμάτων δὲ πολύτιμα ἢ καὶ ἀγεννῆ μέταλλα καὶ τὴν μεταλλουρικὴν τορευτικὴν αὐτῶν καλλιτεχνικὴν κατασκευὴν συνδέοντι τοὺς Καβείρους οἱ μῆθοι, οἱ λέγοντες αὐτοὺς υἱοὺς τοῦ τορευτοῦ Ἡφαίστου ἢ υἱοὺς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἡλέκτρας (ἔξι ἡλέκτρου ἡσαν τὰ πλεῖστα τῶν πρώτων χρυσῶν νομισμάτων), οἱ τὸν ἐνα μὲν ἐνίστε λέγοντες σύζυγον τῆς Χρυσῆς, τὸν δὲ ἔτερον, Ἀλκωνα, περιγράφοντες ὡς ἔξοχον τορευτὴν ἀσπίδων πολυτελῶν, οἷα ἡ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τευχθεῖσα ἀσπὶς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ἡρακλέους³, ἐν γένει δὲ καὶ οἱ μῆθοι, οἱ πρὸς τοὺς «χαλκοτύπους ἀσπίδαι» κούρους Κορύβαντας καὶ Κουρήτας τῶν ἵερῶν σπηλαίων ταυτίζοντες αὐτούς.

Πρὸς τὴν τορευτικὴν διακοσμητικὴν δύναμιν τῶν Καβείρων-Διοσκούρων καὶ τὴν πρὸς τὰ μέταλλα καὶ μάλιστα τὸν χρυσὸν σχέσιν αὐτῶν ὡς μεταλλωρύχων καὶ τορευτῶν ἀναφέρονται οἱ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, οἱ ἐτυμολογοῦντες τὸ ὄνομα τοῦ

¹ Τὰ σχετικά περὶ Καβείρων καὶ Μεγ. Θεῶν χωρίσ τῶν ἀρχαίων ίδε ἀπαριθμούμενα ἐν Roscher, Myth. Lex. ἐν λ. Megaloī Theoi, κατὰ μέγα δὲ μέρος παρατιθέμενα ἐν Lobeck Aglaorhamus τόμ. II σ. 1202 κέξ. (De Cabiris).

² Ήδε τὰς εἰκόνας τοῦ Καβείρου ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς οὓς παράβαλε τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν μεταλλουργῶν Δαμαστινῶν ἀξίνην (κασμάν): ΔΕΝΑ τόμ. IX, σελ. 176 εἰς. 15.

³ Ovid. Metam. XIII, 684.—Roscher Myth. Lex. ἐν λ. Alkon.

κυριωτέρου αὐτῶν πατρὸς τῶν Καθείρων Διοσκούρων τῆς Λήμνου *Κασμίλου Καδμίλου* ἢ *Καμμίλου* ὡς καὶ αὐτὸς τὸ τοῦ Διοσκούρου *Κάστορος* εἴτε ἐκ σημιτικῆς λέξεως σημαινούσης «χρυσόν», «θεὸν τοῦ χρυσοῦ» εἴτε ἐκ τῆς Ἐλληνικῆς λέξεως ‘κάζω’ = κοσμῶ, κάστωρ, κεκασμένος δωρ. κεκαδμένος, ἢτοι κεκοσμημένος (χρυσῷ), δηλαδὴ ἐστεφανωμένος = *Στεφανηφόρος*, ὡς καὶ πράγματι διαρκᾶς εἰκονίζονται οἱ Κάθειροι - Διόσκουροι καὶ Διόσκουροι - Κάθειροι, πατὴρ καὶ υἱός, ἢ δίδυμοι ἀδελφοὶ κεκοσμημένον ἔχοντες πάντοτε τὸν πῦλον ἢ τὸ ηφαιστότευκτον κωνικὸν κράνος αὐτῶν διὰ στεφάνων ἢ χρυσῶν ἀστέρων ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρων¹.

Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα ὅτι τοῦ κυριωτέρου τῶν τριῶν συμβόλων τοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης εἰκονιζόμενου Κασμίλου Καθείρου — ἀξίνης μεταλλωρύχου, σφυρίου τορευτοῦ καὶ κατακόσμου τορευτοῦ δύτοῦ — ἢτοι τῆς ἐπὶ τῶν ὕμων αὐτοῦ τεθειμένης ἀξίνης (ρίς) τῶν μεταλλωρύχων² τὸ μόνον παρὰ Τουρκοῖς διασωθὲν ἀρχαῖον Ἐλληνικὸν δνομα αὐτῆς εἶναι κασμᾶς, ἐξ οὗ ἵσως τὸ δνομα *Κασμίλος* διὰ κασμὰ ώπλισμένος χρυσωρύχος τορευτῆς καὶ διακοσμητῆς ἥρως.

Ἐτι σημαντικώτερον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ δύο μολυβδίνων συμβόλων, εὑρεθέντων ὑπὸ τοῦ Wolters ἐν τῷ Καθειρίῳ τῆς Βοιωτίας καὶ κατατεθέντων ἔκτοτε ἐν τῷ νομισματικῷ μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ εἰκονιζόμενος κοῦρος *Κάθειρος* φέρει ἐν τῇ δεξιᾷ παχὺν στέφανον (Εἰκ. 51)³.

Εἰκ. 51.

Εἶχεν ἄρα κατ' ἔξοχὴν θέσιν δι *Στεφανηφόρος* προστάτης τῶν ἀργυρωρυχείων καὶ ἀργυροκοπείων τῶν Ἀθηναίων Διόσκουρος *Μεγάλος Θεός Κάθειρος Εὔρυμέδων* ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ τῆς Λαυρεωτικῆς τῶν Θορικίων ὁχυρῷ Ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἀπόλλωνος τοῦ Σουνίου, οὐν ὑπὸ τὴν Ἰσχυρὰν ὡς παλαιόθεν ὠχυρωμένην σκέπην θὰ συνεκεντροῦντο καὶ θὰ ἐφυλάσσοντο ἀσφαλῶς, ὡς ἐν ἄλλῳ ναῷ τῆς τῶν Ρωμαίων Ἡρας Μονήτας (Moneta, ἐξ οὗ ἡ νῦν μονέδα = νόμισμα), ἢ πρὸς νομισματοποίησιν πολύτιμος ὑλὴ ἀργύρου καὶ τὰ Ἱερὰ καὶ μεγίστης ἐπιβλέψιες καὶ φυλακῆς ἀείποτε ἀνάγκην ἔχοντα δργανα τῆς τε νομισματοκοπίας (σφραγῖδες, χρακτῆρες, ἄκμονες) καὶ τῆς μετρολογικῆς ἐξελέγχεως τοῦ ἀκριβοῦς τῆς δλκῆς τῶν διαφόρων σταθμίων αὐτῶν (σηκώματα, δοκίμια, ἐξάγια), περὶ ὧν γνωρίζομεν καὶ ἐκ διαφόρων ἄλλων ἐλληνικῶν πηγῶν ὅτι κατετίθεντο πρὸς φύλαξιν εἴτε καὶ ὡς ἀναθήματα ἐν τοῖς κυριωτέροις Ἱεροῖς τῶν ἀρχαίων. Τοιαῦτα

¹ H. von Fritze, Biryatis, und die Kabiren auf Münzen: Zeit. f. Num. τόμ. XXIV, σ. 106 κέ. Πίν. V.

² Προβλ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τὰς ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν μεταλλωρύχων Δαμαστινῶν ἀξίνας (ΔΕΝΑ τομ. IX σ. 174 καὶ 176, εἰκ. 15) καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Καθειροῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Θεσσαλονικέων (Roschers Myth. Lex. τομ. II σ. 2584 εἰκὼν 1).

³ Τὰ εἰσέτι ἀνέκδοτα μολύβδινα σύμβολα τοῦ Καθειροῦ τούτου, ὡς πρὸς ἑτῶν ἔχραιτα χάριν τοῦ κ. Wolters λεπτομερῆ κατάλογον, εἶναι πολυάριθμα δύο μόνον, ἢτοι τῶν ἐν λόγῳ φρερόντων εἰκόνα θεοῦ, πάντων δὲ τῶν λοιπῶν ἔχόντων τύπους ζήρων ἢ καρπῶν.

π. χ. ήσαν οι δύελοι, τὰ πρῶτα σιδηρᾶ νομίσματα, καὶ δέ μέγας μετρολογικὸς σταθμητικὸς καράων αὐτῶν, οἱ ἀνατεθέντες εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἀργούς — ἐνθα καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἀνεκαλύφθησαν πρό τινων ἐτῶν¹ — ὑπὸ Φείδωνος τοῦ Ἀργείων τυράννου «τοῦ τὰ μέτρα ποιήσαντος Πελοποννησίοισι» (Ἡροδ. VI, 127) ἀφ' οὗ προηγουμένως «ἐδήμευσε τὰ μέτρα τὰ προϋπάρχοντα, καὶ ἀνεσκεύασε καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἐν Αἴγινῃ ἐποίησεν» (Πάριον Χρονικὸν) «πρῶτος πάντων . . . καὶ διδοὺς τὸ (νέον τοῦτο) νόμισμα καὶ ἀναλαβὼν τοὺς ὀδελίσκους (τοὺς τὸ ἀρχαιότερον καταργηθὲν ὑπὸ αὐτοῦ νόμισμα ἀποτελοῦντας) ἀνέθηκε τῇ Ἡρᾳ» (Ἡρακλείδης δό Ποντικὸς παρὰ Ὁρίωνι ἐν λ. Ὁθελδός) ἢ «καὶ διὰ τὸ νόμισμα ἀναλαβὼν τοὺς ὀδελίσκους ἀνέθηκε τῇ ἐν Ἀργείῳ Ἡρᾳ» (Μέγα ἐτυμολ. ἐν λ. ὀδελίσκος).

Τοιαῦτα ἀναθήματα εἶναι ἐπίσης τὰ κατὰ τὰ ἔτη 385-373 π. Χ. μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Παρθενῶνι τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἵερῶν ἀναθημάτων φυλασσόμενα ὅργανα νομισματοκοπίας: «χαρακτῆρες ΔΔΙ, τούτων δὲ εἰς κατεαγγέλως σφῦραι δύο» (Cl. II, 721 Ἀστ. 17) καὶ ἀλαβῆστοι θήκη ξυλίνη ἀστατος(;)], ἐν ᾧ οἱ χαρακτῆρες καὶ ἀκμονίσκοι εἰσὶν οἵς τοὺς χρυσὸς(;) ἔχοντον καὶ οὔτινες «σεσήμαντας τῇ δημοσίᾳ σφραγίδι» ὅργανα, δι' ὧν ἐκόπησαν ἐκτάκτως ὡς νομίσματα ἀνάγκης τὰ ἐκ τῶν χωνευθεισῶν χρυσῶν νικῶν χρυσᾶ νομίσματα τοῦ ἔτους 407/6 π. Χ., χρησιμεύσαντος πάντως ὡς νομισματοκοπείου οὐχὶ τοῦ ἐν Σουνίῳ συνήθους ἀργυροκοπείου, ἐν φέτος ὁ λαυρεωτικὸς ἀργυρος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος, ἐνθα ήσαν κατατεθειμένα ὡς χρυσᾶ ἀναθήματα τὰ χωνευθέντα ἀντικείμενα μετὰ πλείστων ἄλλων τελούντων ὑπὸ τὸν διαρκῆ ἔλεγχον τῶν ταμείων τῶν ἵερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων Θεῶν².

Καὶ ἄλλως δὲ γνωρίζομεν διτὶ τὸ κύριον κέντρον τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ μεγάλης περὶ τὸν Ὅμηρον λατρείας τῶν πελασγικῶν Μεγάλων Θεῶν ἢ Διοσκούρων εὑρίσκετο ἐν τῷ μεγάλῳ προϊστορικῷ κράτει τοῦ Θορικοῦ τῆς Λαυρεωτικῆς, κέντρον τοῦ γένους τῶν Κεφαλιδῶν, περὶ ὧν εἶναι γνωστὸν διτὶ ἀρχικῶς ἐπὶ τοῦ ἴσχυροῦ γενάρχου καὶ ἐπωνύμου αὐτῶν βασιλέως Κεφάλουν ἔξετεινον τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν τούλαχιστον ἀπὸ τοῦ δήμου Κεφαλῆ (νῦν Κερατιά)—ἐνθα πλὴν τῶν Μεγάλων Θεῶν³ ἐλατρεύετο ὡς εἰς τῶν ἑκατὸν ἐπωνύμων καὶ ὡς πρὸς Κάθειρον ταυτιζόμενος ὁ Κέραλος — μέχρι τοῦ Σουνίου, ἥτοι ἀκριβῶς ἐπὶ παντὸς τοῦ τμήματος τοῦ Ἀττικῆς Λαυρείου, τοῦ τὰ ἀργυρεῖα περιέχοντος⁴, ἔστιαν ἔχοντες τὸ κέντρον τῶν μεταλλείων τῆς Λαυρεωτικῆς Θορικόν⁵. Τούτοιν δὲ τὴν μεγάλην ναυτικὴν ἰδίως τότε ἀκμήν, ἥτοι ἐν χρύνοις πολὺ ἀρχαιοτέροις τῆς ἔξελίξεως καὶ ἀκμῆς τῆς πολι-

¹ Σβορῶνος ΔΕΝΑ IX, σ. 192 κέ.

² IG. 665 καὶ 672.—A. Woodward JHS. 1909, 127 καὶ ἐν Num. Chron. 1911 σ. 351-356 (A note on the first issue of Gold coins at Athens.—Köhler: Z.f.N. XXI, 7.—Head. Hist. Num. 2 ἔκδ. σελ. 373.—Foucart: BCH. XII, (1888) p. 283. "Idem καὶ Köhler: Athl. Mitt. VIII (1882) σ. 5, 1.—ΔΕΝΑ ἔ. ἀ. σ. 79 σημ. 1.

³ Πανσαν. I, 31, 1: «Κεφαλῆι δὲ οἱ Διόσκουροι νομίζονται μάλιστα Μεγάλους γάρ οφέας οἱ ταύτη Θεοὺς δυναμάζουσιν».

⁴ Ardaillon, Les mines du Laurion dans l'antiquité σ. 210 κέ., καὶ τὸν ἐν τέλει γεωγραφικὸν πίνακα. ⁵ Töpffer, Attische Genealogie σ. 255 κέ.

τικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, μαρτυροῦσι παρὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτοῦ ἔρείπια αἱ πολλὰὶ ἀρχαῖαι μαρτυρίαι περὶ αὐτοῦ ὡς λιμένος μεγάλης διαποντίου συγκοινωνίας¹, ἀνάγκην ἔχουσης τῆς προστασίας τῶν Μεγάλων Θεῶν Καβείρων Διοσκούρων, σωτήρων τῶν πλοιῶμένων, ὡν ὡς ἀττικῶν κούρων καὶ Μεγάλων Θεῶν (Ἀλκωνος καὶ Εὑρυμέδοντος) τὰ κολοσσιαῖα ἵνα μακρόθεν ὑπὸ τῶν πλοιῶμένων δρῶνται, δίδυμα ἀγάλματα ἐκόσμουν τὴν ποσειδώνιον ἱερὰν ἄκραν τοῦ Σουνίου, ἀνακαλυφθέντα ἐσχάτως, μετ' ἄλλων ἀγαλμάτων τῶν αὐτῶν Μεγάλων κούρων Θεῶν ὑπὸ τοῦ κ. Β. Στάη (ίδε κατωτέρω).

Οὕτω τῶν μεταλλείων τῆς Λαυρεωτικῆς ἀνηκόντων ἀρχικῶς εἰς τὸν Θορικὸν μετὰ τοῦ ἐν τῷ ιερῷ Σουνίῳ παναρχαίου ιεροῦ, ἐνῷ καθήμενος ὁ πρῶτος αὐτοῦ κάτοχος ὅμηρικὸς θαλάσσιος Δελφίνιος Ἀπόλλων, οὐδὲ διάδοχος ὁ Ποσειδῶν τοῦ Σουνίου, ἐτόξευε τῶν παραπλεόντων τοὺς ἀπαρέσκοντας αὐτῷ², ἐξηγεῖται λαμπρῶς ὅχι μόνον ἡ ὑπὸ τοῦ γένους τοῦ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα στενώτατα συνδεομένου καὶ ταυτίζομένου³ Κεφάλου μεγάλη λατρεία τῶν Μεγάλων Θεῶν Καβείρων Διοσκούρων, προστατῶν τῶν μεταλλείων, μεταλλευτῶν καὶ ναυτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν κλασσικοῖς χρόνοις ἀνάθεσις ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ ιερῷ περιβόλῳ τοῦ ιεροῦ Σουνίου ἀναγλύφου, εἰκονιζοντος ὑπόστασιν τοῦ θαλασσίου Ἀπόλλωνος τὸν Στεφανηφόρον μυστικὸν Κάβειρον (Ἐνύρυμέδοντα), προστάτην τοῦ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ τελοῦντος ἀργυροκοπείου τῶν Ἀθηναίων καὶ συγχρόνως ὃς Διόσκουρον προστάτην τῶν παραπλεόντων τὸ Σούνιον.

Οἱ Ξενοφῶν βεβαιοῖ⁴ δτι τὰ ἀργύρεια τοῦ Λαυρείου ἥρεαντο λειτουργοῦντα ἀπὸ πάνυ παλαιῶν καὶ ἀμνημονεύτων χρόνων, αἱ δὲ ἔρευναι τοῦ Αγδαιον (ε. ἀ σελ. 126 κεξ.) ἔδειξαν δτι τὰ πρῶτα ἐν αὐτοῖς ἔργα χρονολογοῦνται ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Πελασγῶν τῶν προϊστορικῶν χρόνων καὶ δτι ἀκριβῶς εἰς αὐτὰ καὶ μόνον διφεύλεται ἡ ἀκμὴ τοῦ ἐπὶ δλως ἀγόνου καὶ παμπτώχου ἀλλως χώρας ἐκτεινομένου πλουσίου προϊστορικοῦ κράτους τοῦ Θορικοῦ.

Οτι δὲ αὐτὸ τὸ Σούνιον ἀπὸ παναρχαίων χρόνων ἔθεωρεῖτο τὸ κατ' ἔξοχὴν κέντρον τῶν μεταλλωρύχων Πελασγῶν τῆς Λαυρεωτικῆς μαρτυρεῖται σαφῶς καὶ ὑπὸ τοῦ μύθου, τοῦ ποιοῦντος τὸν Σούνιον ἥρωα υἱὸν τοῦ πρώτου κατόχου τοῦ ιεροῦ Ἀπόλλωνος⁵, πατέρα δὲ τοῦ Σίφνου⁶, ἢτοι τοῦ ἐπωνύμου τῆς διασήμου διὰ τὰ ἐν αὐτῇ πανάρχαια μεταλλεῖα χρυσοῦ νήσου Σίφνου, παναρχαίας

¹ Töpffer ε. ἀ. ² Ομῆρος Ὁδύσ. γ. 278:

ἀλλ' ὅτε Σούνιον ἴδον ἀφικόμεθ', ἄκρον Ἀθηραιῶν,
ἔνθα κυβερνήτην Μενελάου Φοῖβος Ἀπόλλων
οἰς ἀγανοῖς βελέεσσιν ἐποιχόμενος κατέπεφνεν,
πηδάλιον μετὰ χεροὶ θεούσης υηὸς ἔχοντα
Φρόνιν⁷ Οὐηροφίδην, ὃς ἐκαίνυσι φῦλ⁸ ἀνθρώπων
νῆα κυβερνήσαι, δπότε σπερχοίατ⁹ ἄσελλαι.

³ Töpffer ε. ἀ. σ. 264.

⁴ Πόροι IV, 2: Οὐκοῦν ὅτι μὲν πάνυ παλαιὰ ἐνεργά ἔσι πᾶσι σαφές· οὐδεὶς γοῦν οὐδὲ πειρᾶται λέγειν ἀπὸ ποιαν χρόνου ἐπεχειρήθη. ⁵ Ιπποκρ. Ἐπιστ. 26 (εκδ. Lettré 9, 404).

⁶ Νικόλ. Δαμπισκηνὸς παρὰ Στεφ. Βιβ. ἐν λ. Σίφνος.

ἀποικίας τῶν Ἀθηναίων Πελασγῶν ἢ πρώτων Ἰώνων, οἵτινες φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ πρῶτοι ἐκ Σουνίου κομίσαντες τὴν μεταλλευτικὴν τέχνην ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ.

Καὶ ἐν τοῖς ιστορικοῖς δὲ χρόνοις ὁ δῆμος τῶν Σουνιέων ἔθεωρεῖτο «ἀξιόλογος» (Στραβ. IX, 1, 22) καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοῦ πλουσίοι (Ardaillon σ. 212) βεβαίως ἔνεκα τῶν ἐν αὐτῷ περὶ τὰ ίερὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος πλουσίων ἀργυρείων, ὡν κύρια φαίνονται ὅτι ἡσαν τὰ ἐκ τῶν κυρίων θεῶν τῶν ιερῶν τοῦ Σουνίου Ποσειδωνιακόν, Ἀθηναϊκὸν καὶ Ἀπολλωνιακὸν καλούμενα μέταλλα, ὡν τὸ πρώτον ἔκειτο ἀκριβῶς πρὸς βορρᾶν τοῦ ιεροῦ, ἐνθα ἡ Μεγάλη Βίγλα (Ard. ἔ. ἀ. 216).

“Οτι δὲ τόσον στενὴ ἦτο ἡ σύνδεσις τῶν ἀργυροφείων τούτων τῆς Λαυρεωτικῆς πρὸς τὸ δημόσιον ἀργυροκοπεῖον τῶν Ἀθηναίων, ὥστε νὰ ταυτίζωνται ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ὄμιλούντων, δείκνυνται ἐκ τῶν λόγων τοῦ ἡγήτορος Ἀνδοχίδου (Σχολ. Ἀριστ. Σφῆκ. στ. 1007), λέγοντος περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ‘Ὑπερβόλου’ ὅτι «ἐστιγμένος ἔη καὶ νῦν ἐν τῷ ἀργυροκοπεῖῳ δουλεύει τῷ δημοσίῳ, ὡς δὲ ξένος ὅν καὶ βάρβαρος λυχνοποιεῖ». Τὸ ἀργυροκοπεῖον ἐν ἐπιγείῳ χώρῳ καὶ πάντως μόνον κατὰ τὴν ήμέραν ἐργαζόμενον, ὡς πάντα τὰ ἀργυροκοπεῖα τοῦ κόσμου, οὐδεμίαν ἀνάγκην είχεν εἰδικῆς μάλιστα ὑπηρεσίας λυχνοποιίας, ἦτοι λυχνοκαΐας, ἐνῷ τουναντίον γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἐν τοῖς ἀρχαίοις μεταλλείοις ἐργαζόμενοι δοῖλοι «ἐν σκότει διατριβοντες λύχνους ἐπὶ τῶν μετάπων πεπραγματευμένους περιφέρουσιν» ὡς ζῶντες λυχνοῦχοι χρησιμεύοντες οἱ δυστυχεῖς¹.

...

Αὗτὴ ἡ ἀττικὴ μυθολογικὴ παράδοσις περὶ τῶν πρώτων παρ’ Ἀθηναίοις κοινάντων νόμισμα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐν Σουνίῳ τοποθέτησιν ἐνδὸς τῶν πρώτων, ἂν μὴ τοῦ μόνου, νομισματοκοπείων τῶν Ἀθηναίων. Ο Πολυδεύκης (IX, 83) ἐν τῷ περιφήμῳ χωρίῳ, τῷ ἀπαριθμοῦντι τὰς παρ’ ἐκάστους τῶν ἀρχαίων παραδόσεις περὶ τοῦ ποίους δὲ πρῶτος κόψας νόμισμα λέγει ὅτι παρ’ Ἀθηναίοις τοιοῦτοι ἐνομίζοντο οἱ «Ἐριχθόνιος καὶ Λύκος». Ἀλλη δέ τις μαρτυρία (Πλούταρχ. Θησεὺς 25) ἔλεγεν ὅτι ὁ Θησεὺς «ἔκοψε καὶ νόμισμα βοῦν ἐγχαράξας» κτλ. ὑπονοοῦσα ἵσως ὅτι ούτος ἦτορ ὁ πρῶτος κόψας νόμισμα.

Μέχρι τοῦδε πᾶσαι αἱ παραδόσεις αὗται ἔθεωροῦντο ὡς ἐστερημέναι πάσης ιστορικῆς βάσεως², διότι πρῶτα μεταλλικὰ νομίσματα τῶν ἀνθρώπων ἔθεωροῦντο τὰ τοῖς τοῦ Φείδωνος αἰγινητικοῖς ἢ τοῖς τῶν Λυδῶν χρυσοῖς καὶ τοῖς νῦν νομίσμασιν δμοια ἔξ εὐγενῶν μετάλλων μικροῦ ὅγκου νομίσματα. Ἀφ’ ὅτου δμως ἀπό τινων ἦδη ἐτῶν γνωρίζομεν χάρις κυρίως εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς μινωικῆς Κρήτης καὶ τοῦ Ἡραίου τῆς Ἀργολίδος ὅτι τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς χώρας νομίσματα σχήματος πελέκεων ἢ ἀγκυρόσκων χαλκοῦ, πελάνων ἢ διελῶν σιδήρου, ταλάρων (=δίσκων) χρυσοῦ κτλ. χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς (ΔΕΝΑ τόμ. IX, σελ. 147 κἄτερ), δὲν πρέπει ν’ ἀπορρίπτωνται ἀνεξετάστως ὡς δλως ἀβά-

¹ Διόδ. III, 12, 6.— Ardaillon ἔ. ἀ. σ. 23.

² Baileon, Les origines de la monnaie à Athènes: ΔΕΝΑ τόμ. IX σ. 210 κἄτερ.

σιμοι και φανταστικαι, αι πάντως μή δυνάμεναι ἄνευ λόγου τινὸς νὰ γεννηθῶσι — ως τόσα δὲλα παραδείγματα ἴστορικῶς ἔκτοτε βεβαιωθέντων μύθων ἀποδεικνύουσι — παραδόσεις αὐται.

Οὔτως δ Θησεὺς κάλλιστα ἡδύνατο νὰ εἰχεν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἵσως ἔκει. ἔνθα κατόπιν ἡ Χαλκοθήκη, ἢ ἐν τινι τῶν Ἡφαιστείων Ἱερῶν τῆς χώρας, ἐργαστήριον παρασκευῆς χαλκῶν πλίνθων σγήματος πελέκεων, φερόντων ως ἔνσημον βοῦν, ἦτοι νομισμάτων δμοίων πρὸς τὰ πασίγνωστα πολὺ μεταγενέστερα μεγάλα τῶν Ἰταλῶν χαλκᾶ πλινθόμορφα νομίσματα, τὰ πολλάκις βοῦν ως τύπον φέροντα¹. Οὔδόλως δὲ θέλω ἔκπλαιγη, ἃν προσεχῆ τινα ἡμέραν ἀνακαλυφθῶσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ τοιαῦται μεγάλαι χυταὶ πλίνθοι βοῦν ἐγκεχαραγμένον ἔχουσαι. Ἰσως μάλιστα τοιαῦται τινες νὰ εἶναι αἱ τὸ σχῆμα τῶν προϊστορικῶν νομισμάτων πελέκεων ἔχουσαι 19 χαλκαὶ πλίνθοι, αἱ ἐν τῇ θαλάσσῃ τοῦ γείτονος ἐν Ἀττικῇ λιμένος τῆς Κύμης ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ως ἐκ τούτου διαβεβρωμένην ἔχουσαι τὴν ἐπιφάνειαν, ὥστε νὰ μὴ διακρίνωνται αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐγχάρακτοι, ως ἐπὶ τῶν ἐκ Κρήτης, Σαρδοῦς, Κύπρου καὶ Μυκηνῶν, χαρακτῆρες². Ἡ διάφορος ὅλη ἀντῶν τῶν λοιπῶν ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων ἐκ Κρήτης, Κύπρου, Μυκηνῶν καὶ Σαρδοῦς χαλκῶν πλίνθων ἐνδεικνύει οαφῶς ἄλλον τόπον ἐκδόσεως, διτις πιθανῶς νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ Ἀττική, ἢ μὴ στερούμένη μεταλλείων χαλκοῦ τῆς πελασγικῆς ἐποχῆς. Γοιαῦτα δ' εἶναι τὰ ἐν τῷ Χαλκῷ (Δίδυμος ἐν Σχολ. Οἰδ. Κολ. στ. 1059) καλουμένῳ, Ἱερῷ δὲ τῷ Ἡφαίστῳ τόπῳ τοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας Ἰππίου Κολωνοῦ, τόπῳ οὗτῳ καὶ «χαλκέω οὐδῶ» ἢ «χθονὸς χαλκόποδι οὐδῶ», «χαλκοῖς βάθροισι γῆθεν ἐρριζωμένον» κληθέντι, νῦν δὲ «Χαλκωματάδες» κληθέντι «διὰ τὸ εἶναι μέταλλα χαλκοῦ ἐν τῷ Κολωνῷ», ἐνθα μυθεύεται³ δτι ἥρχετο, ἵνα θύη τοῖς ἐπ' αὐτοῦ λατρευομένοις θεοῖς δ πρῶτος βοῦν ἐγχαράξας ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ νομισμάτος τῶν Ἀθηναίων Θησεύς. (Σχολ. Οἰδ. Κολ. στ. 57.—C. Robert, Oedipus τόμ. A' σ. 23 κέξ. — Milchhöfer, Karten von Attika II, 39.—Büttner: Neue Jahrbücher f. Philologie XIV, 1911 σ. 241 κέξ.). Ιδρυτὴς τοῦ Χαλκοχοποιείου ἡ Χαλκείου τούτου τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἦτο οὐχὶ ὁ Θησεὺς (περὶ οὖ δὲν λέγεται ἐν τῷ δηθέντι χωρίῳ δτι ἦτο δ πρῶτος κόψας νόμισμα, ἀλλὰ μόνον δ πρῶτος βοῦν ἐπ' αὐτοῦ ἐγχαράξας «ἡ διὰ τὸν Μαραθώνιον ταῦρον ἡ διὰ τὸν Μίνω στρατηγὸν ἡ πρὸς γεωργίαν τοὺς πολίτας παρακαλῶν» Πολυδ. ἔ. ἀ.), ἀλλ' ὁ Ἐριχθόνιος, δ πρῶτος κόψας νομίσματα μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων, νίδε δὲ τοῦ χαλκέως καὶ τορευτοῦ Ἡφαίστου, φτινι καὶ τῇ Ἀθηνᾷ Ἀρχηγέτιδι τῆς πόλεως ἐν τοῖς ἴστορικοῖς χρόνοις «έορτὴ ἀρχαία καὶ δημώδης πάλαι, ὑστερον δὲ ὑπὸ μόνων ἥγετο τῶν τεχνητῶν, δτι (ἐπείπερ) δ "Ἡφαιστος ἐν τῇ Ἀττικῇ χαλκὸν εἰργάσατο».

Ἐπιγραφὴ ἐσχάτως ἀνακαλυφθεῖσα διδάσκει δτι ἡ ἔορτὴ τὰ Χαλκεῖα ἐξηκολούθει νὰ εἶναι δημοτελῆς καὶ ἐπίσημος καὶ ἐπὶ Γλαυκίππου ἀρχοντος (277-276 π. Χ.), δὲν εἴχε δὲ καταπέσει εἰς ἀπλῆν λαϊκὴν πανήγυριν τῶν χειροτεχνῶν

¹ Haebertlin, Aes grave Πίν. 26-60 Berliner Münzkatalog, Italien Πίν. A-H.—Σουίδις ἐν λ. Χαλκεῖα—Φανόδημος παρ' Ἀριοκρατίωνι ἐν λ. ² Σβορώνος ΔΕΝΑ τόμ. Δ' σ. 168 καὶ 171.

* Σοφοκλ. Οἰδ. Κολ. σ. 886 κέξ.

ηδη ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ὡς πιστεύεται¹. Τὰ μόνα χαλκᾶ νομίσματα τῶν Ἀθηναίων, οἱ μικροσκοπικοὶ κόλλυβοι², καὶ τὰ ἐπίσης ἐκ χαλκοῦ εἰσιτήρια σύμβολα τῆς Κλεισθενείου Ἐκκλησίας³, τὰ μὲν πρὸ τοῦ 423, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ 343 π. Χ. κέξ. χρονολογούμενα, βεβαίως δὲν ἔκύπησαν ἐν Λαυρείῳ, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις, ἵσως ἐν τῷ Ἡφαιστείῳ ἢ μᾶλλον ἐν τῷ κυρίῳ ναῷ Ἀθηνᾶς τῆς Ἀρχηγέτιδος τῆς πόλεως, ἥτινι καὶ μόνῃ ἦγετο κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τοὺς ἀκριβολογοῦντας τῶν ἀρχαίων ἡ ἕιρτὴ τῶν Χαλκείων⁴, διὰ τοῦτο δ' ἵσως τὰ ἐν λόγῳ χαλκᾶ εἰσιτήρια κέρματα φέρουσι σχεδὸν πάντα τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς Ἡφαιστείας. Λί ζεν τῷ Παρθενῶνι ὡς ἀναθήματα φυλασσόμεναι σφῦραι, χαρακτῆρες καὶ ἀκμονίσκοι, εἴδομεν ἡδη (σελ. 115) διι ἔχρησίμευσαν ἐν ἀραι ἐκτάκτου ἀνάγκης πρὸς νομισματοποίησιν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐν ἔτει 407 τοῦ χρυσοῦ τῶν ἀναθημάτων, οὐχὶ δὲ ὡς ὅργανα τῆς συνεχοῦς, ἀπαύστου, κολοσσαίας τὴν ποσότητα νομισματοκοπίας ἀπαξάπαντος τοῦ Λαυρεωτικοῦ ἀργύρου, ἢν αὐτῇ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων καὶ πᾶσα ἄλλη μαρτυρία καὶ ἔνδειξις παριστῶσιν ὡς ἐν αὐτῇ τῇ Λαυρεωτικῇ συνεχῶς ἀσκουμένην καὶ δῆ, ὡς ἐν Ῥώμῃ, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τριῶν ἀνδρῶν, σημειουμένου μάλιστα ἐπὶ τῶν νομισμάτων διὰ τῶν ἀρκτικῶν γραμμάτων τοῦ ὄντος τοῦ μεταλλείου τῆς Λαυρεωτικῆς, ἐξ οὗ ἐλαμβάνετο δ ἀργυρος ἐκάστης κοπῆς νομισμάτων⁵. Τοιούτων μετάλλων τῆς Λαυρεωτικῆς ὄντος είναι πολλὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐκ θεῶν, θνητῶν ἢ καὶ τόπων ἔχοντα τὸ ὄνομα⁶, καὶ δὴ τὰ ἔξης (οἵς παραθέτω τὰ μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν νομισμάτων τῶν σειρῶν τῶν ἀρχόντων γραστὰ ἀρχικά): Ἀθηναϊκὸν ΑΘ, Ἀπολλωνιακὸν ΑΠ, ΑΠΟ, Ἀρτεμισιακὸν ΑΡ, Ἀφροδισιακὸν, Δημητριακὸν ΔΗ, Διονυσιακὸν ΔΙΟ, Διοσκουρικὸν ΔΙΟ, Διφίλειον ΔΙ, Ἐμφιλομηλιδῶν ΕΜ, ΕΜΦ, ΕΝ, ΕΝΦ, Ἐρμαϊκὸν ΕΡ, Εύδοιον ΕΥ, Ἡρωϊκὸν ΗΡ, ΗΡΩ, Ἡφαιστιακόν, Κιησιακόν ΚΤ, ΚΤΗ, Λευκίππειον, Ποσειδωνιακόν, Προσπαλιακόν ΠΡ, ΠΡΟ, Φάνειον καὶ Φιλημονιακόν ΦΙ. (Ἀρχικὰ μετάλλων ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ὡν δὲν εὑρέθησαν ἀκόμη τὰ ἀντίστοιχα ἐν ἐπιγραφαῖς ἢ κειμένοις, είναι τὰ ἔξης: ΑΜ, ΑΝ, ΒΑΧ, ΒΙΛ, ΓΛ, ΔΑ, ΕΥΡ, ΕΠ, ΕΠΙ, ΙΩ, ΖΩ, ΖΩΠ, ΗΡΑ, ΘΕ, ΘΥ, ΙΣΙ, ΜΕ, ΜΕΝΕ, ΜΗ, ΠΑ, ΠΕ, ΠΕΡ, ΦΕΠ, ΠΡΩ, ΣΟ, ΣΟΛ, ΣΤ, ΣΤΕ, ΣΦ, ΣΦΑ, ΣΦΑΙ, ΣΩ, ΣΩ, ΤΙ, ΤΙΓ).

Πρὸς τὴν ἐν τῷ ιερῷ τοῦ Σουνίου τοποθέτησιν τοῦ ἀργυροκολείου τοῦ Στεφανηφόρου τῶν Ἀθηναίων συμφωνεῖ μᾶλλον τῆς περὶ Θησέως ἢ περὶ τοῦ ἥρωος Λύκου παράδοσις ὡς πρώτου κόψαντος νόμισμα, διότι δ «λυκόμορφος, λύκου πρόσ-

¹ Γ. II. Οίκονόμου ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1910 σ. 18 κέξ.

² Σβορῶνος, Οἱ κόλλυβοι, τὰ πρῶτα χαλκᾶ νομίσματα τῶν Ἀθηναίων: ΔΕΝΑ τόμ. XIV, σ. 123 κέξ. ³ Σβορῶνος, Περὶ τῶν εἰσιτηρίων τῶν ἀρχαίων: ΔΕΝΑ τόμ. A' σ. 37 κέξ.

⁴ Γ. II. Οίκονόμος ἔ. ἀ. 64, 26: «ὅπως ἀν δὲ καὶ τὰ Χαλκεῖα θύσωσι τῇ Ἀθηνᾷ τῇ Ἀρχηγέτιδι τῆς πόλεως»

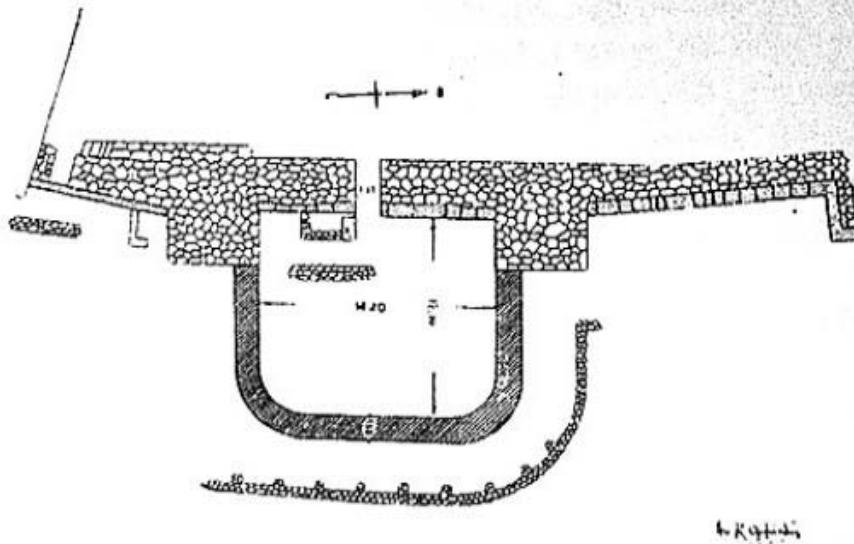
⁵ Σβορῶνος ἐν Rivista Italiana di Numismatica 1908 τόμ. XXI, σ. 313 καὶ Sundwall, Untersuchungen über die attischen Münzen des neueren Stiles. Helsingfors 1908 σ. 110.

⁶ G. P. Oekonomos, Eine neue Bergwerkurkunde aus Athen. Ath. Mitt. 1910 σ. 278.

ωποι εχων» ήρως ούτος, φέρων τούνομα ἐνὸς τῶν ἐπίσης θηριομόρφων τορευτῶν καὶ πρώτων τὰ μέταλλα ἐργασαμένων δρεσιθίων Τελχίνων (= Καβείρων, διὸ καὶ τέκνων Καρφείρας, θυγατρὸς τοῦ Ὄκεανοῦ, ὡς ἡ Καβειρώ), ἀφ' ἐνὸς μὲν ταυτίζεται, ὡς εἰδομεν ἥδη, πρὸς τὸν πρῶτον κάτοχον τοῦ ἱεροῦ Σουνίου Ἀπόλλωνα τὸν Λύκιον καὶ Δαφνηφόρον καὶ Στεφανηφόρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ στενῶς συνδέεται πρὸς τὸν τῶν Λυκομιδῶν Ἀπόλλωνα - Κέφαλον, τὸν βασιλέα τοῦ Θορικοῦ, εἰς δὲ ἀνῆκεν ἀρχικῶς πᾶσα ἡ μεταλλοῦχος Λαυρεωτικὴ καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς φρούριον Σουνίον.

Ταῦτα πάντα καὶ ἡ παρατήρησις διτι τὸ δλον τῶν νομισμάτων τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔκαλεῖτο Ἀθηναϊκὸν (ἐκ τοῦ δνόματος τῆς πόλεως, ἐν ἣ ἔκόπτετο, ὡς τὰ Κυζικηνόν, Φωκαϊκόν, Ἐρετρικόν, Ἰστιαϊκὸν κτλ.), ἀλλ' ἀργύριον Ἀττικὸν καὶ εἰδικώτερον Λαυρεωτικὸν (Ἡσυχ. ἐν λ. Γλαῦκες Λαυρεωτικαί, ἐκ Λαυρίου γὰρ τὰ μέταλλα τὰ ἀργύρια) ἥσαν ἀρκετά, ἵνα στρέψωσι τὴν προσοχὴν μου μήπως μεταξὺ τῶν ἐν τῷ ἀνασκαφέντι ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Β. Στάη δχυρῷ περιβόλῳ τοῦ Σουνίου κτισμάτων εὔρηται καὶ δ οἶκος τοῦ Στεφανηφόρου, ἢτοι τὸ κύριον ἀργυροκοπεῖον τῶν Ἀθηναίων.

δ') Λείψανα τοῦ ἐν Σουνίῳ ἀργυροκοπείου τοῦ Στεφανηφόρου.

Εἰκ. 52.

Τὸν ἐπὶ τῆς κατ' ἔξοχὴν ἄκρας τοῦ Σουνίου σωζόμενον μέγαν μαρμάρινον ναὸν Ποσειδῶνος τοῦ Σουνιαράτου, τὸν μέχρι πρὸ δλίγων ἐτῶν νομιζόμενον ὡς ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, περιβάλλει, ὡς γνωστόν, εὐρὺν καὶ δχυρὸν φρούριον, ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος π. Χ. χρονολογούμενον καὶ πολλάκις μάλιστα δὲ μετὰ τὰ περσικὰ ἐπισκευασθέν.

Εἰς τὸ ἔξωτερικὸν μέρος τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου τούτου ἀριστερὰ τῶν προπυλαίων τοῦ ναοῦ προσετέθη περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. ὡς φρουριακόν τι παράρτημα ἴδιόρρυθμον οἰκοδόμημα (Εἰκ. 52) ὡς μέγας πύργος ἐφαπτόμενος

τοῦ τείχους ἔξωτερικῶς, μεταξὺ δύο ἀρχαίων πύργων αὐτοῦ στηριχθείς, προσιτός δὲ μόνον ἐκ τοῦ ἐκ τοῦ ἔσωτερικοῦ τοῦ φρουρίου διὰ πύλης εἰς τὸ πάχος τοῦ ἀρχαίου τείχους ἀνοιχθείσης. Τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι ὡς ἔγγιστα ἡμικυκλικόν, μήκους μέτρων 14,20 καὶ πλάτους μ. 12. Εἶναι δὲ ἐκτισμένον διὰ διπλοῦ τοίχου, μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου ἔξικνουμένου, διότι ἀναθεν αὐτοῦ ὑπῆρχε τοῖχος πλινθόκτιστος. Ἡ βάσις τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι ἐκτισμένη διὰ λίθων δρθογωνίων, ἵσοδομικῶς ἐπιτεθειμένων ἀλλήλοις καὶ εἰργασμένων ἐπιμελῶς. Τὸ ὑπεράνω ὅμως ταύτης κτίριον εἶναι ἀμελέστερον κατεσκευασμένον καὶ φέρει προφανῆ καὶ πολλὰ τὰ ἔχη ἐπισκευῆς, διότι διακρίνονται ἐν τοῖς λίθοις τοῦ τοίχου καὶ βάθρα τινὰ καὶ πλάκες ἐξ ἀλλών οἰκοδομημάτων εἰλημμένα. Εἰς τὸ ἔσωτερικὸν αὐτοῦ, μὴ ἐντελῶς ἀνασκαφέν, ἔχει νῦν βάθος μέχρι τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου (τὸ δποῖον ὅμως δὲν ἥτο καὶ τὸ δαπέδον τοῦ οἰκοδομήματος) 5 μέτρων καὶ ἥτο, φαίνεται, προσιτὸν μόνον διὰ κλίμακος κινητῆς.

Ο. κ. Στάης, εἰς δὲν δφεύλεται ἡ ἀνω περιγραφὴ (Αρχ. Εφημ. 1900 σ. 135), ἔχλαμβάνει τὸ οἰκοδόμημα ὡς σιτοβολεῖον στηριζόμενος εἰς τὰ ἔξης τρία ἐπιχειρήματα.

1^{ον} Ἐπιγραφὴ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. εὑρεθεῖσα ἐν τῷ ιερῷ τοῦ Σουνίου ἐπαινεῖ στρατηγοῦ ἐπιμεληθέντος «τοῦ τά τε σιτοβολεῖα ἐπισκευασθῆναι λίθῳ ἐπ]ιχωρίῳ. Ὄμοιώς δὲ καὶ τῆς τοῦ σίτου [καὶ βελῶν] παραθέσεως ἐφρόντισεν. Καὶ νῦν δὲ πάλιν χειροτονηθεὶς στρατηγὸς ὁσαύτως πεφρόντικεν τοῦ [τό τε φρ]ούριον ἐπισκευασθῆναι καὶ τὰ βέλη καὶ σίτον καὶ τὸ πρόστιμον τὴν σωτηρίαν παρακεῖσθαι τοῖς στρατευομένοις ἐπὶ Σουνίου». Ἐν σχέσει δὲ πρὸς ταῦτα ὑπενθυμίζει ὁ κ. Στάης ἐκ τοῦ Θουκυδίδου (VIII, 4) δτι κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους 413/412 π. Χ. ὠχύρωσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἐν Σουνίῳ φρούριον ἐπὶ τῷ λόγῳ κυρίως, λέγει, τῆς προστασίας τῶν σιτηρῶν, «ὅποτε πιθανῶς — προσθέτει — κατεσκευάσθησαν τὸ πρῶτον καὶ τὰ σιτοβολεῖα ταῦτα, περὶ ὧν ἡ εἰς τὴν ἐπισκευὴν αὐτῶν ἀναφερομένη ἐπιγραφὴ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ.

2^{ον} «Ἐτερος λόγος — προσθέτει ὁ κ. Στάης —, συντελῶν εἰς τὴν ὑπόθεσιν δτι τὸ κτίριον ἥτο σιτοβολεῖον, εἶναι δτι ἐν αὐτῷ καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ εὑρέθη χαλκοῦν ὄδοντωτὸν μηχάνημα (Εἰκ. 53-54) εἴδους τροχαλίας, τὸ δποῖον ἔχοησίμευε πάντως εἰς ἀνέλκυσιν τῆς ποσότητος τοῦ σίτου, τῆς ὁποίας οἱ ἐν τῷ φρούρῳ είχον ἀνάγκην ἐπὶ ὀρισμένον τινὰ χρόνον».

3^{ον}) «Ἐνρέθησαν δὲν αὐτῷ καὶ πολλαὶ ἔνσημοι λίθιναι σφαῖδαι, αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς σταθμὰ διὰ τὴν ζύγισιν τοῦ σίτου».

Κατ' ἐμὲ ὅμως καὶ τὰ τρία ἐπιχειρήματα ταῦτα δηλοῦσιν δτι πρόκειται περὶ τοῦ ἀργυροκοπείου τῶν Ἀθηναίων μᾶλλον ἡ ἐνὸς τῶν σιτοβολείων τοῦ Σουνίου.

Ἀληθῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ τρίτον ἐπιχείρημα τοῦ συναδέλφου κ. Στάη παρατηρῶ δτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐμέτρουν τὸν σίτον διὰ ζυγίσεως, ἀλλὰ διὰ σκευῶν χωρητικότητος καὶ δὴ «μεδίμνων, ἑκτῶν, χοινίκων, ξεστῶν» κτλ. Ἐξ ἀλλού ἡ περίφημος ἐπιγραφὴ (CIA. II, 476) περὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμίων τῶν Ἀθηναίων δρᾷσει μεταξὺ ἄλλων δτι ἡ ἐμπορικὴ μνᾶ ἐφεκε νὰ ίσοφαρίζῃ πρὸς 138 δραχμὰς τοῦ Στεφανηφόρου «πρὸς τὰ σταθμία τὰ ἐν τῷ ἀργυροκοπείῳ» κατατεθείμενα, ἀτινα ἐπομένως δύνανται νὰ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Στάη ἀνακαλυφθέντα ἐν τῷ

οίκοδομήματι τούτῳ τοῦ Σουνίου. Τῶν σταθμίων τούτων ἐκομίσθησαν εἰς Ἀθῆνας δέκα, φέροντα ἐπιγραφάς, ἐνῷ πολλὰ ἄλλα ἀνεπίγραφα ἀφέθησαν εἰς τὸ Σούνιον. Τούτων πάντων δύντων μεγάλων σφαιρῶν μαρμάρου — ἐξ ἣς ὑλῆς κατεσκεύαζον οἱ Ἀθηναῖοι τὰ βαρύτερα αὐτῶν στάθμια¹ — τρία μόνον διετηρήθησαν σῶa ἐντελῶς,

Εἰκ. 53.

Εἰκ. 54.

διὸ καὶ ἔξυγίσθησαν νῦν, ἐνῷ τὰ λοιπὰ ὡς ἡκρωτηριασμένα περιγράφονται μόνον, ἀποτελουμένου τοῦ ἔξης καταλόγου τοῦ συνόλου αὐτῶν:

1.	Σφαιρα πλήρης. Ἐπιγραφὴ	$\Delta\Delta\Delta\Delta$. ΙΩΙΛ	Όλκὴ Γραμμ. 12,250. Μναὶ 40
2.	Σφαιρας τεμάχιον	$\Delta\Delta[\Delta\Delta]$ ΙΩ[ΙΛ]	» 40
3.	»	ΙΩΙΛ $\Delta\Delta\Delta\Delta$	» 40
4.	»	ΙΩΙΛ $\Delta\Delta\Delta\Pi\text{II}$	» 37
5.	»	$\Delta\Delta\Delta$	» 30
6.	»	$\Delta\Pi\text{III}$	» 18
7.	»	»	» »
8.	»	$\Delta\Pi$	» 16
9.	Σφαιρα πλήρης	$\Delta\Pi$	Όλκὴ Γραμμ. 7,770
10.	»	$\Delta\Pi$, 7,500 » 15

“Η ὁλὴ τῆς ὑπὸ” ἀρ. 1 ἀκεραίας σφαιρας τοῦ Ζωίλου διαιρούμενη διὰ τοῦ τεσσαράκοντα δίδει μνᾶν 450 γραμμαρίων, ἐνῷ τῶν ὑπὸ” ἀρ. 9 καὶ 10 δινωνύμων

¹ Pernice, Griechische Gewichte σ. 5.

σφαιρῶν αἱ δλκαὶ διαιφούμεναι διὰ τοῦ 15 δίδουσι μνᾶς δλκῆς 513 καὶ 500 γραμμαρίων. Τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ πολυάριθμα στάθμια τῆς ἀττικοσολωνείου μνᾶς—
ἥτοι ἀκριβῶς ἔκεινης, καθ' ἥν ἡσαν κατεσκευασμένα καὶ τὰ ἐν τῷ ἀργυροκοπείῳ
τῶν Ἀθηναίων τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς στάθμια — ἔλκουσι ἀναλόγως ἐποχῆς καὶ διατηρήσεως ἀπὸ 497, 36 μέχρι 423, 65 γραμμαρίων¹ καὶ ἀπὸ
530, 80 μέχρι 382, 80² ἀνήκοντα οὕτως εἰς τὸ σολώνειον σταθμητικὸν σύστημα,
ἥτοι ἀκριβῶς ἔκεινο, συμφώνως πρὸς τὸ δποῖον ἡσαν κατεσκευασμένα τὰ ἐν τῷ
ἀργυροκοπείῳ κατατεθειμένα στάθμια: «ἐποίησε δὲ (δ Σδλων) καὶ σταθμὰ πρὸς τὸ
νόμισμα τρεῖς καὶ ἕξήκοντα μνᾶς τὸ τάλαντον ἀγούσας, καὶ ἐπιδιενεμήθησαν [αἱ τ]ρεῖς
μνᾶι τῷ στατῆρι καὶ τοῖς ἄλλοις σταθμοῖς» Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. X, (4^η ἔκδ. Blass).

Ἐξ ἄλλου τὸ δνομα ΙΩΙΛ(ΟΣ) τοῦ ὡς μετρονόμου ἐπὶ πάντων τῶν μεγαλυτέρων τῶν ἐν λόγῳ σταθμίων ἀναγεγραμμένου π. Χ. ἀνδρὸς εἰναι γνωστὸν ἡμῖν ὡς πρώτου καὶ τρίτου νομισματικοῦ ἀρχοντος τῆς ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. πλουσίας ἐτησίας νομισματικῆς σειρᾶς ΙΩΙΛΟΣ — ΕΥΑΝΔΡΟΣ καὶ ὡς τρίτου νομισματικοῦ ἀρχοντος ἐν τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν χρόνων ἐπίσης πλουσίας νομισματικῆς σειρᾶς τῶν ΣΩΚΡΑΤΗΣ — ΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΣ³.

Τὸ μέγα βάρος τῶν ἐν λόγῳ ὑπὸ γνωστοῦ νομισματικοῦ ὑπευθύνου ἀρχοντος ἡγγυημένων μαρμαρίνων σταθμίων τοῦ Σουνίου, τὸ γεγονὸς τῆς συνυπάρκεως πλειόνων τοῦ αὐτοῦ βάρους (τριῶν τῶν 40 μνᾶν, δύο τῶν 18 καὶ δύο τῶν 15) καὶ τὸ μηχάνημα τῆς ἀνελκύσεως (Εἰκ. 54-55) δεικνύουσι σαφῶς, νομίζω, δτι τὰ ἐν τῷ βαθεῖ διαπέδῳ τοῦ ἐν λόγῳ πύργου καθελκύσμενα ἦ ἔξ αὐτοῦ ἀνελκύσμενα ἀντικείμενα ἡσαν μεγάλα ποσὰ ὅλης βαρυτάτης, δι' ἀκριβοῦς ζυγίσεως καὶ ἡγγυημένης δλκῆς σταθμίων παραλαμβανομένης καὶ παραδιδομένης, οἴα ἀκριβῶς ἡσαν τὰ μεγάλα ποσὰ ἀργύρου, τὰ βεβαίως ὑπὸ μορφὴν ἵσοθαρῶν χυτῶν πετάλων νομισμάτων ὑπὸ τῶν διαιφόρων τῆς Λαυρεωτικῆς ἀργυρείων παραδιδόμενα εἰς τὸ ἀργυροκοπεῖον πρὸς σφράγισιν, ποσὰ ὅν, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀκριβοῦς ζυγίσεως τῶν ἀρισταὶ διαιτηρουμένων, δὲν ἔχετειτο ἦ ἀκριβεια τῆς δλκῆς ἐνὸς ἐκάστου νομίσματος, ἀλλ' ἔκεινη τοῦ συνόλου ἦ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐκάστης ἐκδόσεως. Ἐνῷ, ἀν ἐπρόκειτο περὶ σίτου, τά τε στάθμια καὶ τὸ ἐν λόγῳ μηχάνημα καθελκύσεως ἦ ἀνελκύσεως θὰ ἡσαν δλως περιττά, διότι δχι μόνον δ σίτος δὲν ἔμετρειτο, ὡς εἴπομεν, διὰ ζυγίσεως, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὴν πλήρωσιν παντὸς εἴδους σιτοβολείου ἦ ἀμπαρίου πλοίου οὐδεμίαν ἔχει δ σίτος ἀνάγκην μηχανήματος καθελκύσεως ὡς δυνάμενος νὰ χυθῇ ἀβλαβῶς ἐκ μεγίστου ὑψους (ὅπερ ἀδύνατον διὰ μέταλλα καὶ μάλιστα πολύτιμα), πληρῶν δὲ οὕτω καθ' δλον τὸ ὑψος αὐτοῦ τὸ ἐν λόγῳ σιτοβολείον καὶ τοιουτορρόπως οὐδεμίαν ἔχον ἀνάγκην ἀνελκυστήρος.

Εἰς ταῦτα πρόσθετος πρῶτον μὲν δτι ἦ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ τοῦ Σουνίου δμιλεῖ περὶ πλειόνων σιτοβολείων καὶ οὐχὶ ἐνὸς σιτοβολείου, κατ' ἀκολουθίαν ἐπρεπε νὰ εῖρω-

¹ Pernice, Griechische Gewichte σ. 39 ἀρ. 243-294.

² Pernice ἐν ἀ. σελ. 41 κέκ. ἀρ. 295-339.

³ J. Sundwall, Untersuchungen über die attischen Münzen σ. 4, 17 κέκ.— Beulé, Monnaies d'Athènes σ. 294, 300, 364.

μεν πλείωνας τοῦ ἐνδέσ διμοίους προσθέτους πύργους ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου, ὅπερ δὲν συμβαίνει. Δεύτερον δὲ ὑπενθυμίζομεν ὅτι τὰ σιτοβολεῖα παντοῦ καὶ πάντοτε τίθενται ὡς πλησιέστατα τοῦ λιμένος τῆς ἐπιβιβάσεως καὶ ἀποβιβάσεως, οὐχὶ δέ, ὡς ὁ ἐν λόγῳ πύργος, εἰς τὸ πάνυ δυσπρόσιτον καὶ τοῦ λιμένος μεμακρυσμένον μέρος, ὅτε καὶ μεγάλα πρόσθετα κόμιστρα θὰ ἐδαπανῶντο ἀνευ ἀνάγκης. Παραλείπων τὸ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἐστεγασμένον, πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ σιτοβολεῖον παρατηρῶ ὅτι αὐτὸ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Στάη μνημονεύθεν χωρίον τοῦ Θουκυδίδου (VIII, 4) διμιλεῖ περὶ τειχισμοῦ τοῦ Σουνίου οὐχὶ πρὸς ἐναποθήκευσιν ἐν αὐτῷ τῆς ἀσημάντου ποσότητος τοῦ διὰ τὴν μικρὰν φρουρὰν ἀπαιτούμενου σίτου, ἀλλ᾽ «ὅπως αὐτοῖς ἀσφάλεια ταῖς σιταγωγοῖς ναυσὶν εἴη τοῦ περίπλου», ὅπως δῆλον. ἔχωσιν αἱ ἐκ τοῦ Εὔξείνου δι' ὅλην τὴν Ἀττικὴν τὸν σίτον κατάγουσαι ἐμπορικαὶ ὄλκαδες ἀσφαλὲς δρμητήριον ἐν τῷ λιμένι τοῦ Σουνίου, ἐν ἣ περιπτώσει ἐνεκεν ἐναντίου ἀνέμου δὲν ἥδυναντο, ὡς συνηθέστατα συμβαίνει, νὰ περιπλεύσωσι τὸ ἀκρωτήριον, ἵνα ἀνέλθωσι πρὸς τὸν Πειραιᾶ, ἐκτιθέμεναι οὕτως εἰς τὴν δίωξιν τῶν ἐν τῷ στενῷ τῆς Αἰγαίης ἐνεδρευόντων ἔχθρικῶν πλοίων. Περὶ ἀποβιβάσεως δὲ καὶ ἐναποθηκεύσεως ἐν Σουνίῳ τοῦ ἐκ τοῦ Πόντου κομιζομένου πολλοῦ σίτου οὐδεὶς βεβαίως λόγος δύναται νὰ γίνῃ, διότι θὰ ἔχρειάζετο νέα φόρτωσις εἰς πλοῖα, ὅπως κομισθῇ εἰς Πειραιᾶ.

Κατ' ἐμὲ τὰ τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ χρήσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἰδιορρύθμου φρουριακοῦ παραρτήματος τοῦ Ποσειδωνείου καὶ τὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἐγκαταστάσεως τοῦ ἀργυροκοπείου τῶν Ἀθηναίων θὰ συνέβησαν ὡς ἔξῆς:

Ἄρχικῶς ὁ οἰκος τοῦ Στεφανηφόρου, ἥτοι τὸ ἀργυροκοπεῖον τῶν Ἀθηναίων, θὰ ἔκειτο οὐχὶ ἐν τῷ Ποσειδωνείῳ, ἀλλ' ἀκριβῶς ἔκει, ἔνθα εἰρέθη τὸ ἐκ τῶν ἀμέσως μετὰ τὰ περσικὰ Κιμωνείων χρόνων ἀνάγλυφον τοῦ Στεφανηφόρου, ἥτοι ἐν τῷ παρακειμένῳ τῷ Ποσειδωνείῳ τεμένει τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, θεῶν τὴν ἐν τῷ τεμένει ὧν κοπήν τῶν ἀθηναϊκῶν νομισμάτων σαφέστατα ἐνδεικνύουσιν οἱ σταθεροὶ τύποι αὐτῶν Ἀπολλωνιακὸς τροχὸς ἥλιον κατ' ἀρχὰς καὶ εὐθὺς κατόπιν, ἀπὸ Σόλωνος, κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς ἀφ' ἐνδέσ καὶ γλαῦξ, τὸ ιερὸν ζῷον αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου, εἰς οὓς βραδύτερον προσετέθη ὡς σταθερὸς τύπος καὶ ὁ περιβάλλων δι' ἄγνωστον μέχρι τοῦτο λόγον τὴν γλαῦκα στέφανος, ἔμβλημα κατ' ἐμὲ τοῦ Στεφανηφόρου ἱερωος, τοῦ τὸ ιερὸν νόμισμα τῆς Ἀθηνᾶς φυλάσσοντος.

Εἶναι ἀληθῶς πασίγνωστον ὅτι αἱ λίαν ἐπιτυχεῖς ἀνασκαφαὶ καὶ παρατηρήσεις τοῦ κ. Στάη ἔφερον εἰς φῶς ὅτι ὁ μὲν μαρμάρινος ναὸς τῆς κατ' ἔξοχὴν ἄκρας τοῦ Σουνίου, ὁ περιβαλλόμενος ὑπὸ ὁχυροῦ φρουρίου, εἶναι ὁ τοῦ Σουνιαράτου Ποσειδῶνος καὶ οὐχὶ, ὡς παγκοίνως ἐνομίζετο, ὁ τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς. Ταύτης τὸν ναὸν ἀνεύρεν ὁ κ. Στάης εἰς ἐλαχίστην ἀπὸ τοῦ φρουρίου τοῦ Ποσειδωνείου ἀπόστασιν, τετρακοσίων μόλις βημάτων, καὶ δὴ ἐπὶ κορυφῇ ἄκρας δεσποζούσης τοῦ ἀμέσως ὑπὸ αὐτὴν κειμένου λιμένος. Ο ναὸς οὗτος εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος τοῦ παρακειμένου ναοῦ τοῦ εὐρυμέδοντος ἀληθῶς Ποσειδῶνος (τοῦ κατ' ἐμὲ κτισθέντος ὑπὸ τοῦ Κίμωνος ἀπὸ τῶν χρημάτων τῶν λαφύρων τῆς ἐπ' Εὐρυμέδοντει μάχης). Περιβάλλεται δηλαδὴ ὑπὸ φρουρίου ἀπὸ τῶν πελασγικῶν χρόνων ἥδη χρονολογουμένου καὶ διαιρουμένου εἰς δύο μέρη. Ἐν τῷ ἐνὶ τούτων τῷ καὶ με-

ζονι, ἐν φάκριβως εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀνεκαλύφθη τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Στεφανηφόρου, ὁ κ. Στάης εὐρε δύο οίκοδομήματα. Τούτων τὸ μεῖζον είναι, ὡς ἀνεγνώρισεν ὁ κ. Στάης καὶ πάντες μετ' αὐτοῦ ἔκτοτε δικαίως συνεφώνησαν, ὁ ὑπὸ τοῦ Βιτρουνίου ὡς Ἰδιόρρυθμος περιγραφόμενος ναὸς τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς. Τὸ δὲ πολὺ μικρότερον οίκοδόμημα, τὸ σχῆμα σηκοῦ ἔχον, ὁ κ. Στάης (Ἑ. ἄ. σ. 130) χαρακτηρίζει ὡς «οἰκημα δρθογωρίου σχήματος, χρησιμεῦνον εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ιεροῦ», χωρὶς νὰ προσδιορίσῃ καὶ τίνες αἱ ἀνάγκαι αὖται. Τὸ δὲ διὸν ἱερὸν καὶ αὖτὸν ἵσως τὸν ναὸν αὐτοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, «πολλὰς ὑποστάντα ἐπισκευάς», ἀνάγει ὁ κ. Σ. εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τοῦ Εἰπονος. «Πρὸς τὴν ἀνωτέρω χρονολογίαν — προσθέτει — συμφωνοῦσι τὰ γινόμενα ἐντὸς τοῦ ναοῦ μικρὰ εὑρήματα, ἥτοι τεμάχιον εἰδωλίου πηλίνου ἀρχαικοῦ καὶ πληθὺς μικρῶν βιοιτικῶν ἀγγείων, τῶν καλουμένων βομβυλίων, ὡς καὶ τὸ σχῆμα τῶν περισωθέντων κιονοκράνων».

Φρονῶ διτὶ ὅπως παρὰ Ῥωμαίοις — τοῖς, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν ἐπομένῃ μελέτῃ, ἀντιγράφασι τὰ τοῦ νομισματοκοπείου τῶν Ἀθηναίων — ὑπῆρχε παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἡρᾶς Μονeta οἰκημα, ἐν φάκριβως ἡτοί ἐγκατεστημένον τὸ νομισματοκοπείον αὐτῶν, οὗτω καὶ ἐνταῦθα τὸ παρακείμενον τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς μικρὸν οἰκημα, ἡτοί ὁ οίκος τοῦ Στεφανηφόρου, δηλαδὴ τὸ ἀργυροκοπεῖον αὐτῶν, ἐν φάκριβως ὡς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τείχους ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ μεγάλης φυλακῆς δεόμενα σταθμία, οἵσι συμφώνως ἔδει νὰ κανονίζηται ἡ δικὴ τῶν νομισμάτων καὶ τὰ κινητὰ δργανα δι' ἓν ἐκόπτοντο ταῦτα, μῆτραι δηλαδή, χαρακτήρες, ἀκμονες καὶ σφῦραι, κυρίως δὲ τὰ εἰσκομιζόμενα ἐκ πάσης τῆς Λαυρεωτικῆς μεγάλα ποσὰ ἀργύρου, ἀτινα προωρίζοντο διὰ τὴν νομισματοκοπίαν. Τοῦ οἰκηματος δὲ τούτου οὐχὶ λίαν εὑρυχώρου ὅντος διὰ τὴν φύλαξιν διλοκήρου τοῦ σὺν τῷ χρόνῳ λίαν αὐξηθέντος ποσοῦ τοῦ πρὸς σφράγισιν προωρισμένου ἀργύρου, μέρος τοῦ ποσοῦ ἵσως νὰ ἐφυλάσσετο καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅτε ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Στάη περὶ αὐτοῦ παρατηρηθὲν διτὶ «πρὸς τὰ ὅπισθεν τοῦ σηκοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχε διαμέρισμα κεχωρισμένον διὰ κιγκλίδων, ὃν σιώζονται τὰ ἵχνη, ἐντὸς τοῦ δικοίου ἴδρυτο τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἐφυλάσσοντο δὲ πιθανῶς καὶ τὰ πολύτιμα ἀναθήματα», ὃν βεβαίως πάντων πολυτιμότερος καὶ μᾶλλον ἱερᾶς φυλάξεως δεόμενος ἡτοί ὁ ἐκ τῆς πέριξ Λαυρεωτικῆς εἰσκομιζόμενος ἀργυρος, ἵνα δι' αὐτῶν κοπῶσιν αἱ περίφημοι Λαυρεωτικαὶ γλαῦκες.

Αἱ διαστάσεις τοῦ οἴκου τούτου τοῦ Στεφανηφόρου, χρησιμεύσαντος ἵσως ἀρχικῶς ὡς πρώτου καὶ παναρχαίου ναοῦ τοῦ πρώτου κυρίου τῆς Σουνιάδος ἀκρας Ἀπόλλωνος τοῦ Στεφανηφόρου, είναι μὲν ἐπαρκεῖς πρὸς φύλαξιν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τὴν ιερὰν σκέπην τοῦ ἥρωος Στεφανηφόρου — προφανῶς ἐκ τῶν ἴστορικῶν χρόνων ὑποστάσεως τοῦ ἐπὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων κυρίου τοῦ λιμένος τοῦ ιεροῦ Σουνίου Στεφανηφόρου Ἀπόλλωνος — τῶν διν ἐμνήσθημεν ἀντικειμένων, οὐχὶ ὅμως καὶ πρὸς ἐνέργειαν ἐν αὐτῷ τῆς τοσαύτην ἔκτασιν προσλαβούσης νομισματοκοπίας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ἀλλως οὐδαμοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐφ' ὅσον ἐγὼ τούλαχιστον γνωρίζω, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐστεγασμένοις ναοῖς ἐνεργουμένης, δισον εὑρεῖς καὶ διν ἴσαν οὐτοι. Ἀκριβῶς λοιπὸν παρὰ τὸν οίκον τοῦτον ἀρχεται τὸ δεύτερον ἐπίσης εὑρὸν μέρος τοῦ ἥλου δχροῦ τεμένους τῆς Ἀθηνᾶς, μέρος ἐν φάκριδο-

ξως ούδε τὸ ἔλαχιστον κτίσμα εὑρέθη, ἀποτελοῦν δὲ χῶρον ὑπαιθρον, εὐρὺν, κλειστόν, ἀσφαλῆ καὶ μακρὰν παντὸς συνοικισμοῦ, ἔχοντα ἐπομένως πάντα τὰ προσόντα πρὸς Ἑγκατάστασιν καὶ ἐνέργειαν ἐν αὐτῷ διὰ τῶν ἐν τῷ παρακειμένῳ οἰκῷ τοῦ Στεφανηφόρου φυλασσομένων δργάνων καὶ μετάλλων, τῆς μεγίστης, ἀδιακόπου καὶ θορυβωδεστάτης ὡς δι' ἀενάου σφοδρᾶς σφυρηλατήσεως διεξαγομένης πλουσιωτάτης νομισμάτοκοπίας τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἀρξαμένη πολὺ πρὸ τῶν Μηδικῶν, ἀπ' αὐτῆς ἥδη τῆς κοπῆς τῶν πρώτων τροχοφόρων ἀπολλωνιακῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν Ἀθηναίων, διεκόπη ἐπὶ βραχὺ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν, ἐπανελήφθη δ' ἐκ νέου κατὰ τὰ αὐτὰ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν Ἱερῶν, δτε ἵσως ἐπὶ Κίμωνος θὰ ἐκοσμήθη καὶ δοῖος τοῦ Στεφανηφόρου διὰ τοῦ ἐν λόγῳ ἀλκαμενείου τέχνης ἀναγλύφου εἰκόνος αὐτοῦ (εἰκ. 50).

Ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ ὅμως πολέμου συνέβησαν αἱ ἔξης μεγάλαι ἀνατροπαί, εἰς ἃς ἀποδίδω τὴν ἐν τῷ Ποσειδωνείῳ μετακόμισιν τοῦ ἀργυροκοπείου ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Στεφανηφόρου Ἀπόλλωνος. Τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου διετέλουν μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν ἀσφαλείᾳ. Ἐπὶ τούτου ὅμως ἀπωλέσθη ἡ ἀσφάλεια αὗτη καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐτεί 413 π. Χ. διαρκοῦς καταλήψεως καὶ δχρώσεως τῆς Δεικελείας ὑπὸ τοῦ ἔχθροῦ, γενομένης συμφώνως τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἵνα διὰ ταύτης οἱ Ἀθηναῖοι «καὶ τὰς τοῦ Λαυρίου τῶν ἀργυρείων μετάλλων προσόδους εὐθὺς ἀποστερήσονται» (Θουκυδ. VI, 91). Τότε οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι κατῆλθον λεηλατοῦντες «μέχρι Λαυρίου, οὐ τὰ ἀργύρεια μέταλλά ἔστιν Ἀθηναίοις» (Θουκυδ. II, 55), «καὶ ἀνδραπόδων πλέον ἦ δύο μυριάδες ηὔτομοι λήκησαν καὶ τούτων τὸ πολὺ μέρος χειροτέχναι» (Θουκυδ. VII, 27), ὡν βεβαίως οἱ πλεῖστοι θὰ ἥσαν ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων δυστυχῶν δούλων τῶν δρυχείων καὶ τῶν πολυαριθμοτάτων νομισματοκόπων χειροτεχνῶν τοῦ κολοσσιαίας τότε παραγωγῆς ἀργυροκοπείου, δυνάμενοι κάλλιστα νὰ καταλάβωσιν αἴφνης καὶ τὰ ἐν οἷς οἱ χειροτέχναι ἔξι αὐτῶν εἰργάζοντο Ἱερὰ φρουρία τοῦ Σουνίου, τὰ ὑπὸ μικρῶν φρουρῶν φυλασσόμενα. Ὁ Ἀθηναῖος (VI, 272, e-f) ὅμιλῶν περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀνδραπόδων, ἀτινα ἐκέτηντό τινες «ῶσπερ δ τῶν Ἑλλήνων ζάπλουτος Νικίας» καὶ λέγων δτι «καὶ αἱ πολλαὶ δὲ αὗται Ἀττικαὶ μυριάδες τῶν οἰκειῶν δεδεμέναι εἰργάζοντο τὰ μέταλλα» προσθέτει δτι «Ποσειδώνος (δ συνεχίσας τὴν ἴστορίαν τοῦ Πολυνίου) καὶ ἀποστάντας φησὶν αὐτοὺς καταφονεῦσαι μὲν τοὺς ἐπὶ τῶν μετάλλων φύλακας, καταλαβέοισαι δὲ τὴν ἐπὶ Σουνίῳ ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον πορθῆσαι τὴν Ἀττικήν». Καὶ χρονολογεῖ μὲν τὸ γεγονός τοῦτο δοῦλων ἐπὶ τῆς ἐτεί 104 π. Χ. ὄμοιας ἐπαναστάσεως τῶν δούλων ἐν Σικελίᾳ¹, ὡς ταύτην ἔχων μᾶλλον ἐν τῇ μνήμῃ, τὰ δὲ περὶ τῆς ἐτεί 413 ἀποστασίας τῶν δισμυρίων τῶν Ἀθηναίων δούλων ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀναφερόμενα λησμονῶν, ἀλλ' δο πολὺς A. Boeck² δρθότατα, νομίζω, ἔταξε καὶ τὸ γεγονός

¹ Mommsen, Römische Geschichte II σ. 134.

² Über die Laurischen Silberwerke in Attika. σ. 123 (Kleine Schriften τόμ. V, σ. 45).—Προβλ. Ardaillon, les mines de Laurion σ. 95.